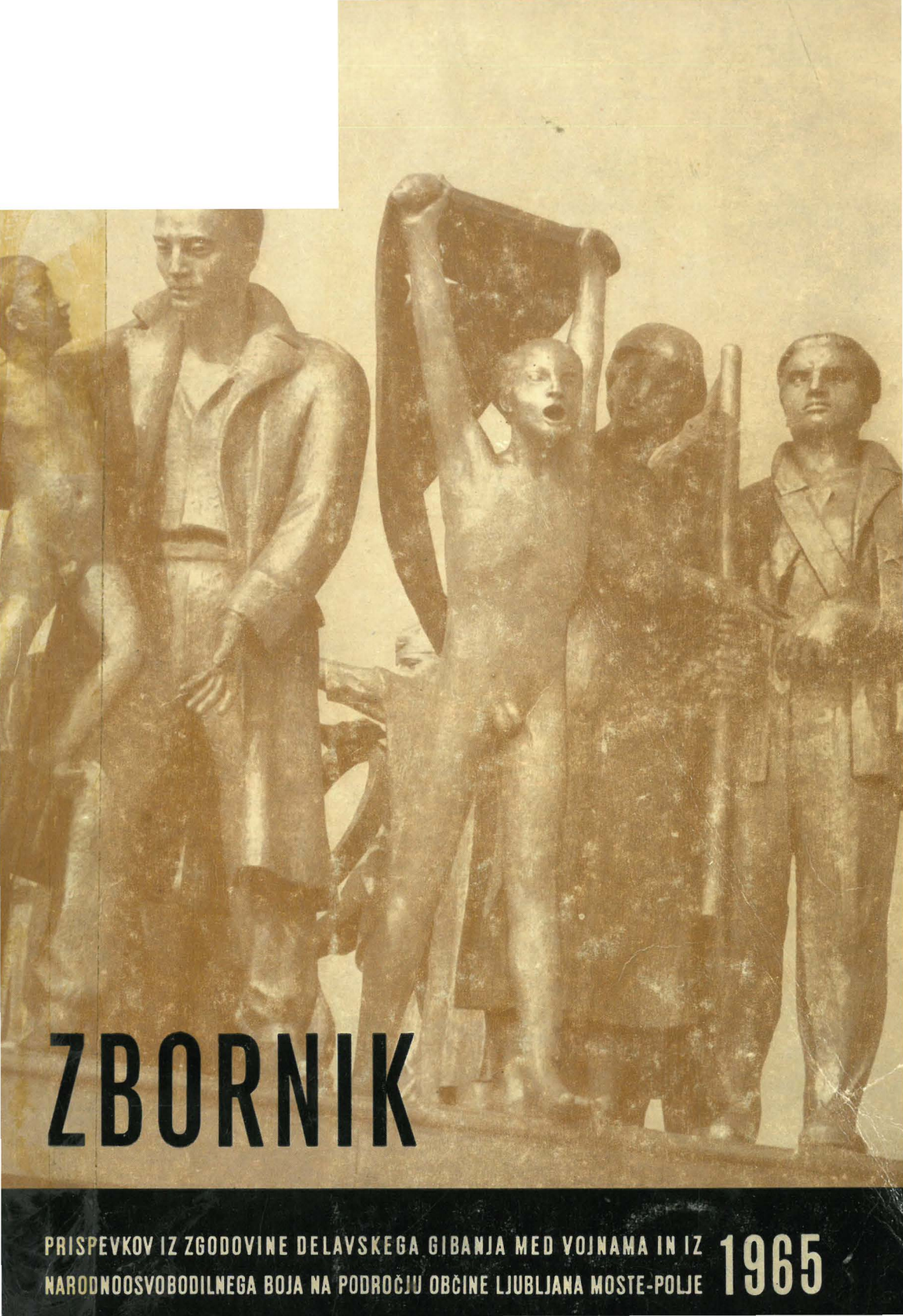

ZBORNIK

PRISPEVKOV IZ ZGODOVINE DELAVSKEGA GIBANJA MED VOJNAMA IN IZ
NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA NA PODROČJU OBČINE LJUBLJANA MOSTE-POLJE

1965

ZBORNİK PRISPEVKOV
IZ ZGODOVINE DELAVSKEGA
GIBANJA MED VOJNAMA
IN IZ NARODNOOSVOBODILNEGA
BOJA NA PODROČJU OBČINE
LJUBLJANA MOSTE-POLJE

OB 20-LETNICI OSVOBODITVE

ZBORNIK

PRISPEVKOV IZ ZGODOVINE DELAVSKEGA
GIBANJA MED VOJNAMA IN IZ NARODNO-
OSVOBODILNEGA BOJA NA PODROČJU OBČINE
LJUBLJANA MOSTE - POLJE

Ljubljana, 1965

 edaj se bo pe!a
pesem svobodi,
svobodi teptani,
zaničevani,
svobodi željeni,
s krvjo pridobljeni,
na veke go čuval bo
delavski rod!

(Jože Moškrič, Krvava zarja, 1939)

Dvajsetletnici zmage narodnoosvobodilnega boja je posvečen ta zbornik, ki ga izdajamo na predlog družbenopolitičnih organizacij in občinske skupščine Ljubljana Moste-Polje.

Že vsa leta po osvoboditvi smo čutili potrebo, da s pisano besedo ohranimo pred pozabo boj delovnega ljudstva današnje občine Moste-Polje proti socialnemu in nacionalnemu izkoriščanju v predvojni Jugoslaviji, boj delovnega ljudstva proti fašizmu — narodnoosvobodilni boj, v katerem smo pokopali preteklost in na temeljih sklepov II. zasedanja AVNOJ odprli pot novi demokratični oblasti narodov Jugoslavije.

Na poziv Komunistične partije, ki so ji sledile množice pred vojno, se je leta 1941 dvignila vsa Ljubljana — tudi njen vzhodni del. Več sto borcev, več sto interniranih, čez 900 padlih in umrlih dovolj zgovorno dokazuje, da so delavci, kmetje in inteligenca, stari in mladi, žene in možje sledili pozivu Komunistične partije, sledili pozivu Osvobodilne fronte in se vključili v skupni boj jugoslovanskih narodov proti okupatorju in domačim izdajalcem za novo Jugoslavijo.

Pripravljalni odbor je pred dobrim letom dni pozval vse borce, vse občane občine Moste-Polje in tudi druge, da sodelujejo in s prispevki obogatijo naš zbornik. Občinska skupščina je razpisala natečaj za prispevke iz predvojnega revolucionarnega delavskega gibanja in za prispevke iz let narodnoosvobodilnega boja. Rezultati so sedaj pred nami. Uredniški odbor je pričakoval več, več kvalitetnejših prispevkov, več sodelovanja in pomoči. Vendarle meni, da je prvi korak le uspel in da zbrano gradivo daje vsaj skromen pregled boja delovnih ljudi za boljše življenje. Uredniški odbor in avtorji se zavedajo, da niso prikazani mnogi važni dogodki, da niso niti naštetе mnoge tovarišice in tovariši, ki so po svojih močeh sodelovali in prispevali, da smo v tem boju zmagali. Res pa je, da je uredniški odbor težil prikazati celoto prej kot posameznika. Vendar se je z vso resnostjo in pieteto lotil tudi zbiranja podatkov o padlih borcih, umrlih v zaporih in internacijah pa drugih žrtev narodnoosvobodilnega boja. Te podatke so preverili še krajevni odbori Zveze borcev, da bi bili res čim bližji resnici.

S tem pa naše delo ni končano. Dolžni smo, da zgodovinska dogajanja rešimo pozabe, dolžni smo, da mlade rodove seznanimo, koliko dela, žrtev, prizadevanj in naporov so dali njihovi predhodniki in da je sedanje življenje osnovano na žrtvah stotisočev borcev za novo socialistično Jugoslavijo, med katerimi je dala tudi naša občina svoj delež.

Vso zahvalo in priznanje pa naj izpovemo avtorjem, tovarišicam in tovarišem, borcem in aktivistom, ki so razumeli našo skupno željo in z gradivom in nasveti prispevali, da lahko dvajsetletnici osvoboditve posvetimo ta zbornik.

Uredniški odbor

KOMUNISTIČNA PARTIJA IN NJENA VLOGA V REVOLUCIONARNEM DELAVSKEM GIBANJU PRED 2. SVETOVNO VOJNO IN V NARODNOOSVOBODILNEM BOJU NA PODROČJU PREDVOJNE OBČINE POLJE

Občina Polje je pred drugo svetovno vojno obsegala vzhodni del Ljubljanskega polja med Savo in Ljubljano do njunega sotočja pod Kašeljko-Zaloškim gričevjem. Spadala je pod ljubljanski okraj. V njenem območju so bile vasi: D. M. v Polju, Zalog, Hrastje, Obrije, Šmartno ob Savi, Slape, Sneberje, Zgornja in Spodnja Zadobrova, Zgornji in Spodnji Kašelj, Studenec, Vevče in Podgrad.

Leta 1937 je štela 6.286 prebivalcev. Vasi vzdolž Save in Ljubljane so obdržale kmečki značaj. Prevladovalo je drobno kmečko gospodarstvo, ki je imelo močno zaslombo na ljubljanskem trgu. Skupna površina je znašala 2.667 ha. Hiš je bilo 842, posestev 723, koč 61, najemnikov pa 243.¹

V nekaterih vaseh je prebivalo tudi mešano kmečko, delavsko in obrtniško prebivalstvo. Tovarna papirja v Vevčah je bila največji industrijski obrat. Poleg nje so bile še manjše obrtne delavnice, tako lesnopredelovalni obrati v Kašlju in Zadobrovi in manjši kemični obrat v Podgradu. Vendar je vevška papirnica dajala kruh le malemu številu delavstva iz Vevč, Polja, Kašlja, Zadobrove, Zadvora, Sostrega, Zaloga in drugih vasi predvojnih občin Polje in Dobrunje. Preostala delovna sila je iskala kruha v Kemični in Tobačni tovarni, v Saturnusu, na železnici in drugje. V poljski občini je tedaj prebivalo tudi večje število sezonskih delavcev, mizarjev, tesarjev in zidarjev, ki so v pogostih krizah ostajali brez dela in mnogi tudi brez kruha. Komunalne izgradnje predvojna poljska občina ni poznala, kar je dajalo celotnemu predelu zaostali značaj.

Boj delavskega razreda za socialne, nacionalne in revolucionarne kulturne pravice je bil živ že pred prvo svetovno vojno. Center tega gibanja je bilo delavstvo vevške papirnice. Delavske mezdne stavke so bile že leta 1900, 1908, 1912, protestne stavke pa v letih 1922, 1925 in 1928.

Pod vplivom oktobrske revolucije naraščata moč in borbenost delavskega gibanja. V Zalogu je čutiti borbeno gibanje železničarjev, komunistov in simpatizerjev, ki so imeli zveze z revolucionarnimi in borbenimi vevškimi papirničarji in delavstvom bližnje okolice. Prvi organizirani sestanki komunistov na območju predvojne poljske občine so bili po 1. svetovni vojni v Zalogu. Železničarji so bili organizatorji in nosilci revolucionarne in borbene misli. Leta 1920 so se enotno udeležili stavke železničarjev in padle so prve žrtve na Zaloški

¹ Prim. Leksikon Dravske banovine iz leta 1937

cesti. Takratni klerikalni voditelj, notranji minister A. Korošec, je dal svojim žandarjem nalog, naj streljajo na neoboroženo množico. Življenje za delavske pravice je dal med drugimi tudi Jakob Černe, delavec iz Spodnje Zadobrove, ranjena pa sta bila Tone Židan iz Spodnjega Kašlja in Franc Perdan, znani delavski voditelj.

Moč delavskega razreda se je manifestirala tudi ob volitvah, ob proslavah 1. maja, komemoracijah v spomin žrtvam na Zaloški cesti in v boju proti fašistični Orjuni, ko so delavci podprli trboveljske rudarje in tudi v domači občini preprečili fašistične poizkuse. Pri tem sta veliko vlogo odigrala delavsko izobraževalno društvo Vesna v Zalogu (že leta 1924 je bila Vesna zaradi komunistične dejavnosti prepovedana) in revolucionarno delovanje delavskega kulturnega društva Svoboda, ustanovljenega leta 1927 v Zalogu.

To je bilo obdobje bogatega revolucionarnega vrenja, ki pa je ostalo neizkoriščeno zaradi slabosti subjektivnih sil. Vpliv socialdemokracije in razni buržoazni posegi so tudi tu zaustavili organizirano revolucionarno gibanje, težak udarec pa so mu zadali tudi protidelavski zakoni in šestojanuarska diktatura.

Le posamezni komunisti so ohranili in gojili revolucionarne tradicije in leta 1930 so skupno z novimi, mlajšimi delavci obudili partijsko organizacijo in vnesli v delavske vrste nov, svež, revolucionarni polet.

ORGANIZACIJSKO-IDEJNA RAST PARTIJE PO ŠESTOJANUARSKI DIKTATURI

Prispevek se v svojem prvem delu omejuje na obdobje, ki pomeni mejnik v razvoju partijske organizacije in revolucionarnega delavskega gibanja na ožjem področju predvojne poljske občine. Širše vzeto pa se s tem obdobjem prične važna etapa v razvoju mednarodne skupnosti in v svetovnem delavskem gibanju. V teh letih se vedno bolj zaostrujejo nasprotja v svetu. »Da bi monopolni kapitalizem obvladal notranje in zunanje težave, posebno nasprotja med imperialističnimi deželami samimi in nasprotja v njihovem odnosu do kolonialnih in odvisnih dežel, se zmerom širše in zmerom neposredneje okorišča z mehanizmom države, kar krepi tendence po zraščanju vrhov monopolov, finančne oligarhije, z vrhovi države in državnega aparata.« (Program ZKJ) Kapitalistični sistem rešuje notranja nasprotja in posledice velike gospodarske krize z jačanjem vloge države — državnega kapitalizma; v ZDA z intervencijo, vezano na ime Franklina D. Roosevelta in na njegove gospodarske ukrepe, znane pod imenom New Deal; v deželah s posebno zaostrenimi nasprotji pa gredo reakcionarne sile po poti fašističnih in tem podobnih diktatur.

Sovjetska zveza doseže znatne uspehe v gospodarstvu in zaključi kolektivizacijo. Idejno in politično pa zmaga »stalinizem«, ki vnese v notranji razvoj SSSR, v mednarodno delavsko gibanje, v odnose v KP in v pojmovanje njene družbene vloge že znane deformacije, katerih posledice smo čutili tudi pri nas. Mednarodno delavsko gibanje doživlja v tem obdobju hude udarce. Zaradi podcenjevanja rastoče vloge fašizma in istočasnega boja za demokracijo pa zaradi Stalinove teze »razred proti razredu«, s katero je tudi pozival v boj

proti socialdemokraciji, je bil prizadejan težak udarec mednarodnemu delavskemu gibanju in njegovi enotnosti. V komiterni je Stalin utrjeval svoje metode in jo podrejal ter spreminjal v privesek sovjetske državne politike.

Na VII. kongresu komiterni je Georgij Dimitrov zavrgel stare ocene fašizma, pravilno poudaril njegovo nevarnost in pozval delavski razred v enotno fronto skupnega boja proti fašizmu. Ljudska fronta je zmagala v Španiji, v drugih deželah pa je postala važen faktor moči revolucionarnih in naprednih sil.

V predvojni Jugoslaviji so se v tem obdobju zaostrovala socialna, narodnostna in politična nasprotja. Usmerjanje ljudskih množic v levo in boj za odpravo centralizma sta ogrozila unitarizem in velikosrbsko hegemonijo. Notranja družbena nasprotja je »rešila« velikosrbska buržoazija s šestojanuarsko diktaturo. Kralj je postal nosilec vse oblasti v državi. Poleg že prepovedane Komunistične partije so bile prepovedane tudi vse »politične stranke z verskim ali plemenskim obeležjem«.

Vodstvo Komunistične partije Jugoslavije je napravilo v tej situaciji vrsto težkih političnih napak. »Potem ko je CK KPJ sprejel ocene o naraščanju splošne krize kapitalizma in o „predrevolucionarnem položaju“, ki jih je sprejela kominterna na svojem VI. kongresu (poleti 1928) in jih uporabil brez kakršnekoli analize takratnega položaja v deželi, je na razglasitev diktature odgovoril z geslom oborožene vstaje.« (Pregled zgodovine ZKJ)

Ker ni bilo objektivnih pogojev za oboroženi upor, je bilo to geslo izraz skrajnega sektaštva in avanturizma. Udarci diktature so zdesetkali Partijo in SKOJ. Na drugem kongresu KPS leta 1948 je Miha Marinko takole ocenil takratne razmere v Sloveniji: »Čeprav je brezobzirni teror monarhofašistične diktature leta 1929 in 1930 partijske organizacije v Sloveniji skoraj popolnoma razbil in čeprav je bila leta 1930 pretrgana kontinuiteta v razvoju Partije, je partijska organizacija že leta 1931 v Sloveniji znova zaživela. Razdobje 1931—1932 pomeni prehod — brez kontinuitete v vodstvu — iz starega obdobja partijske organizacije v Sloveniji v njeno novo obdobje z novim vodstvom.« (II. kongres KPS)

V tridesetih letih upade tudi na področju bivše občine Polje revolucionarna aktivnost iz let 1918—1930. Po prepovedi legalnega delovanja Komunistične stranke se pokažejo tudi v teh krajih slabosti, značilne za celotno jugoslovansko Partijo. Komunisti niso pripravljeni in le s težavo prilagajajo delo ilegalnim pogojem. Ko šestojanuarska diktatura razbije vodstvo in organizacije naše Partije ter zdesetka članstvo, ostanejo tudi komunisti predvojnih občin Polje in Dobrunje brez čvrste organizacije in zvez. Staro partijsko članstvo, številčno še posebno močno v Zalogu in okolici, se pasivizira in redki so komunisti, ki se po ponovnem vzponu Partije povežejo in prično z delom. Pod udarom diktature oslabijo tudi delavska kulturna društva Svoboda v Zalogu in Dobrunjah in druge delavske organizacije. Vendar pa se odpor proti diktaturi le krepí in revolucionarna misel in borbene tradicije leta 1930 znova oživijo delavske vrste.

Posamezni komunisti, ki ostanejo zvesti ideji marksizma, organizirajo že leta 1930 partijski komite, ki ga tvorijo Ivan Maček, Jože Moškrič, France Černe in Jože Perčič. Povezava s širokimi delovnimi množicami in graditev idejne in politične orientacije so bile važne naloge, ki si jih je zadal novi par-

tijski komite. Čeprav še vedno v ožjih okvirih in naslonjena na mlade delavce je bila ta skupina komunistov nosilec revolucionarne kontinuitete in na tem področju nosilec nove politične linije, ki je odpirala perspektivo delavskemu razredu v boju za njegove pravice.

Rezultat te dejavnosti je bil hiter porast članstva Partije in simpatizerjev. Leta 1932 sta bili ustanovljeni dve partijski celici v Zalogu (Polde Maček, Franc Intihar, Tone Sošič, Tine Židan, Stane Rolih, Pero Čermelj, Adolf Jakhel) in celica v vevški papirnici (Jože Mazovec, Jože Perčič, France Kocjančič, Viktor Vodnik, Jože Berčič). Ustanovljena je bila tudi celica v Lazah.

Številčni porast članstva Partije in nove partijske organizacije ter povezava s pokrajinskim komitejem sta narekovala tudi spremembo v organizacijski strukturi. Ko so bili postavljeni temelji partijskim organizacijam v Zalogu, v Vevčah, v Lazah in v Dobrunjah, so prenesli člani prvega partijskega komiteja delo na delovna mesta; Jože Moškrič v bivšo Jugoslovansko tiskarno, Tone Trtnik v Strojne delavnice in livarne, France Černe pa v Tobačno tovarno. Ivan Maček, ki je povezoval delo celic in usmerjal aktivnost, je leta 1932 formiral rajonski komite KP Polje (Polde Maček, Jože Mazovec, Jože Perčič, Adolf Jakhel). V tem obdobju so bili postavljeni tudi stiki s komunisti v Črnučah, urejene so bile zveze in kanali za partijsko literaturo, propagandno gradivo in drugo. Leta 1933 je bila ustanovljena nova partijska organizacija Snerberje — Zadobrova (Tone Kokalj, France Kumše, Polde Jančar).

Iz tega obdobja je ohranjeno poročilo o delu komunistov na tem področju, ki ga navajamo v celoti.²

POROČILO O DELU ZASAVSKEGA KRAJEVNEGA ODBORA

Odbor obstaja od meseca maja iz štirih članov — delavcev. Idejno in politično so premalo zgrajeni, zaradi tega ne vidijo napak, ki jih delajo. Pravo revolucionarno delo je otežkočeno zaradi oportunizma članstva v tem kraju. Odgovornost za to pa nosi partijski komite zaradi nepravilnih direktiv pri osnovanju skupin pred leti. Mlajše skupine posnemajo starejše v ideologiji in praksi. Partijski komite pa ne more odstraniti iz skupin oportunizma, dokler je sam oportunističen. Zaradi tega zahtevamo od pokrajinskega komiteja, da nam pošlje inštruktorja, ki nas bo poučil o delu Partije. V okraju, kjer dela partijski komite, so različna podjetja. Največje podjetje je tovarna papirja, kjer je zaposlenih 500 delavcev. (Tovarna papirja Vevče — op. P. M.)

V tem obratu sta dva strokovna sindikata: socialfašističen in klerofašističen. V obeh je rdeča sindikalna opozicija, ki pa svojih nalog ne izvršuje zadovoljivo. V tovarni je partijska organizacija, ki šteje šest članov, ki pa ne delajo dovolj borbena v rdeči sindikalni opoziciji. Partijski komite je moral do sedaj sam skrbeti, da so prišli v tovarno letaki in druga literatura. Za to bi morala skrbeti partijska organizacija sama.

Drugo podjetje je tovarna kemičnih in medicinskih izdelkov. (Tovarna Kansky v Podgradu — op. P. M.) V tovarni je zaposlenih do dvajset

² Poročilo — hrani ga arhiv CK ZKS — navajam tako, kot je v originalu, z najpotrebnejšimi pravopisnimi popravki (do SP 1962); drugih jezikovnih posegov (glede stavčne stave in sloga) tako rekoč nisem delal. To načelo me je vodilo tudi pri drugih starejših dokumentih in pismih. (op. P. M.)

delavcev in delavk, ki živijo v zelo slabih pogojih. Zaradi naše neaktivnosti v tovarni ni naših ljudi. Tudi drugih organizacij v tovarni ni. Delavci in delavke tudi izven tovarne ne sodelujejo v delavskem gibanju. Na tem področju je še mizarско podjetje (mizarstvo Tomšič, Kašelj — op. P. M.), v katerem je zaposlenih do dvajset mizarjev in štirje do pet vajencev. Mezde so od 24 do 40 din, ki pa jih ne izplačujejo redno. Nadur ne obračunavajo s procenti. Zaradi naše neaktivnosti tudi tukaj nimamo članov Partije.

Četrto podjetje je tesarstvo in mizarstvo (tesarstvo in mizarstvo Anton Maček v Zadobrovi — op. P. M.), kjer dela do 8 delavcev. Njihove plače so od 32 do 40 din. Tudi tukaj jih neredno izplačujejo. Prav tako nadure in procente. Uspešnih ekonomskih borb se v tem podjetju ne da voditi.

Na premikalnem kolodvoru (postaja Zalog — op. P. M.) je veliko število delavcev. Zaradi strahopetnosti naših simpatizerjev tudi tukaj nimamo vpliva. Državno rečno nadzorstvo (sedež je bil v Zalogu — op. P. M.) zaposluje do 20 delavcev. Njihove mezde znašajo do 20 din. Ker velikosrbska buržoazija podjetju ne da kreditov, delavci niso stalno zaposleni. To je vzrok, da tudi Sava ni regulirana in dela kmetom milijonsko škodo. Tudi tukaj se uspešna lokalna ekonomska borba ne da izvesti. Na tem področju je še več manjših delavnic, v katerih se ne da voditi lokalnega ekonomskega boja. Delavci v teh obratih so povečini konservativni. Nimajo še politične zavesti. Zato ne vodijo ekonomskih bojev, ki so pogoj za politični boj in za končni cilj.

Poročilo nadalje obravnava problematiko mestnega komiteja. Za nas je zanimivo zato, ker našteva partijske organizacije in število članstva: Vevče 6 članov, Zalog 3, Polje 3 in Sneberje 4 člani.

Iz tega obdobja je ohranjeno tudi poročilo okrajnega komiteja Partije, ki kritizira »Zasavski krajevni odbor« (rajonski komite Polje — op. P. M.), da ni organiziral SNR skupin (Slovenski nacionalni revolucionarji) itn. To poročilo je verjetno eden redkih starejših dokumentov, ki govori o delu komunistov s področja predvojne občine Polje. Nekatere terminološke nejasnosti, kot npr. »krajevni odbor«, »partijski komite«, »okraj«, so verjetno nastale, ker organizacija v tem obdobju še ni bila toliko trdna; morda pa gre tudi za konspiracijo ali za pomoto pri prepisu. Originala namreč ni. Obstaja le prepis, ki ga je po originalu naredila ljubljanska policija. Poročilo govori o formiranju »krajevnega odbora«, v katerem so bili štirje člani (rajonski komite Polje — op. P. M.), analizara delo partijskega komiteja in daje sliko o položaju na tem področju. Poročilo se nanaša na čas, ko je bilo partijsko članstvo mlado tako po stažu kot po izkušnjah. Odbor v poročilu zahteva, naj pošlje pokrajinski komite inštruktorja, »ki nas bo poučil o delu Partije«.

Poročilo je zanimivo, ker je v njem uporabljena terminologija, ki nas spominja na nepravilne zaključke kominterne in Stalina, ki je imel socialdemokrate za nevarne kontrarevolucionarje — zato naziv socialfašisti in klerofašisti. V poročilu je kritično ocenjeno delo komunistov in zatrjeno, da zaradi nerevolucionarnosti in oportunitizma komunisti niso organizirali rdeče sindikalne opozicije, organizacij RSO (Revolucionarni sindikalni odbori) in SNR

(Slovenski nacionalni revolucionarji), ki naj bi bile ilegalne organizacije Partije na ustreznih področjih. Tudi okrajni partijski komite kritizira v poročilu iz tega obdobja rajonski partijski komite Polje, ker ni organiziral SNR skupin. Danes nam je jasno, da navodila, ki so prihajala od CK KPJ, niso bila odraz objektivnih analiz in domačih potreb. »Druga napaka sektaškega značaja je bila direktiva o ustanavljanju tako imenovanih HNR in SNR, to je hrvatske in slovenske nacionalne revolucionarne opozicije. Ta direktiva je doživela kmalu popoln neuspeh, ker je bila abstraktna, ker se ni oslanjala na poznavanje resničnega položaja v kmečkem gibanju na Hrvaškem in v Sloveniji — in dalje: nekaj podobnega je bilo tudi z ustanovitvijo tako imenovane RSO — revolucionarne sindikalne opozicije. (Tito — referat na V. konferenci KPJ — 1940)

Razumljivo je, da zaradi neživljenjskih navodil, ki niso upoštevala družbenopolitičnega življenja doma, ni bilo rezultatov. Tega so se zavedali tudi komunisti (saj so delali drugače), pa so zaradi discipline in avtoritete CK in kominterne iskali raje napake pri sebi. Danes lahko trdimo, da to poročilo ni realno in ne daje slike položaja, kakršen je tedaj bil. To mnenje potrjuje dejstvo, da so komunisti na tem področju z maloštevilnimi socialdemokrati po letu 1930 uspešno sodelovali (le posamezniki so se pasivizirali in ostali izolirani) in da so komunisti že od leta 1932 dalje uspešno sodelovali tudi s krščanskimi socialisti. Partija, ki je rasla doma, je prilagajala delo domačim pogojem in dosegala času primerne uspehe in rezultate.

Pred pokrajinsko partijsko konferenco leta 1934 v Goričanah je bila med članstvom Partije razvita široka aktivnost. Partijske organizacije so analizirale delo. Pokrajinski komite je razposlal organizacijam tudi dve anketi, na kateri so morale celice odgovoriti. Pri Poldetu Mačku je bilo več konferenc, ki jih je vodil Ivan Maček, udeležili pa so se jih Jože Moškrič, Franc Černe, Polde Maček, Jože Mazovec, Adolf Jakhel, Stane Rolih, Jože Perčič in Tone Trtnik. Šlo je torej za sestanke komunistov, članov rajonskega komiteja Polje, in članov Partije, ki so bili povezani v vevški papirnici, v Tobačni tovarni, v Saturnusu in v bivši Jugoslovanski tiskarni. Na istem mestu je bila pred konferenco v Goričanah tudi konferenca okrožnega komiteja, na katerem so bili prisotni Ivan Maček, Tone Šušteršič, Anton Zalar, Jože Moškrič, Franc Černe, Polde Maček, Jože Mazovec, Tone Trtnik in še nekateri drugi.

Od dokumentov iz obdobja pred pokrajinsko konferenco v Goričanah je ohranjeno poročilo oziroma odgovor na anketo PK (pokrajinskega komiteja — op. P. M.), ki ga je sestavila celica Sneberje — Zadobrova.

CELICA SNEBERJE — ZADOBROVA

1. Celica ni poznala linije stranke glede strokovnega dela in RSO. Krivo je tudi to, da smo premalo idejno trdni. Od PK smo dobili preveč splošne naloge. Na celičinih sestankih ni bilo razprav.

2. S politiko strankinega vodstva se celica strinja, ne strinja pa se z njenim organizacijskim delom, ker pride večina direktiv prekasno.

3. Delavcev v pravem pomenu sploh ni in je večina takih, ki posedujejo malo posestva in svojo hišo. Ekonomske borbe niso predvidene.

4. Največja napaka celice je, da je še vedno sektaška in premalo povezana z množicami.

5. Za strokovno delo nimamo načrtov, ker je ulična celica.

6. Na področju, kjer celica deluje, živi 50 delavcev. Mezde so od 20 do 40 din dnevno. Tovarn v bližini ni. Želimo inštruktorja, ki bi nas poučil o delu v Partiji in o komunizmu.

Odgovor na drugo anketo se glasi:

CELICA V ZADOBROVI

1. Celica je razumela na podlagi dosedanjega materiala strankino politično linijo o kmečkem in nacionalnem vprašanju, vendar jo ima za nezadostno, ker se premalo opira na ekonomske zahteve kmetov.

2. Celica osvaja to linijo kot pravilno.

3. Celica je do sedaj napravila zelo malo, vzroki pa so v tem, da ni pravega stika s kmeti, v sovraštvu do delavcev in v vplivu klerikalcev.

5. Položaj kmetov nasproti oddaljenejšim občinam je srednji, njihovo razpoloženje do oblasti pa nezadovoljivo. O kakih uporih ni govora zaradi prevelikega vpliva klerikalcev.

6. Ni izgledov za kakšno akcijo med kmeti.

7. Celica nima načrtov za delo med kmeti in o organizaciji kmečkih akcij.

10. Da bi kmečke množice pripravili do revolucionarnega boja proti vojno-fašistični diktaturi, je potrebno obrniti pozornost in usmeriti bodoče delo stranke na kmečka gospodarska vprašanja in potrebe. Verska vprašanja morajo ostati zaenkrat nedotaknjena, ker kakor hitro bi skušali razkrinkavati klerikalizem, bi izgubili simpatije med kmeti. Le tako bo mogoče pripraviti kmečke množice do dela.

Ohranjeno je tudi poročilo okrajnega komiteja Partije, ki odgovarja na anketo pokrajinskega komiteja. Za nas je to poročilo zanimivo, ker je v njem navedeno, koliko članov Partije je bilo na tem področju okoli leta 1934. Na vprašanje ankete, koliko članov imajo posamezne celice, okrajni komite odgovarja:

Žel. — 8, Limf. — 4, Sneberje (obrti) — 4, Zalog (obrti) — 3, Laze — 3, Senožče — 3, Črnuče — 4, Zalog — 3, Vevče — 6, Moste — 2, žel. — 1, kmet — 4, Moste — 3.

Na 11. vprašanje ankete, kakšno je frakcijsko delo stranke in kje so organizirane frakcije, daje okrajni komite naslednji odgovor:

Vevče: splošna del. zv. in jug. st. zveza — Žel. udr. ju. žel. in brod. Pravodarstvena zveza.

Zasavje: Svoboda Črnuče, Sneberje, Zalog, Laze, Dobrunje.

Iz tega odgovora je razvidno, da so imeli komunisti občine Polje uspehe v »frakcijskem delu« med delavci v tovarni Vevče in v delavskih kulturnih društvih Svoboda v Sneberjah, Zalogu, Lazah, Dobrunjah in Črnučah. Več o tem

v naslednjem poglavju. To je bilo obdobje, ko se je Partija krepila tudi številčno. Ustanovljena je bila nova celica v Slapah. Njeni člani so bili Janez Lajevec, France Cerar, Toni in Rudi Sigulin, v Partijo pa so bili sprejeti tudi Pepca Maček, Angela Dovč, Valentin Marinko, Stane Bobnar, Ludvik Kukavica, Metod Krmec, Stane Židan, Adolf Boben in Polde Tomšič. V obdobju med 1930. in 1935. letom je bila najvažnejša naloga organizacijsko in idejno utrditi Partijo in organizirati take metode dela, ki bi onemogočile kakršnekoli izdaje oziroma »provale«. Druga važna naloga pa je bila prenesti delo iz celic med ljudi.

To je komunistom tudi uspelo. S svojo idejno-politično akcijo so poživili delo v delavskih kulturnih društvih Svoboda. Ta društva so kmalu postala centri, kjer so se zbirali revolucionarni delavci in mladina, v njih so pridobivali prvo znanje o teoriji marksizma in leninizma. Takoj po tridesetih letih sta bila centra tega gibanja zaloška in dobrunjska Svoboda, v letu 1933 pa sta bili na iniciativo Ivana Mačka ustanovljeni še podružnici v Zadobrovi in Lazah.

Do tesnejšega sodelovanja pride tudi s krščanskimi socialisti, člani JSZ, v vevški papirnici. Spoznanje, da lahko proletariat doseže svoje cilje in zahteve le, če je enoten, je vodilo strokovne organizacije k sodelovanju, ki se je na tem področju manifestiralo ob raznih akcijah. Skupno so nastopili na občinskih volitvah leta 1933 in 1936 in ob večmesečnem štrajku v vevški papirnici. V Polju so imeli v tem obdobju organizirana predavanja (organizirali so jih krščanski socialisti) za delavce JSZ in drugih strokovnih organizacij. To je izkoristil pokrajinski komite in poslal prek Strokovne zveze predavat svoje ljudi, med njimi Jožeta Brileja, Marijana Dermastjo, Terseglava in druge. Ker vsebina kaplanu ni odgovarjala, je večkrat protestiral. Predavatelje pa so podprli komunisti in napredni delavci, ki so se predavanj organizirano udeleževali. Prišlo je do obdolžitve in celo do tega, da so Ivanu Mačku in drugim komunistom prepovedali vstop v prosvetni dom, češ da predavanja niso namenjena komunistom. Ko so iniciatorji spoznali, da ne gre tako, kot so si zamislili, so s tako aktivnostjo prenehali.

Za to obdobje so pomembne prvomajske manifestacije, ki so jih organizirali komunisti. Udeleževalo se jih je tudi celotno članstvo Svobod. Znani so svečani izleti z godbo v Besnico, k Pečarju in v druge kraje. Na ta dan so bile tudi listkovne in napisne akcije. Od leta 1933 dalje je v Zadobrovi vsako leto za 1. maj visela rdeča zastava. Na najvišjo smreko jo je prvič obesil delavec Ivan Bolta, naslednje leto pa so zastavo obesili Valentin Marinko, Tone Maček in drugi. Žandarji iz Vevč so bili nemočni in so besno streljali v smreko. Zastavo sta za sto dinarjev snela prvič Ivan Hribar, drugič pa Filip Kamšek iz Zadobrove.

Založani so vsako leto napravili velik kres v Zaloškem hribu, na Debenem vrhu ali drugje. Na nesrečo se je ob neki taki manifestaciji vnel tudi Dovčev gozd. Manifestacije in kresovi so bili tudi ob obletnicah oktobrske revolucije in ob drugih pomembnejših dnevih. V to obdobje spadajo tudi velika akcija brezposelnih v l. 1935, manifestacija naprednih sil ob zletu Svobod v Celju itn.

Zaradi vse večje aktivnosti komunistov, predvsem pa zaradi vse večjega vpliva v delavskih kulturnih društvih Svoboda je oblast začela s preganjanji. Z aretacijo članov delavskega kulturnega društva Svoboda v Zalogu so hoteli razbiti društvo in vnesti med člane strah.

DELO PARTIJE V DELAVSKIH KULTURNO-PROSVETNIH DRUŠTVIH

Močan vpliv in vodilno vlogo v delavskih kulturnih društvih so imeli komunisti že v tridesetih letih. To ugotovitev skromno, toda dovolj jasno dokumentirajo ohranjeno gradivo, zapisniki in priče.

Iniciativo za ustanovitev delavskega telovadnega in kulturnega društva Svoboda v Zalogu je dala zaloška mladina, ki so jo po malih, revnih hišah, kjer so stanovali, imenovali »barakarji«. To so bili begunci s Primorske, zaposleni na železnici, napredni zaloški delavci, simpatizerji prepovedane Komunistične partije in socialni demokrati. Pred tem je bila v Zalogu le čitalnica, ki pa so jo imeli v rokah liberalci z učiteljem Tonetom Draščkom na čelu. Zaradi hitrega porasta članstva v Svobodi in zaradi ustanovitve čitalnice v okviru Svobode kot protiutež čitalnici, ki so jo imeli v rokah liberalci oziroma zaloška inteligenca, je ta že leta 1930 razpadla.

Podružnica Svobode v Zalogu je bila ustanovljena leta 1927. Edina dejavnost po ustanovitvi so bile kulturne prireditve, razna predavanja in proslave, vse pa v okviru pravil, s katerimi si je režim, v strahu pred delavskim gibanjem, zagotovil vsaj na papirju:

...da je Svoboda nepolitična organizacija, ki pospešuje v svojem ožjem okolišu duševni napredek članov ter varuje, izvzemši politične zadeve, v vsakem oziru kulturne, socialne ter gospodarske koristi svojih članov in delavskega stanu. (Prim.: Pravila Svobode)

Da je društvo Svoboda ostalo v okviru teh pravil nekako do leta 1932, je zagotovil le Živkovičev teror, ki je razbijal ne samo razredne, ampak tudi kulturne organizacije, ki so le malo »dišale« po delavskem sestavu in revolucionarni kulturni miselnosti. V letih monarhofašistične diktature je ostalo v zaloški Svobodi le enajst članov. Režim oziroma policija sta preverjala članstvo in izvajala pritisk tudi na to delavsko kulturno organizacijo. V teh letih so policisti preiskovali tudi knjižnice in plenili tako imenovano protidržavno literaturo. Izločali so nekatere knjige in jih dajali komisarju banske uprave, da jih pregleda in oceni, katere knjige in katerim bralcem jih je mogoče posojati. Knjige so razdelili po različnih zrelostnih stopnjah bralcev, ki jih je določil sreski načelnik. Nekateri sreski načelniki pa so razpustili več podružnic Svobod.³ Vse to nam dovolj jasno označuje takratni položaj in možnosti kulturnega, prosvetnega in telovadnega delovanja tedanjih delavskih nepolitičnih organizacij.

Leta 1932 pa prične zopet rasti število članstva v Svobodi Zalog in šteje že nad 60 članov. Vključi se več mlajših delavcev komunistov: Jože Mazovec, Peter Čermelj, Franc Intihar, Anton Sosič, Valentin Židan, Polde Maček, Stane Rolih in veliko število simpatizerjev. Že leta 1933 je zato začutili močnejši vpliv komunistov. Pride do trenj med tako imenovanim levim in desnim krilom. Na levem so komunisti, na desnem socialni demokrati in tisti, ki so hoteli zadržati Svobodo strogo v okviru pravil in so poudarjali, da je Svoboda nepo-

³ Razpuščene so bile Svobode v Senovem, v Trziču, v St. trgu pri Ložu, v Prevaljah itn. Motivi so bili različni. Eden od teh je bil tudi ta, ker da so odlok bana »napačno razumeli«, kot to v dopisih 7. januarja 1930 in 16. januarja 1930 navaja okrožnica centrale Svobod v Ljubljani. (Glej: arhiv Svobode Zalog – ZB Moste-Polje.)

Izlet članov DKPD Svoboda iz Zaloga na Golico leta 1930

litična organizacija. Boj za politični vpliv je bil živ že pred tem in je to razvidno že iz zapisnika redne seje Svobode dne 27. septembra 1928:

Sodrug predsednik začenja sejo in med drugim poroča, da se je v zadnjem času poskušalo vnašati v Svobodo politiko, kar ne more biti v posebnem njenem interesu. Odločno obsoja strankarsko zagrizenost, ki žal tudi v naši občini ne pusti, da bi prišla do razmaha tudi naša kulturna organizacija, ki se je do sedaj zadržala kot strogo nepristranska, kulturna organizacija vsega razredno zavednega proletariata občine D.M. v Polju.

Ponovno pride do trenj zaradi vnašanja politike v Svobodo po letu 1932; to je razvidno iz zapisnikov, citiranih kasneje.

V Svobodi se krepi delo v raznih sekcijah. Zelo aktivna je kulturna. Prvo delo, ki ga je uprizorila zaloška Svoboda, je bil Kralj na Betajnovi, kasneje Na dnu, Zvestoba, Hlapec Jernej in njegova pravica, Hlapci in Rdeče rože, delo komunista in kasneje narodnega heroja Jožeta Moškriča, ki je bilo zaradi nedopustne vsebine prepovedano 11. 9. 1936. (Prim.: arhiv CK KPS)

Leta 1931 je bil v okviru Svobode ustanovljen tudi nogometni odsek, ki pa se je moral na osnovi pravil včlaniti v Ljubljansko nogometno podzvezo. Leta 1932 in tudi kasneje nastanejo zato prva večja trenja med levim in desnim krilom v Svobodi.

Jože Mazovec (član rajonskega komiteja Partije — op. P. M.) in Maks Majeršič iz Zaloga zahtevata, da morajo nogometaši izstopiti iz meščan-

skega kluba in se vrniti v nogometni odsek Svobode ter gojiti res pravi delavski šport. Podporo dobiva tudi od drugih članov in med drugimi tudi od Štuklja, ki je prišel na sestanek iz centrale v Ljubljani. Štukelj je v govoru opozoril odbornike, naj vodijo članstvo po marksističnih poteh in ožigosal nogometni klub z besedami: »Pazite, da vam ne postane žoga, kakor jo vidite, narisana na koledarju svete družbe, namreč, da postane iz cele glave sama žoga.« Mazovec in Majeršič ponovno zahtevata, naj nogometaši izstopijo iz meščanske zveze in — ker se nekateri upirajo — nanačuje Mazovec: »... je boljše, da greste, kamor spadate (namreč nekateri nogometaši); prepričani pa bodite, da se boste vrnili v naš odsek, v res pravi delavski športni odsek...« (Prim.: zapisnik sestanka Svobode 15. januarja 1933)

Spor zaradi nogometnega kluba, včlanjenega v meščansko podzvezo, se je zelo dolgo vlekel. Večina članstva je bila proti temu, da se nogometaši vključujejo v meščansko podzvezo in proti temu, da se zbirajo v vrstah nogometašev in okoli njih ljudje raznih barv in strokovnih pripadnosti. Manjši razkol, ki je nastal, je povzročil, da je nekaj članov zapustilo vrste Svobode, predvsem takih, ki so »videli samo žogo«. Nogometna zveza je tedaj zahtevala, da morajo nogometaši izstopiti iz članstva Svobode, kar je razvidno tudi iz dopisa številka 178/33, 24. januarja 1933:

P. N. Športni klub Svoboda Zalog

Sporočamo, da smo sprejeli od JNS pod št. 21 od 21. t. m. dopis naslednje vsebine:

U odgovoru na akt toga potsaveza št. 168 a u vezi akta JNS br. 1783 izveštava se potsavez, da je upravni odbor na svoji sjednici od 16. o. m. uzeo u razpravljanje priloženi akt SK Svobode iz Zaloga u pogledu tumačenja § 5 klubskih pravila i doneo rešenje, da se klub može primiti u članstvo saveza samo ako is svojih pravila izbaci »Biti mora član podružnice Svobode u Zalogu«.

Sa sportskim pozdravom sekretar Pavličević. (Prim.: Knjiga zapisnikov Svobode)

Vsekakor je jasno, kaj so želeli. Šlo jim je tudi za politični vpliv, ki bi ga dobili med nogometaši, če bi jih odtrgali od Svobode.

Istočasno pa so razčistili tudi z desnico na čelu z Jakobom Skukom, socialdemokratom, ki se je vedno potegoval za vodstvo in bil vedno najbolj revolucionaren v okviru »nepolitičnih pravil in dovoljenega«. To je razvidno tudi iz sklepa razsodišča dne 12. januarja 1933, ki navaja med razlogi za izključitev Jakoba Skuka:

... V podružnici so nastajale vedno bolj ali manj nesodružne razmere in so člani izstopali. Vzroki so bili različni. Ob raznih prilikah je Skuk samolastno ravnal ter smešil in psoval odbornike in člane. Taki razgovori so bili tudi v javnih lokalih, kar škoduje ugledu organizacije. V športni odsek je vabil nečlane, ki nikdar ne pridejo v našo organizacijo...

Razsodišče sklene:

Izključitev s. Jakoba Skuka je glede na potrebo demokratičnosti v delavski organizaciji iz organizacijskih razlogov bila utemeljena...

Za nadaljnji razvoj Svobode je bilo nujno razčistiti z desnim krilom in s takimi, ki bi bili radi revolucionarni voditelji samo v mejah dovoljenega. Svoboda postaja vse aktivnejša na vseh področjih kulture, v vse večjem številu in vse bolj organizirano proslavljajo delavci vsako leto svoj 1. maj.

Ko je leta 1933 narodni odbor za zbiranje podpisov zaradi Koroščevih punktacij zahteval od centrale in vseh podružnic, da to podpišejo, se je na zaloško Svobodo in takratnega predsednika Jožeta Kačarja obrnil bivši župan Ivan Gautroža, ki je želel dobiti podpis Svobode. Jože Kačar mu je to odklonil, celotni odbor pa je njegovo odklonitev na svoji seji enoglasno potrdil z motivacijo, da je Svoboda nepolitična organizacija. (Prim.: zapisnik Svobode 25. februarja 1933)

Na istem sestanku so tudi sklenili, da bodo uprizorili igro Hlapec Jernej in njegova pravica in da bodo priredili prosvetni večer, posvečen spominu Karla Marxa. Stanje v zaloški Svobodi označuje tudi anketa (15. februarja 1933) z naslovom Delovanje:

Članov na začetku leta 48, na koncu leta 114, in sicer moških 100, žensk 14. Do 30 let starih 80, nad 30 le 34. Članski sestanki so bili trije, povprečni obisk od 50 do 60. Predavanja so bila tri, in sicer Nova industrijska revolucija, Novi Dunaj in o Karlu Marxu. Povprečni obisk je bil nad 80 članov. Na vprašanje, katero predavanje je ljudem najbolj odgovarjalo, se je glasil odgovor: o K. Marxu.

Prosvetni večeri so bili trije, povprečni obisk 150 ljudi. Dramske uprizoritve tri. Največ obiskovalcev je bilo pri igri Ženitev, in sicer 180. Izletov je bilo 10, in sicer na Golico, Debeni vrh in v druge kraje...

Člani DKPD Svoboda iz Zaloga, Jevnice in Zadvora na Jančah 1. maja leta 1933

Čeprav so še obstajali vplivi sektaštva (predlog kongresu), lahko predlog razumemo, če upoštevamo, da je bila ena važnih nalog delavskega razreda v tem obdobju osvoboditi ga meščanskih vplivov. Od tod tudi zahteva, naj se oglasi delavskih prireditev ne objavljajo v meščanskem časopisju idr.

Po letu 1930, ko prihaja vse bolj do izraza idejni vpliv komunistov v zaloški Svobodi in se režim že zaveda nevarnosti, pride po veliki listkovni akciji, ki so jo organizirali komunisti v občini Polje, do aretacij tudi med člani Svobode. Dne 23. junija 1933 so aretirali njenega predsednika Jožeta Kačarja, dalje Franca Taurerja, Petra Čermelja (člana KP), Franca Intiharja (člana KP) in Jožeta Anžurja. Obtoženi so komunistične propagandne dejavnosti. Čermelju in Taurerju so dokazovali, da sta brala neki protidržavni letak in sta bila obsojena na leto dni zapor, ostali pa so bili izpuščeni. To je bil prvi poskus oblasti razbiti zaloško Svobodo. Po tem dogodku pride v Svobodi še do večje diferenciacije in nekoliko kasneje tudi do pogojev, da prevzamejo vodstvo v odboru komunisti. Ta prehod je dokumentiran tudi v knjigi zapisnikov (Prim.: zapisnik z dne 23. 8. 1933):

Poročilo predsednika Jožeta Kačarja. Ker se tu ali tam poudarja, da je Svoboda politična organizacija, je to vsakemu dopovedati, da je to le kulturna organizacija...

in dalje pod točko 4/b:

K poslednji točki poroča s. predsednik, da se opaža zadnje čase, kako je članstvo še vedno nepoučeno, in sicer v tem, da ne zna ločiti, kaj je kulturna organizacija in kaj ni. Očitno je, da ne čitajo zadosti svoje kulturne revije. Posebno zadnji dogodki (aretacije — op. P. M.), ki so bili nedvomno posledica grde denunciacije in škodoželjnosti, pričajo to.

Ponovno poudarja, da je Svoboda strogo kulturna organizacija; namen ji je samo širjenje prosvete med ljudstvom, torej ne more biti niti socialistična, niti ni usmerjena h kaki stranki sploh. Najodločneje obsoja vsakega, ki bi hotel pod okriljem Svobode uganjati kake politične eksperimente. Obenem apelira na navzoče, naj skrbno pazijo, da se ne bi med člani pojavil kdo, ki bi jih begal ali jih celo navajal h kakim izjavam, kajti samo zlobnež lahko uniči v kratkem času delo prosvete, grajeno s težkimi žrtvami več let. Za tem predsednik obvesti odbor, da iz več vzrokov ne more več opravljati funkcije predsednika. Navzoči vzamejo izjavo na znanje, nakar je bil po petminutnem posvetovanju izvoljen najstarejši član Ivan Kos, tajniško mesto pa je prevzel njegov namestnik Majeršič.

Jože Kačar, dotedanji predsednik, se je dobro zavedal, da ni več mogoče obdržati članstva v okviru pravil nepolitične organizacije. Zato je po predhodnem razgovoru s člani RK KP podal ostavko in s tem omogočil, da so prišli v novi odbor komunisti in najožji simpatizerji. A tudi ta prehod ni ostal prikrit oblasti. V Zalogu so se našli nasprotniki, ki so pridno obveščali svoja vodstva in tudi policijo o dejavnosti in razvoju zaloške Svobode. Med temi nasprotniki so bili kasnejši belogardisti, ki so tudi dali podatke dr. Matiji Škerbcu (pobeglemu dekanu iz Kranja, narodnemu izdajalcu), da je lahko leta 1952 v Clevelandu napisal v svoji knjigi Rdeča zver pijana krvi med drugim tudi tole:

87

Zapisnik

8. delovna seja ki se je odvila 23. avg. 53 ob 20 uri
 članovi: Drašek, Koci, Majerle, Tuma, Tomšič
 Jurekhar Loviš.

Dnevni red:

1. Poročila predsednika,
2. " tajnika,
3. Izvajanje novih članov
4. Koment.

I. Kaj je splošno stelo v Ljubli mednarodni
 kulturno prostovoljstvo je obdelo tega meseca
 prostovoljstva manj kot 24 članov
 imamo pa obdelo tega meseca prostovolj-
 stvo kar je, se poročilo gibanje.

Kaj se tu ali tam pojavljajo da je
 "Svoboda" politična organizacija je
 to obdelano odgovorilo da je to le
 kulturna organizacija.

II. Politika in ideologija v razpisnik, radno spi
 A obdelano v obdelano temo se
 narodu kajinba da napravi kognitivno

III. Sprejeto je dolgo vilo. Delavci plovitost
 je 2. 40.

III. Radno plovitost obdelo 2. 40. Zalog in plovitost na
 so i. Radno informira pri delovnih delih
 pogostje praviš nastajanje, čisto je se
 in tega obdelo se je plovitost razpisnik.

IV. Kulturno politika gibanje, se predloži
 da se opira radno iare kako je iare
 se mednarodno odgovorilo in plovitost, tem ob-
 no plovitost kaj je kulturna organizacija
 in kaj ni, čisto je da ne iare iare
 svoje kulturne razj. Probo no, radno ob-
 godki koliki so bili mednarodno plovitost
 da plovitost iare iare iare iare iare
 plovitost iare iare iare iare iare
 Probo no, radno obdelano plovitost.

namer je je samo iare iare plovitost
 med iare iare iare iare iare iare
 socialna iare iare iare iare iare
 iare iare. Najbolj iare iare iare iare
 bi hotel pod obdelano, iare iare iare iare
 iare iare iare iare iare iare iare
 opredela na iare iare da naj obdelano plovitost
 iare da se ne bi iare iare iare iare
 iare iare bi iare iare iare iare iare
 iare iare iare iare iare iare iare
 iare iare iare iare iare iare iare
 iare iare iare iare iare iare iare

Faksimile zapisnika DKPD Svoboda Zalog iz leta 1933

Tone Drašek, liberalni učitelj, ki ni gojil verskega duha in ki je bil brez njega, je dopustil, da se je v članstvo čitalnice vključilo mnogo komunistov in socialistov in je tako prešla čitalnica v okrilje delavskega gibanja.

Pisec dalje navaja:

... da je bil v Zalogu in Zadvoru edini primer v Sloveniji, da katoliška stranka ni mogla prodreti in se ji ni posrečilo dobiti ljudi in delavcev za svoje gibanje, ker je bil komunistični vpliv tako močan in ljudje zaslepljeni.

V četrti knjigi pa nadaljuje:

Marksisti, socialisti in komunisti so pozno pričeli s svojim organizacijskim delom v D. M. v Polju, toda delali so vse bolj premišljeno in načrtno. Najprej so nastavili svoje mreže z ustanovitvijo športnega kluba Svoboda. S športom so pritegnili v svoje okolje nekaj mladine, ki je polagoma vsrkavala marksistične nazore. Iz športnega kluba je nastalo marksistično kulturno društvo Svoboda, ki je bilo že od početka zelo ko-

munistično. Nekaj marksistov pa je še vedno ostalo v čitalnici, ki so jo polagoma tudi popolnoma prevzeli v roke komunisti. Starejši napredni in liberalni člani so izstopili iz društva, čitalnica pa je ostala 1930 v čisto komunističnih rokah. To je bil v Sloveniji morda prvi slučaj, da so komunisti popolnoma infiltrirali in prevzeli nacionalno in napredno kulturno organizacijo ...

Tako pride 23. decembra 1933 do novih aretacij članov Svobode v Zalogu. Aretirani so Jože Kačar, Jože Mazovec, Maks Završnik, Maks Majeršič, Ivan Kos in Ivan Cimerman. Obtoženi so zločina po 11. členu zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi in vključeni v proces Izaka Feuerberga in tovarišev, obtoženih komunističnega delovanja in zločina po 1. čl. zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi. (Prim.: obtožnica II. Pov. No 1/807/3 z dne 30. 12. 1933 — arhiv CK KPS)

Preiskava je bila usmerjena tudi na delovanje Svobode in na vlogo Jožeta Mazovca (člana KP), dalje od kod je prišla in kdo je dal iniciativo za ustanovitev esperantskega društva (do ustanovitve ni prišlo, bila pa je to iniciativa Partije) idr.

Iz akta II. Pov. No 3/63/5 z dne 19. 1. 1934, poslanega državnemu tožilstvu v Beograd, je razvidno, da so bili Mazovec, Kačar, Majeršič, Kos, Završnik, Cimerman in Uhan zaradi pomanjkanja dokazov izpušteni na svobodo, ker ni bilo mogoče dobiti konkretnih podatkov o njihovi krivdi.

To je bil že drugi poskus razbitja zaloške Svobode, kar pa nasprotnikom niti policiji tudi to pot ni uspelo. Bilo je to obdobje, ko so že stali trdni temelji, na katerih je raslo in se razširjalo delavsko gibanje prek vedno novih oblik organizacije pod vodstvom Partije in ob vse večjem sodelovanju revolucionarnih delavcev, kmetov, mladine in inteligence.

K temu je mnogo prispevala legalna partijska založba, ki je začela izdajati dela Marxa, Engelsa, Plehanova in drugo literaturo, s katero se je tedaj spoznaval delavski razred in jo povezoval s svojimi spoznanji in revolucionarno prakso.

Nadaljnji razvoj v Svobodi je potekal tako, kot navaja zapisnik seje 16. 3. 1934 (točka 7):

Odbor si zada nalogo, da na občnem zboru apelira na mlade člane, naj prevzamejo vodstvo podružnice.

Zapisnik rednega občnega zbora z dne 18. 3. 1934 navaja, da je bila med letom ustanovljena podružnica v Zadobrovi in Lazah. Omenjena je kriza in nepričakovani dogodek med letom. Od 112 članov Svobode ostane v Zalogu še 33 članov; 44 se jih včlani v Laze, nekateri pa v Zadobrovo. Nekaj jih tudi odpade zaradi prej navedenih dogodkov in aretacij, ki so vplivale do neke mere zastraševalno. Na istem občnem zboru je izvoljen novi odbor, v katerem so naslednji člani Partije: Jože Mazovec, Polde Maček, Ludvik Kukavica, Stane Rolih, Anton Sosič in simpatizerji: Leopold Tomšič, Henrik Taurer, Mici Taurer, Stane Šabec, Jožko Mejač, Jakob Klemenc, Josip Kačar, Mici Trontelj, Ivan Kos in Anton Sešek. Za predsednika je izvoljen Polde Tomšič, podpredsednik je Polde Maček, blagajnik Ludvik Kukavica, njegov namestnik in prosvetar pa Stane Rolih. Jože Mazovec na istem sestanku opozarja, da se bo z denuncianti,

ako se pojavijo v podružnici ali izven nje, najstrožje postopalo. Maček opozarja na potrebo članskih sestankov, ki naj bodo vsaj dvakrat mesečno. Ludvik Kuvavica se zavzema za ustanovitev pevske in šahovske sekcije. Linija Partije v Svobodi je bila pritegniti vse več novih članov in jim dati možnost vsestranske kulturne in revolucionarne vzgoje. Člani zahtevajo predavanje o Španiji. Obenem je ugotovljeno, da ljudje iz Ljubljane (iz centrale) vse manj prihajajo. Iz zapisnika se jasno vidi linija Partije.

V zapisniku seje 6. 5. 1934 beremo:

Zadnje predavanje o Španiji ni bilo zadovoljivo, ker je bilo le nekako zemljepisno potovanje po Španiji, ni pa nam dalo tistega, kar je vsak pričakoval. Mi bomo morali drugič bolj gledati v tej smeri, da nas bodo tudi duševno zadovoljili. Opozarjamo članstvo, naj več čita; naročeno je več Cankarjevih del za knjižnico.

Vse več je bilo kulturnih prireditev z igrami revolucionarne vsebine, vedno več je bilo izletov in vse bolj je prihajala do izraza povezanost s podružnicami Svobode v Zadobrovi, Lazah in Dobrunjah, ki so bile ustanovljene na iniciativo Partije in so jih partijci tudi vodili. Idejni voditelji dobrunjske Svobode so bili člani Partije Jože Moškrič in Tone Trtnik (kasneje narodna heroja, padla v NOV), Viktor Vodnik, Jernej Gašperšič, Franc Kocjančič, Jože Berčič idr.

Zapisnik seje dne 12. julija 1934 navaja:

Glede na linijo iz centrale in oblike delovanja, ki jih priporočajo, zahteva Polde Maček, da naj ima Svoboda programe, ki bodo vedno na svojem mestu; torej na svetlo s predavanji, ki nam bodo jačali razum in voljo! Zato naj se na glavni odbor pošlje dopis, v katerem bi po posredovanju centrale prišli v stike s profesorjem Teplyjem, ki bi prišel predavat teme, aktualne za naše čase in koristne v vsakem pogledu...

Leta 1934 je bil v Ljubljani kongres Svobod. Vse podružnice v občini Polje in tudi nekatere sosednje so bile v rokah Partije. Direktiva pokrajinskega komiteja KP je bila, da je treba na kongresu nastopiti enotno z zahtevo po spremembi pravil, ki bi naj dajala širše možnosti za delovanje delavskih kulturnih društev Svoboda. S tem v zvezi je iz zapisnika z dne 7. 9. 1934 razvidno:

... predlogom, ki jih bo zagovarjala naša podružnica na kongresu, se vzame v poštev dopis s. Jožeta Mazovca, ki predlaga celo vrsto sprememb pravil, pa se o tem sklepa na sestanku delegatov naše, dobrunjske, zadobrovske, črnuške in podružnice Laze glede skupnega nastopa in skupne presoje predlogov, katere bodo omenjene Svobode zagovarjale na kongresu.

Mazovčev dopis ni ohranjen, ohranjen pa je dokument, naslovljen na centralo DKZ Svoboda v Ljubljani:

Na vaš dopis Vsem podružnicam Svobod smo sklenili naslednje:

- a) kot delegata za zvezni kongres se določita*
 - 1. Leopold Tomšič,*
 - 2. Josip Mazovec;*

b) *samostojni predlogi, katere bo naša Svoboda stavila in zagovarjala na kongresu, so naslednji:*

1. *»Revija« naj se poživi v smeri marksizma;*
2. *sodrug se mora brezpogojno tikati s sodrugom, ne glede na starost in okoliščine;*
3. *preskrbi naj se nekoliko predavanj, ki bodo zadostovala za današnji čas in za razmere, v katerih smo;*

Sodružni pozdrav. Predsednik Polde Tomšič, tajnik Stane Šabec.

Na istem sestanku je določen za dopisnika Delavske politike Ludvik Kukavica.

Dne 9. septembra 1934 je bil v Ljubljani redni osemnajsti občni zbor delavske kulturne zveze Svoboda. Pokrajinski komite Komunistične partije je pripravil delavska kulturna društva Svoboda, ki so jih vodili komunisti, na enotni nastop. Komunisti so dobili naslednje naloge: spremeniti pravila zveze (ta so dotlej onemogočala širino in politično delovanje), vnesti marksistično vsebino v revijo Svoboda, pozitivno rešiti problem prisotnosti članov jeseniške Enakosti na občnem zboru itn. O vsem tem se je razvila živahna razprava, v kateri sta sodelovala Ivan Maček (tedanji sekretar pokrajinskega komiteja Partije) in Jože Mazovec (član rajonskega komiteja Partije v Polju). V poročilu o poteku občnega zbora, ki je bilo objavljeno v 10. št. revije Svoboda (oktobra 1934), je zapisano:

Na občnem zboru je prišlo zaradi vprašanja, ali naj predstavnik jeseniške Enakosti prisostvujeta občnemu zboru ali ne, do glasovanja o zaupnici zveznemu odboru. Proti Enakosti je bil odborov predsednik Štukelj in 980 delegatov; proti zaupnici zv. odbora oziroma za to, da prisostvujejo občnemu zboru, pa 508 delegatov, med njimi tudi Črnuče (25), Dobrunje (75), Laze (18), Zadobrova-Sneberje (19), Zalog (38) itd...

Na kongresu kot prvi diskutira s. Mazovec. Govori o splošnem pomenu delavske kulture; pravi, da je revija Svoboda prinašala nemarksistične članke, kritizira prosvetne večere in pravi, da je najprej treba izobraziti delavske funkcionarje; nadalje govori o pridobivanju kmetov. S. Vuk zavrača očitke Mazovca. S. Mazovec odgovarja s. Vuku zaradi prosvetnih večerov.

Tudi zadobrovska in zaloška podružnica predlagata spremembe pravil Svobode in se udeležita diskusije Jože Mazovec in Ivan Maček.

Na tem občnem zboru se je javno manifestirala linija Komunistične partije, proti kateri je nastopil odbor s socialdemokratskimi voditelji na čelu. V odbor je bil izvoljen član Komunistične partije in delavski pisatelj Jože Moškrič.

Dne 21. 10. 1934 navaja zapisnik odborove seje pod 3. točko razpravo o pripravi za zlet Svobod. Odbor sklene:

Zaradi skupnega zleta vseh Svobod predlaga podružnica Zalog Trbovlje kot center in v vzpodbudo trboveljskega proletariata...

Nad vse večjo politično aktivnostjo članstva v okviru Svobod se je — kot vse kaže — zamislila tudi centrala v Ljubljani in je na sestanku 27. novembra

1934 sklenila in z okrožnico opozorila (Prim.: okrožnica 1323/34 Svoboda Zalog — arhiv ZB Moste-Polje) na naslednje:

V podružnici Svobode v Ptuj se je pred kratkim pripetilo, da je neki član te podružnice v debati po predavanju postavil docela političen predlog oziroma resolucijo. Navzoči delavci so gotovo v vnemi za dobro stvar predlog sprejeli, ne da bi se prav zavedali, da so prišli s tem v navzkrižje z društvenimi pravili. Da bi se podobne stvari, ki bi eventualno utegnile ogrožati ne samo obstoj te ali one podružnice, marveč tudi obstoj naše celotne zveze, ne ponavljale več, sporoča centralni odbor vsem podružnicam tole: naša Svoboda je po svojih pravilih nepolitična, kulturna organizacija. Njen namen je, da izobrazuje članstvo v smislu naših načel, nikakor pa ne sme in ne more aktivno posegati v politiko ali celo prirejati politične demonstracije...

Vse članstvo, zlasti pa odbori podružnic, morajo upoštevati dejanske razmere in se po njih ravnati. Predsedniki posameznih podružnic ali pa njihovi namestniki predlogov politične narave ne smejo dati na glasovanje...

Leta 1935 je bil pri Plevniku v Spodnjem Kašlju osmi občni zbor zaloške Svobode. Iz zapisnika z dne 17. 2. 1935 je razvidno naslednje:

Odbor je imel 13 rednih sej, eno izredno sejo in tri članske sestanke.

Vse to dokaj zgovorno dokazuje močno aktivnost — poleg vseh ostalih kulturnih prireditev (predavanj itn.) — v okviru Svobode. Ugotovljeno je, da je v knjižnici nekaj sto knjig, da šteje novoustanovljeni pevski zbor 22 članov itn. Na sestanku pride do ponovne obravnave dolga nogometašev SK Zalog, ki so se vključili v meščansko podzvezo in v razpravi Jože Mazovec ponovno oriše zgodovino društva, ugotavlja napako, ker jih niso uspeli obdržati v okviru Svobode, in dodaja:

*»Ker oni zagovarjajo privatno lastnino, naj svoj dolg tudi plačajo.«
Članstvo ta predlog enoglasno podpre.*

Kako sta takratno članstvo in odbor gledala na športni klub Zalog, nam pove tudi dopis 25. oktobra 1934:

P. n. Podružnica Svobode v Zagorju

Glede na vaš cenjeni dopis z dne 21. t. m. vam radi volje pojasnimo, da športni klub Zalog nima nič skupnega s Svobodo v Zalogu. Člani športnega kluba so povečini člani nasprotnih organizacij. Zahvaljujoč se vam za izkazano zaupanje, vas pozdravljamo. Združnost.

Občni zbor je izvolil nov odbor, in sicer za predsednika Staneta Roliha (člana KP), za tajnika Franca Taurerja, v odbor pa so prišli še Ludvik Kukavica (član KP), Lojze Židan, Polde Tomšič, Jože Intihar (član KP), Jože Kačar, Mici Trontelj, Mici Taurer, Ivanka Zajc, Polde Maček (član KP), Jože Marn, Jakob Klemen, Anton Sešek in Jože Mazovec (član KP). Ves odbor, razen enega člana (starost), je aktivno sodeloval v narodnoosvobodilnem boju.

Kop. št. 20-
 37
 Podružnica Svoboda
 Litiji
 Zalog 19. 4. 1935
 74
 Podpisana podružnica Svobode v
 Zalogu javlja naslovu, da izleta
 1. maja zaenkrat ne bomo naredili,
 ker nam oblasti ne dovolijo.
 Kakor vsako leto, bomo letos
 bodemo šli vsaki po svojih poteh
 v naravo.
 Zelo nam je žal, da ne moremo
 skupaj narediti majniškega
 izleta, ki bi gotovo bil prijeten
 sestanek.
 Zato bomo v Celju bolj kompaktno
 manifestirali našo misel.
 Združnost.
 2. maj
 L. K.

Faksimile dopisa podružnici DKPD Svoboda v
 Litiji, s katerim je bila obveščena, da so
 oblasti prepovedale proslavo prvema maja

Tudi to dejstvo dovolj jasno
 govori o vlogi Partije v Svobodi.
 Za osvetlitev delovanja naj sledi
 še nekaj dokumentov:

P. N. podružnici Svobode v
 Litiji

Podpisana podružnica Svobode
 v Zalogu javlja naslovu, da iz-
 leta 1. maja zaenkrat ne bomo
 naredili, ker nam oblasti ne do-
 volijo. Kakor vsako leto, bomo
 tudi letos šli vsak po svojih poteh
 v naravo. Zelo nam je žal, da ne
 moremo skupaj narediti majni-
 škega izleta, ki bi gotovo bil pri-
 jateljski sestanek. Zato bomo v
 Celju bolj kompaktno manifesti-
 rali našo misel. Združnost.

(Dopis Svobode Zalog, od-
 premna št. 30, 19. 4. 1935 — arhiv
 ZB Moste-Polje)

Dopis podružnici SMRJ — Saturnus Moste:

Podpisana podružnica Svobode v Zalogu naproša naslov, da ob
 občnem zboru, ki bo 3. marca 1935 v ljubljanski delavski zbornici, apeli-
 rate in razložite svojim članom pomen kulturne organizacije Svoboda.
 Pri tej priliki pripominjamo, da je podružnica Svobode v Zalogu nešte-
 tokrat vabila vaše člane, stanujoče v Zalogu in Sp. Kašlju, ali na žalost
 smo bili vsakokrat brezverci, nedostopni zanje. Izgovori, da pri dveh orga-
 nizacijah ne morejo sodelovati in plačevati (mišljeno je SMRJ in Svoboda),
 dokazujejo nejasno pojmovanje, kaj je strokovna in kaj kulturna organi-
 zacija. Na žalost moramo omeniti, da so te — v marksističnih strokovnih
 organizacijah organizirane — delavke lahko sodelovale v nam nasprotnih
 organizacijah, medtem ko pri nas ne.

Odslovile so nas na kratko, da nimajo časa ali da jih oče ne pusti.
 Čudno se nam zdi, kako da jih je oče pustil v tovarno k nevarnemu stro-
 ju. Prosimo, da jim pri tej priliki, ako vam je mogoče, razložite pomen
 Svobode in strokovne organizacije.

(Dopis Svobode Zalog z dne 2. 3. 1935)

(Arhiv ZB Moste-Polje)

Dopis vodstvu šole v Zalogu:

Podpisano nepolitično delavsko kulturno društvo po imenu Svoboda v Zalogu naproša naslov, ako blagovoli naši šolski mladini sodelovati pri našem kulturnem in prosvetnem delu. Ker je bil naš sodrug Ludvik Kukavica od nas zadolžen, da vodi pripravo za prosvetni večer, ki je zamišljen 14. t. m., je hotel nastopiti z mladinskim govorilnim zborom. Ker ste mu vi to zabranili in ga dali zaslišati, je bil ta mladenič po imenu Kukavica zaslišan od policijskega referenta oziroma od sreskega načelstva v Ljubljani; in ker mu je bilo naročeno, da se brez vednosti šolskega vodstva take reči ne smejo dogajati, vas torej še enkrat najuljudneje prosimo za dovoljenje. Sočasno upamo, da nam je prošnja ugodena. Zalog, 5. aprila 1935.

(Dopis Svobode Zalog 5. 4. 1935)

(Arhiv ZB Moste-Polje)

Prvi dokument ne potrebuje komentarja. Z drugim, ki je bil poslan podružnici SMRJ, Svoboda naproša podružnico, naj apelira na člane, da se vključijo v delavsko društvo Svoboda. To je bila direktiva Partije, ki je skušala zaječi čimveč delavcev in delavk in jih vključiti v društvo Svoboda. Prek tega je imela Partija vpliv in možnost za vzgojo in za krepitev revolucionarnega duha v delavskih vrstah.

Tretji dopis je bil namenjen vodstvu šole v Zalogu oziroma klerikalcu Francu Silvestru, šolskemu upravitelju, ki mu je bila zaloška Svoboda trn v peti. Dopis je napisan v ironičnem tonu, podpisala pa sta ga Stane Rolih, predsednik Svobode in član Partije, ki je po dolgotrajni bolezni umrl v SZ l. 1936, in tajnik Franc Taurer.

Navesti velja še nekaj odlomkov iz člankov, ki jih je leta 1935 objavila revija Svoboda in osvetljujejo delo podružnice Zalog:

Zalog: Naša podružnica Svobode deluje letos z novim elanom, kljub temu, da so nekateri intrigantje stalno na delu, da bi uničili to proletarsko organizacijo ... (Mišljen je klerikalni krog iz Zaloga. Po letu 1933 pa so zapustili Svobodo tudi nekateri zaloški socialdemokrati in drugi, katerim ni bilo prav — ali pa so se ustrašili —, da so delo prevzeli komunisti. — op. P. M.)

Dalje:

Mi bomo energično delali, da pridobimo v našo Svobodo čimveč mladine, kajti mladina se mora orientirati in prvi vrsti pri Svobodi z geslom: »Rod starih hira, gine, bodočnost je mladine.« Zato vam kličem, sodrugi in sodružice, agitirajte vsepovsod za našo Svobodo, ki je avantgarda proletariata. Zavedajmo se, da je Marx dejal: »Osvoboditev delavcev je delo njih samih.«

Iz revije Svoboda je razvidno, da je bil zadnji občni zbor Svobode Zalog 17. februarja 1935:

V nedeljo, dne 17. februarja, je bil osmi občni zbor zaloške Svobode. Udeležba članstva je bila prilično dobra. Iz poročil, ki so jih poslali posamezni odborniki, je bilo razvidno, da je naša podružnica Svobode v

preteklem letu kljub reakciji nacijev in klerusov vsestransko delovala in skuša zbirati v svojih vrstah čedalje več učencev, da vzgoji novega človeka, ki se bo znal boriti za pravice. Vendar je kljub delovanju v preteklem letu marsikdo izrazil željo, da naj bi bilo delo Svobode v tekočem letu še živahnejše, kakor je bilo v preteklem letu ...

Iz zadnjih ohranjenih zapisnikov Svobode je razbrati, da se je med članstvom razvila močna agitacija za kar številnejšo udeležbo na zletu Svobod v Celju. Na enem izmed sestankov je bilo tudi sklenjeno, da se iz blagajne Svobode plača vozne karte vsem brezposlenim članom, med drugim Jožetu Kačarju, Francu Trontlju, Zofki Pogačnikovi, Lojzki Zajčevi, Francu Taurerju, Stanetu Bobnarju in še nekaterim. Zadnji sestanek je bil dne 10. 7. 1935. V zapisniku so omenjene priprave za predavanje Razvoj življenja in sklep, da bo 21. julija izlet v okolico Zaloga. Iz blagajne je izplačati 1.010 dinarjev za vozne karte v Celje in za kosilo brezposlenim. Od tu naprej je knjiga zapisnikov uničena; verjetno pa je bil po tem vsaj še en sestanek, in sicer v zvezi z razpustom Svobod.

Zaloška Svoboda je bila v bivši občini Polje legalna organizacija Partije, prek katere je vplivala na delovne množice. V njenih vrstah se je zbiralo revolucionarno delavstvo iz bližnje in širše okolice. Zaradi potreb in uspehov Partije pa zaradi vse večjega razmaha delavskega gibanja pod njenim vodstvom je dal Ivan Maček iniciativo in nalogo za formiranje podružnic v Lazah (ki so spadale takrat pod občino Dolsko) in Zadobrovi. Organizacijsko je pomagal pri formiranju Svobode v Lazah Stane Rolih (član KP iz Zaloga), prvi predsednik pa je bil Valentin Gregorčič, ki so ga med NOV ubili Nemci.

Leta 1933 je bila ustanovljena podružnica Svobode v Zadobrovi. Tu je prevladovalo kmečko prebivalstvo in le malo je bilo delavcev in obrtnikov. Že od leta 1932 pa je bilo čutiti močan vpliv komunistov, ki so imeli okrog sebe tudi širši krog simpatizerjev in so že leta 1933 sestavljali jedro Svobode. Ivan Maček, ki je bil iniciator za ustanovitev Svobode, je bil prisoten tudi na ustanovnem sestanku, ki je bil v gostilni Hlebš v Sneberjah. Navzočih je bilo okoli 30 oseb, večinoma delavcev. Za predsednika društva je bil izvoljen Franc Kumše (član KP), za tajnika Tone Kokalj (član KP).

Tudi tu je bila Svoboda legalna partijska organizacija. Sedež Svobode je bil pri Tonetu Kokalju, kjer so bili tudi partijski sestanki in baza za kurirje CK KPJ. V okvir delovanja zadobrovske Svobode spadajo aktivna kulturno-prosvetna dejavnost, idejno-politične manifestacije za praznovanje 1. maja skupno z ostalimi podružnicami in druga dejavnost. Ta Svoboda je bila iniciator in organizator raznih gostovanj dobrunjske in zaloške Svobode, ki so nastopale z raznimi igrami — Hlapci, Rdeče rože idr. Žal je ohranjenih le malo dokumentov in potrjujejo to predvsem žive priče. Od dokumentov je doslej znana le okrožnica centrale Svobod št. 1223/34 z dne 24. 10. 1934, ki pod III/2 obvešča delavsko kulturno društvo Sneberje-Zadobrova o naslednjem:

Vsakotedenska predavanja so nemogoča, ker so predavatelji preobloženi z delom in prav zato takih predavanj nimajo niti večje podružnice. Podružnica naj se prek centrale zmeni s s. Cerkevnikom in Jelencem glede datumov, v počitnicah pride na pomoč s. Teply, za predavanje pa se je za to podružnico javil s. Moškrič. (član KP — op. P. M.)

Izlet delavcev iz Polja, Dobrunj in Most leta 1935 v Besnico. Med njimi so člani Partije: Peter Čermelj, Tone Dolinšek, Adolf Jakhel, Tone Kokalj, Ludvik Kukavica, Franc Kumše, Metod Krmec, Franc Leskošek, Polde Maček, Pepca Maček, Jože Mazovec, Rudi Roje in Ivan Kocjančič

Da postane kulturno delo še živahnejše, priporočamo podružnici, da priredi diskusijske večere na podlagi knjige Sigma, dialektični materializem, izdane leta 1934, in Beerovega dela o zgodovini socializma in socialnih bojov, ki ga izda letos Cankarjeva družba. Tudi z diskusijskimi večeri se dajo doseči lepi uspehi. Za prvi diskusijski večer naj povabi podružnica eventualno sodruga Cerkevnik, ki bo pokazal, kako se taki večeri vrše in vodijo.

Leta 1935 je bilo v sneberško-zadobrovske Svobodi 24 članov, in sicer: Franc Kumše, Polde Jančar, Angela Dovč, Pepca Maček, Valentin Marinko, Ivan Maček in Tone Kokalj — vsi člani Partije, poleg njih pa še: Lovro Groznik, Valentin Černe, Marija in Karel Mrak, Jože Mihelič, Franc Možina, Anton Kastelic, Anton Tavčar, Vinko Marinko, Ivan Bolta, Franc Maček, Anton Brulc, Tone Maček, Josip Zabukovec, Karel Hribar in Ivan Rajgelj.

Vsi člani Svobode oziroma vsi navedeni so med narodnoosvobodilno vojno delovali v narodnoosvobodilnem gibanju (razen Poldeta Jančarja, ki je l. 1935 umrl). To dovolj jasno kaže, da je bilo v članstvu Svobode revolucionarno jedro delavskega razreda, ki ga je vodila Partija, ga povezovala in vključila po razpustu Svobod v Ljudsko fronto in končno v Osvobodilno fronto.

Ustanovitev Svobode v Lazah je registrirala revija Svoboda v aprilu leta 1933 v številci 4-5:

Podružnica Svobode v Zalogu je imela svoj tamburaški odsek kot sekcijo v Lazah. Ta sekcija je napovedovala, da si hoče postaviti svojo podružnico in razširiti svoje torišče na bližnjo okolico. V ta namen je bil v Jevnici širši sestanek. Udeležilo se ga je lepo število sodrugov, posebno pa sodružic, kar je razveseljivo, da se ženske zanimajo za delavsko gibanje. Sestanek je vodil agilni član s. Tine Gregorič. Zastopnik centrale je opisal delovanje delavstva v kulturni organizaciji Svoboda, ki se je že močno razvila, kar je znak, da delavstvo želi kulturnega delovanja in da hoče biti enakopravno do vseh ostalih. Izvoljen je pripravljalni odbor, ki vloži pravila na pristojna mesta. Tako se drami življenje v naši dolini. Orali bomo ledino in sejali, da vzklije seme razredne zavesti in solidarnosti, tako da ne bo človek človeku volk, temveč prijatelj in sodrug. Sestanek je trajal nad poldrugo uro, nakar smo se zopet razšli s ponosom, da se kmalu snidemo v še večjem številu.

Podružnice Svobod v Zalogu, Zadobrovi, Lazah in v Zadvoru so bile oblasti kot one širom po Sloveniji trn v peti, zato so bili celjski dogodki ne vzrok, ampak le težko pričakovana priložnost.

Organizacijske priprave za zlet Svobod v Celju so v občini Polje potekale pod vodstvom Partije. Organizacijo so prevzeli rajonski komite in celice v Zadobrovi in Zalogu, v sodelovanju in po direktivah pokrajinskega komiteja. Širši sestanek v zvezi z organizacijo je bil v gostilni Kovač v Tomačevem, kjer se je zbralo okoli 50 ljudi. Na tem sestanku so bili med drugim tudi Ivan Maček, Jože Moškrič, Polde Maček, Angela Dovč, Pepca Maček, Ludvik Kukavica in drugi. Ludvik Kukavica je po nalogu Ivana Mačka pripeljal na sestanek tudi nekega člana CK KPJ, s katerim sta se dobila na javki pri pokopališču na Zalah. Govora je bilo o programu, o organizaciji in poteku manifestacije v Celju. Sklenjeno je bilo, da pripravi zaloška podružnica transparent z napisom »Dol s fašizmom — nočemo vojne«. Transparent je izdelal Janez Lajevec, slikar-amater, doma s Studenca, član Partije. Zadobrovska podružnica je pripravila transparenta »Mir — nočemo vojne« in »Delo in kruh«.

Na dan zleta se je zbralo na železniški postaji v Polju čez 100 ljudi iz bližnje okolice, na postaji v Zalogu pa več kot 140 ljudi. Prišli so tudi svobodarji iz Zadvora, delavke iz Saturnusa in drugi.

Razpoloženje je bilo borbeno. Udeleženci so prepevali Internacionalo, Kosec koso brusi ipd. ter vzklikali parole proti vojni, fašizmu itn. S posebnim vlakom, ki se je ustavil na postajah v Polju in Zalogu, so se pripeljali tudi delavci z Jesenic. Na postajo Polje je Ivan Maček tik pred odhodom vlaka pripeljal rdeče zastave. Tako okrašeni vlak je pripeljal v Celje. Tudi za občino Polje so bile priprave in pa razpoloženje na postajah v Polju in Zalogu do tedaj največja manifestacija delavskega razreda, manifestacija za enotnost, za demokracijo in nacionalne svoboščine, za mir in za boj proti fašizmu. Dogodki v Celju so to še mogočnejše pokazali in Miha Marinko je te dogodke ocenil na II. kongresu KPS takole:

Silen porast množičnih akcij, ki jih je organizirala naša Partija, ilustrira potek celjskega zleta delavskih kulturnih društev Svoboda v juniju 1935. leta. Manifestacija več ko osemtisočglave množice je v svojem veličastnem političnem poletu presegla vsa pričakovanja. To je bila od-

ločna manifestacija za sindikalno in politično enotnost delavskega razreda, za zvezo s kmeti, za demokratične in nacionalne svoboščine. Spričo nje so se izjalovile nakane socialdemokratskih nasprotnikov delavske enotnosti, ki so hoteli izkoristiti ta zlet kot potrdilo svoje razbijaške politike socialdemokratizma.

Po tej veličastni manifestaciji v Celju je Korošček režim razpusil delavska kulturna društva Svoboda. Prostore v Zalogu in Zadobrovi so skupaj s knjigami zapečatili. Policija je zasliševala in preverjala članstvo, se zanimala za organizatorje zleta, za potek itn. Policijska agenta Vrečar in Jeranče sta osebno vodila preiskavo v Zadobrovi. Prišla sta tudi na dom Ivana Mačka, kjer so med preiskavo našli rdeče zastave. Sestra Mici, ki je bila doma, jim je povedala, da jih je nabrala v Celju, ko so jih drugi odmetavali, in da jih je vzela zato, da si bo naredila predpasnike. Člani Partije so iz prostorov, ki jih je policija zapečatila v Zalogu in Zadobrovi, odnesli vse vredne knjige. Namesto njih so zaradi števila po policah naložili knjige Mohorjeve družbe. V Zalogu jim je omogočil vstop v zapečateni prostor mizar Lojze Židan (pri katerem je bil sedež Svobode), ne da bi pečate poškodoval.

V letu 1935 se konča obdobje delavskih kulturnih društev Svoboda. Vsi ti podatki kljub skromni dokumentaciji dovolj jasno govorijo o tem, da je imela Partija v podružnicah Svobod v občini Polje odločujočo in vodilno vlogo. V Svobodi se je zbiral napredni in revolucionarni proletariat. Tu se je kalila kulturna in napredna delavska misel. Organizacija je bila prepovedana, ostali pa so temelji, borbene tradicije in ideje in delovni ljudje, na čelu s komunisti, ki so kmalu našli nove oblike organizacije. Prek Vzajemnosti in drugih društev je vodila Partija ljudske množice vse do končne zmage. Moč Partije in njenih idej se vidi tudi v tem, da je večina članov Svobode (čez 95 %) aktivno sodelovala v NOV in jih je mnogo izgubilo življenje tako v domovini kot v taboriščih širom po Evropi.

Po dosedanjih podatkih ni niti en član Svobode med NOV sodeloval z okupatorji in njihovimi kvizlinškimi organizacijami.

Po razpustu delavskega kulturnega društva Svoboda leta 1935 je nastala na področju bivše občine Polje potreba po novi legalni organizaciji, v kateri naj bi se zbirali in delovali bivši člani Svobode in vedno širši krog simpatizerjev Komunistične partije, predvsem iz vrst mladine. To je zapisala tudi Ljudska pravica v 17. številki dne 31. avgusta 1935 (oblast jo je zapolnila) v kratki notici z naslovom Zalog pri Ljubljani:

... Vsi zaloški svobodarji zahtevamo, da nam vrnejo našo kulturno organizacijo Svoboda, da bomo mogli nadaljevati svoje kulturno delo in da se bomo mogli tudi mi uveljaviti ...

Marca 1936 je bila v Ljubljani ustanovna skupščina Zveze delavskih prosvetnih organizacij Vzajemnost. Na tem zboru so bila sprejeta pravila, po katerih naj bi bila Vzajemnost kulturna (nepolitična) organizacija socialistov. Centralno vodstvo so imeli v rokah socialdemokrati, ki so napejali vse sile, da bi imeli tudi na terenu organizacijo v svojih rokah. Rajonski komite Komunistične partije v Polju je sklenil, naj se ustanovijo podružnice Vzajemnosti v Zalogu, Zadobrovi in Polju. Adolf Jakhel je šel zato na centralni odbor k

dr. Celestinu Jelencu po informacije. Dr. Jelenc mu je dejal, da bodo dovolili ustanovitev podružnice v Zalogu le pod pogojem, če bosta Jože Kačar in Tone Sešek (socialdemokrata) podpisala izjavo, da se društvo ne bo orientiralo v levo, tj. v komunistično smer. To je bil za Partijo opomin, zato je ta kriterij upoštevala pri sestavljanju prvega odbora. Po razgovoru člana rajonskega komiteja Adolfa Jakhla z Jožetom Kačarjem je le-ta pristal na podpis izjave, ki jo je zahteval dr. Jelenc. Ustanovni sestanek Vzajemnosti je bil v Zalogu. Udeležba je bila zelo velika. Prišlo je tudi več članov Partije, med njimi Jože Mazovec, Adolf Jakhel, Peter Čermelj, Polde Maček, Ludvik Kukavica, Stane Bobnar, Pepca Maček, Angela Dovč, Jože Perčič in drugi. Za prvega predsednika je bil izbran Miha Mehle, ki je pripadal socialističnemu taboru oziroma pred leti Bernetovi skupini; v odbor pa je bilo izvoljenih več članov Partije in simpatizerjev. Maloštevilni zaloški socialdemokrati, razen Kačarja in Seška, so se držali ob strani. Spoznali so, da bo društvo zopet vodila Partija; s tem pa se niso strinjali in so zato odpadli ali pa se pasivizirali. Enako so napravili 1. 1933 v Svobodi, ko so prevzeli vodstvo v društvu Partija oziroma komunisti. Podružnica Vzajemnosti v Zalogu je tudi edina dobila v bivši občini Polje dovoljenje za ustanovitev in delovanje.

V imenu zadobrovske Svobode je vložil prošnjo na centralo Vzajemnosti in sresko načelstvo bivši odbor Svobode s Francem Kumšetom in Tonetom Kolkajem na čelu. Prošnjo so dvakrat uradno odklonili, na tretjo pa sresko načelstvo sploh ni odgovorilo. Dr. Celestin Jelenc je Poldetu Mačku, ki ga je v zvezi s tem obiskal, izjavil, da v okviru Vzajemnosti ne more biti komunističnih celic, v Zadobrovi pa da kaj drugega sploh ni.

Tako je v prvem obdobju začela z delom v bivši občini Polje le zaloška podružnica Vzajemnosti. Okrog nje so se zbrali komunisti in simpatizerji — bivši člani Svobode — iz Zaloga, Zadobrove, Polja, Vevč in drugih vasi. Komunisti so izkoristili legalne oblike boja za vzgojo in usmerjanje članov Vzajemnosti, ki jih je bilo že v začetku več kot 100. Prirejali so razna predavanja in kulturna dejavnost se je močno razmahnila. Cankarjevemu Hlapcu Jerneju, Hlapcem in Moškričevim Rdečim rožam, ki so jih uprizorili še v Svobodi novembra 1936, je sledila socialna drama Spoznanje, ki jo je napisal Ludvik Kukavica iz Zaloga. Na sreskem načelstvu so delo občutno cenzurirali, zaradi »neprimerne vsebine« pa precejšnji del teksta kar črtali. Drama je bila prvič uprizorjena novembra 1936 v Zalogu v dvorani Cirila Požarja. V glavnih vlogah so nastopili Pepca Maček, Franc Intihar, Ludvik Kukavica in Stanko Jurič. Ker se izvajalci niso ozirali na cenzurirani tekst, je to dvignilo mnogo hrupa med klerikalci in režimovci, znani zaloški ovaduh in dopisnik Domoljuba učitelj Franc Silvester pa je pohitel in v Domoljubu 25. novembra 1936 napisal:

... preteklo nedeljo je priredila marksistična Vzajemnost v Zalogu novo igro Spoznanje... (Domoljub, 25. novembra 1936)

Temu zaloškemu denunciantu so odgovorili v Delavski politiki (št. 26, januar 1937) z notico

Zalog, strašno so razburjeni

V decembru je priredila tukajšnja Vzajemnost socialno dramo Spoznanje, ki jo je napisal tukajšnji domačin. Uprizoritev te drame je dvig-

Člani Vzajemnosti iz Zaloga, Zadvara in Most na izletu v Besnico 1. maja leta 1937

*nila mnogo prahu. Neka oseba se je ob uprizoritev spotaknila v Domo-
ljubu in je vso stvar opisala tako, da je samo sebe osmešila. Tudi g. vodja
zaloškega naraščaja (F. Silvester — op. P. M.) je pozval k sebi otroke, ki
so gledali to dramo, in jih izpraševal. Otroci so mu povedali, kar so si za-
pomnili in g. vodja je natančno vse zabeležil ter končno dal otrokom
podpisati. Mi bi svetovali temu gospodu, ako ga naše predstave zanimajo
in da bo spoznal njihovo vsebino, naj si kupi vstopnico, pa bo lahko slišal
in videl ter mu ne bo treba naslednji dan otrok spraševati o vsebini igre.
Že danes opozarjamo, da pripravljamo uprizoritev igre Denunciant.*

Drama je dosegla velik uspeh in so jo navdušeno pozdravili predvsem de-
lavci in bajtarji. Med klerikalci pa je dvignila mnogo prahu. Prizanesla ji ni
niti cerkev v Polju. Župnik in njegova pomočnika so jo napadli s »komuni-
stično zaroto«. Ko bi kmalu nato moralo priti do gostovanja na Ježici, je sresko
načelstvo (kljub cenzuri, ki jo je izvedlo že pred prvo uprizoritvijo) prepove-
dalo gostovanje in kasneje tudi izvajanje. Dopis sreskega načelstva se glasi:

Sresko načelstvo v Ljubljani, 5. decembra 1936

Akt. št. 22616/1

Delavskemu kulturnemu društvu Vzajemnost v Zalogu, občina Polje

*Vaši prošnji z dne 2. 12. 1936, da Vam dovolim, da smete dne 8. de-
cembra ob 16. uri prirediti v sokolskem domu na Ježici Kukavice Lud-*

vika dramo *Spoznanje*, ne ugodim iz ozirov na javni red in mir ter prireditev iste prepovedujem.

Razlog:

Prireditve te sicer cenzurirane igre bi v občini Ježica povzročila pri ljudstvu nerazpoloženje in nevoljo, kar pa se mora v interesu javnega reda in miru preprečiti.

Zoper ta odlok je dopustna pritožba na kralj. bansko upravo dravske banovine v Ljubljani v roku 15 dni po vročitvi odloka. Pritožbi, ki bi se morala vložiti pri Sreskem načelstvu, ne bi mogel priznati odločilne moči. Taksa din 5. — je uničena na odloku.

*Sreski načelnik
(podpis nečitljiv)*

Po tej prepovedi so v Zalogu leta 1937 in kasneje uprizorili še igre *Moč strasti*, *Prvi milijon* in *Zakon*.

V obdobju formiranja Delavsko-kmečke zveze oziroma Ljudske fronte, ko je Komunistični partiji uspelo zbrati okoli sebe široke sloje delovnih ljudi, ko je dosegla lepe uspehe na občinskih volitvah v občini Polje in še posebno na zaloškem volišču, na katerem je zmagala lista Delavsko-kmečke zveze, in ko je pričelo pod vodstvom Partije s plodnim delom delavsko kulturno društvo *Vzajemnost*, je prišlo v Zalogu do akcij maloštevilne avanturistično-anarhistične skupine pod vodstvom komunista Ludvika Kukavice. Njeno delo je prikazano

Množična proslava obletnice ustanovitve rudarskega sindikata v Hrastniku 15. avgusta 1937. Gostje iz delavskih središč ob prihodu v Hrastnik, med njimi delavci iz krajev sedanje občine Moste-Polje

v posebnem poglavju, omenjamo pa jo že tu, ker je povzročila občutno škodo tudi v vrstah članov Vzajemnosti. Čeprav je Partija s to skupino hitro obračunala, je imela njena dejavnost za posledico pasivizacijo dela članstva, in to predvsem na področju Zaloga.

Čez čas pride do poživitve dramske dejavnosti. Zato je rajonski komite Partije formiral podružnico Vzajemnosti v Slapah in ta zavzema — po svojem delovanju in vsebini — osrednje mesto pri aktivnosti komunistov v letih pred vojno.

Podružnica Vzajemnosti v Slapah je postala center, v katerem je Partija vzgajala svoje ljudi. Iz vrst simpatizerjev je pridobila nove člane KP in SKOJ, ki so v pripravah na ljudsko vstajo leta 1941 v občini Polje odigrali odločujočo vlogo. Po letu 1938 je odpadla tudi fasada pri vodstvu Vzajemnosti. Vodstvo so prevzeli komunisti Jože Mazovec, Polde Maček, Tone in Franc Cerar, Pepca Maček, Angela Dovč, Adolf Jakhel, Cilka Maček, Franc Kumše, Jože Boben, Milče Bacciavilla, Rudi Sigulin, Peter Čermelj, Valentin Marinko, Jože Perčič, Stane Bobnar, Adolf Boben, Tone Kokalj in drugi člani in simpatizerji. Podružnica je imela svoj sedež v Slapah pri Prijateljevih, po domače pri »Holandčevih«, pri delavski družini, ki je prišla iz Holandije. Dva sinova sta bila skojevca in sta oba kasneje padla v NOV.

V okviru Vzajemnosti je Partija organizirala redne študijske sestanke oziroma tečaje za svoje člane in simpatizerje. Kljub temu, da je posvečala Partija ideološki vzgoji tudi pred tem veliko pozornost, velja tu po letu 1937 posebej poudariti redne študijske sestanke za člane Partije in pogosta predavanja za širši krog simpatizerjev, predvsem za mladino, ki je predstavljala v Vzajemnosti najbolj borbena in revolucionarno skupino. To se je pokazalo že ob raznih akcijah pred vojno, predvsem pa na pragu vstaje leta 1941. Predavanja za člane Partije in simpatizerje so vodili člani rajonskega komiteja, prihajali pa so tudi tovariši iz vodstva naše Partije, med njimi Edvard Kardelj (ki je v teh letih živel v občini Polje), Boris Zihelr, Tone Tomšič in drugi. Predavanja so zajemala aktualne probleme iz boja delavskega gibanja doma in v svetu in dela Marxa, Engelsa, Plehanova in druga, ki so izšla v založbi Nova knjiga, v Mali knjižnici, v reviji Književnost in v drugem partijskem legalnem in ilegalnem tisku. Edvard Kardelj je v prostorih podružnice Vzajemnosti v Slapah govoril ožjemu krogu članov Partije o vlogi in nalogah komunistov po ustanovnem kongresu, o fašizmu in o delu z mladino. Ta večerna šola, če jo lahko tako imenujemo, je najaktivneje delala od leta 1937 do začetka leta 1940, ko je začel klerofašistični režim huje preganjati komuniste in ustanovil koncentracijska taborišča Bileća, Ivanica idr. Zelo pomembno je dejstvo, da je uspelo komunistom v občini Polje po letu 1938 pritegniti pod svoj vpliv del kmečke in študentske mladine in pretežni del sokolske mladine, ki se je zbirala okrog Vzajemnosti. Mladina se je vzgajala na sestankih in predavanjih v okviru Vzajemnosti pod vodstvom skojevcev Jožeta Bobna, Milčeta Bacciavilla, Maksa in Franca Prijatelja, Staneta Černeta, Toneta Bezka, Staneta Bobnarja, Staneta Dorbeža in drugih članov SKOJ in Partije. V rajonskem komiteju Partije je za delo z mladino odgovarjal Adolf Jakhel, ki je bil njen duhovni vodja, predavatelj in pedagog.

Takšno aktivno delovanje Vzajemnosti pa je hudo vznemirjalo razredne nasprotnike, predvsem klerikalce, ki so se zbirali okoli župnišča v Polju; toliko

3 5 2 1 4 2
 Stanov društva "VZAJEMNOST" v Zalogu, ki so se pri občini Polje prizadevali za udeležbo na proslavi 20-letnice Jugooslovske vojske.

1) Anžur Jakač	Zalog Steu. 34,
2) Anžur Pražička	Zalog Steu. 34,
3) Dinko Blaž	Zg. Zalog Steu. 34,
4) Matjek Marija	Zg. Zalog Steu. 34,
5) Matjek Primož	Zg. Zalog Steu. 34,
6) Dinko Pražička	Zg. Zalog Steu. 34,
7) Matjek Ivana	Zg. Zalog Steu. 34,
8) Matjek Leopold	Zg. Zalog Steu. 34,
9) Cerar Primož	Slape Steu. 33,
10) Cerar Anton	Slape Steu. 34,
11) Ofek Primož	Slape Steu. 33,
12) Ofek Primož	Slape Steu. 33,
13) Bricek Alojzij	Slape Steu. 33,
14) Žigon Marija	Slape Steu. 33,
15) Dovč Angela	Zg. Zalog Steu. 34,
16) Anžur Alojzij	Zalog Steu. 34,
17) Karen Jakač	Zalog Steu. 34,
18) Karen Marija	Zalog Steu. 34,
19) Cerar Ivan	Slape Steu. 33,
20) Prištal Primož	Dev. Mar. Polje Steu. 37,
21) Lampič Ivana	Slape Steu. 33,
22) Sigolin Marija	Dev. Mar. Polje Steu. 36,
23) Bencina Valentin	Dev. Mar. Polje Steu. 36,
24) Bencina Emil	Dev. Mar. Polje Steu. 36,
25) Žigon Alojzij	Zalog Steu. 32,
26) Komar Primož	Zalog Steu. 37,
27) Slape Dražica	Zalog Steu. 36,
28) Kukušar Zdravko	Zalog Steu. 36,

Gen. J. Čušnik

Primer, kako je žandarmerija pazila na udeležence — člane Vzajemnosti ob 20-letnici Jugoslavije

bolj, ker je iz njihovih vrst prišlo v vrste članov Vzajemnosti večje število mladine. Z zastraševanjem so skušali ta krog razbiti in so za to izkoristili evške žandarje na čelu s komandirjem Sušnikom. V večernih urah so žandarji vdirali v prostore Vzajemnosti, da bi mladince razgnali. Toda ti so vedno pravočasno zapustili Prijateljstvo hišo in se umaknili, še preden jih je uspel komandir Sušnik uradno zapisati. Žandar Sušnik pa je hodil tudi po hišah in opozarjal starše, naj pazijo na svoje otroke, da ne bodo padli pod vpliv komunistov, ki »zapeljujejo« mladino v Slapah.

To je pomembna zmaga komunistov v

občini Polje pred vojno in je to gibanje opisano konkretnije in bolj dokumentirano v poglavju o delu SKOJ in mladine v predvojnem obdobju. V tej zvezi pa velja navesti še nekaj dokumentov iz leta 1940, ko so imeli komunisti v svojih rokah tudi več drugih podružnic Vzajemnosti po Sloveniji in ko se je začel boj proti razbijaški dejavnosti glavnega odbora, v katerem so sedeli socialdemokratski oportunisti z dr. C. Jelencem na čelu. Ti so si prizadevali obdržati vodstvo v vseh podružnicah, pa tudi vse podružnice strogo v okvirih »nepolitičnih« pravil.

Ta krog je dušil težnje delavskega razreda po močnejši in aktivnejši prosvetni dejavnosti, težnje po vzgoji in izobrazbi, težnje, ki jih je izražal velik del članstva Vzajemnosti po spremembi pravil Zveze in zahteval spremembo v vodstvu centrale. Čas je že zdavnaj prerasel tisto vsebino, ki so jo nudili orga-

nizacijam Vzajemnosti dr. Celestin Jelenc in njegov krog. Komunisti, ki so prevzeli v roke več podružnic, so prinesli v društva novo vsebino. Ker se je delavski razred vse bolj zavedal svoje zgodovinske vloge, je zahteval v društvih tako vsebino, ki naj bi odsevala potrebe časa. To pa mu je lahko nudila samo Komunistična partija in njeno vodstvo v centrali.

Leta 1940 bi morala biti sklicana glavna skupščina Vzajemnosti. Komunisti so se začeli nanjo temeljito pripravljati. Njihov cilj je bil prevzeti pozicije v glavnem odboru, odstraniti socialdemokratske oportuniste, spremeniti pravila in drugo. Med temi pripravami je bilo več sestankov tudi v podružnicah Zalog-Slape in Dobrunje. Na te sestanke so prihajali tudi odgovorni člani CK KPS, med njimi Tone Tomšič, Boris Kraigher, Jože Slak in drugi, ki so pripravljali program za glavno skupščino.

O pripravah priča tudi pismo, ki ga je Polde Maček pisal leta 1940 Pepci Kardelj v Bilečo in v katerem je med drugim napisal:

Dragi sestre in bratje!

V nekaj vrsticah se pridružujem in vas vse najiskreneje pozdravljam. Sedaj sem prišel s seje Vzajemnosti, kjer sem izročil vaše pozdrave in vam njihove vračam. 14. t. m. bo občni zbor centrale ali glavna skupščina. Kakor je videti, bo precej napeto. Če imate kakšne predloge, jih pošljite, ali pa pritožbe, saj ste povečini člani...

Med pripravami so izvolili iz vrst komunistov delegate za glavno skupščino in izdali Poziv vsemu članstvu delavske kulturne zveze Vzajemnost. Pri sestavljanju tega dokumenta so sodelovale podružnice Zalog-Slape, Dobrunje in druge, v katerih so imeli vodilne pozicije komunisti.

Dokument se v celoti glasi:

POZIV VSEMU ČLANSTVU DELAVSKE KULTURNE ZVEZE VZAJEMNOST

Dragi sodrugi in sodružice!

Z ozirom na bližajočo se glavno skupščino delavske kulturne zveze Vzajemnost smatramo za svojo dolžnost, da vse obvestimo o svojem stališču, ki ga kot zavedni delavci imamo do nekaterih bistvenih vprašanj naše zveze. Potrebno bi bilo, da bi delegati skupno s članstvom vsa ta vprašanja skrbno proučili, kajti le tako bodo dobro pripravljeni, da bodo mogli na skupščini izpopolniti svojo dolžnost, to je zastopati koristi delavskega razreda in njegovega pravega kulturnega razvoja.

Že sam naslov zveze kakor tudi § 2 njenih pravil nam pove, da je naloga zveze pospeševati prosvetno in duševno vzgojo in izobrazbo delavstva. Zveza mora torej gojiti in razvijati kulturo, ki je resnično delavska. Toda zavedni delavci smatramo, da je resnično delavska le tista kultura, ki nudi delavskemu razredu tako izobrazbo in vzgojo, ki usposablja delavski razred za odločno in brezkompromisno borbo za boljše življenje. Tista kultura pa, ki dandanes z napredno borbo delavskega razreda ni tesno povezana, kultura, ki je nasprotno celo vsa prepojena s tujo, nam sovražno miselnostjo gospodujočega razreda, taka kultura nam,

borcem za lepšo bodočnost, nič ne koristi, temveč celo škoduje. Zastruplja našo razredno zavest in slabi odločnost naše borbe, namesto da bi nas vodila k jasnemu spoznanju, kakšen je naš sedanj položaj in kakšna je naša vloga v svetu, v bodočnosti. Ugovori, da je kultura nekaj nad vsakdanjim življenjem vzišenega, nekaj, kar ne smemo skruniti z brezobzirno borbo itd., ne morejo veljati. Zavedamo se, da je prvi pogoj za uspešen kulturni razvoj stvarna blaginja vsega delovnega ljudstva, ko imajo pravico do njenega uživanja vsi in ne le redki posamezniki. Ta pogoj za uspešen kulturni razvoj pa si bomo morali priboriti. Prav zato, ker verujemo v vzvišeno poslanstvo resnične, zdrave kulture, ji hočemo tisto mesto, ki ji v resnici gre, tudi za vsako ceno priboriti.

Zveza, ki je del. kult. zveza, pa le takrat v polni meri vrši svoje poslanstvo, če tudi v sedanjih težkih razmerah skrbno goji in razvija prve kali nastajajoče delavske kulture, če jo čuva pred sovražnimi zastrupljajočimi vplivi razkrajajoče se meščanske kulture in tako ohranja njeno brezpogojno čistost, ker le brezpogojno čista delavska kultura budi in krepi delavski razred za njegovo borbo.

Vsekakor pa del. kult. zveza je in mora ostati nepolitična organizacija. To pomeni, da se zveza ne sme ukvarjati z vodstvom politike, da ne sme vršiti poslov ene ali druge politične stranke. Nikakor pa ne more zveza zato, ker je »nepolitična« organizacija, ostati zaprta med štiri stene, pustiti vnemar težko življenje delavskega razreda in vzroke bede in krivic, ki jih delavski razred trpi. Taka zveza bi nujno ostala odrezana od resničnega življenja, postala bi za nas brezpomembna, namesto da bi bila veren odsev našega življenja in naših borb.

Poglejmo, ali so ljudje, ki jim je bilo do sedaj poverjeno vodstvo zveze, razumeli svojo nalogo in so sledili smernicam, ki jih mi, zavedni delavci, smatramo za pravilne.

Ali se niso na večini naših prosvetnih večerov predvajale recitacije, prizori, pevske in glasbene točke, ki pripadajo gnili meščanski kulturi, ali nismo igrali v večini takih iger, ki prav tako ne spadajo na delavski oder, ker izražajo miselnost tistih ljudi, ki hočejo uničiti napredno delavsko gibanje. Priznati moramo, da je na ta način iz naših društev posebno v zadnjem času delavska kultura skoraj izginila, kolikor se zavedno članstvo posameznih podružnic samo ni trudilo, da bi zmanjšalo to zlo. Iz centrale same pa, če smo kaj dobili, smo dobili stvari, močno prepojene z meščansko miselnostjo. Ali ste bili zadovoljni s pisanjem Vzajemne svobode?

Celo del sedanjega glavnega odbora priznava, da pisanje Vzajemne svobode ni ustrezalo željam večine članstva. In vendar vemo, da so članki zavedne in borbene vsebine romali v uredniški koš. Vse to ne more biti samo nekaj slučajnega. Vsemu temu pa se niti ne smemo preveč čuditi. Sedanje vodstvo ni moglo drugače razumeti svojega kulturnega poslanstva. Prav isti ljudje tudi v političnem oziru izdajajo našo borbo. Ti ljudje so za sodelovanje z najrazličnejšimi meščanskimi skupinami, za sodelovanje pod vodstvom teh skupin.

Današnja imperialistično vojno smatrajo za pravično vojno v obrambo tiste »demokracije«, ki je že ponovno izdala neodvisnost in svo-

bodo malih narodov. Finsko objokujejo kot žrtev nasilja, kakor da to ne bi bila Finska tistih ljudi, ki so s krvavim terorjem, zapiranjem, mučenjem in ubijanjem dušili borbo naprednega finskega delavstva. Od ljudi, ki v domači in svetovni politiki zagovarjajo politiko razrednega sodelovanja, politiko, ki je delavski razred stala že bridke in težke izkušnje, res ne moremo pričakovati, da bodo na kulturnem področju hodili ravno pot doslednih borcev za čisto delavsko kulturo. Kdor v politiki zagovarja kompromis z zakletim sovražnikom delavskega razreda, temu ne bo tako težko dopuščati v čisto delavsko kulturo škodljivih meščanskih vplivov. Če so ti ljudje nekoč izpovedali v svojem programu, da nameravajo vzgajati delavstvo v duhu načel Marxa in Engelsa, niso pa nikdar tako delali, moremo iz tega napraviti edini zaključek: oni bistva borbe delavskega razreda in njegove kulture nikdar niso dojeli, zato ne morejo delati drugače, kakor delajo. Njihove besede so zato bile in so še prazna fraza in po večletnih izkušnjah res ne moremo imeti upanja, da bi to bistvo kdaj v prihodnosti dojeli, tudi če bi to hoteli storiti. Ti ljudje so izdali težnje delavskega razreda in ga ogoljufali, ker jim je zaupal. S svojo neinicijativnostjo so povzročili, da je razvojna stopnja naše kulture vedno enaka oziroma vedno nižja. Ne samo, da niso dajali pobud za živahnije delo in za ustanavljanje novih podružnic, celo tistih pobud, ki so prišle iz vrst članstva samega, niso skušali podpreti in okrepiti, temveč so jih zavirali s pojasnitvijo, da je treba preprečiti delovanje »podtalnim« elementom. Spuščali bi se v podrobnosti, če bi govorili o redkem sestajanju glavnega odbora, o dopisih, na katere podružnice niso dobile odgovorov, o tem, da do danes še ni izšla obljubljena delavska pesmarica, za katere izdajo je že pripravljenih 10.000 dinarjev itd.

Ti ljudje se tudi niso trudili, da bi pritegnili najširše množice mladine, dali s tem organizaciji resnični mladinski značaj in jo prepojili z zdravo borbenostjo mladine.

Danes se postavlja pravemu razrednemu delavskemu kulturnemu delu s strani oblasti velike ovire na pot. Dosedanje vodstvo ne samo, da ni poskušalo nekaj napraviti proti tem oviram, temveč je samo postavljalo še večje ovire. Čistilo je iz sporedov delavskih prosvetnih večerov najboljše delavske stvari, češ saj tega oblast ne bo dovolila. Tako je cenzura centrale, ki je bila včasih hujša od oblasti, napravila iz naših društev delavska zabavna društva, v katerih se naša mladina s plehko meščansko »umetnostjo« omamlja in zavaja v zaroto. Ni res, da ljudem ustrežemo s tako meščansko navlako, ker so jim take stvari bolj všeč. Toda ali je tem ljudem že kdo pokazal, kaj je prava delavska kultura? Kdor se s krvavimi žulji bori za svoje mesto v življenju in kdor je že imel priliko spoznati se z resnično delavsko kulturo in s pravo proletarsko zabavo, ta bo dal roke v ogenj zanjo.

Sodrug! Sodružice! Po vsem tem lahko ugotovimo samo to, da ljudje, ki tako delajo, nočejo izobraženega delavstva, ker jih je strah močnega gibanja zavednega proletariata. Nam pa so potrebni na čelu neustrašni ljudje, ki bodo razumeli naše težnje in se bodo zanje borili dosledno, brez ozirov na svoj osebni položaj in ki bodo poživili delo zveze v pravem smislu. Kajti celo boljše je, da zveze s takim delovanjem, kakor je bilo

dosedanje, ni, kakor da bi s škodljivim delovanjem zavajala ljudi v zmoto in jih prepuščala na milost in nemilost sovražnim vplivom meščanskega razreda.

ZATO HOČEMO NA ČELU LJUDI, V KATERE IMAMO ZAUPANJE! HOČEMO RESNIČNO DELAVSKA KULTURNA DRUŠTVA, KI BODO VZGAJALA V MLADINI PRAVO RAZREDNO DELAVSKO ZAVEST IN BORBENOST! HOČEMO RESNIČNO DELAVSKO KULTURO, BREZ VSAKE MEŠČANSKE NAVLAKE, KI BO ZLASTI MLADINI NUDILA ZNANJE IN MOČ! HOČEMO TAKO »VZAJEMNO SVOBODO«, KI JO BOMO UREJALI IN PISALI VANJO DELAVCI SAMI! HOČEMO PRAVO PROLETARSKO RAZVEDRILO! HOČEMO LEPŠO BODOČNOST VSEGA DELOVNEGA LJUDSTVA!

Zato in samo zato se ne moremo pogajati z ljudmi, ki so izdajali našo delavsko stvar in zato smo prisiljeni delati za nov, zaupanja vreden odbor, če nočemo tudi mi sami sebe izdati.

Sodrug! in sodružice! Glasujmo za svojo listo, za listo zavednega delavstva, katere nosilec je tudi delavec!

Glasujmo za pravo delavsko kulturo, za njeno zmagovito pot in razcvet!

**PREDLAGATELJI LISTE
ZAVEDNIH DELAVCEV, ČLANOV
DELAVSKE KULTURNE ZVEZE
VZAJEMNOST**

(Arhiv CK ZKS)

Temu pozivu je sledila reakcija s strani glavnega odbora, katere akter je bil dr. Celestin Jelenc. Vse podružnice so prejele okrožnico, v kateri je glavni odbor odgovarjal na zgoraj citirani dokument, ga napadal in sporočil, da preklicuje občni zbor glavne skupščine. Podružnice, ki so bile v rokah Partije, so poslale novo odprto pismo naslednje vsebine:

Vsemu članstvu in glavnemu odboru delavske kulturne zveze Vzajemnost!

Iz centrale smo sprejeli okrožnico, ki naj bi nam sporočila vzroke, zaradi katerih je preds. zveze dr. Celestin Jelenc preložil že sklicano glavno skupščino. Obenem naj bi bila okrožnica odgovor na Poziv, ki so ga poslali zavedni delavci, člani Vzajemnosti, vsemu članstvu Vzajemnosti.

- Odpoved glavne skupščine in okrožnica, podpisana od glavnega odbora, ki je pa glavni odbor niti prečital ni, kaj šele odobril in s katero se del glavnega odbora sploh ne strinja, je nam zavednim delavcem še bolj razkrila škodljivo delo dela dosedanjega vodstva zveze Vzajemnosti.
- Del glavnega odbora je preložil skupščino zato, ker je vedel, da se večina članstva ne strinja z njegovim dosedanjim delom, kar bi najočitneje dokazala prav glavna skupščina, in ker so se našli med nami sodrug!i, ki so v svojem Pozivu odkrito povedali, kaj mislijo o delu sedanjega glavnega odbora, ki so se drznili postaviti v bran delavske kul-

ture. Zato jim očita del glavnega odbora protisocialistično miselnost, nelojalno kritiko, zahrbtnost, lažnivost itd., ne ovrže jim pa z dokazi nobene njihove trditve. Na ta način hoče najagilnejšim in najpožrtvovalnejšim sodrugom, ki so člani naših najagilnejših društev, in nam, najagilnejšim društvom, del glavnega odbora določiti mesto izven Vzajemnosti!

- Mi zavedni delavci smo si sami ustanovili svoja društva. Mi edini smo delovali v njih, zvesti svojemu razrednemu delavskemu duhu. Zato je Vzajemnost naša in bo delovala tako, kakor bo želelo članstvo, kajti vsak odbor je zato tu, da dela po želji svojega članstva.
- Del glavnega odbora, ki ni pokazal niti trohice delavnosti, se je odločil, da bo prečistil v društvih samih. To se pravi, da hočejo iz naših vrst Vzajemnosti izključiti vse najzavednejše in najdelavnejše člane, ki uživajo zaupanje vsega članstva. Izključiti hočejo najdelavnejša in najboljša društva. Z žalostjo pač lahko sklepamo, da bo del glavnega odbora, ki se je odločil tako samopašno in nedemokratično postopati, pripravljen razbiti tudi vso zvezo Vzajemnosti.
- Vse to pa samo dokazuje, kako resničen in pravilen je bil Poziv vsemu članstvu Vzajemnosti, ki so ga izdali naši najodgovornejši sodrugi.
- Zato se zavedni delavci:
Strinjamo s Pozivom, ki so ga izdali zavedni delavci, člani Vzajemnosti, vsemu članstvu!
Protestiramo proti tako samopašnemu in nedovoljenemu postopku dela glavnega odbora!
Zahtevamo takojšen odstop glavnega odbora!
Zahtevamo takojšnje sklicanje glavne skupščine z onimi delegati, ki so jih posamezna društva že izvolila!
Ne dovolimo, da bi glavni odbor izključil le enega člana katerekoli Vzajemnosti, le eno društvo Vzajemnosti!
Pozivamo vsa društva Vzajemnosti, da nastopijo proti razbijaškemu delu večine glavnega odbora enotno, ker bo le na ta način zveza Vzajemnosti postala resnično delavska kulturna ustanova!

Ljubljana in okolica, konec aprila 1940

Ta skupna izjava, ki so jo poslali glavnemu odboru, je bila opremljena z društvenimi žigi in podpisi predsednikov in tajnikov.

Izjavo so podpisala društva iz Dravelj, Most, Bežigrada, Tacna, Barja, Ježice, Šentvida, Šiške, Zaloga, Dobrunj, Doba pri Domžalah in Borovnice.

(Arhiv CK ZKS)

Tema dvema dokumentoma se je pridružil in ju podprl tudi del naprednih članov-komunistov iz trboveljske podružnice Vzajemnosti.

Do skupščine seveda ni prišlo. Vzroki so jasni. Socialdemokratsko vodstvo se je balo za »čistost« v svojem krogu in se zavedalo poraza. Približevala pa se je tudi vojna vihra. V tem obdobju so tudi vedno bolj preganjali komuniste in demokratične sile, ki so se zbirale okrog Partije in njenih legalnih društev Vzajemnosti, pripravljene, da se uprejo klerofašistični diktaturi.

Aktivnost članov Vzajemnosti v bivši občini Polje se je kazala tudi na vseh manifestacijah, ki jih je organizirala Partija v okviru Ljudske fronte (v Podgradu, pri Črnučah, v Ihanu, pri Sv. Trojici). Člane Vzajemnosti srečujemo na izletih in manifestacijah za 1. maj, ki so doživele svoj vrhunec leta 1939 ob 50-letnici tega praznika, srečujemo jih v vrstah agitatorjev pri volitvah leta 1936 in 1938, udeležujejo se demonstracij proti Živkoviću v Ljubljani, sodelujejo v protidraginjskem gibanju in demonstracijah, pobirajo podpise za prijateljstvo s SZ in se v Zalogu udeležujejo demonstracij proti koncentracijskim taboriščem. V letu 1941 pa jih najdemo v prvih vrstah narodnoosvobodilnega gibanja, ko prično ustvarjati ideale, za katere so se bojevali že dolgo pred vojno.

Prek 95 % članov delavskega kulturnega društva Vzajemnost Zalog-Slape je aktivno sodelovalo v narodnoosvobodilnem boju. V vrstah Vzajemnosti so zrastle in se vzgajali mladinci — prvoborci, ki so dali svoja življenja v prvih letih ljudske revolucije. Med njimi so bili Jože Boben, Milče Bacciavilla, Franci in Maks Prijatelj, Tone Bezek, Janez Demšar, Albin Grajzer, Rudi in Mario Sigulin, Dani Rojšek, Franci Česnik, Vinko Dovč, Janez Dimnik, Ivan Hribar, Aleksander Smirnov, Stane Dorbež, Stojan Drašček, Štefan Sever, Srečko Pečar in še mnogo drugih.

Partizanske spomenice 1941 nosi 46 nekdanjih članov te podružnice Vzajemnosti. To zgovorno priča, da je bila Komunistična partija tista odločujoča sila, ki je povezovala široke ljudske množice že pred vojno, jih vzgojila in leta 1941 popeljala v boj za nacionalno neodvisnost in novo Jugoslavijo.

BREZPOSELNI SE BOJUJEJO ZA DELO, KRUH IN ZIMSKO POMOČ

Velika kriza, ki je konec 20-ih let zajela ves svet, se je odražala tudi v bivši občini Polje in je močno prizadela tamkajšnje delavstvo. V letih 1934—1935 je prišlo ponovno do večje krize in v občini je ostalo prek 600 brezposelnih. Do kritičnega položaja je prišlo vedno na zimo. Ljudje niso imeli najosnovnejših sredstev za življenje. Tak položaj je nastal tudi v zimi 1934—1935. Pomanjkanje in enotni interesi so zblížali delavce in Partiji je uspelo, da je pripravila brezposelne na skupne akcije. Boj za ekonomske pravice je postajal nova, višja oblika množične politične akcije Partije. Rajonski komite je sklenil, da je treba začeti z organiziranimi akcijami. Večje skupine brezposelnih naj bi šle pred občino in zahtevale delo ali podporo. Posebni akcijski odbor so sestavljali:

Polde Maček, član KP, Janez Lajevce, član KP, Ludvik Kukavica, član KP, Tone Kokalj, član KP, Stane Bobnar, član KP, Franc Taurer, Ciril Pangeršič in Jože Vidergar. Odbor je sestavil spiske brezposelnih. Začele so se najprej manjše, kasneje pa vse večje akcije pred občino in pred vevško papirnico, kjer so brezposelni zahtevali dela ali pomoči. Občinski župan in drugi so pač obljubljali, storili pa niso ničesar. Te akcije, ki so zavzemale vse širši obseg in vse revolucionarnejše oblike, je podprl tudi pokrajinski komite, ki je zvedel zanje. Ivan Maček in Boris Kidrič sta na sestanku s Poldetom Mačkom in Janezom Lajevcem zahtevala, naj akcije nadaljujejo v še širšem obsegu.

Nasvetovala sta, kako naj napišejo resolucijo na občino, sresko načelstvo in banovino. Določeno je bilo tudi, kakšne oblike naj zavzemajo akcije, parole in drugo delovanje.

Eno takih akcij je v svoji 2. številki 25. januarja 1935. leta zabeležila tudi Ljudska pravica:

Brezposelni se borijo za delo, kruh in zimsko pomoč

V ponedeljek, 14. t. m., zjutraj se nas je zbralo nad 100 brezposelnih iz občine D. M. v Polju pred občinsko pisarno. Odobrili in sklenili smo tole resolucijo:

Občini D. M. v Polju!

Znano vam je, da smo brezposelni iz občine D. M. v Polju v skrajno bednem položaju. Ker nimamo dela, nimamo denarja, da bi si kupili najnujnejše: hrano, stanovanje, kurjavo, obleko itd. Torej, ker nimamo dela, nimamo zaslužka in ker po zakonu ne smemo beračiti in krasti, smo prisiljeni pri polni skledi od lakote poginiti. Saj je znano, da gnijejo žito, krompir, ker ne morejo na svetovni trg.

Znano nam je, da naša občina v vsakoletnem proračunu dá postavko za brezposelne občane in da je leta 1933 ostal denar, ki je bil namenjen za brezposelne občane. Kam je šel ta denar? Papirnica Vevče in drugi obrati in mi, ki smo bili še v delovnem razmerju, smo plačevali velike vsote v »bednostni sklad«. Zato smo upravičeni vprašati, kje so ta in drugi fondi.

Zato zahtevamo, da nam preskrbi občina delo ali podporo. Minimum plače pri javnih delih mora biti dnevno din 30 in podpora prav tako z istim minimumom, ker če smo doma, moramo prav tako jesti, imeti stanovanje itd., to je minimum, najnujnejše za današnji čas.

2. Zahtevamo, da občina takoj nakaže večjo količino hrane in drv in izredno denarno podporo, ki jo bo akcijski odbor v soglasju s predstavniki občine razdelil med najpotrebnejše.

3. Denar naj se ne pobira okoli kmetov in delavcev, ker so že oboji popolnoma uničeni, ampak naj se vzame tam, kjer se steka.

4. Zahtevamo, da se brezposelnim ne rubi, da se jih s tem popolnoma ne ubije.

Zatorej zahtevamo, da odgovori na naše zahteve ne bodo ostale samo obljube, temveč da postanejo dejanja. Vzemite na znanje, da je naša potrplježivost izčrpana, ker ne moremo več prenašati te strašne nečloveške stiske.

Občina D. M. v Polju, 14. 1. 1935

Brezposelni

Nato pisec članka nadaljuje:

Ko smo to resolucijo soglasno sprejeli, smo izvolili akcijski odbor, ki se je podal v pisarno, kjer je izročil našo resolucijo in krepko zastopal naše zahteve. Župan je obljubil, da nam bo občina nabavila kurjavo in pri banovini intervenirala, kaj je z onimi 100.000 dinarji, ki jih je naša občina morala poslati banovini za »bednostni fond«. Nato so nas pozvali, naj se razidemo, ker da bodo na občini sami z akcijskim odborom sestavili seznam brezposelnih, ki pridejo takoj v poštev za podporo. Mi pa smo dejali, da je potrebno, da ta seznam sestavimo vsi skupaj in da je v šoli prazna soba, ki jo dobiva običajno Sokol na razpolago za pingpong.

V tej sobi bi se dalo prav lepo sestaviti seznam. Potem smo se z županom in orožniki podali v to sobo, kjer smo si zakurili in izgotovili seznam. Nato smo napravili povorko in se ustavili v Vevčah pred tovarno Združenih papirnic. Tudi tukaj smo zahtevali podporo. V povorki smo klicali: »Delo, kruh« in drugo.

S to svojo akcijo smo dokazali, da nam je dovolj gladu in mraza, da nočemo poginiti ob polnih skladiščih, da se hočemo resno in krepko boriti za delo in kruh, za podporo, za zimsko pomoč in socialno zavarovanje. Koliko bodo obljube držale, bomo še posebej poročali. Povemo pa, da se bomo skupno borili, da obljube postanejo dejanja. Seveda nas samo z drobtinicami ne bo nihče odpravil, ne v naši občini in ne drugod.

Brezposelni v D. M. v Polju

Resolucije so bile predložene tudi sreskemu načelstvu in banu. Na sreskem načelstvu so proti akcijskemu odboru nesramno nastopali. Razen obljub brezposelni tudi tu niso dobili ničesar. Občina je sama zbrala nekaj denarja in zaposlila nekaj delavcev, ki pa so dobili minimalne mezde, to je okoli 18 dinarjev na dan. Zato je akcijski odbor organiziral novo akcijo — pohod brezposelnih. Brezposelni so se začeli zjutraj zbirati v Polju, nato pa krenili proti Zadobrovi, kjer so se jim pridružili brezposelni, žene in otroci iz Zadobrove, Sneberij in iz drugih vasi. Tu jim je govoril Polde Maček, nato pa so nadaljevali pot proti Zalogu.

Tam so se jim priključili še novi. Iz Majeršičeve jame so brezposelni nagnali »štrajkbreherje«, stakokaze, ki jih je občina zaposlila in so delali za 18 dinarjev na dan. Nato so krenili proti Kašlju in Vevčam, da bi nagnali stavkokaze tudi iz Kašelske jame in da bi nato odšli pred papirnico in pred dom župana Franca Jamška. Na pohodu so prepevali pesmi in vzklikali gesla: »Hočemo dela«, »Nočemo miloščine«, »Dajte nam kruha« itn. Že ko je pohod krenil iz Zaloga, so z železniške postaje obvestili žandarmerijo. Ta je nato s Sušnikom na čelu grobo napadla brezposelne, ki jih je bilo zbranih tik pod Kašljem že od 200 do 300. Orožniki so s pretepanjem in z nasajenimi bajoneti pohod zaustavili in razbili. Takoj je bil aretiran Ludvik Kukavica, drugi dan navsezgodaj pa še Janez Lajevce, Ciril Pangeršič, Franc Taurer, Tone Kokalj in Jože Vidergar. Naslednjega dne so aretirali še Poldeta Mačka. V preiskavi na ljubljanski policiji so hoteli ugotoviti, kdo se skriva za to akcijo, kdo so organizatorji itn. Oblast se je dobro zavedala političnega pomena te akcije. Ker so se v odboru že pred tem domenili, kaj bodo govorili ob morebitni aretaciji, so bili po treh dneh preiskave izpuščeni vsi — razen Poldeta Mačka, ki je bil izpuščen šele čez teden dni. (Dokazati so mu hoteli, da je organizator in so kot obremenilni argument uporabili tudi to, da je bil v tem času zaposlen in da pravzaprav ne spada med brezposelne.) Obtoženi so bili kršitve javnega reda in miru. V sodni dvorani se je zbralo večje število delavcev. Sodil je sodnik Jože Rus, ki pa je vse obtožene oprostil — zaradi pomanjkanja dokazov. O akciji brezposelnih v Polju, ki jih je vodila Partija, je bilo 3. 2. 1935 poslano poročilo kominterni:

U četrtek 25. 1. je Tesla (Ivan Maček — op. P. M.) vodil jednu akcijo bezposlenih u D. M. u Polju. Još se nezna dali je to uzrok njegove pro-

vale, ili se provalio sa čovekom koji je došao 25. 1. iz Bele Krajine. Akcija se provela tako, da se izbacio akcioni odbor, koji je išao na čelu masa na općinu, da pregovara ...

Kakve su zahteve imali, ja neznam, ali kazao mi je KOS (Boris Kidrič — op. P. M.), da su tražili nadnicu na javnim radovima u sumi 30 din itd. Tamo su došli i žandari, posle nekoliko dana tamo su bila uhapšena dva besposlena ...

(Arhiv CK ZKS)

Po vseh teh akcijah in iz strahu, da ne bi prišlo do ponovnih organiziranih nastopov brezposelnih, je dobila občina nekaj denarja za javna dela in pomoč. Začeli so z javnimi deli na cestah v Besnici, v Zalogu in v drugih krajih. Okoliški kmetje so morali brezplačno prevažati gramoz na ceste. To delo so takrat nazivali »kuluk«.

Pohod brezposelnih je bila v tem obdobju in verjetno nasploh prva množična akcija delavskega razreda v občini Polje za ekonomske pravice, boj za delo in kruh. Take akcije so imele odmev ne samo v občini, ampak tudi v širši okolici. Še toliko pomembnejše pa je, da je te akcije organizirala Partija in da ji je dal vso podporo pokrajinski komite.

Na osnovi teh akcij so začeli organizirati podobne akcije tudi v občini Dobrunj, na Ježici in drugod.

MANIFESTACIJA TOVARIŠTVA IN MOČI PARTIJE NA POGREBU POLDETA JANČARJA LETA 1935 IN POLDETA TOMŠIČA LETA 1939

Leta 1935 je po težki bolezni umrl delavec Polde Jančar iz Zadobrove. Delal je v Kemični tovarni Moste. Že zelo mlad se je vključil v revolucionarne delavske vrste. Leta 1932 ga je Ivan Maček sprejel v Komunistično partijo in ga vključil v celico Zadobrova. Leta 1933 je bil Polde Jančar med ustanovitelji delavskega kulturnega društva Svoboda v Zadobrovi. Še mlad, poln energije in revolucionarnega duha, je 15. 3. 1935 umrl.

Na dan pogreba so se zbrali v Zadobrovi člani Partije in člani delavskih kulturnih društev Svoboda iz Zadobrove, Zaloga, Laz in Dobrunj. Dobrunjčani so prišli z godbo in pevskim zborom. Prišli so tudi delavci iz Kemične tovarne, prijatelji in znanci. Komunisti so organizirali, da je dobil vsak član Svobode in tudi drugi, ki so se prišli poslovit od pokojnika, rdeče nageljne, ki so jih spustili na krsto v jamo. Člani Svobode iz Zadobrove so kupili venec iz rdečih nageljniov in z rdečimi trakovi. Pred domom pokojnega se je v imenu delavcev iz Kemične tovarne poslovil Miha Mehle. Mogočen sprevod se je pomikal do pokopališča v Polju. Ob grobu je spregovoril delavski pisatelj in komunist Jože Moškrič. To je bila manifestacija tovarištva in moči Partije, ki je bila tedaj že dovolj močna, da je ob pogrebu manifestirala tiste ideje, za katere se je pokojni Jančar ves žrtvoval.

Že naslednje nedeljo je s prižnice poljske cerkve kaplan Sladič omenil, da so pogreb organizirali komunisti. Napadel je govornika Jožeta Moškriča in njegov govor ob grobu nazval brezbožnega. Tudi žandari iz Vevč so se začeli

zanimati za organizatorje pogreba, kdo da je prinesel rdeče nageljne in vence in za druge podrobnosti. Med drugimi je komandir žandarmerijske postaje Sušnik zaslišal tudi člana Svobode Karla Mraka iz Zadobrove.

To je bila po demonstracijah brezposelnih nova velika politična manifestacija, v kateri je Partija pokazala svojo moč in moč gibanja, v katerem so sodelovale že široke delovne množice.

Partija je organizirala tako manifestacijo tudi ob pogrebu delavca — komunista Poldeta Tomšiča leta 1939. Tomšič je bil aktiven bojevnik za delavske pravice. Sodeloval je v društvu Svoboda Zalog in bil nekaj časa tudi njegov predsednik. Aktivno je deloval v sindikalnem gibanju v vevški papirnici. Množično slovo občanov od pokojnika, od katerega sta se javno poslovila Franc Leskošek in Jože Mazovec, je pokazalo, da je postala Partija edina in odločujoča sila, okrog katere so se zbrali delavci, kmetje in inteligenca. Ta manifestacija je pokazala, da idejna in politična linija Partije odražata interese delovnega ljudstva in odpirata perspektivo razvoja. V tem je tudi pomen teh manifestacij, združenih z globoko žalostjo nad prerano smrtjo umrlih bojevnikov za delavske pravice.

USTANOVITEV DELAVSKO-KMEČKE ZVEZE IN OBČINSKE VOLITVE LETA 1936

»Borbo za enotnost delavskega razreda je postavila Partija v ospredje z jasno perspektivo, da ne gre samo za uresničenje ekonomskih zahtev delavstva in za politične svoboščine. Za ustvaritev političnih ciljev so bili potrebni zavezniki tudi izven delavskega razreda; toda za lažje pridobivanje teh zaveznikov je bil pogoj enotnost delavskega razreda samega z jasno postavljeno vodilno vlogo delavskega razreda, kakor jo je izrazil že Ivan Cankar: '... Na plečih delavca proletarca sloni bodočnost slovenskega naroda, naroda proletarca.' Ta socialna osnova in jasna perspektiva je Partiji omogočala pridobivanje zaveznikov med kmeti, mestnim malomeščanstvom in inteligenco. Zvesta ciljem, borbi proti fašizmu in domači peti koloni je iskala sodelovanje z razdrobljenimi demokratičnimi silami, zlasti pa se je trudila, da bi imela vpliv pri vodstvu kmetov. V svoji borbi za zaveznike je KP Slovenije snovala legalno Kmečko-delavsko gibanje, potem Zvezo delovnega ljudstva; obe organizaciji pa sta zajeli pravzaprav tiste množice, ki so bolj ali manj odkrito sledile Komunistični partiji. To so bile njene legalne oblike, ki so Partiji omogočale javno delovanje v političnem življenju. S temi oblikami je Partija dajala iniciativo za koalicijske nastope pri raznih političnih kampanjah, zlasti na volitvah.« (Referat M. Marinka na II. kongresu KPS)

Tu ne gre za neko na hitro skovano zvezo, namenjeno zgolj volitvam, niti za koalicijo različnih političnih skupin z različnimi interesi, ampak za gibanje, ki ga je vodila Partija. Gre za gibanje, katerega sta združili v Delavsko-kmečki zvezi skupna idejna in politična usmerjenost in zavest, da je vedno bolj potrebna enotnost vseh delovnih ljudi. Delavsko-kmečka zveza je za občinske volitve v predvojni občini Polje 20. septembra 1936 izbrala za nosilca kandidatne liste kmeta Franca Škerjanca iz Zaloga, kandidata za sprejem v Partijo. Na kandidatni listi je bilo večje število komunistov, naprednih delavcev in kmetov, simpatizerjev Partije.

Predvolilni boj se je odvijal z razrednimi nasprotniki — klerikalci, ki so si za nosilca kandidatne liste izbrali Ivana Kebra iz Polja. Delavsko-kmečka zveza je nastopila proti visokim davkom, proti vaškim mogotcem, za demokracijo in ekonomske pravice delavcev in kmetov, za stalno pomoč brezposelnim itn. Organizacijo predvolilne kampanje je prevzel in vodil po nalogu rajonskega komiteja Adolf Jakhel ob pomoči vseh komunistov, nosilca liste in kandidatov. Predvolilni boj je bil precej razgiban. Klerikalci so se posluževali tiska, prižnic in drugih oblik agitacije, za kar so imeli zagotovljena tudi velika materialna sredstva. Strah pred zmago Delavsko-kmečke zveze na volitvah ni ostal samo v občini; polotil se je tudi višje oblasti, ki je kmalu ugotovila, kdo se za to zvezo skriva in kaj bi pomenil poraz kandidatne liste JRZ z Ivanom Kebrom na čelu.

Poglejmo nekaj misli, ki jih je objavil meščanski Domoljub. Dne 16. septembra 1936 je pod naslovom *Pred zmago* zapisal:

Samo še dve listi se potegujeta za zaupanje volivcev: prva je naša domača Jugoslovanska radikalna zajednica, druga pa neka tajinstvena »kmečko-delavska zveza«, za katero so se skrili naši marksisti od desnice do skrajne levice...

Za kmečko-delavsko listo se peha jo tudi marksisti, ki so organizirani tam med Ljubljano in Savo v tajnih boljševiških trojkah...

Tudi poljski marksisti so te dni na shodu v Zadobrovi in tudi drugod v vsem svojem dejanju pokazali, da so v večini pravi bratje španskih in ruskih boljševikov... Nedeljske volitve niso navadna domača zadeva, ampak so plebiscit (ljudsko glasovanje) pod geslom: »Za sovjetski komunizem ali proti njemu«... Ne bomo se maščevali, vendar nam nihče ne more zameriti, če si bomo napisali in zapomnili tiste, ki bodo glasovali za republikanski brezverski marksizem, oziroma podpirali njegove širitelje s svojo neudeležbo pri tako važnih volitvah...

(Zelo dolg članek na najbolj grob in provokatorski način napada delavsko-kmečko listo in grozi volivcem, ki bodo zanjo glasovali — op. P. M.)

Tudi delavsko-kmečka lista je razvila široko propagandno akcijo in ob tej priliki so prvič v občini Polje tiskali na šapirograf volilni propagandni material, in sicer v kleti pri Poldetu Mačku. Pri tiskanju oziroma razmnoževanju so aktivno sodelovale Pepca Maček, Angela Dovč in Roza Maček.

Propagandno gradivo so raztrosili in tudi čuvali pred uničevanjem komunisti skupaj s simpatizerji, predvsem z napredno mladino, in z drugimi.

V predvolilni agitaciji je Partija prek Vzajemnosti organizirala, da so nastopali na delavskih odrih s Cankarjevim Hlapcem Jernejem in njegovo pravico. Ob drugi predstavi, ki bi morala biti v Vevčah pri Friškovcu, pa je žandarmerija prepovedala nadaljnje igranje.

Že pred volitvami so bile ugotovljene nepravilnosti, kršenje volilnih zakonov, kršenje pri sestavljanju kandidatne liste, napake v volilnih imenikih itn. Te ugotovitve je zbiral Adolf Jakhel, ki je bil takrat še uslužbenec občine v D. M. v Polju (kasneje je bil zaradi suma komunistične dejavnosti odpuščen). Delavsko-kmečka zveza je takoj nastopila proti tem kršitvam, kar je razvidno tudi iz dokumenta št. 4778/36 — Uradno poročilo občine Polje k pritožbi zoper občinske volitve z dne 20. septembra 1936:

1. V smislu § 31. zakona o občinah je občinska uprava pravilno objavila (volilne spiske — op. P. M.) dne 18. avgusta 1936 na občinskih deskah v Zalogu pri Cirilu Požarju, v Hrastju, v Šmartnem, v Vevčah in pri Dev. Mar. v Polju, torej na vseh krajih, kjer je običajno. Poleg te objave pa je bilo oklicano pred cerkvijo pri Dev. Mar. v Polju in v Šmartnem v nedeljo dne 23. avgusta 1936 na krajevno običajen način, to je prvo nedeljo, ko so bile volitve razpisane.

2. Rok za vlaganje reklamacij je potekel s 3. septembrom 1936, kar je navedeno na razglasu. Z dnem razglasitve v smislu § 15. zakona o volilnih imenikih poteče 15. dan od dne, ko je občinska uprava objavila volitve v smislu § 31. zakona o občinah. Adolf Jakhel je pa prišel dne 9. septembra 1936, torej je bila njegova zahteva protizakonita; zato se ga je upravičeno odklonilo. Občina je imela (volilne spiske — op. P. M.) stalno razgrnjene v smilu § 8. cit. zak. do roka, ki ga določa § 15. cit. zakona in okrož. Kr. banske uprave.

3. Po § 5. o sestavi vol. imen. odobreni volilni imeniki od sodišča je smatrala občina, da so pravilni. Zadeva o volilnih imenikih pa je bila poverjena pritožitelju Adolfu Jakhlu, ki izjavlja v pritožbi, da niso skladni po § 18. cit. zakona. Krivda leži na njem samem, ker je bil on za časa uradnih popravkov uslužbenec tuk. občine.

(Arhiv ZB Moste-Polje)

Pred samimi volitvami je bilo ozračje močno naelektreno. Prišlo je tudi do fizičnih obračunov in pretepov. Rajonski komite je takoj opozoril vse komuniste, naj se izogibajo fizičnih obračunov s klerikalci. Če bi ti trgali ali pobirali plakate in drugo propagandno gradivo, naj bi jih polili in namazali z anilinsko barvo. Kljub temu pa je prišlo na predvečer volitev do fizičnih obračunavanj. Skupina pod vodstvom Staneta Bobnarja, ki je čuvala plakate, je napadla Hirscheggerja in Ranta, ki sta trgala plakate, in jih prepodila. Tudi v Zalogu je skupina pod vodstvom Ludvika Kukavica obračunala s Francetom Steletom in z drugimi, ki so delali pod duhovnim vodstvom poljskih kaplanov Sladiča in Lamovška. V tej skupini so bili še Janez Grum, Jože Marn, Feliks Pogačnik, Kukovičevi, Jože Zajc, Martin Kranner, Rudi in Ernest Hirschegger, Johan Rant, Franc Stele in drugi. Ti so bili že v bivši Jugoslaviji nasprotniki vsakega naprednega delovanja, med NOV pa zagrizeni in okrvavljeni izdajalci.

Volitve so bile 20. septembra 1936. Od 1.515 volivcev jih je glasovalo 934, in sicer:

za kandidatno listo Ivana Kebra	508 volivcev,
za kandidatno listo Franca Škerjanca	426 volivcev.

V volilni enoti Polje sta glasovala 602 volivca, in sicer:

za Ivana Kebra	364 volivcev,
za Franca Škerjanca	238 volivcev.

V volilni enoti Zalog je glasovalo:

za listo Franca Škerjanca	188 volivcev,
za listo Ivana Kebra	144 volivcev.

(Prim.: dokument Posl. št. 78/36 z dne 20. septembra 1936 — arhiv ZB Moste-Polje)

Del seznama volivcev, ki so glasovali za delavsko-kmečko listo na občinskih volitvah leta 1936

Občina: _____
Volilna: _____

Občinske volitve, 21. septembra 1936.

Zanimiv je tudi dokument Posl. številka 78/36 z dne 20. septembra 1936 — zapisnik o poslovanju volilnega odbora v času glasovanja. Pod točko Morebitne pripombe piše:

Stanko Zajc ni glasoval, ker ni zabeležen v abecednem volilnem imeniku; Leopold Maček je zabeležen v splošnem volilnem imeniku pod tek. št. 82, v abecednem volilnem imeniku pa ga ni. Prepušča se ga k volitvi in voli listo Škerjanca pod redno št. 401; Franca Jakoba, Polje 20, je odklonil predsednik, ker je porogljivo izjavil, da voli Škerjanca, »ki lepo poje«. Bilo je neumestno z ozirom na ponovni slučaj, ki se je pripetil z Antonom Gautroža iz Obrij ter je bil enak odklonjen...

Že ta uradni dokument kaže, kako je bil sestavljen volilni abecedni imenik in s kakšnimi vzroki so odklanjali volivce, ki so hoteli glasovati za nosilca liste Franca Škerjanca. Razen tega so dopuščali, da so za listo JRZ nekateri volili tudi po dvakrat ali celo mrtvi; dogajale pa so se tudi druge nepravilnosti.

Na uradništvo in druge državne uslužbenke so izvajali pritisk z grožnjami, da bodo odpuščeni iz službe, če bodo volili Škerjanca. Vse to je omogočilo minimalno zmago listi JRZ, ki je tako zaradi proporcionalnega volilnega sistema dobila 25 (od 30) mandatov.

Da je velik del volivcev abstiniral — med njimi tudi več krščanskih socialistov —, dokazuje podatek, da je od 1.515 volivcev volilo le 934 ali nekaj več kot 61 odstotkov.

ABECEDNI SEZNAM GLASOVALCEV

ki so glasovali za kandidatsko listo

Škerjanec

No. št.	Ime, priimek, očetovo ime, rojstno mesto, starost	Redniška in rojstna list glasovalen.
1	3	Stanko Zajc 8
2	7	Božidar Alojz 8
3	8	Čebec Franc 9
4	9	Čimrman Anton 9
5	10	Črna Ivan 9
6	11	Črna Franc 8
7	12	Črna Stefan 8
8	13	Črna Peter 8
9	14	Črna Alojz 9
10	15	Črna Alojz 9
11	16	Črna Anton 9
12	17	Črna Stefan 8
13	18	Črna Ivan 9
14	19	Črna Ivan 9
15	20	Črna Alojz 9
16	21	Črna Alojz 9
17	22	Črna Alojz 9
18	23	Črna Alojz 9
19	24	Črna Alojz 9
20	25	Črna Alojz 9
21	26	Črna Alojz 9
22	27	Črna Alojz 9
23	28	Črna Alojz 9
24	29	Črna Alojz 9

Kljub temu je bil to velik uspeh Delavsko-kmečke zveze. Zmaga na volišču v Zalogu je bila prepričljiva. V knjigi Rdeča zver pijana krvi je dr. Matija Škerbec napisal naslednje:

Za zmago v občini sta se borili dve listi: JRZ, pod katero so se zbrali pristaši razpuščene Slovenske ljudske stranke, in liste, ki so jo postavili dejansko komunisti, ki so napeli vse sile, da dobe to občino v roke. Smatrali so, da so tla zanje že čisto pripravljena.

Takoj po volitvah je Delavsko-kmečka zveza vložila pismeno pritožbo zaradi nepravilnosti in goljufij, zaradi kršenja volilnega reda, potvarjanja rezultatov na volitvah v Zalogu, ker volivcev z raznimi izgovori niso pustili k volitvam itn. Pritožbo so podpisali in v njej zahtevali razveljavitev volitev Franc Cerar, Polde Maček, Franc Kumše, Adolf Jakhel, Jože Gutnik, Ivan Podboršek, Ludvik Kukavica, Janez Lampič, Janez Jurca in Jože Zabukovec.

(Prim.: pritožba z dne 28. sept. 1936 – arhiv ZB Moste-Polje)

Tudi na to pritožbo je sledil odgovor v že cit. dok. pod št. 78/36 s trditvijo, da so volitve v redu potekale.

Kljub temu, da je dobila lista Delavsko-kmečke zveze le 82 glasov manj kot lista JRZ, je dobila zaradi proporcionalnega volilnega sistema v občini le 5 odbornikov. Izvoljeni so bili nosilec liste Franc Škerjanc, kmet iz Zaloga, Jože Mazovec, delavec v tovarni Vevče in član KP, Polde Maček, delavec iz Zadobrove in član KP, Tone Avšič, kmet iz Šmartnega, in Štefan Sever, kmet iz Slap.

Kljub minimalni zmagi JRZ pa pomeni 426 glasov, ki jih je dobila Delavsko-kmečka zveza v občini Polje, veliko moralno zmago revolucionarnih sil, ki so se zbrale okoli Partije. Na teh volitvah se je manifestirala enotnost večine delavstva, saj so podprli listo Delavsko-kmečke zveze tudi delavci JSZ (krščanski socialisti). Tudi velik del kmetov se je iztrgal klerikalnemu vplivu in podprl Delavsko-kmečko zvezo. To zadnje je še bolj jezilo klerikalce, saj so vodje spoznali, da jih zapuščajo tradicionalni zavezniki. To pa je bil šele začetek. Napadi, ki jih je list Domoljub usmeril na Delavsko-kmečko zvezo, niso prenehali niti po volitvah in 23. septembra 1936 je pisal:

Preteklo nedeljo, dne 20. septembra, je bil za občino Polje velik, pomemben dan. Imeli smo občinske volitve in po srditem boju, kakor ga ne pozna zgodovina naše fare in občine, smo pritiskali zaenkrat boljše vizem in njegove pomočnike k tlom ... Tisti, ki so računali s slabo udeležbo, so se to pot zmotili. Na obe volišči je prišlo 62 % fantov in mož, od katerih je dobil naš Keber 508, marksist Škerjanc pa 426 glasov. Te glasove brezvernemu marksistu niso dali samo marksisti in komunisti, temveč tudi precejšnje število — na žalost — tako z glasovanjem kakor z neudeležbo delavstva JSZ. Za marksistično listo so glasovali mnogi, zlasti mlajši Sokoli, ki so z marksisti vred to listo tudi na vso moč agitirali. Torej so delovali tudi za ljudi, ki zavračajo kraljevske prestole. Za rdečkarje so se pehali in zanje prav z zagrizenostjo glasovali številni železničarji, posebno progovni delavci. Ti in še drugi, ki so ostali doma, so tako izročili nezapnico svojemu delodajalcu, pač v prepričanju, da s sedanjo vlado no-

čejo imeti stika in da jim bo poslej marksistični poljski županski kandidat preskrbel boljše službe. JRZ vzema nezaupnico na znanje in se bo brez usmiljenja po njej ravnala ...

Dne 30. septembra 1936 je Domoljub objavil nov članek, v katerem napada dnevnik Jutro in daje predvolilno oceno Delavsko-kmečke zveze. Članek je podoben že prej objavljenim, le da še bolj direktno in provokatorsko napada Delavsko-kmečko zvezo in ljudi, ki so kandidirali na tej listi:

V tej občini sta nastopili dve listi: kandidatna lista JRZ z nosilcem g. Kebrom in Škerjančeva lista. Za zadnjo so izvršili potrebne priprave izključno samo marksisti vseh smeri, ki so se sestajali in se sestajajo pod zastavo naslednice marksistične Svobode — pod Vzajemnostjo. Znani člani marksistične »kulturne« Vzajemnosti so imeli nekaj sestankov za volitve po raznih hišah in barakah v Zalogu, na Slapah, v Zadobrovi pri Mačku in drugod. Marksisti so sicer kandidirali tudi par kmetov, vendar je Škerjančeva lista po vsem svojem sestavu in osebah bila marksistična. Na tej kandidatni listi smo opazili precej imen tistih marksistov, ki so pod prejšnjimi JNS režimi že po več mesecev sedeli po znanem zakonu o zaščiti države ... Pri občinskih volitvah pri D. M. v Polju so stopila v zadnjih dneh gospodarska vprašanja v ozadje in se je vnel boj za načelno svetovnonazorno plat ...

Po volitvah so bile na občini zelo zanimive seje. Na pobudo Partije so prihajali na seje delavci in kmetje, ki so s ploskanjem in na druge načine podpirali predloge tako imenovane komunistične opozicije. Ko so bile občinske seje, so v veži vedno stali vevški žandarji s Sušnikom na čelu, ki bi naj zagotavljali red in mir in bili vedno pripravljeni nastopiti, če bi bilo potrebno. Opozicija se je bojevala za pomoč brezposelnim, za poživitev komunalnih gradenj in za zagotovitev denarja za javna dela, proti razmetavanju denarja in goljufijam, ki so se dogajale pri delih, s katerimi so se okoriščali vaški magnati in klerikalci. Tako so npr. zgradili na rokavu Ljubljance »Dimnikov most«, da je Dimnik lahko prišel na svoj travnik itn. Na listi JRZ je bil izvoljen tudi kaplan Lamovšek, ki se je ob vsakem zvonjenju dvignil in molil za verne duše. Odborniki Delavsko-kmečke zveze so proti temu protestirali z besedami in tudi tako, da so obsedeli, ko so vsi drugi vstali in molili. Jože Mazovec mu je nekoč ob splošnem odobravanju publike tudi rekel, da sta molilnica in prižnica v cerkvi in ne na občinski seji.

Zaradi ostrih debat sta morala klerikalcem večkrat priti pomagat na občinske seje sreski načelnik ali njegov pomočnik. Poudariti pa je, da so morali nekatere predloge opozicije podpreti tudi klerikalci, čeprav tega niso radi storili, ker so bili to predlogi »komunistične opozicije«.

Sčasoma so bile seje vse bolj poredkoma; kmalu so tudi prepovedali navzočnost »publike«, da bi zagotovili javni red in mir in da bi preprečili motnje s strani simpatizerjev »opozicije«. Ustrašili so se tribune Partije, ki je nastala v občinski sejni dvorani. Brez prisotnosti publike so postali klerikalci močnejši posebej tedaj, ko sej sploh niso sklicevali in je občinsko politiko vodilo kraljevsko bansko namestništvo v Ljubljani.

Delavsko-kmečka zveza je nastala na iniciativo Partije, delovala pod njenim vodstvom in kasneje prerasla v Ljudsko fronto, Zvezo delovnega ljudstva in v Osvobodilno fronto. Rezultat te zveze je bil tudi legalni časopis Kmečka sloga, katerega prva številka je izšla v Zalogu 21. avgusta leta 1937.

KMEČKA SLOGA — GLASNIK DELOVNEGA LJUDSTVA

Na iniciativo Komunistične partije je 21. avgusta 1937 izšla prva številka lista Kmečka sloga, ki zavzema pomembno mesto v revolucionarnem tisku med obema vojnama. List pomeni nadaljevanje leta 1935 prepovedane Ljudske pravice. Kmečka sloga je imela svoj sedež v Zalogu. List je izdajal konzorcij, za katerega je odgovarjal Franc Škerjanc iz Zaloga, urejal in za uredništvo je odgovarjal Polde Maček, dopise za uredništvo in upravo pa je sprejemal Adolf Jakhel iz Zaloga. List je imel širši, vseslovenski pomen in je bil izraz potreb Komunistične partije, ki je prek njega usmerjala vedno širše in močnejše gibanje delovnega ljudstva. Rojstvo lista pada v obdobje po ustanovnem kongresu Komunistične partije Slovenije, v čas krepitve Zveze delavcev in kmetov, v čas, ko postaja Partija vse močnejši politični činitelj. Če pogledamo takratne razmere v bivši poljski občini, ugotovimo, da izide prva številka lista le nekaj mesecev po občinskih volitvah, na katerih dobi Zveza delavcev in kmetov pod vodstvom Komunistične partije prek 400 glasov in 5 odborniških mest v občinskem zboru. Na volišču v Zalogu pa doseže Zveza delavcev in kmetov zmago, kar ima odločujoč vpliv, da dobi Kmečka sloga svojo domovinsko pravico prav v tej občini.

Pri organizaciji in s prispevki so sodelovali pri Kmečki slogi odgovorni člani Komunistične partije, med njimi Vida in Tone Tomšič, Vlado Kozak, Jože Slak, Maks Strmecki, Jože Marentič, Line Žagar in drugi.

Prve težave so nastale zaradi pomanjkanja denarja že pred izidom lista. Zato so vsi zaposleni komunisti v občini Polje prispevali po 50 dinarjev, večjo vsoto sta dala Line Žagar in Vlado Kozak, Jože Slak pa dva zlatnika. Zlatnika je dobil še kot otrok v dar od strica župnika nekje na Dolenjskem.

Prvo številko je natisnila tiskarna Slovenija v Ljubljani v 3.000 izvodih, srečno pot pa ji je zaželel Franc Škerjanc v uvodnem članku. Med drugim je napisal:

Na pot!

Od vseh strani razočarani smo se odločili slovenski kmetje, da bomo z današnjim dnem pričeli z izdajanjem res svojega pravega kmečkega lista. Med nas prihaja vse polno listov, ki so samo po imenu kmečki, izdaja pa jih gospoda, ki ima pri tem svoje namene...

Čutimo se dolžni, da povemo odkritosrčno in iz srca besedo in misel, kakor smo jo spoznali ob plugu in pogledu na brazde. Naravi znamo dati življenje, le sebi ga ne znamo! Sejati hočemo tudi med nas seme, ki naj nam da, ko pride pravi čas, bogato žetev. To seme je skupnost...

Ne prihajamo med vas s svojim listom, da bi ustanavljali četrto ali deseto stranko, temveč da bi pomirili politične strasti, da bi združili vse kmete v boju za svobodo, pravico in mir. Po zgledu naših pradedov hočemo pisati in nastopati po geslu: Za staro pravdo...

V isti številki je neugotovljeni avtor napisal članek Slovenskemu kmečkemu ljudstvu, kjer je med drugim zapisal:

Kmečko slogo izdajamo kmetje za kmete... Kmečka sloga ni strankarsko pobarvan list. Dovolj smo kmetje razkosani, ni treba med nami še novih političnih skupin...

Ona bo klicar, ki vas bo klical k združitvi na podlagi delovnega programa, ki naj služi koristim vsega delovnega kmetstva in podeželskega ljudstva sploh...

Delavec in kmet imata pred seboj istega sovražnika: bogato gospodo, denarne industrijske in zemljiške kapitaliste...

Ljudstvo sploh in kmetje z njim bomo dosegli izboljšanje svojega položaja, če bomo imeli politične pravice, če bomo lahko soodločali v javni upravi tako v občini kot državi.

Svoje politične pravice in narodno enakopravnost pa bomo dosegli s sodelovanjem v slovenskem ljudskem gibanju in prek njega v demokratični fronti, raztezajoči se čez vso državo... Le vkup, le vkup, uboga gmajna!

Vlado Kozak je napisal k prvi številki prilogo v obliki letaka. V naslednjih številkah so sodelovali še Jože Slak (s člankom Kmetje v Španiji), Jože Lacko iz Ptuja (s sporočilom Iz Rogoznice), Adolf Jakhel z odgovorom Domoljubu, Polde Maček (s člankom Kmetje, zdramimo se), Line Žagar in drugi.

S kratkimi odlomki iz teh člankov naj osvežimo spomine na takratne dni in se obenem spomnimo vseh sodelavcev lista, predvsem tudi borcev — herojev, ki so darovali življenja v ljudski revoluciji tudi za zmago idej Kmečke sloge. (V ljudski revoluciji so padli sodelavci Kmečke sloge Tone Tomšič, Adolf Jakhel, Jože Slak, Jože Lacko in Maks Strmečki.)

Iz Rogoznice:

...Ker pa mi nočemo propasti, bomo združili složno naše kmečke vrste, ne bomo več prosjačili za svoje pravice, ampak jih bomo zahtevali in dobili.

(Članek je izšel v tretji številki 15. septembra 1937; napisal ga je sedaj pokojni narodni heroj Jože Lacko.)

Po politiki povzet in obdelan je članek Kmetje v Španiji:

...Vlada Ljudske fronte medtem ni čakala 25 let. Zemljo je dala kmetom. In zato zdaj kmečki sinovi ramo ob rami z delavci in naprednejšimi meščani stoje v rovih okrog Madrida in se bore za novo Španijo...

(Članek je izšel v tretji številki 15. septembra 1937; napisal ga je Jože Slak, takratni član kmečke komisije pri CK KPS, padel v ljudski revoluciji.)

Avtorji ostalih člankov niso ugotovljeni. Znano pa je, da so sodelovali že omenjeni in še drugi odgovorni člani CK KPS.

Kmečka sloga je našla pot v hiše širom po Sloveniji. V občini Polje so jo razpečavali komunisti in simpatizerji, na Dolenjskem je za to poskrbel Jože Slak, na Ptujskem polju je bil najbolj agilen Jože Lacko, ki je vedno zahteval dodatno število, razširjali pa so Kmečko slogo tudi na Gorenjskem, Štajerskem, v Zasavju in drugod v Sloveniji.

Naklada je že po drugi številki narasla na 4.000 izvodov.

Vse to pa ni šlo mimo oblasti. Tudi razredni nasprotniki v občini Polje so se hitro oglasili v Domoljubu, ki je septembra 1937 (št. 35) objavil članek z naslovom *Nov kmečki časopis nam ponujajo*:

Devica Marija v Polju

Iz preproste roke smo prejeli te dni obširen dopis, ki ga priobčujemo zaradi pomanjkanja prostora v zelo skrčenem obsegu. Žuljava roka poroča:

Zaloški levičarji so nam v težkih časih poskrbeli tudi za nekoliko zabave. Na dan so dali list Kmečka sloga, baje v 4.000 izvodih. Izdajatelji, uredniki in odgovorni uredniki so pripadniki »fronte«, ki je nastopila pri zadnjih občinskih volitvah za zmago marksizma, a je propadla, ker jo je večina delavcev in kmetov poljske občine z glasovanjem odklonila.

Zdaj bi si radi z »nestrankarskim« listom pridobili nove kmetske in delavske glasove za prihodnje volitve. Ne bo jim uspelo, zakaj zavednost večine naših občanov nam je porok za to.

Mi imamo že svojo Kmetško slogo, to je naša Kmetška zveza, ki šteje že danes preko 60 tisoč organiziranih članov. Zato nas levičarska Kmečka sloga pri volitvah propadlih zaloških marksistov prav nič ne skrbi in se ne bomo prepirali s članki, ki jih je nekje prepisala neizkušena gosposka domišljija, čeprav jih zakončuje kmečki podpis. Zavedni kmetje poljske župnije, ki vedo ločiti ljuljko od pšenice, bodo rdečo Kmetško slogo sprejeli tako kot zasluži časopis, ki pravo slovensko kmetško slogo razdira. Izjava, da bo zaloška Kmetška sloga spoštovala verski čut, je pri vseh nasprotnikih večine slovenskega naroda tako običajna in tako lažnivo hinavska, da ji pravi Slovenec in pravi katoličan več ne nasede.

Kakor vsi vemo, so zaloški rdeči »kmetško-slogarji« zelo, zelo daleč od vere in cerkve, ki ji zvesto in neomajno pripada ogromna večina lepe poljske občine. Zato pa kdor hoče biti katoliškemu slovenskemu ljudstvu voditelj in časopisni svetovalec, ni dovolj, da samo versko prepričanje večine spoštuje, ampak mora tudi sam živeti tako, kakor nas vera in cerkev uči.

Zaloški rdeči »kmetško-slogarji« naj se v tem pogledu pomenijo s svojo vestjo in ne bodo se čudili, zakaj njih Kmečka sloga ne bo našla pri vernih in poštenih kmetih zaslombe, ki jo levičarji pričakujejo. V vsako hišo Domoljuba!

Na vse to je v svoji tretji številki s kratkim in dostojanstvenim člankom odgovorila Kmečka sloga:

... Ne svetujem Vam prerekati se z »Domoljubnimi« dopisniki, ker jih predobro poznamo že iz prejšnjih časov.

Preproste in žuljave roke so že site tistega frazerja, njegovih napadov in denunciacij...

Gospod dopisnik naj vzame na znanje, da nas je danes že precej takih, ki smo sposobni, da kaj napišemo na podlagi izkušenj in dogodkov, ne bi pa bili zmogni napisati kaj takega kot on. Kako so potekale občinske volitve, pa vendar še ni tako dolgo, da bi mogel gospod dopisnik tako

pozabiti, kdo je podpiral eno in drugo stran. Poljski občani imajo dober spomin. Tisti dan je bil za nas tako važen, da ga ne bomo nikdar pozabili.

(Članek je podpisan s psevdonimom »Poljčan«.)

List Kmečka sloga je postal glasnik vsega delovnega kmečkega ljudstva. Z njo je dobila KP v roke novo orožje v boju za demokratične pravice in proti fašizmu, orožje, s katerim je lahko širila svoj idejni vpliv na vse širšo fronto vsega naprednega delovnega ljudstva. Zato je Domoljub hitro opozoril na nevarnost z oceno, da so se zbrali okrog Kmečke sloge zaloški levičarji, pripadniki fronte, ki je na zadnjih volitvah nastopila za zmago marksizma, zaloški rdeči »kmetško-slogarji« itn. S takim pisanjem pa je pripomogel, da je oblast z aktom, ki je bil poslan iz Beograda že septembra 1937 tik po izidu tretje številke, prepovedala tiskanje Kmečke sloge.

Po preiskavi pri Adolfu Jakhlu, kjer je iskala dopise, je skušala policija z zaslišanji ostalih članov uredniškega odbora ugotoviti, kdo so iniciatorji, organizatorji in dopisniki Kmečke sloge. Uprizoriti je hotela pregon, vendar ji to ni uspelo. Delavsko-kmečka zveza je bila trdna in široka fronta vseh demokratičnih ljudi in — naj spregovori pisec iz Domoljuba — »fronta, ki je nastopila na zadnjih občinskih volitvah za zmago marksizma«.

Kljub obupnim pozivom Domoljuba, ki je klical na pomoč policijo in protiljudski režim, se je Delavsko-kmečka zveza krepila, prerasla v Zvezo delovnega ljudstva in zmagala na osnovah marksizma.

Prav zato je formiranje Delavsko-kmečke zveze in izdajanje lista Kmečka sloga zgodovinskega pomena za občino Polje. To je že v svoji 3. številki 15. septembra 1937 zapisala tudi Kmečka sloga v članku:

Cenjeni občani!

Obhajamo prvo obletnico naših občinskih volitev. Ta dan je bil za nas prav zgodovinskega pomena. Bil je to pravi izraz združitve delavcev in kmetov v boju za lepšo bodočnost. Ob obletnici si ponovno pri-sezimo: »Nikdar več nazaj, ampak samo še naprej.«

(Članek je podpisan s psevdonimom »Poljski občan«.)

Danes lahko znova potrdimo, da sta bila Zveza delavcev in kmetov in list Kmečka sloga zgodovinskega pomena, saj sta izražala združitev delavcev in kmetov v boju za lepšo prihodnost.

KOMUNISTI — ORGANIZATORJI MORALNE IN MATERIALNE POMOČI ŠPANIJ

»... Ko je izbruhnila državljanska vojna v Španiji, je bila med prvimi KPJ, ki je pričela pošiljati svoje borce v pomoč junaškemu španskemu ljudstvu. Člani KPJ so bili v razmeroma velikem številu med prvimi, ki so l. 1936 tvorili jedro Internacionalne brigade; ta je v najbolj kritičnih časih korakala v Madrid, da pomaga zaustaviti Francove bande pred madridskimi zidovi. Tu so v obrambi Madrida padli mnogi najboljši borci. Kasneje je KPJ postopoma mobilizirala tako doma kakor tudi med našo emigracijo proletarske borce in jih

LJUDSKA PRAVICA

TEDENIK ZA GOSPODARSTVO IN PROMET

Leto II. Str. 2.

Politični pregled.

Priznajoč se borijo za dela, krak la zims-
ski pomol.

KMEČKA SLOGA

LIST KMETOV
PODRZELNEGA DELOVNEGA LJUDSTVA

Na pot!

SLOVENSKA ZEMLJA

OBZORNIK
DELAJSKE POLITIKE

SLOVENSKI POROČEVALEC

Priloga k Slovenski Zemlji

MLADINA

LIST ZA SLOVENSKO MLADINO

LABOTA

Kranj - v I. draginjski razred

STARA PRAVDA

Glas delavca

DELAVSKI LIST

mladina

Labota

Tisk je bil močno orožje v rokah Partije

pošiljala v Španijo. In kakor so ti med prvimi prišli v Španijo, tako so med zadnjimi odšli iz nje, braneč do same meje umik beguncev pred Francovimi hordami. Naši borci so bili skoraj na vseh bojiščih in s svojim junaštvom so visoko dvignili zastavo naše Partije...» (Titov referat na V. konferenci KPJ leta 1940)

Napad mednarodnega fašizma na Ljudsko fronto Španije, ki je v tedanjem položaju odpirala perspektivo tudi našim delovnim ljudem, je bil signal, da se je treba združiti v boju proti mednarodnemu fašizmu in z vsemi močmi pomagati španskemu ljudstvu. Kakor po vsej Sloveniji, je bila tudi v občini Polje Komunistična partija organizator široke moralne in materialne pomoči španskemu ljudstvu. Mobilizirala je široke delovne množice v okviru delavsko-kmečkega gibanja oziroma Ljudske fronte, razgibala delavska kulturna društva Vzajemnost in mladino. S široko fronto demokratičnih sil se je postavila na stran španskega ljudstva.

V okviru rajonskega komiteja Partije Polje je bil organiziran ožji odbor za pomoč Španiji, ki so v njem bili Pepca Maček, Angela Dovč, Adolf Jakhel, Polde Maček in Stane Bobnar. Temu odboru pa so aktivno pomagali vsi simpatizerji in člani Komunistične partije. Odbor je s predavanji, zborovanji, napisnimi akcijami in letaki pojasnjeval pomen boja španskega ljudstva, istočasno pa mobiliziral široke množice delovnih ljudi, ki naj bi moralno in materialno podprle boj španskega ljudstva in tako prispevale svoj delež mednarodni solidarnosti demokratičnih sil in boju proti fašizmu. V začetku leta 1937 je bila organizirana prva skupina prostovoljcev za odhod v Španijo. Rajonski komite je sklenil, naj bi bilo v skupini, ki bo odšla v Španijo, le manjše število članov Partije, več pa naj bi jih bilo iz vrst simpatizerjev in demokratično usmerjenih ljudi.

Skupino je organiziral član KP Stane Bobnar, ki je zbral okrog sebe Staneta Židana, Adolfa Bobna, Ludvika Kukavico, Martina Gostinčarja, Viktorja Jeriho in Jožeta Kompareta, priključil pa se je še Viktor Stopar. Organizacijsko-tehnične in materialne zadeve je reševal rajonski komite oziroma Pepca Maček, ki je bila povezana z glavnim odborom za pomoč Španiji. Prva skupina prostovoljcev je odšla na pot proti Splitu že aprila 1937. Tam bi morala dobiti zvezo in z ladjo nadaljevati pot proti Španiji. Zaradi izdajstva pa je bila skupina, ki je tedaj štela več kot 150 oseb, na Braču aretirana. Skupino iz Polja je policija pripeljala v ljubljanske zapore. Po večdnevni brezuspešni zasliševanju o organizatorjih kanala in ostalih vprašanih okoli »zadeve Španija« so bili člani te skupine izpušteni iz zaporov.

Kljub smoli, ki je doletela skupino, ožji odbor ni odstopil od načrtov. Zaradi izdajstva in kompromitiranja pa je bilo mnogo težje organizirati ponovni odhod. Zato je bilo sklenjeno, da se bodo prostovoljci prebijali proti Španiji v manjših skupinah. Nova skupina, ki jo je spet organizirala Pepca Maček in v kateri sta bila tudi Stane Bobnar in Ciril Rome, je 9. julija 1937 odšla prek Avstrije in Švice v Francijo, od tod pa v Španijo in srečno prišla na fronto v Madridu. Drugo skupino je organizirala Angela Dovč. V tej skupini so bili Martin Gostinčar, Viktor Jeriha in Ludvik Kukavica. Gostinčar in Jeriha sta se prebila do Španije, Kukavica pa se je vrnil. V Španijo je uspelo priti tudi Tonetu Cimermanu iz Polja. V tretji skupini so bili Franc Mazovec, Ivan Novak in Slavko Sluga. Skupina je bila aretirana pri Feldkirchnu. Avstrijci so njene

člane takoj prepeljali na Jesenice in jih izročili jugoslovanski žandarmeriji. Toda prostovoljcev je bilo še več. Zaradi težav pri organizaciji zanesljivih zvez in kanalov pa se mnogim ni posrečilo prebiti do Španije. Tu di ljubljanska policija je bila dobro seznanjena z akcijo v zvezi s Španijo in je ob pomoči konfidentov preprečevala in otežkočala pomoč španskemu ljudstvu. O tem zelo zgovorno priča dokument, ki ga je kraljevska banska uprava Dravske banovine dne 17. julija 1937 naslovlila in poslala vsem sreskim načelnikom, predstojnikom mestnih policij v Mariboru in Celju in policijskemu komisarju na Jesenicah.

Dokument se glasi:

*Kraljevska banska
uprava Dravske banovine*

*Ljubljana, dne 17.
julija 1937*

*Pov. II/2 No 2996/1
»Španski teden« v
Dravski banovini
od 19. do 24. julija
1937*

Vsem gg. sreskim načelnikom, gg. predstojnikom mestne policije v Mariboru in Celju in g. policijskemu komisarju na Jesenicah.

U pomoč španjolskoj demokraciji!

U želji da opet sjednu na narodnu grbaču najreakcionarniji fašistički dio španjolske buržoazije, veleposjednici i visoki kler i njihove sluge fašistički generali Franco, Mela i komp. podigli su 18. jula vojnički ustanak protiv vlade narodnog fronta i protiv španjolskih radnika i seljaka, dovodeći plaćenike iz tudjinskih legija i zaostala plemena iz Maroka. U momentu kada pišemo ove redke vodi se već dvije nedelje borba na život i smrt između španjolske demokracije i fašizma. Fašisti su do sada protrpjeli čitav niz poraza od strane vladinih trupa i radničkih odreda, koji se bore lavovski i sa upravo nečuvenom hrabrošću. Nema sumnje da bi španjolski radnici i seljaci već obračunali sa fašističkom kontrarevolucijom, koja u narodu nema oslonca, ma da joj je nedovoljno energično provođenje programa narodnog fronta sa strane vlade olakšala njezinu kontrarevolucionarnu zabotu. Medjutim, fašističke izrode Španje izdašno potpomažu fašističke vlade Njemačke i Italije i fašističkih krugova Engleske. Fašističkoj kontrarevoluciji već su počeli da stižu u pomoć aeroplani Junkera iz Njemačke, teški bombardi tipa Caproni iz Italije, aeroplani firme Fokkers iz Engleske, kao i oružje i municija. Medjutim, narodni fašizam hoće da u krvi uguši slobodu španjolskog naroda. Dužnost je radnika, seljaka i svih prijatelja slobode da najodlučnije protestiraju protiv pomoći fašističkim razbojnicima Španije sa strane fašističkih razbojnika Njemačke, Italije i Engleske, da daju izraza solidarnosti sa borbom španjolskog naroda protiv fašističkog barbarstva.

Radnici, seljaci, prijatelji slobode i demokracije!

Na svih skupština i sastanaka šaljite protesta protiv pomoći Franku i komp. Šaljite pozdravne brzoplate španjolskoj vladi i drugu Largo Caballero! Upriličite sabiranje materijalne pomoći španjolskim radnicima i seljacima, koji se bore za naše zajedničke interese. Pojačajte borbu protiv opasnosti rata i intervencije, koju njemački i talijanski fašistički razbojnici spremaju u Španiji.

Zivila borba španjolskog naroda!

31. VII. uputio je C.K. naše partije slijedeći telegram: Centralnom Komitetu Komunističke Partije Španije - Madrid.

Radnička klasa sviju zemalja Jugoslavije sa divljenjem prati junačku borbu španjolskog naroda protiv fašističkih izroda, koji hoće povratiti krvavu diktaturu kapitalista i veleposjednika nad španjolskim narodom i potčiniti ga interesima međunarodnog fašizma. Radnička klasa zemalja Jugoslavije pridružuje se međunarodnoj akciji solidarnosti proletarijata i prijatelja slobode cijelog svijeta, koja će pomoći vašu borbu.

Dolje međunarodni fašizam!

Zivila sloboda španjolskog naroda!

**CENTRALNI KOMITET KOMUNISTIČKE
PARTIJE JUGOSLAVIJE.**

Uprava policije v Ljubljani je pod II. Pov. No 2196/1 z dne 15. 7. 1937 dostavila sledeče:

Slovenska ljudska fronta in Slovensko kmetско-delavsko gibanje sta na pobudo komunistov organizirali v Dravski banovini »Španski teden«, ki se bo vršil od 19.—24. julija 1937.

V tem tednu bodo prinašali vsi listi, na katere imajo komunisti vpliv, članke o Španiji. Dela se na to, da bi take članke priobčili tudi meščanski časopisi. Skušali bodo izdati brošuro s člankom Eda Kocbeka Premišljevanje o Španiji, ki je izšel v zadnjem Domu in svetu. Ta članek bo objavljen v brošuri dokaj predelan in razširjen.

K sodelovanju so povabljeni razna društva in organizacije, ki naj bi prirejale predavanja o Španiji. Prodajali bodo brošuro Španija v plamenu, tiskano v tiskarni Preradović v Zagrebu, in razglednice — slike pilota Josipa Križaja in neke španske komunistke. Izkupiček bo šel v prid posameznim društvom.

Brošura Španija v plamenu je zabranjena.

Kolikor se je moglo ugotoviti, so bila povabljeni k sodelovanju sledeča društva:

Akademski agrarni klub Njiva,

Akademsko društvo Slovenski klub,

Delavsko prosvetno društvo Tabor in druga emigratska društva,

Vzajemnost, Enakost, Zveza stavbinskih delavcev Jugoslavije — podružnica v Ljubljani, zadruga Delavska sloga in Društva kmetских fantov in deklet.

Pričakovalo se je, da bodo prišli v Ljubljano neki baskovski višji cerkveni dostojanstveniki v družbi nekaterih baskovskih duhovnikov. Navedeni potujejo iz države v državo in predavajo o vzrokih španske meščanske vojne. Sedaj so doznali, da je naša država tem duhovnikom prepovedala prihod. Nameravali so jim prirediti manifestacije.

O tem se obveščate radi znanja z naročilom, da ukrenete vse potrebno in preprečite vse prireditve ter druge akcije, ki bi jih nameraval kdorkoli organizirati pod naslovom »Španski teden« ali pa v smislu tega naslova.

V tem pogledu posvetite posebno pozornost pristašem Slovenske ljudske fronte, Slovenskega kmetско-delavskega gibanja in vsem delavskim ter levičarsko usmerjenim organizacijam.

Sreska načelstva, ki opravljajo po tiskovnem zakonu funkcijo cenzurnega oblastva, naj poskrbijo, da ne bo časopisje, ki izhaja na njihovem področju, prinašalo kakih pozivov ali agitacijskih člankov za prireditve t. i. »Španskega tedna«.

Naroča se vam, da preprečite vsako organizirano ali javno prodajanje in razširjanje znakov, brošur, letakov, slik in drugih predmetov v tej zvezi. Prav tako preprečite morebitno denarno zbiranje, akcije in slično.

Pripominja se, da je bilo razširjanje brošure Španija v plamenu zabranjeno, o čemer ste bili obveščeni s tuk. razpisom z dne 10. maja 1937 Pov. No II. 2053/2.

Istočasno se naproša višje državno tožilstvo v Ljubljani, da izda državnim tožilstvom na svojem področju ustrezne ukrepe v gornjem smislu glede cenzure časopisja in drugih tiskanih spisov.

O vseh doznanjih in ugotovitvah t a k o j poročajte. Žandarmerijski vodi in stanice prejmejo prepise tega razpisa od krajevno pristojnih sreških načelstev.

*Namestnik bana
pomočnik
(podpis nečitljiv)*

(Arhiv CK ZKS)

Kljub vsem policijskim ukrepom in propagandi tiska s Slovincem in Domoljubom na čelu, ki sta špansko Ljudsko fronto in španske rodoljube napadala z najbolj prostaškimi izrazi in lažmi, da bi tako razbila tudi našo Ljudsko fronto, zastrašila naše delovne ljudi ter omogočila akcijo solidarnosti s španskim ljudstvom, je Komunistična partija še naprej organizirala zbiranje pomoči v okviru Rdeče pomoči, pošiljala pakete v francoska koncentracijska taborišča in organizirala druge akcije.

List Kmečka sloga, ki je imel sedež v Zalogu, je v svoji 3. številki dne 15. 9. 1937 objavil članek Kmetje v Španiji, ki je bil povzet in prirejen po beograjski Politiki. Navajamo samo kratek odlomek:

V državljanski vojni v Španiji igrajo kmetje veliko vlogo. Obenem z delavci in naprednejšimi meščani nosijo na svojih plečih breme revolucije...

Ranjenci v San Feliu de Guihols: Anton Drašner, Ivan Kolar, neki Ukrajinec, Janez Gramc, Aleš Bebler, Stane Bobnar, Franjo Štivic, neznani ranjenec in Edo Jardas

Kmet v Španiji je končno prišel do zemlje. On si je tega svest in se bo boril do poslednje kaplje krvi proti Francu. Vlada Ljudske fronte ni čakala 25 let, ampak je dala zemljo kmetom. In zato sedaj kmečki sinovi ramo ob ramo z delavci in naprednejšimi meščani stoje v rovih okrog Madrida in se bore za novo Španijo.

Med ljudstvom so krožili brošuri Mučeniška Španija in Španija v plamenu, razni letaki in razglednice s sliko španske revolucionarke Dolores Ibarruri, slavne La Passionario itn.

Od prostovoljcev, ki so odšli v Španijo, se je po kanalu, ki ga je organizirala Partija, leta 1939 vrnil iz Španije le Stane Bobnar; Cimerman in Gostinčar sta za vedno ostala v Hitlerjevih taboriščih smrti.

Akcija solidarnosti s španskim ljudstvom je zajela v občini Polje široke delovne sloje. Komunistični partiji je uspelo mobilizirati demokratične sile, ki so bile zbrane v Ljudski fronti za boj proti domačemu in mednarodnemu fašizmu.

Tako so komunisti s svojo mobilizatorsko vlogo pa z moralno in materialno pomočjo skupaj z drugimi demokratičnimi silami prispevali svoj delež k internacionalni solidarnosti naprednih sil v boju proti mednarodnemu fašizmu.

KOMUNISTI IN NAPREDNE SILE V BOJU ZA KANDIDATE DELAVSKO-KMEČKEGA GIBANJA NA VOLITVAH LETA 1938

Volilni boj je v predvojni občini Polje vsakokrat močno razgibal občane. Boj med strankami, bolje rečeno med Jugoslovansko radikalno zajednico na eni in komunisti oziroma Zvezo delavcev in kmetov na drugi strani, je dosegel svoj vrhunec v predvolilnem boju. Po tesni zmagi JRZ na občinskih volitvah leta 1936 — zagotovila si jo je z goljufijami in odkritim pritiskom na Delavsko-kmečko zvezo pod vodstvom Partije (ta je dobila čez 400 glasov) — se je JRZ tudi v predvolilnem boju leta 1938 posluževala odkritega pritiska z grožnjami in drugimi intrigami. Komunisti so se bojevali za skupni nastop opozicije proti JRZ. Na listi slovenske združene opozicije dr. V. Mačka oziroma delavsko-kmečkega gibanja pod vodstvom KP sta kandidirala Franc Leskošek in Franc Škerjanc, kmet iz Zaloga, njuna namestnika pa sta bila Ivan Novak iz Tacna in Jakob Krmelj iz Sp. Pirnič. Na listi slovenske združene opozicije sta nastopila še kandidata Furlan — Černe in Stanko — Mravlje. Na drugi strani pa sta bili listi JRZ in Ljotičevcev. Najbolj zagrizeni klerofašisti, ki so se zbirali okoli župnišča v Polju (povečini kasnejši belogardisti), so že po občinskih volitvah leta 1936 sistematično vodili boj proti Delavsko-kmečki zvezi oziroma Ljudski fronti pod vodstvom komunistov, kar se jasno vidi tudi iz pisanja tednika Domoljub.

V imenu klerikalnega kroga je v Domoljub pisal denunciant Franc Silvester, učitelj iz Zaloga. Nekaj odlomkov je navedenih na straneh, kjer je govora o občinskih volitvah leta 1936.

V obdobju od občinskih volitev leta 1936 do 1938 so klerikalci na vse načine nastopali proti kandidatom Delavsko-kmečke zveze, ki so bili izvoljeni v občinski odbor, ter jih napadali z najbolj podlimi izrazi in lažmi. Po pomoč so

Razglednica, s katero je delavsko-kmečko gibanje protestiralo proti omejevanju zborovalnih pravic opozicijskim kandidatom ob državnozbornskih volitvah leta 1938. Na sliki kandidata za volilno območje Ljubljana-okolica Franc Leskošek in Franc Škerjanc

Kandidata: Leskošek Franc
in Škerjanc Franc ne
smeta govoriti.

VSI SHODI SO
JIMA PREPOVEDANI

se zatekali tudi na vevško žandarmerijo. Klerikalce je razburjalo predvsem dejstvo, da je imela Partija tudi med kmečkimi ljudmi vedno več vpliva in pristašev. Prižnica cerkve v Polju, ki je služila za napade na komuniste, je posegla tudi v to predvolilno kampanjo. Kmeta Fr. Cerarja, člana Partije, pa sta župan Keber in kaplan Sladič klicala na občino, da bi ga odtrgala od komunističnega kroga in ga »spreobrnili«. Ker pa sama nista uspela, sta poklicala k njemu še komandirja vevške žandarmerije Sušnika.

Od železničarjev v Zalogu so že pred volitvami zahtevali, da morajo povedati, koga bodo volili. Grozili so jim, da bodo premestili vse tiste, ki bodo volili komuniste. To se je po volitvah tudi uresničilo. Tudi vsem drugim uslužbencem in delavcem v državnih službah so odkrito grozili, da bodo izgubili delo, če bodo volili opozicijo.

Predvolilna zborovanja, na katerih bi moral govoriti Franc Leskošek, so prepovedali. Vse tiste, za katere so sumili, da so člani ali simpatizerji Partije, so žandarji izgnali tudi s predvolilnih zborovanj, ki jih je organizirala JRZ. Ko sta bila člana Partije Tone Kokalj in Tone Maček na zborovanju v Šmartnem, na katerem je govoril tudi sreski načelnik iz Ljubljane, in ko se je Tone Kokalj oglasil, je njega in Toneta Mačka aretiral Sušnik ter ju odpeljal z zborovanja. Oba sta bila obsojena na šest dni zapora. Franca Škerjanca, ki se je oglasil na predvolilnem zborovanju JRZ, pa je eden izmed redkih zadobrovških klerikalcev nagnal iz poslopja, kjer je bilo zborovanje. Kljub vsem poskusom oblasti

in klerikalcev, da bi Leskošku onemogočili predvolilno zborovanje, pa so se delovni ljudje pod vodstvom komunistov le sestajali in se pripravljali za volitve. Na te sestanke je prihajal Franc Leskošek, ki je bil med delavci in kmeti v poljski občini poznan kot partijski voditelj, saj je tja pogosto prihajal ob manifestacijah za 1. maj in ob drugih priložnostih. Leskošek je kasneje tudi kot ilegalec našel v mnogih poljskih hišah varno zavetišče.

Med predvolilnim bojem je nastala na Cerarjevem dvorišču v Slapah zanimiva fotografija F. Leskoška in F. Škerjanca: z robci imata zavezana usta.

Idejo za fotografijo je dal F. Leskošek, ko je prišel v Slape s predvolilnega sestanka, ki bi moral biti pri Benčini v Polju 27. 11., a ga je oblast prepovedala. Fotografijo so v več sto izvodih razmnožili in jo razširili po vsej Sloveniji.

Partija je v predvolilnem boju organizirala tudi široko listkovno akcijo. Pri Poldetu Mačku so natisnili letak Vsem slovenskim volivcem! Vsem volivcem je bil naslovljen poziv, naj se zberejo okrog delavsko-kmečkega gibanja. Pri tiskanju, ki je trajalo več dni, so sodelovali Pepca Maček, Angela Dovč, Ivan Demšar, Franc Cerar in Roza Maček. Pri Cerarju v Slapah pa so natisnili letak, ki je bil namenjen kmetom. Pri tiskanju tega letaka so sodelovali Franc Cerar, Tone Cerar, Ivan Demšar in drugi vaščani iz vasi Slape. Letake so razposlali po občinah ljubljanskega okraja, raztrosili pa so jih tudi po cestah v občini Polje. Klerikalci so letake organizirano pobirali. Zato je Partija organizirala po vaseh straže, ki so čuvale in preprečevale pobiranje in trganje letakov. Med klerikalci so bili zopet najagilnejši Grum, Marn, Stele in drugi v Zalogu, Kukovica, Hirschegger, Kranner, Rant, Resman, Pogačnik in drugi pa v Polju in okolici. Zadobrovški peščici klerikalcev, ki niso bili preveč pogumni, so prišli na pomoč Sneberčani in Šmarčani, ki so še v noči pred volitvami krožili s kolesi po Zadobrovi in okolici. Večina omenjenih je pripadala kasneje krogu organizatorjev be-ga in zločincev na Sv. Urhu.

Volitve so bile 11. decembra 1938.

Skupaj je bilo vpisanih	1.589 volivcev,
volilo je	1.118 ali 70,3 %,
od tega JRZ	689 volivcev,
F. Leskoška — F. Škerjanca	265 volivcev,
Furlana — Černeta	57 volivcev,
Stanka — Mravljeta	107 volivcev,
Ljotić ni dobil glasov.	

(Prim.: Slovenec z dne 12. 12. 1938)

Slovenska združena opozicija na listi dr. V. Mačka je tako dobila 429 glasov. Tudi na teh volitvah je torej dosegla opozicija oziroma lista komunistov (na kateri je kandidiral Franc Leskošek) velik uspeh, ne glede na zmago JRZ. Kljub vsemu terorju, grožnjam in pritisku je 265 volivcev iz občine Polje oddalo svoj glas za Komunistično partijo.

Nasprotja, ki so prišla do izraza že med predvolilno kampanjo, so dosegla svoj višek na sam dan volitev. Klerofašisti iz Polja, zbrani okrog župnišča, so

Jugoslovansko radikalno zajednico (JRZ)	430 glasov,
Leskoška — Škerjanca	148 glasov,
Stanka — Mravljeta	53 glasov,
Furlana — Černeta	39 glasov,

(Arhiv ZB Moste-Polje)

Po socialnem sestavu so glasovali za Franca Leskoška takole: 113 delavcev, 19 malih in 4 srednji kmetje, 3 uslužbenci in 8 obrtnikov — pretežno torej delavski in kmečki glasovi.

Če pa pogledamo po vaseh, iz katerih so prebivalci volili na volišču v Polju, ugotovimo, da je imela Partija močne pozicije v Vevčah, kjer je glasovalo za Franca Leskoška 38 volivcev, v Polju 28, v Zadobrovi 34, v Slapah 14, v Hrastju 3, v Šmartnem 4 itn.

Zanimiv je tudi pregled, koliko glasov je oddala posamezna vas za nosilce različnih list. V Slapah so npr. dobili: Leskošek 21, JRZ 14 in Stanko 2 glasov — torej absolutna zmaga Franca Leskoška; Slape z 286 prebivalci so bile izrazito kmečka vas in so volili F. Leskoška kmetje oziroma njihovi sinovi, ki so bili delavci. Nedvomno je imela v Slapah velik vpliv Partija, in sicer prek delavskega kulturnega društva Vzajemnost, ki je imelo svoj sedež prav v tej vasi. Ta vasica je tudi med narodnoosvobodilnim bojem odigrala pomembno vlogo.

V naselju Vevče so glasovali volivci takole:

za kandidata Leskoška — Škerjanca	37 glasov,
za kandidata Černeta — Furlana	14 glasov,
za kandidata Stanka — Mravljeta	13 glasov,
za JRZ	33 glasov.

Tudi tu je očitna absolutna zmaga F. Leskoška. Združena opozicija pa je zmagala s 64 proti 33 glasovom.

Za Leskoška so glasovali predvsem delavci vevške papirnice, kjer je imela močne pozicije Komunistična partija.

V vasi Zadobrova so glasovali volivci takole:

za kandidata Leskoška — Škerjanca	34 glasov,
za kandidata Černeta — Furlana	3 glasovi,
za kandidata Stanka — Mravljeta	1 glas,
za JRZ	47 glasov.

Tudi v Zadobrovi, ki je bila izrazito kmečko naselje, je dobila lista Franca Leskoška pomembno število glasov.

Zanimiva je analiza, ki nam pove, kako so se volivci, ki so glasovali na volišču v Polju za Franca Leskoška, opredelili med NOV. Od 148 volivcev jih je 110 aktivno sodelovalo v narodnoosvobodilnem gibanju in 15 od njih padlo v partizanih. Med vsemi 148 volivci ni bilo nobenega izdajalca niti pripadnika kakršnekoli sovražne formacije.

Za volišče v Zalogu podatki niso znani, ohranjene pa so naslednje številke o oddanih glasovih:

za JRZ	259 glasov,
za kandidata Leskoška—Škerjanca	117 glasov,
za kandidata Stanka — Mravljeta	54 glasov,
za kandidata Černeta — Furlana	18 glasov.

Za slovensko združeno opozicijo je torej glasovalo skupaj 189 volivcev.

Vsekakor je v Zalogu dobila pomembno število glasov lista Franca Škerjanca in F. Leskoška. Za to listo je dal večino glasov »Rdeči Zalog«, kot so ga večkrat imenovali. Analiza nam tudi pokaže, da so se za druga dva kandidata opozicije (Stanko — Mravlje) opredelili nekateri pristaši JNS — Sokoli. Za kandidatno listo Furlan—Černe pa je glasoval del delavske skupine iz JSZ, tako imenovani krščanski socialisti (z Ivanom Pangeršičem in Edvardom Reškom na čelu), ki so imeli oporo med delavci v tovarni Vevče.

Z obema skupinama je prišlo pred volitvami do razgovorov, nista pa se odločili za skupni nastop na listi F. Leskoška, ker je bil tako za eno kot za drugo skupino le preveč »rdeč«. Poudariti pa je treba, da se je ta krog že leto dni kasneje skoraj v celoti strnil prav okoli F. Leskoška oziroma Komunistične partije in je bil med prvimi tudi v vrstah borcev NOV.

Iz te kratke analize izhaja, da je imela Komunistična partija v predvojni občini Polje dokaj močne pozicije. To nam še bolj jasno ilustrira analiza volitev v takratnem ljubljanskem okraju. V 28 občinah tega okraja je bilo 16.718 volivcev; volilo jih je 12.405 ali 74 %. Glasovali pa so takole:

za JRZ	10.054 volivcev,
za opozicijo na listi dr. V. Mačka	2.331 volivcev,
(od teh za listo Leskošek — Škerjanc	763 volivcev).

Od 763 glasov, ki jih je dobila lista Leskošek — Škerjanc v 28 občinah ljubljanskega okraja, so volivci glasovali v posameznih občinah takole:

občina Polje	265 glasov,
občina Dobrunje	168 glasov,
občina Ježica	74 glasov,
občina Šmartno	44 glasov,
občina Brezovica	38 glasov,
občina Vrhnika	35 glasov,
občina Borovnica	36 glasov,
občina Šmarje	22 glasov,
občina Preserje	19 glasov,
občina Dol	13 glasov,
občina Šentvid nad Lj.	12 glasov.

V drugih občinah je bilo število glasov manjše.

(Prim.: Slovenec, 13. 12. 1938, št. 285 a)

Ta pregled nam pove, da je imela Komunistična partija oziroma lista Leskošek — Škerjanc pred vojno v občini Polje močno podporo med delavci in kmeti. V korak z njo je šla sosednja občina Dobrunje, kjer so vodili boj za listo Leskoška komunista — sedaj že pokojna narodna heroja Jože Moškrič in Tone

Trtnik, dalje Kocjančič, Gašperšič, Berčič, Vodnik in drugi komunisti. Tema dvema občinama je sledila še občina Ježica, kjer sta dobila Leskošek — Škerjanc pomembno število glasov. V Ljubljani, ki je bila posebna volilna enota, sta dobila kandidata Franc Leskošek in dr. Alojz Kraigher 417 glasov.

Brez dvoma pa bi bili rezultati precej drugačni na svobodnih in tajnih volitvah brez pritiska, groženj in zastraševanj. Že uvodoma je bilo poudarjeno, da so izvajali pritisk z vseh strani. Tako je na primer volilna komisija (v njej je bil tudi klerikalec Jakob Kukovica, med NOV v be-ga in vojni zločinec) spraševala na volišču v Polju volivce — državne uslužbence, ki so volili Franca Leskoška: »Ali vam to ne bo škodovalo? Ali se nič ne bojite za državno službo?« in podobno. Ni pa ostalo samo pri grožnjah, ampak so po volitvah res sledila tudi dejanja. Z železniške postaje Zalog so bili takoj po volitvah premeščeni, ker so volili Leskoška, član KP Tine Židan in simpatizerja Maks Majeršič in Peter Učakar. Premestili so jih na slabša in oddaljenejša službena mesta v Kresnice, na Savo in v Židani most. Zaradi takega pritiska v prevolilni kampanji in na samih volitvah so uslužbenci in delavci iz umobolnice Studenec volili JRZ, čeprav so pred tem in kasneje pripadali naprednemu gibanju. Enako so storili tudi mnogi železničarji in poštarji, mnogi pa so volitve abstinirali.

Na obračun z opozicijo oziroma komunisti je pozival tudi list Slovenec dne 13. 12. 1938, št. 268, pod naslovom Živela naša največja zmaga:

Mislím, da je sedaj čas, da se slehernemu iz tega iznarodelega rodu, ki na enem ali drugem mestu že upravlja ljudsko zaupanje, preiščejo obisti. Če je kdo tudi še pri teh volitvah vztrajal proti narodni fronti, takemu Slovencu ne moremo zaupati ne vzgoje slovenske mladine ne javne uprave in ne ljudskega premoženja...

Tega se je protiljudski režim tudi držal, kar dokazujejo aretacije. V občini Polje so tedaj med drugimi aretirali Angelo Dovč, Franca Kumšeta, Valentina Marinka in Pepco Maček. Pregarjanje komunistov se je razširilo po vsej Sloveniji.

Zato, da bi lahko posameznikom »preiskali obisti«, so bila po fašističnem vzorcu ustanovljena koncentracijska taborišča v Bileci, Ivanici in drugod. Napolnili so jih s komunisti in simpatizerji KP, ki so se bojevali za ekonomske, socialne in nacionalne pravice delovnih ljudi.

KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA V JUGOSLAVIJI

V Evropi je zagorel požar druge svetovne vojne. Fašistični vojni stroj je 1. septembra 1939 udaril na Poljsko, nakar sta Anglija in Francija napovedali vojno Nemčiji. V Jugoslaviji se je položaj delovnega človeka zaradi vojnih razmer še poslabšal. Protifašistični del jugoslovanske buržoazije se je še tesneje naslonil na fašistične sile. Zaradi vse močnejšega protifašističnega in demokratičnega gibanja se je vlada Cvetković—Maček poslužila reakcionarnih ukrepov in decembra 1939 dopolnila zakon o zaščiti države (dodan je bil člen 12 a), s katerim je uvedla koncentracijska taborišča za komuniste in napredne sile (Bileća, Lepoglava in druga). Ta člen je oblast uporabila tudi proti komunistom v občini Polje.

Koncentracijsko taborišče za protifašiste v Bileći (Hercegovina), ki ga je januarja leta 1940 ustanovila profašistična vlada Cvetković-Maček

Leta 1939—1941 so v občini Polje obdobje vse širše fronte naprednega delovnega ljudstva pod vodstvom Komunistične partije. Boj proti fašizmu, za mir, za najširšo demokracijo in za narodno samoodločbo je združil vse napredne in poštene delavce, kmete in intelektualce, ne glede na njihovo dotedanjo pripadnost. Zavest se je zbudila tudi pri tistih, ki so do tedaj stali ob strani. Komunisti so že v okviru Delavsko-kmečke zveze ustvarili široko Ljudsko fronto. Ta se je po letu 1939, po preimenovanju v Zvezo delovnega ljudstva Slovenije, še razširila in zajela v občini Polje vse delovne ljudi, razen peščice klerofašistov, kasnejših organizatorjev in voditeljev be-ga, črne roke in drugih kvizlinških organizacij.

Prvi udarec po členu 12 a je bil naperjen proti vodstvu Komunistične partije. Dobro planirana policijska akcija ni uspela, ker je Partija že ob sprejemu člena 12 a vedela, da je naperjen proti komunistom, ki lahko vsak čas pričakujejo aretacije. Vodstvo KP v Polju je bilo o pripravah na aretacije tudi obveščeno. Edvard in Pepca Kardelj, ki sta do tedaj stanovala v Spodnji Zdobrovi, sta se januarja 1940 preselila na Ježico.

Ko se je Pepca Kardelj 6. 2. 1940 vrnila na stanovanje v Spodnjo Zdobrovo, je takoj za njo prišla policija in jo aretirala. Isti dan je bila aretirana

tudi Angela Dovč. Edvarda Kardelja niso našli, čeprav sta nanj uprizorila pravi lov specializirana policijska agenta Vrečar in Jeranče.

Ker so bile to prve aretacije na osnovi člena 12 a in so pomenile uvajanje fašističnih metod v Jugoslaviji, je proti njim odločno protestirala vsa napredna jugoslovanska javnost. V občini Polje, kjer sta bili Pepca Kardelj in Angela Dovč znani in priljubljeni revolucionarni delavki, je Partija organizirala in sistematično vodila boj proti členu 12 a, proti fašističnim metodam in protiljudskemu režimu Cvetković — Maček.

Naj opišemo najvažnejše dogodke, oblike in potek tega boja. Če bo pri tem prekoračen okvir poljskega občinskega dogajanja, bo to storjeno zato, ker bodo uporabljeni nekateri dokumenti, ki do sedaj še niso bili objavljeni.

Za začetek naj zapišemo izjavo Angele Dovč — Ocepek o predvojnem gibanju, ki jo je dala na sestanku 22. 10. 1956 v Polju:

Ko so nas aretirali, nismo vedeli, kam gremo. S Pepco Kardelj sva bili zaprti dva ali tri dni. Tov. Kardeljeva je bila takrat, ko so jo aretirali, že v ilegali, mene pa so aretirali v tovarni. Ko so nas pripeljali na policijo, smo dobili odlok za internacijo v Bileči. Mi smo bili v drugi skupini. Prvo skupino, ki je odšla dan prej, so naložili v Ljubljani na kolo-dvoru na vlak. Verjetno pa so bili poleg tudi ljudje, ki so demonstrirali in so zaradi tega hoteli naložiti drugo skupino v Zalogu, in to na tisti vlak, ki običajno v Zalogu ne ustavlja. Zadnji dan so nam rekli, da vsak lahko še pokliče kakega svojega sorodnika. K meni je prišel brat, ki sem mu naročila, da naj gre takoj k tovarišu Poldetu Mačku in mu pove, da nas bodo naložili na vlak verjetno v Zalogu.

Takoj po sprejemu obvestila, da jih bodo odpeljali z brzovlakom iz Zaloga (tako so storili že s prvo skupino, a se je od nje poslovilo le nekaj Založanov, ki so prišli na postajo z rdečimi nageljni), so komunisti organizirali akcijo in o njej obvestili komuniste in simpatizerje v Zalogu in okoliških vaseh. Skušali so preprečiti policijskim avtomobilom pravočasni prihod na postajo v Zalog, in sicer tako, da so nastavili na cesti Polje—Zalog deske z žebli. Če pa akcija ne bi uspela, je bilo določeno, naj se demonstranti zberejo pred postajo v Zalogu in skušajo preprečiti policiji in aretiranim vstop v vlak. Ovire, katere so pri »Kamnarjevi ulici« nastavili Stane Bobnar in komunisti iz Zaloga, niso dosegle namena. Avtomobili so deske, ki so bile zakopane v sneg, odrinili s ceste in nemoteno nadaljevali pot v Zalog. Na postaji v Zalogu je bilo zbranih več kot sto ljudi, največ delavcev, kmetov in mladine. Prišlo je do bučnih demonstracij. Ljudje so vzklikali: »Dol s fašizmom!«, »Fuj Cvetković-Maček!«, »Sramota!«, »Fašisti!«, Angeli, Pepci in drugim pa: »Dobro se držite — mi smo z vami!«

Tik pred prihodom brzovlaka je pripeljal na postajo tudi lokalni vlak iz Ljubljane. Z vlakom se je pripeljala Cilka Maček, ki je v zaporu obiskala Pepco in Angelo ter zvedela, da jih bodo peljali v Zalog in nato naprej neznankam v internacijo. Na vlaku je o tem obvestila ljudi. Ti so se v večini, ko so izstopili, takoj priključili demonstrantom. Cilki je uspelo priti v čakalnico, kjer so sedeli Pepca Kardelj, Angela Dovč, Lojze Hohkraut, Jože Umek, Ivan Keše, Lojze Ocepek, Vili Maurer, Štefan Kovač, Aladar Kardoš in Rudi Čačinovič. Vsakemu je segla v roke in pomotoma tudi policijskemu agentu Kukoviču, ki

je spremljal transport. Nekdo od zapornikov je tedaj rekel: »Ta pa ni naš.« Cilka si je obrisala roko, pljunila pred njega in takoj odhitela iz čakalnice med množico, ki se je že prerivala z žandarji in policaji. Najbolj revolucionarne so bile zaloške žene, med njimi Ivana, Vika, Dragica in druge, ki so suvale policiste, jih tolkle in vpile na vse grlo: »Fašisti!« Zaostajali niso niti zaloški mladinci — skojevci, ki so s kamenjem napadli policijske avtomobile in razbili šipe. Ljudi je še posebej podžgalo, ko je policijski agent Kuković udaril Angelo Dovč, ko se je ta poslavljal od očeta, čeprav mu je Angela klofuto takoj vrnila. O tem dogodku je povedala Angela Dovč — Ocepek naslednje:

Demonstracije so bile velike. Slišala sem klice: »Pepca, Angelca, dobro se držite!« Prinesli so hrano, ki smo jo razdelili med vse internirance. Spominjam se, da je prišel na kolodvor tudi moj oče. Ko sem mu hotela dati roko, me je Kuković odrinil in udaril, da sem imela podpluto oko. Jaz pa sem se obrnila in ga dvakrat udarila nazaj...

(Izjava Angelce Dovč-Ocepek O predvojnem gibanju, 22. oktobra 1956, Polje)

Ta akcija je imela izreden pomen, kajti bila je med prvimi v Sloveniji uperjena proti členu 12 a, proti fašističnim metodam in proti vladi Cvetković — Maček. Ta in druge akcije širom po Sloveniji so preprečile pošiljanje aretirancev v Bilečo.

Čeprav je bilo za priprave zelo malo časa, je komunistom uspelo organizirati množične akcije in tako obliko boja, kakršne policija že dolgo ni doživela. Ogorčenje demonstrantov v Zalogu se je tako stopnjevalo, da so policaji takoj po odhodu vlaka poskakali v avtomobile in jo hitro odkurili proti Ljubljani. Tudi vevški žandarji s Sušnikom na čelu so se hitro pobrali v varno zavetje.

Take sramote ljubljanska policija in oblast nista mogli prenesti. Zato sta že takoj naslednji dan s hitro akcijo nastopili proti demonstrantom z zaloške postaje. Uradniki sreskega načelstva so zasedli prostore občine Polje in začeli odmerjati kazni. Podatke o demonstrantih so dobili od članov Katoliške akcije, profesorja Janeza Gruma iz Kašlja, Jožeta Marna iz Zaloga in še nekaterih, ki so se prejšnji dan pripeljali z lokalnim vlakom iz Ljubljane in so pozorno opazovali dogodke. Vsi navedeni so že tedaj ovajali klerofašističnemu režimu komuniste in vse napredne ljudi.

Tako so bili zaradi sodelovanja pri demonstracijah kaznovani z zaporom Ivana Židan, Vida in Dragica Sluga, Johana Pangeršič, Marija Marn, Francka Maček, Jože Anžur, Peter Čermelj, Tone Maček, Stane Černe in še več drugih; mnogi drugi so bili kaznovani z denarno kaznijo. Za osvetlitev teh dogodkov naj navedemo pismo, ki ga je Ro. Maček februarja 1940 pisala Pepci Kardelj in Angeli Dovč v Bilečo:

Zvedela sem za naslov vajinega bivališča... Ko sta odhajali, smo se prišli posloviti v obilnem številu — kar gledala sem, od kod so se ljudje jemali... Kar nas je bilo na postaji (okrog 100), smo se morali zagovarjati na občini; prišel je nekdo iz sreskega načelstva in delil nagrade po 10, po 5 — 4 in po 2 dni ali v denarju po 500, 300, 100 dinarjev, ženskam kar počez po 100 din ali 2 dni. Mnogo pa je bilo kaznovanih brez vsakega vzroka. Žepinove Vike npr. še zraven ni bilo (bila je v Delavski zbornici

na predavanju RK), pa je bila kaznovana na dva dni ali za 100 dinarjev, moja sestra za 100 dinarjev, Malnarčkov Tone pa za 300 dinarjev ali na pet dni . . . Pritožil se je in s pričami dokazal, kje je bil ta čas — a »Suša« ga je očrnila . . .

Sporočam Ti tudi, da se je moral tvoj oče (oče Angele Ocepek — op. P. M.) zagovarjati na občini, ker se je šel poslovit od tebe. Rekel je, da se bo pritožil, ker so te suvali, ti prekleti policmani . . .

Ženske v Saturnusu so prepričane, da se vrnete, da bo tudi še zasijalo sonce svobodneje in da ne bo vedno tako, kakor je sedaj . . .

Iz pisma je razvidno, da je bilo kaznovanih okoli osemdeset ljudi, kar odgovarja resničnemu stanju. »Malnarčkov Tone« — Tone Maček je bil kaznovan s petimi dnevi zavora, čeprav ni bil prisoten in je to tudi s pričami dokazal. Očrnil ga je »Suša« — Sušnik, takratni komandir žandarmerije v Vevčah, ki je bil zaradi izdajstva že leta 1941 likvidiran od VOS. Na koncu pisma je omenjeno tudi razpoloženje v Saturnusu in to z nekaj besedami osvetljuje takratno solidarnost delavk Saturnusa z interniranimi, posebno še s Pepco in Angelo, ki sta zrasli s tem kolektivom, v katerem sta revolucionarno delovali.

Vsa napredna slovenska javnost se je strnila okrog Partije, pod njenim vodstvom se je organiziral in odvijal boj proti fašizaciji dežele, za demokracijo in svobodo. Tako kot širom po Sloveniji so tudi v občini Polje razširjali na ciklostil razmnožene letake proti režimu Cvetković — Maček, proti taboriščem itn. Razmnoževali so jih v kleti Francke Dimnik. Matrice in ostalo tehnično gradivo je prinašal Tone Tomšič.

Tudi iz naslednjih pism je razvidno, kako je slovenska javnost gledala na te dogodke in kako močno je podpirala internirance v Bileči. V tem boju so se v bivši občini Polje dokončno diferencirale sile: na eni strani demokratična in protifašistična fronta pod vodstvom Partije, na drugi pa osamljeni klerofašisti okrog poljskega župnišča, ki niso samo podpirali politike vlade Cvetković — Maček, ampak so tudi že ovajali svoje soobčane. Med njimi so bili profesor Janez Grum, Jože Marn in župnik Kete; slednjega so obiskovali v župnišču policijski uradniki Vrečar, Jeranče in drugi.

(Izjava Antona Vrečarja)

Te zaključke osvetljuje že pismo, ki ga je Roza Maček pisala Pepci in Angelci 12. 3. 1940. V njem piše tudi tole:

... Naj ti opišem še en primer krščanske ljubezni. Ko smo se prišli od vaju poslovit, je neki kongregaš izrazil svojemu somišljeniku, če ni bilo nič žandarjev, da bi nas v »ta zadnja« osuvali. Vprašam te, če je to izraz izobraženega človeka in še celo kristjana, za kar se sam ima. Ne vem, kje je tista krščanska ljubezen do bližnjega, toliko opevana od teh ljudi . . .

O. A. te ni mogla preboleti; njena sestra mi je pravila, da je tisti dan, ko so te vzeli, samo jokala. Ni mogla doumeti, da je kaj takega mogoče v civiliziranem dvajsetem stoletju. Tako je, vidiš, tudi tisti m se bodo začele oči odpirati . . .

V pismu omenjena »kongregaša« sta profesor Janez Grum in Jože Marn iz Zaloga, ki sta demonstrante ovadila policiji. Med okupacijo sta bila narodna

izdajalca, aktivna belogardista. »Tisti«, ki jih pismo tudi omenja, pa so ljudje, ki so bili do tedaj bližji klerikalcem, a so se po teh dogodkih odločno postavili na stran Partije.

Pisma o solidarnosti z interniranci, ki so prihajala v Bilečo, nam osvetljujejo takratni položaj, npr.:

Draga Pepca!

Kar mislim si, da si razočarana nad takim hišnim redom, kot ga imate pri vas v taborišču; saj takega nimajo v nobeni kaznilnici, to smo zvedeli že tudi v Ljubljani. Tu se dela vse, kar se more. Intervencije z vseh strani, od svojcev in advokatov, pa na vse strani, največ na notranje ministrstvo in na bana in kar kdo more in kar kdo ve. Policija celo stvar skriva, češ da ni res, da bi koga internirali; pravega odgovora seveda ne morejo dati, ker dobro vedo, da se godi krivica, ki vpije v nebo.

... Slovo v Zalogu je bilo žalostno. Kakor sem zvedela, je bilo mnogo ljudi, znancev in prijateljev. V Ljubljani na glavnem kolodvoru jih je bilo vse polno; dva dni so čakale množice, da bi vas spremile in pozdravile. Od vseh strani se zanimajo, kaj in kako je z vami. Zato bodite brez skrbi, kmalu pridete domov, pa naj bo hišni red še hujši ...

Prav prisrčno te pozdravlja in poljublja, kakor tudi vse fante in dekleta,

mama

(Pismo, ki ga je Ivana Kardelj pisala februarja 1940 Pepci Kardelj)

Doslej neznan pisec iz Kranja je 25. 2. 1940 pisal Pepci Kardelj:

Draga Pepca in vsi ostali!

... Vsa široka javnost je z vami. Zato ne obupajte, kajti ni več daleč čas, ko bo pošteno, a zatirano ljudstvo zahtevalo obračun za vse žrtve, ki mu jih je temna sila reakcije prizadejala skozi tisočletja. Vsak pošteno misleči človek se zgraža nad početjem proti nedolžnim žrtvam, ki niso ničesar drugega zakrivile kot to, da so zahtevale pravico. Še posebno pa se zgraža zato, ker to nasilje izvajajo nad poštenimi ljudmi ljudje, ki jim je bila stalno na jeziku demokratska fraza, povezana s cerkveno dogmo. Ti gospodje, ki se ne plašijo nobenega še tako podlega dejanja nad poštenim, nedolžnim ljudstvom, samo da dosežejo sredstva za svoje življenje — življenje, ki nima ničesar skupnega s civilizacijo —, ki jim je blagor naroda in države zoprni, ki so nasprotniki vsega napredka in plemenitega dejanja, ti ljudje si v svoji naivni domišljiji predstavljajo, da si bodo s konfinacijo, robijo, nasiljem, kakršnega si ni mogel predstavljati niti Dante v svojem Peklu, zatiranjem najboljše in najbolj pošteno mislečih hčera delovnega ljudstva podaljšali svoje protinarodno življenje. A zelo se varajo, to se jim ne bo nikdar posrečilo, kajti delovno ljudstvo se zaveda svoje pravice ...

Sodrug, pogum, pravica je z vami!

N. N.

Tilka Busar iz Kranja je dne 25. 2. 1940 napisala:

...Po mojem mišljenju bi gospodje najpametnejše naredili, da bi celo državo proglasili za konfinacijo... Vsa javnost se zgraža nad tem zločinskim početjem.

Roza Maček pa je marca 1940 napisala:

Draga Pepca!

Od organizacije smo dobili 120 dinarjev — ali naj ti jih pošljem? ...

Denar, ki smo ti ga poslali, darujejo tvoje prijateljice iz Saturnusa, pa se jim zahvali... Pozdravljajo vaju iz Vzajemnosti. V nedeljo so igrali igro Zakon... pozdrave smo izročili Slapljanom (meni člane Vzajemnosti v Slapah — op. P. M.)... enako jih vračajo...

Vsa ta pisma so bila neposredno pisana Pepci Kardelj in Angeli Ocepek, posredno pa so bila namenjena vsem internirancem v Bileći. Izrazi solidarnosti pa so prihajali tudi iz drugih krajev Jugoslavije.

Neznani delavec, verjetno iz tovarne Eifel v Ljubljani, je 17. 3. 1940 poslal v Bilečo takole pismo:

Draga Pepca!

Vsi so obsojali postopek, ki je bil napravljen proti tebi...

Ko nam je bil znan tvoj položaj, so delavci sami od sebe začeli darovati prispevke, da ti nekoliko pomagajo. Najlepše pozdrave sprejmi Ti in ostali sotrpini od tvojega sodelavca

N. N.

Delavke iz Saturnusa so 14. 4. 1940 pisale Pepci Kardelj:

Draga sodružica!

...Pozdravljajo te z eno besedo vse in ti želijo skorajšnjo svobodo in kruh. V težkem pričakovanju svidenja! Francka D., Ani T., Berta S., Marička K., Kušarca, Mici Podboršek in Rezka

Akcija proti taboriščem, proti kršenju najosnovnejših demokratičnih pravic in osebnih svoboščin je prerasla v splošno jugoslovansko gibanje vseh demokratičnih sil. Da bi organizirali neposredni stik z interniranci, vzpostavili kanal in sodelovanje, povezali akcije zunaj in v taborišču, je Edvard Kardelj odpotoval v Boko Kotorsko. Tam je o vseh teh stvareh govoril s črnogorskimi komunisti in se z njimi tudi dogovoril, kako bi rešili komuniste v taborišču, če bi se režim še zaostрил in se poslabšalo splošno stanje. Z njim je potoval tudi Polde Maček, ki je vzpostavil po nalogu Edvarda Kardelja neposredne stike s Pepco Kardelj in z drugimi interniranci v Bileći. Pepco je v taborišču trikrat obiskal, govoril tudi z drugimi interniranci ter oddal in izmenjal pošto med interniranimi in Edvardom Kardeljem, ki ga je čakal v Trebinju. Ti stiki so bili vzpostavljeni konec februarja leta 1940, kar je razvidno iz Bilečkega dnevnika Alija Kardoša, v katerega je dne 26. februarja 1940 zapisal: Obisk Maček — Pepca.

Edvard Kardelj se je dva dni zadrževal v Črni gori, nato pa sta se s Poldetom Mačkom odpeljala iz Dubrovnika v Split, kjer je Edvard Kardelj ostal na nekem sestanku.

Polde Maček je dobil ob tem neposrednem stiku v Bileći ustne in pismene informacije o stanju v taborišču. Od pisмениh informacij je ohranjeno tudi pi-

smo Pepce Kardelj. Napisano je bilo konec februarja 1940, verjetno nekaj dni pred obiskom, in sestavljeno v obliki nekakšne resolucije oziroma protesta.

Ohranila se je le četrta stran, pa še ta v zelo slabem stanju:

... Dopisovanje nam je omejeno kot »robijašem« samo na najbližje svojce, pisma cenzurirajo v nasprotju z ustavo, ki jamči tajnost pisem. Obiske lahko sprejemamo samo en dan v tednu. So pa omejeni in izključna pravica upravnika taborišča. Pravilnik ne vsebuje nobenih jamstev ter prepušča dovolitev obiska in njegovo trajanje svobodni odločitvi upravnika taborišča. Popolnoma nezakonita in neupravičena je prepoved sprejemanja časopisja. Kako je sestavljen pravilnik, je razbrati iz dejstva, da nam prepoveduje celo petje, v tem ko v kaznilnicah same uprave skrbijo za to, da »robijaši« gojijo petje celo v pevskih zborih in z orkestri. Pravilnik predvideva kot eno od disciplinskih kazni zapor od 1 do 30 dni z zmanjšano in omejeno količino hrane... Izvrševanje kazni na prostosti je mnogo bolj zaščitilo »robijaše«... Kako zelo smo prepuščeni samovolji izvršilnih organov, je razvidno iz določbe pravilnika, ki dopušča uporabo strelnega orožja tako v primeru poskusa bega, upora in nasilja kakor tudi za nepokorščino nasproti organom straže. Monstruozno je, da nam pravilnik prepoveduje vsak razgovor z organi, ki se že po značaju vtikajo v vsako naše gibanje. Oni lahko v najvez... nesporazumih vidijo nepokorščino in se poslužijo pooblastila »P... ter uporabljajo strelna in rezna orožja. S to odločbo pravilnika... ost našega življenja zmanjšana na minimum in smo vsak trenutek... ogroženi.

Podpisana najodločnejše protest... proti temu, da smo prisiljeni živeti v bilečkem taborišču p... Kučnim redom v opisanih razmerah, ki so slabše kakor razmere v kaznilnicah, protestiramo proti temu nezakonitemu načinu konfinacije. Ker pa je njena odreditev sploh nezakonita in neupravičena, poudarjam našo na začetku te spomenice obrazloženo zahtevo...

Takoj razveljavite prvostopne odločbe o naši konfinaciji oziroma da... teh odločb... rešitve, vprašanja njihove zakonite... Bileći...

Pismo zelo jasno govori o stanju v taborišču in ne potrebuje nobenega posebnega komentarca. Vsa slovenska javnost je bila hitro seznanjena s pogoji, v katerih so živeli interniranci, o čemer priča tudi pismo, ki smo ga že navedli in je v njem Ivana Kardelj (mati Edvarda Kardelja) napisala Pepci med drugim tudi naslednje:

... Da si razočarana, si mislim, saj takega hišnega reda, kot ga imate pri vas v taborišču, nimajo v nobeni kaznilnici. To smo zvedeli že tudi v Ljubljani.

Na pritisk vse jugoslovanske demokratske javnosti je morala oblast spremeniti režim v taborišču in je v aprilu 1940 izpustila na svobodo prve internirance. Med drugim sta bili izpuščeni tudi Angela Dovč in Anica Vipotnik. V Bileći je ostala kot edina ženska le še Pepca Kardelj. Vendar se profašistični režim ni odrekel členu 12 a niti nadaljnjemu preganjanju komunistov in vseh naprednih delovnih ljudi. To je bil le majhen poskus, da bi preslepili javnost

in iz tega potegnili čimveč koristi. O tem govori tudi pismo 20. 4. 1940, ki ga je poslala po izpustu iz internacije Angela Dovč Pepci Kardelj v Bilečo. Iz njega je mogoče razbrati, da je bila tudi po izpustu iz internacijskega taborišča pod stalnim policijskim nadzorstvom in pravzaprav internirana v domačem kraju:

Draga Pepca!

... Dobila sem navodila za podaljšanje internacije v domačem kraju. Vsak dan se moram javljati v Vevčah, takoj ko grem iz službe. Tudi v drugo vas ne smem brez dovoljenja. Moje bivanje je trikot, tako so mi dejali, in sicer: tovarna, stanovanje in pisarna v Vevčah. Upam, da boš prav dobro razumela, kakšna je ta svoboda. Odločno sem protestirala proti temu, da ne bom tega izvrševala, ker se v tovarni zadosti nagaram, ne pa da bi še zvečer delala take ovinke... Minuli teden pa so me kar na debelo obdelovali. Vsak dan so me obiskali »Suša« in drugi. Še v tovarno so nekajkrat vprašali, kakšen »šiht« delam. V soboto dopoldan sem morala še celo na sresko načelstvo. Govorila sem s starim znancem, ki sva se z njim lansko leto prav dobro spoprijateljila. Dobro me pozna, tako da se mi kar javno sam hvali, da je dober človek...

Včeraj sem bila v Polju v lokalu. Prišli so ponovno, kar že znajo, in nam zabranili lokal, češ da imamo v Zalogu sedež društva. Danes sem bila pri njih... Tudi to mi je vrgel v obraz, da smo nekulturni ljudje, ker smo se smejali kakor ponoreli in da nas bo za to ponovno prijavit, tako da se sedaj še smejeti ne smeš, kadar bi se človek sam hotel...

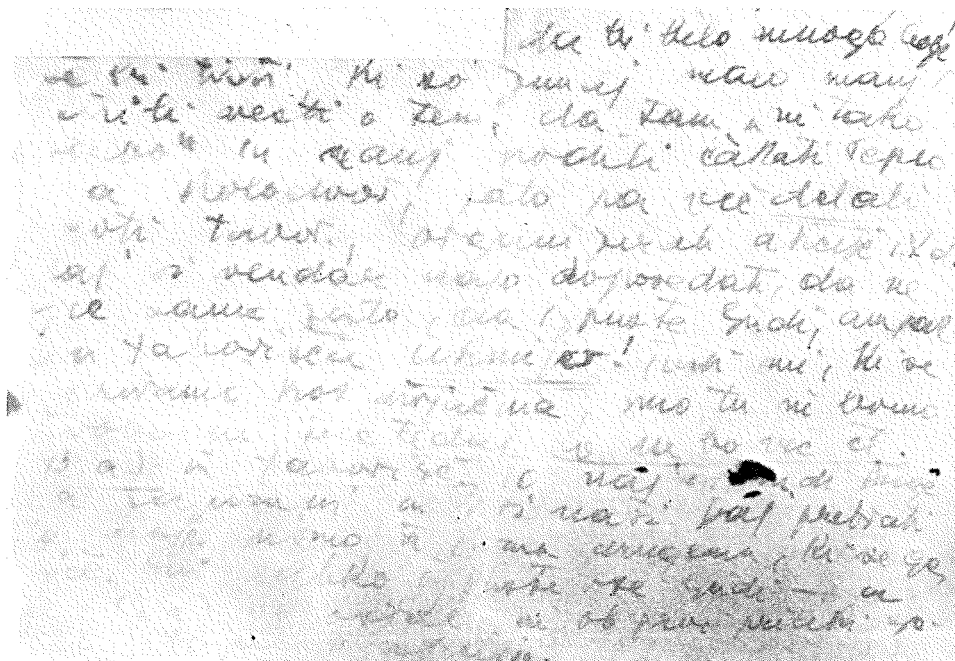
Če kaj pišeš, piši čimvečkrat kar v tovarno, se zelo zanimajo, kako je s tabo in z ostalimi, tako da moram kar naprej govoriti. Še mojster mi je zadnjič rekel, če me niso več marali; menda bi on to rad videl. Delam pri njem v oddelku, včasih kar sedi z očmi na meni, kam se bom obrnila. Dozdeva se mi, da ima tudi on kako pooblastilo, da se tako obnaša proti meni. Dekleta vidijo, kaj dela...

Iz pisma je razvidno, da je šlo samo za spremenjeno obliko internacije. Angela se je morala vsak dan javljati na vevški žandarmeriji pri »Suši«, žandarmerijskem komandirju Sušniku. Žandarmerija jo je kontrolirala tudi v tovarni. Tako se praktično ni nič spremenilo, ena internacija je zamenjala drugo. Razlika je bila le v tem, da je bila Angela internirana v domačem kraju, bila pa je še vedno pod stalnim policijskim nadzorstvom, imela je omejene možnosti gibanja itn. Vendar je bil že sam izpust iz internacijskega taborišča Bileća rezultat boja komunistov in vse napredne javnosti. Ta uspeh pa so si nekateri komunisti napačno tolmačili in menili, da je bilo že dovolj, če so internirance izpustili. Pod vplivom precej optimističnih pisem iz Bileće (javljali so, da bodo kmalu vsi izpuščeni) so se pojavile govorice o izpustu internirancev, kar pa je imelo za posledico, da je boj proti koncentracijskim taboriščem in členu 12a začel izgubljati svojo ostrino. Predvsem režimu so bile take govorice zelo dobrodošle. Postavimo lahko celo, da so bile iz teh krogov lansirane in pogojene. Jasno je, da bi bila prizadejana velika škoda celokupni akciji, ne samo proti členu 12a in internacijskim taboriščem, ampak tudi proti profašističnemu režimu nasploh, če bi se take govorice še razširjale ali celo prevladovale. Da pa je bilo to mnenje precej razširjeno, priča tudi pismo, ki ga je Angela Dovč pisala Pepci Kardelj v Bilečo aprila 1940. V njem pravi:

Draga Pepca!

... Tebe pa vsak dan čakamo, kdaj se boš vrnila. Prepričani smo bili, da bo ta teden prišla tretja skupina in da boš ti med njimi. Tilka je bila to soboto doma. Šli sva ob enih ponoči s kolesi na glavni kolodvor k brzo-
vlakom v prepričanju, da prideš ti ali kdo drugi. Bili so tudi Oskarjevo
dekle, Fečko, Bojan Kardelj in medve. Nazadnje pa sva šli zelo razočar-
ani domov...

Ko je bil Edvard Kardelj obveščen, da se je začela politična akcija izgub-
ljati v pričakovanju posameznikov, je iz Zagreba, kjer je tedaj živel, poslal
30. 4. 1940 Poldetu Mačku naslednje pismo:

Kardeljevo pismo, v katerem piše, kako naj se komunisti bojujejo proti
koncentracijskim taboriščem – členu 12 a

Draga Polde in Roza!

... Bilo bi mnogo bolje, če bi tisti, ki so zunaj, malo manj širili vesti o
tem, da tam ni tako »slabo« in manj hodili čakat Pepco na kolodvor, zato
pa več delali proti tabor... organizirali akcije itn. Naj si vendar dajo
dopovedati, da ne gre samo za to, da izpuste ljudi, ampak da taborišča
ukinejo. Tudi mi, ki se skrivamo kot divjačina, smo tu in bomo svo-
bodni šele tedaj, ko ne bo več členu 12 a in taborišč. To naj si
tudi Angela zapomni in vsi naši. Daj prebrati to moje pismo še komu

drugemu, ki se ga tiče. Oni lahko izpuste vse ljudi, a člen 12 a bo ostal in ob prvi priliki bo zopet stopil v akcijo...

To pismo je bilo zelo pomembno za nadaljnji potek akcij, ki so se nadaljevale širom po Sloveniji. Z njegovo vsebino so bili seznanjeni komunisti, obravnavali pa so ga tudi na sestanku rajonskega komiteja Polje, na katerem so bili navzoči Angela Dovč in drugi komunisti.

Akcije proti koncentracijskim taboriščem so bile sestavni del akcij proti fašizmu, proti profašistični vladi pa za demokratične pravice in druge zahteve delovnih ljudi. Prispevale so k naraščanju nerazpoloženja delovnih množic, ki so manifestirale svojo solidarnost in povezanost z interniranimi tudi v pismih.

Pisec tega prispevka je imel na razpolago le pisma, ki so bila poslana Pepci Kardelj. Eno od teh se glasi:

Pepca Kardelj, koncentracijsko taborišče Bileća

Iskrene pozdrave z Mrzlice na dan našega praznika 1. maja. Mici Vipotnik, Nada Jeromelj, Silva, Letonja, Ivanka Šprajc, Cilenšek, Julka, Pratovšek, Franc Zupanc, Vili Reberšek, Tilčka, Alojz Jereb, Mici K., Štefka, Cizej in Ciril... (Celje, 3. 5. 1940)

(Pismo, odposlano 3. 5. 1940 iz Celja Pepci Kardelj v Bilečo)

Pismo neznanega avtorja iz Kranja:

Draga Pepca!

Danes je 1. maj, praznik dela, edini praznik v celem letu za zavednega delovnega človeka, da se v prosti naravi naužije sonca in zraka in da dá duška svojem srcu, ki tako hrepeni po resnični svobodi. Če pomislimo, kakšna je pri nas svoboda, dobimo kaj žalostno sliko. Svobodo imajo samo tisti ljudje, ki ničesar drugega ne delajo kakor to, da poštene ljudi zatirajo in jih vlačijo po ječah in koncentracijskih taboriščih. Meni nikakor ne gre v glavo, kako je to mogoče, da si ti, Pepca, edina ženska, izmed 15 milijonov ljudi najbolj nevarna današnjemu redu v državi. Ali je stavba današnje vladajoče družbe že tako trhla, da se je bati, da bi jo ena slabotna ženska zrušila? Če je temu tako, tedaj je ne bodo rešila tudi koncentracijska taborišča in vsak nadaljnji udarec zavednega človeka bo le pospešil rušitev gnile stavbe vladajoče reakcije, pospešil zlomiti konec suženjstva. Gospodje, ki v svoji naivni domišljiji mislijo, da se z ječami in koncentracijskimi taborišči utrjuje položaj Jugoslavije v današnjem kritičnem času, se zelo varajo. Edino resnična demokracija lahko poveže ljudi v trdno celoto, ki bi se lahko z uspehom upirala vsakemu morebitnemu napadu s katerekoli strani. Sedaj je še čas, da gospodje spregledajo in da dosedanje napake popravijo z uvedbo demokracije, ker mogoče ni več daleč čas, ko bo to prepozno. Ako bo enkrat Jugoslavija potegnjena v vrtinec svetovnega klanja, tedaj zbogom Jugoslavija. Vse žrtve bodo zaman, nemški in italijanski fašizem na eni in angleško-francoski imperializem na drugi strani ne bosta pomišljala z vsemi sredstvi streti odpor Jugoslavije, da se polastita njenega naravnega bogastva in sledili bomo po poti Češke, Poljske, Avstrije, Danske, Norveške itd. Tega nas obvaruje edino uvedba splošne demokracije v Jugoslaviji in pa zveza s Sovjetsko unijo, ki je edini branilec miru in pra-

vičnosti. Kako toplo bi narodi Jugoslavije pozdravili zvezo z Rusijo, se vidi po tem, kako so že sedaj navdušeni, ko je šla samo trgovinska delegacija v Moskvo. Ali gospodje tega ne vidijo — kar je neverjetno — ali pa namerno vodijo Jugoslavijo v propad ...

Pred nekaj dnevi je bilo polno letakov in je oblast imela mnogo dela. Bile so tudi razne hišne preiskave, kakšen je bil rezultat, ne vem ...

(Pismo neznanca iz Kranja, poslano 1. 5. 1940 Pepci Kardelj)

Pa še pismo Roze Maček:

Draga Pepca!

... Angela je morala prvi maj praznovati pri Sv. Petru, enako tudi Anica in njen fant. Vsi trije so spali pri nas. Že ob 5. uri zjutraj so prišli tisti, ki smo jih najbolj veseli, kadar pridejo. Najprvo so jih odpeljali na postajo, potem pa gor. Zasliševali so jih, če so imeli neke listke, kar se tiče prvega maja. Seveda so dognali, da niso pravi in so jih zvečer prvega maja poslali v domačo oskrbo.

(Pismo, ki ga je med 1. in 10. majem 1940 Roza Maček pisala Pepci Kardelj)

Tudi zadnja tri pisma pričajo o nadaljevanju akcij. Obširneje jih navajamo zato, ker je iz njih moči razbrati, da so bile za 1. maj 1940 velike listkovne akcije, ki jih je organizirala Partija; to je razvidno tudi iz pisma neznanega avtorja iz Kranja.

Pismo Roze Maček nas seznania, da sta bili Angela Ocepek in Anica Vipotnik aretirani za 1. maj in da so žandarji iskali tiste, ki so raztresli letake v občini Polje.

Prvi maj so namreč v občini Polje vedno proslavljali na svečan način: z izleti, veselicami in drugimi manifestacijami. Izletov v Besnico in k Pečarju se je udeleževal tudi Edvard Kardelj. Leta 1940 se je moral pred aretacijo zopet umakniti v ilegalo. Z interniranimi v Bileči pa je zdrževal stalne pismene stike. Obveščal jih je o položaju doma in v svetu. Za 1. maj 1940 je poslal pismo svoji ženi Pepci:

Cestitam Ti k temu bojevnemu prazniku in Ti ob tej priliki voščim, da bi bilo to leto za naprej zate prijetnejše in uspešnejše, kakor je bilo doslej. Zlasti pa želim, da bi čimprej svobodna sedla na vlak in se pripekljala k meni. Kdo ve, kam naju bodo še metali razburkani valovi naše nemirne in obenem velike dobe. Na prvi maj pregledujejo mlade sile svoje moči in sposobnosti. V maju vzbrste popki in se umaknejo zadnji sledovi, zadnji ostanki starega leta. Zato tudi mlade delavske sile ta dan pregledajo svojo moč, da bi se v sebi ohrabile za bodočnost. Tudi midva morava napraviti tako. Naj Te ta dan še bolj ohrabri in Ti še bolj poglobi zavest, da si s svojo žrtvijo in s svojo zvestobo delavski stvari prenehala biti pasivna kapljica v morju, s katero se svojevoljno igrajo viharji, marveč si postala zavestni tvorec, ki po svojih močeh prinaša svoj delež, da bi bilo jutri lepše in srečnejše ljudem na zemlji. Ta zavest naj Ti vliiva ponos pa tudi občutek odgovornosti, ki si jo prevzela nase nasproti sebi in drugim. Izkoristi ta praznik, da boš razmislila v sebi, kako bi tudi tam, kjer si, čimbolj koristno uporabila svoje sile v sposobnosti, da ne bi ostala brez koristi. Uči se, uči, kajti s tem, ko usposabljaš sebe in bogatiš svoje znanje, usposabljaš in bogatiš svoj lastni razred. Vidiš, da si ostala edina

internirana ženska v državi. To pomeni, da Te nasprotniki cenijo. Ceni tudi Ti samo sebe. Ostani skromna, toda nikar se ne podcenjuj. Uči se! ...

Izroči moje prvomajske pozdrave tudi vsem Tvojim tovarišem!

Boj, ki so ga vodili komunisti, se je pod pritiskom vse demokratične javnosti širo po državi končal z zmago in z razpustom koncentracijskega taborišča v Bileci. Toda politika profašistične vlade Cvetković — Maček se ni spremenila.

Že nekaj mesecev kasneje je priredila policija nov lov na Pepco, Angelo in druge komuniste. V taborišče Ivanica so bili odpeljani France Kumše, Valentin Marinko, Jože Kačar in Jože Anžur in na stotine borcev proti fašizmu iz drugih krajev. Uresničila se je napoved Edvarda Kardelja, ki je v že citiranem pismu 30. 4. 1940 zapisal: »Oni lahko izpuste vse ljudi, a člen 12 a bo ostal in ob prvi priliki bo zopet stopil v akcijo.« In res. Protiljudski režim je nadaljeval s preganjanjem komunistov in vsega naprednega, demokratičnega ljudstva vse do tedaj, dokler ni propadel, tako kot propade vse, kar je gnilega in reakcionarnega.

MLADINA V OBČINI POLJE JE ŠLA PO POTI, KI JI JO JE POKAZALA KOMUNISTIČNA PARTIJA

Jedro borbene in revolucionarne mladine sestavljajo po letu 1918 zaloški »barakarji« — Primorci, ki so zaradi divjanja fašizma pribežali iz Trsta in okolice. Kmalu se jim pridruži mladina zaloških in kašeljških železničarjev in delavcev iz okoliških krajev. Leta 1923 ustanovijo napredno delavsko izobraževalno organizacijo Vesna, katere sedež je v Zagorju. V Vesni se razvija kulturna in športna dejavnost, obenem pa vnašajo Vesnani marksistično misel širokemu krogu mladine in starejših prebivalcev Zaloga in okolice. Po znanih trboveljskih dogodkih v zvezi z Orjuno leta 1924 je Vesna s centralo in podružnicami vred oblastveno razpuščena kot komunistična organizacija. Del mladine tega področja se zato okoli leta 1927 vključi v delavsko kulturno društvo Svoboda, ki ga vodijo komunisti in socialdemokrati, drugi del pa se priključi Krekovi mladini, ki je bila ustanovljena okoli leta 1924 in katere ustanovitelj in idejni vodja je bil sedaj že pokojni Ivan Pangeršič. V letih šestojanuarske diktature precej trpi politično, kulturno in športno življenje na poljskem področju. Čeprav organizacijsko nepovezana pa borbena marksistična misel prodira v vse širši krog mladine. Le-ta ostane zvesta idejam marksizma in postane po letu 1930 jedro obnovljene partijske organizacije v občini Polje.

Del delavske mladine organizira Ivan Maček in jo poveže s prvimi partijskimi organizacijami v vevški papirnici, v Zalogu in v Zadobrovi. Mnogo širši del pa postane jedro v društvih Svoboda v Zalogu, v Zadobrovi in v Lazah, kjer po letu 1932 prevzamejo vodstvo komunisti. Tako šteje že l. 1933 zaloška Svoboda več kot 100 članov. Društva Svoboda v Zalogu, Lazah in v Zadobrovi postanejo tako najširše delavske kulturne organizacije, v katerih Partija usmerja življenje in delo ter razvija svoje ideje in revolucionarno marksistično misel. Enak položaj je tudi v sosednji občini Dobrunje, kjer delajo komunisti Moškrič, Trtnik, Gašperšič, Kocjančič in drugi. Ti prav tako spremenijo Svobodo v legalno partijsko organizacijo. Vse akcije Partije v tem obdobju so povezane z

imeni mladincev, ki opravljajo kot člani Partije ali njeni simpatizerji razne propagandne napisne akcije, sodelujejo leta 1935 v pohodu brezposelnih in se množično udeležijo zleta Svobod v Celju.

Ko je najrevolucionarnejši del delavcev vključen v Komunistično partijo, tvorijo simpatizerji skupino, ki se okoli leta 1933 imenuje Mladi delavci. Šteje približno 20 mladih delavcev iz Zaloga, Zadobrove, Vevč, Polja in Kašlja. Glavna njihova dejavnost je usmerjena na ideološko izobraževanje in ilegalno sestajanje. Sestajajo se za Savo, na Brinju, v Zajčji Dobravi in v gozdovih okoli Zadobrove in Zaloga. Tej skupini so pripadali Stane Bobnar, Valentin Marinko, Adolf Boben, Ludvik Kukavica, Franc Taurer, Ivan Bolta, Polde Jančar, Vilko Sluga, Stane Rolih, Janez Lajevce, Angela Dovč, Pepca Maček, Stane Židan, Jože Videgar, Tone Maček in drugi. Vodili so jih starejši člani Partije. Nekaj teh mladih delavcev je bilo sprejetih v Partijo v letih 1934—1935, iz drugega dela pa bi se morala v letih 1934—1935 formirati prva skopjevska skupina, v kateri naj bi bili: Ludvik Kukavica, Vilko Sluga, Avgust Stare, Viktor Jeriha, Stane Židan, Jože Kompare, Metod Krmec, Stane Bobnar in še nekateri.

Čeprav v teh letih za komuniste na tem področju ni bilo značilno sektaštvo, je bila ta skupina izrazit tak primer, ki ga je karakteriziral izolacionizem od progresivnih sil. To je privedlo skupino na anarhoavanturistične pozicije, ki so dobile odraza tudi v njihovih »revolucionarnih« akcijah. Če naj iščemo vzroke za njih akcije, so bile le-te pogojene z močnimi razrednimi nasprotji v predvojni občini Polje, ki so se še posebno zostrila v predvolilnem boju l. 1936. Belemu terorju, denunciacijam, goljufijam ob volitvah s strani klerikalcev itn. se je skušala skupina zaradi politične neizkušenosti in nestrpnosti upreti s svojim terorjem. Nizka politična in ideološka raven skupine, ki ni razumela, da je moč Partije le v povezavi z najširšimi množicami, je njene akcije le izolirala. Njihov odpor do povezave z najširšimi delovnimi množicami sodi v čas, ko se je Partija v boju za delavske pravice povezovala in iskala skupne točke s krščanskimi socialisti, organiziranimi v JSZ, s Sokoli in z Zvezo kmečkih fantov in deklet; sodi tudi v obdobje, ko je iskala Partija in dobivala vedno več podpore pri kmečkih množicah.

To so potrdile tudi občinske volitve leta 1936 in prvi člani Partije iz društva Vzajemnost, ki so izšli iz vrst kmetov.

Po občinskih volitvah, na katerih je z minimalno večino (82 glasov) zmaga lista JRZ in je Delavsko-kmečka zveza dobila 426 glasov in — zaradi proporcionalnega volilnega sistema — le pet od tridesetih mest v občinskem odboru, potem ko so bile ugotovljene velike goljufije na voliščih, po odkritih napadih in denunciacijah komunistov prek meščanskega časopisja, se je skupina v svoji nestrpnosti odločila pričeti z »revolucionarnimi« akcijami. Med njenimi člani je prevladalo naivno mišljenje, da bodo tako rešili probleme delavskega razreda in da bo oblast iz strahu popustila in volitve razveljavila.

Že po prvih požigih pri klerikalcih v Zalogu in Sp. Kašlju (in po pripravah na uboje klerofašistov in napade na občino, železniško progo in v tovarne zaradi denarja, s katerim bi kupili orožje) pa doživijo akcije prav obratni učinek. Proti nosilcem te »revolucionarne« aktivnosti nastopita rajonski in okrožni komite Partije. Stane Bobnar (ki se je v začetnih pripravah strinjal z mnenjem manj ekstremnih v skupini, češ da je treba proti klerofašistom nastopiti odloč-

nejše) se je po prvih akcijah, ki so prešle razumno mejo, odločno postavil proti tej skupini in njeni dejavnosti. Iz Partije je bil izključen Ludvik Kukavica. Partija je najprej z odločnimi posegi in sankcijami, kasneje pa z vzgojnimi metodami pripeljala večino članov te skupine nazaj v svoje vrste in v vrste simpatizerjev. Vključili so se v delo pri društvu Vzajemnost v Zalogu in nadaljevali delo, leta 1941 pa so se kot prvoborci vključili v prve partizanske enote na področju Zaloga.

Brez dvoma je imelo delovanje te skupine škodljive posledice za rast Partije na področju Zaloga. Tudi člani društva Vzajemnost v Zalogu so se po teh akcijah pasivizirali in se je ideološka dejavnost prenesla v novoustanovljeno podružnico Vzajemnosti v Slapah. V Zalogu se je šele po krajšem premoru v aktivnosti društva Vzajemnost med prvimi obudila dramatska dejavnost.

Zaradi škodljive aktivnosti te skupine so se pokazale posledice tudi pri sodelovanju s skupino krščanskih socialistov, organiziranih v JSZ; pa tudi nasploh je pomenilo delovanje te skupine udarec, ki je škodoval ugledu komunistov. Oblast je ob teh dogodkih prek meščanskega časopisja dvignila velik hrup. Čeprav ji ni uspelo ugotoviti storilcev, je pripisala vse akcije Partiji oziroma komunistom. Pri tem je prvačil Domoljub, ki je imel glavno besedo pri občinskih volitvah. Požige je izrabil za napad na Partijo in je 4. novembra 1936 med drugim zapisal:

»... Res čudno, da po volitvah gori vedno le pri tistih, ki so volili listo naše Jugoslovanske radikalne zajednice. Treba bo brezobzirno in odločno poseči v nasilno zaloško sračje gnezdo (tako so imenovali komuniste in njihove organizacije — op. P. M.), ki hoče strahovati že za bodoče volitve...«

Partija oziroma komunisti so se, čeprav v ilegali, več ali manj javno odmaknili od te skupine in obsodili njeno delovanje ne samo v krogih komunistov, ampak tudi med člani in simpatizerji Vzajemnosti. Partija v delovanju te skupine ni videla samo sektašev in anarhoavanturistov, ampak tudi možnost, da je njeno delovanje pogojeno z ozadjem, ki ima organiziran provokativen cilj. Oblast se je namreč v tem obdobju (v letih rasti Partije) posluževala različnih metod, da bi razbila Partijo in napredne sile, ki so po letih 1936—1937 nenehno rasle. Do tega zaključka je vodila tudi odkrita akcija klerofašistov iz Polja, ki so denunciantsko napadali komuniste. Med njimi je bil tudi kaplan, ki je s prižnice dejal: »Le povejte gospodom marksistom, da nimam denarja in da naj nikar ne mislijo, da se bodo postavljali s cerkvenim denarjem!«

List Domoljub pa je 30. septembra 1936 v članku Svoboda in nasilje med drugim zapisal:

Znani člani marksistične kulturne Vzajemnosti so imeli nekaj sestankov za volitve po raznih hišah in barakah v Zalogu, Slapah in Zadobrovi pri Mačku in drugod. Marksisti so kandidirali tudi par kmetov, vendar je bila Škerjančeva lista po vsem svojem sestavu in osebah marksistična. Na tej kandidatni listi smo opazili precej imen tistih marksistov, ki so pod prejšnjimi JNS režimi že več mesecev sedeli po znanem zakonu o zaščiti države.

Člankar napada tudi terorizem v Polju. Vse to kaže na organiziran, odkrit in denunciantski napad, ki ga je združena klerofašistična skupina iz Polja s pomočjo časopisja usmerila na tako imenovano marksistično fronto v Polju. Akcija pa se jim ni posrečila, kajti Partija je hitro in z odločno akcijo odvrnila člane te skupine od nadaljnjih akcij in obračunala tudi z denuncianti. Obračunala pa je tako, da je nadaljevala začeto delo vse širšega povezovanja z najširšimi sloji v okviru Delavsko-kmečke zveze oziroma Ljudske fronte. Do uspešnega sodelovanja je prišlo tudi s skupino krščanskih socialistov oziroma JSZ iz vevške tovarne ob volitvah in štrajku 1936/37 in ob drugih akcijah množičnega značaja, ob katerih so klerofašisti iz Polja in okolice spoznali, da so ostali izolirani in v manjšini.

Po ustanovnem kongresu leta 1937 začne Partija še aktivneje delovati med mladino. Le-ta se zbira v Vzajemnosti. Komunisti pa začno z delom tudi v sokolskih društvih, med krščansko delavsko mladino in povsod drugod, kjer se zbira mladina. Ne samo agitacijska sposobnost komunistov, ampak tudi pravilna linija Partije in njen program, okrog katerega je uspešno zbiral množice, vse to je pritegovalo v Partijo in SKOJ pa v društva Vzajemnost vse širši krog mladine iz občine Polje.

V letu 1938 so bile ustanovljene prve organizacije SKOJ, katerih člani so bili delavci-mladinci, med njimi Jože Boben, Milče Bacciavilla, Franci in Maks Prijatelj, Stane Černe, Marijan Sigulin, Stane Dorbež, Tone Bezek, Jože Klavs, Emil Dolčič, Jože Jakhel, Ivan Ferlež, Albin Grajzer, Aleksander Smirnov, Dani Rojšek, Srečko Pečar, Stane Kokalj in Stojan Drašček. Delo prvih skojevcev je bilo usmerjeno v pritegovanje mladine k društvu Vzajemnost, na delovanje v Sokolu in v drugih društvih in na sodelovanje v akcijah, ki jih je organizirala Partija in so skojevci skupaj z ostalo mladino predstavljali udarno jedro.

Delo Partije in SKOJ pri pridobivanju mladine je uspelo. To potrjuje dejstvo, da se je vsa mladina že 1939/40 zbrala okrog Partije in da so leta 1941 v vsaki vasi zrasle skojevske skupine, ki je bilo v njih leta 1941 več kot 110 članov. Da bi bil ta boj še bolj razumljiv, je potrebno omeniti skupino Krekove mladine, kasnejše Krščanske delavske mladine, ki se je do leta 1939 v celoti opredelila in povezala s Partijo.

Krekovo mladino je organiziral leta 1924 Ivan Pangeršič iz Zaloga. V organizacijo je povezal več deset mladincev iz Zaloga, Kašlja in okolice. Po letu 1930 je začel prodirati v njih vrste marksistični nazor in je prišlo do tesnejšega sodelovanja med vodstvom Krekove mladine in komunisti. Idejni vodja tega gibanja je bil poleg Ivana Pangeršiča še Jože Slak, ki je bil skoraj stalno prisoten v Zalogu. Zaradi vnašanja take politike v vrste Krekove mladine, ki je bila tuja SLS, je bila organizacija Krekove mladine razpuščena, njeno delovanje pa prepovedano. V Zalogu je žandarmerija napravila več preiskav, plenila glasilo Mladi plamen in zasliševala vodstvo.

V kasnejših letih se Krščanska delavska mladina organizira v novo društvo, ki združuje mlade delavce in delavke vevške tovarne. Vodi jih Ivan Pangeršič, ki istočasno vodi tudi močno skupino krščanskih socialistov oziroma JSZ v tovarni Vevče. Ob razpustu Krekove mladine in v naslednjih letih se odcepi od te skupine manjše število mladih, katerih idejna vodja sta bila profesor Janez Grum iz Kašlja in študent Jože Marn iz Zaloga. Ta dva potegneta za

Skojevci in mladinci iz Zaloga pri Ljubljani na izletu leta 1939

seboj ožji krog in ga pripeljeta v Marijino družbo — kongregacijo v Polju, ki jo ustanovi in vodi kaplan Sladič. Jože Marn je leta 1946 v svoji izjavi, ki jo podal pred oblastjo, napisal:

Bil sem v Krekovi organizaciji, v okviru katere je Jože Slak organiziral mladinsko organizacijo Borci in stražarke. Na zunaj je bila krščanska, v resnici pa je bila spretno maskirana šola za vzgojo marksistične borbene mladine.

Janez Grum in Jože Marn v občini ne najdeta dovolj širokega kroga za delovanje. Zato se vključita v Mladce profesorja Tomca oziroma v Katoliško akcijo in postaneta že pred vojno policijska konfidenta. Med vojno oba hitro napredujeta in postane profesor Janez Grum leta 1942 komandir MVAC (bele garde) v Polju, pravnik Jože Marn pa idejni nosilec protikomunistične aktivnosti v šolah tako imenovane Ljubljanske pokrajine, leta 1944 urednik lista Slovenec in kasneje Rupnikov domobranec. Tudi skupina, ki sta jo pripeljala v kaplanijo v Polju, gre po isti poti v izdajstvo, toda o tem več kasneje. Mladina pod vodstvom Ivana Pangeršiča in Jožeta Slaka pa se že pred vojno priključi mladini, katere idejni usmerjevalec je bila Partija. V letu 1941 se v celoti vključi v narodnoosvobodilno gibanje.

Sokolsko društvo je bilo ustanovljeno že leta 1919, najprej v Polju, nato v Zalogu. Sprva je bilo članstvo maloštevilno, po letu 1930 pa se vključi v so-

kolske vrste precej mladine. Že leta 1938 pride med vodstvom in mladino do trenj. Posledica je bila, da je mladina odhajala v društvo Vzajemnost. V Zalogu je vodstvo Sokola izključilo iz društva tiste člane, ki so hodili na sestanke k Vzajemnosti, češ da ne morejo biti člani dveh organizacij. Čeprav je občni zbor po protestu prizadetih sprejel stališče, da je Sokol športna, Vzajemnost pa kulturna organizacija in da je torej izključitev nepravilna, je tedaj izstopila iz Sokola večja skupina mladincev, med katerimi so bili tudi skojevci Stane Dorbež, Jože Klavs, Ivan Ferlež, Jože Jakhel in drugi. Po nalogu Partije sta v društvu ostala Stojan Drašček in Tone Bezek. Tudi v Polju je v Sokolu delovalo levo krilo, kateremu so pripadali Zvone Gabršček, Peršičevi, Ludvik Pegan, Jože Ojstrež, Marko Simčič, Lado Zajic, Zvonko Flerin, Mirko Jurca, Mile Bizjak, Leon Cibic, Mimi in Ivanka Jurca, Gvido Bertossi, Marija Jurca, Ludvik Groznik, Branko Ivanuš in drugi, v Zalogu pa Cerutovi, Jože Nahtigal, Vida Ferlež in drugi. Ta skupina je prevladovala — kljub nasprotovanju Trošta, Reša, Kokalja, Jenka in Janka Kuharja — tudi nad tistim delom, ki se je zavzemal, da bi ostal Sokol samo športna organizacija.

Kasneje so v Polju izključili iz svojih vrst enajst članov — mladincev. Lahko bi se zgodilo, da bi Sokol v Polju in Zalogu ostal v letih 1939—1940 brez mladine in članstva, če bi Partija ne zahtevala od svojih članov, naj ostanejo v vrstah Sokola. Tega se je zavedal tudi tisti del vodstva, ki je sicer temu nasprotoval. Toda vdali so se v usodo in večinoma še pred vojno prišli na pozicije delavskega razreda pod vodstvom Partije. Na te pozicije so prišli leta 1941 tudi ostali, razen redkih posameznikov. Med njimi je bil tudi France Trošt, ki je pred vojno zaradi komunistične ožje javnosti izključil iz Sokola lastnega sina. Povedal je, da je že leta 1939 izgubil vsak vpliv na mladino, ki je prešla v SKOJ in v društvo Vzajemnost, ki ga je vodila in usmerjala Partija.

Smer, v katero je šla sokolska organizacija, je razočarala ideologe in politike monarhofašistične diktature, ki so hoteli spremeniti Sokol v množično fašistično organizacijo. Partija je že v Rdečem praporu pozvala komuniste, naj se vključijo v Sokol in znotraj onemogočijo take namere: »Začeti moramo množično revolucionarno delo v vseh fašističnih in militarističnih organizacijah — Sokol, Jadranska straža, Streljačke družine, Narodna odbrana — na podlagi boja za vsakodnevne gospodarske zahteve in potrebe delavske in kmečke mladine. Samo tako bomo pridobili večino delovne mladine na stran revolucionarnega razrednega boja.« (Rdeči prapor — julij 1934) To direktivo so komunisti in skojevci uspešno opravili tudi v občini Polje.

V izrazito kmečkem predelu te občine, v Šmartnem, Hrastju, Obrijah in v Sneberjah, Komunistična partija do leta 1934 ni imela močnejših pozicij. Politiko so vodili ob pomoči cerkve klerikalni veljaki. Ta krog je s svojo ideologijo skoraj v celoti pristal — po dialektični zakonitosti — v beli gardi. Vendar se je tudi tu mladina ob prodirajočih naprednih idejah odločila za »nekaj novega«. Leta 1934 je bilo ustanovljeno Društvo kmečkih fantov in deklet, ki je štelo že v naslednjem letu 34 članov. Ivan Dovč, kasnejši idejni vodja te skupine, je v svoj dnevnik zapisal: »Ljudje so hoteli novo, svojo organizacijo. Organizacijo brez gospostva in hlapčevstva.«

Leta 1936 je prišlo do prvih stikov med članstvom tega društva in komunisti. V društvu se je razvila močna kulturna dejavnost, organizirali so tekmovanja, izlete in predavanja, ki so dajala mladini tisto »novo organizacijo brez

gospodstva in hlapčevstva«. V društvo so prihajali na sestanke Polde Maček, Jože Mazovec, France Cerar, Janez Demšar, Pepca Maček-Kardelj, Adolf Jakhel pa tudi Ivan Bratko, Mira Tomšič, Jože Udovič in drugi. Večina članov društva je sledila liniji Partije. Idejni vodja je bil Ivan Dovč, ki je postal tajnik Društva kmečkih fantov in deklet za ljubljanski okraj. V dnevnik, ki ga hrani družina, je zapisal:

Pred menoj so rasle nove slike. Vstajali so ljudje, kmetje in delavci z zavihanimi rokami, žuljavih rok in zagorelih obrazov, ki so bili vsi polni znoja, lica pa so izražala nečloveško trpljenje. Delavci pa vsi izsušenih in bledih lic z iztegnjenimi rokami, ki so prosile skorjico črnega kruha. Vse te podobe so predstavljale eno samo gorje, gorje, ki ga gnila in požrešna človeška družba neusmiljeno uganja nad temi bednimi bitji. Mislil sem, da je to samo privid iz knjig, vendar sem to in take slike potem videl vsak dan, in sicer resnično videl.

To, kar je spoznal in videl, je Ivana Dovča že leta 1940 pripeljalo v vrste Komunistične partije. Leta 1941 pa je postalo članstvo tega društva jedro partijske organizacije in Osvobodilne fronte, ki jo je vodil Ivan Dovč. V oporo mu je bila tudi vsa družina in tu so dobivali zatočišče Kidrič, Kraigher, Bratko in drugi odgovorni člani vodstva narodnoosvobodilnega gibanja.

Lahko torej trdimo, da je mladina v bivši občini Polje sledila Komunistični partiji. To je priznal celo idejni vodja klerofašistov v občini Polje, kasnejši okupatorjev sodelavec in vojni zločinec župnik Janez Kete, ki je 30. januarja 1944 v listu Slovenec zapisal:

... S svojim podtalnim delom si je pripravil komunizem toliko trdna tla, da je nato izrabil lahkomišelnost tedanjih oblasti in pod videzom legalnosti ustanovil svojo organizacijo Svoboda in kasneje Vzajemnost, ki sta bili že čisto javni legli komunizma, ter tamkaj načrtno vzgajal mladino v revolucionarnem duhu...

V istem članku je na drugem mestu zapisal:

... Znašli smo se pred žalostnim dejstvom, da od članov poljskega Sokola ni niti eden simpatizer, še manj pa aktivni delavec proti komunizmu...

Izdajalec dr. Matija Škerbec, ki je kot dekan v Kranju leta 1945 pobegnil iz domovine, pa se v knjigi Rdeča zver pijana krvi (Cleveland 1952) huduje nad krščanskimi socialisti, ki so ustanovili Krekovo mladino, in med drugim piše:

... Njene podružnice so bile ustanovljene tudi v Kašlju, Zadobrovi in Sneberjah okrog leta 1924. Tako se je enotnost katoliškega kulturnega in vzgojnega dela v župniji nekako razbila, kar je olajšalo komunizmu vdor v krščanske vrste...

Župnik Kete se v listu Slovenec 30. januarja 1944 jezi tudi na vzgojitelje v šolah v Polju in v Zadobrovi, ki da niso mladine vzgajali v globokem narodnem duhu. Toda mladina in drugi občani fare v Polju se še spominjajo vzgojnih metod Sladiča, Lamovška in Keteja, ki so mladino, katero so vzgajali v kaplaniji, pripeljali pod parolo boja proti brezbožnemu komunizmu v klerofašistični tabor, leta 1941 pa v izdajstvo in v belo gardo — v tabor zločincev in

okupatorjevih pomagačev. Ti so zaradi zločinov na Sv. Urhu, v Polju, v Zalogu in drugje znani širom po Sloveniji.

Med pomembne akcije, ki jih je organizirala Partija in je v njih sodelovala mladina iz Polja, lahko štejemo pohod brezposelnih v letu 1935 in veliko manifestacijo ob zletu v Celju; sodelovala pa je tudi v propagandnih in agitacijskih akcijah ob volitvah v letih 1936 in 1938. Mladina je sodelovala v vseh akcijah Partije, npr. leta 1937 v demonstracijah proti Živkoviću v Ljubljani, na proslavah 1. maja in na zborovanjih Ljudske fronte. Večja skupina mladih gre v Španijo. Leta 1940 sodelujejo mladi pri demonstracijah proti koncentracijskim taboriščem v Ljubljani, kjer sta aretirana skojevca Vinko Cimerman in Jože Jakhel iz Zaloga, in na postaji v Zalogu, kjer pride do organizirane akcije Partije in SKOJ, ko so peljali v Bilečo drugo skupino komunistov. Na postaji razbijejo okna policijskih avtomobilov. Zato izvede policija naslednjega dne več represivnih ukrepov ter denarno in z zaporom kaznuje veliko število udeležencev.

Leta 1940 je bil zaradi sodelovanja v akcijah proti koncentracijskim taboriščem in zaradi listkovnih akcij, ki so jih organizirali komunisti na Jesenicah, aretiran takratni občinski tajnik na Slovenskem Javorniku Adolf Jakhel iz Zaloga, ki se je zaposlil na tem mestu po nalogu Partije. Obvestilo o aretaciji je Poldetu Mačku prinesla Mara Rupena-Osolnik. Po posvetovanju je Tone Tomšič odločil, naj na Jesenicah in v okolici organizirajo novo listkovno akcijo. Komunisti in skojevci iz Zaloga so doma natisnili na ciklostilu več sto letakov. Na Jesenice sta jih odnesla komunista Stane Bobnar in Stane Černe, vodila pa jih je Mara Rupena-Osolnik. Tam so jih tudi raztrosili.

Adolf Jakhel je bil kmalu nato izpuščen. Sodil je, da je tudi ta akcija vplivala na odločitev, da so ga tako hitro izpustili iz zapore.

Ta širina in dejavnost sta verjetno odločujoče vplivali na odločitev vodstva SKOJ, da bo vseslovenska konferenca SKOJ v Polju. Okrog 20. junija 1940 se je v hribih nad Zalogom zbralo 35 skojevcev iz vse Slovenije. Prisotni so bili tudi Tone Tomšič, Boris Kraigher, Viktor Stopar, Mira Svetina, Ida Kovač, Anton Prevec, Lojze Ule in drugi. Skojevce iz občine Polje so zastopali člani rajonskega komiteja Stane Bobnar, Jože Boben in Milče Bacciavilla. Boben in Bacciavilla sta bila člana okrajnega komiteja SKOJ. Ta skupina je poskrbela tudi za sprejem udeležencev konference, za njihovo prehrano, za prostor in za druge tehnične in organizacijske priprave. Na konferenci, ki je trajala ves dan, so obravnavali takratna pereča vprašanja, predvsem pa naraščajočo fašistično nevarnost in problem vojne. Razpravljali so tudi o delu z mladino, o delu v Sokolu in o Zvezi kmečkih fantov in deklet. Sklenili so, da je treba povečati aktivnost in stremeti za tem, da bi se zbralo v vrstah SKOJ čimveč delavsko-kmečke in šolske mladine, posebej ženske. V razpravi so sodelovali skoraj vsi prisotni in tudi vsi trije zastopniki iz občine Polje. Jože Boben je govoril o akcijah mladine v boju proti koncentracijskim taboriščem in o delu z mladino v društvih. Na konferenci se je konstituiral nov pokrajinski komite SKOJ, v katerega je bil izvoljen tudi Stane Bobnar.

V letu 1940, ko je bila politika jugoslovanske buržoazije že odkrito profašistična in ko je bila fašistična nevarnost pred durmi, je bila mladina v občini Polje združena in je predstavljala enotno protifašistično fronto, združeno okoli

Partije in SKOJ. Na drugi strani pa se je še jasneje izoblikovalo jedro klerofašistov okoli kaplanije v Polju.

V zadnjem letu pred vojno sodelujejo mladi še v protidraginjskih akcijah pred poslopjem občine v Polju in v Ljubljani, kjer se skupno z ženami bojujejo proti odpuščanju delavcev — mladincev iz vevške tovarne. Zbirajo tudi podpise za prijateljstvo s SZ in sodelujejo v narodnoobrambnih akcijah, ki se manifestirajo v velikem odzivu mladine ob napadu na Jugoslavijo in pozivu Partije na obrambo. Na poziv Partije se javi med prostovoljce v bivšo jugoslovansko vojsko okrog 80 mladincev iz občine Polje. Prvo skupino sestavljajo Stane Bobnar, Jože Boben, Milče Bacciavilla, Franci in Maks Prijatelj, vsi člani Partije in RK SKOJ, pa Stane Meljo, Mirko Jurca, Vlado Črne, Rudi Puhar, Zlatko Srakar, Boris Trošt in Jože Ojstrež, ki pripadajo tistemu delu revolucionarnih mladincev v Sokolu, ki jih vodi in usmerja Partija. Ta skupina gre v Karlovac, kjer se združi s skupino z Jesenic, ki jo vodi Jože Gregorčič. Po srečanju v Španiji se tu ponovno snideta dva španska borca Gregorčič in Bobnar. V Karlovcu je bila vojska že v razsulu in ustaši so že dvigali glave. Skupina, ki ji niso dali niti orožja niti oblek, se prek Stične in Javorja, kjer jo s strojnicami napadejo nemška letala, vrača v zaloške hribe. Po poti pobirajo orožje. Rajonski komite Partije jim sporoči, naj se vrnejo na teren in se legalizirajo.

Iz Zaloga sta odšla v Zagreb skojevca Stane Dorbež in Ivan Ferlež, iz Slap pa člani Vzajemnosti Albin Grajzer, Ivan Benedik, Rado Krasnik in Jože in Lado Druška s Fužin. Zadnjim petim je Vzajemnost v Slapah priredila odhoda. Po prihodu v Zagreb so to peterico aretirali in so vsi bili mesec dni v ustaških zaporih. Druge skupine, ki so se že tudi zbirale, zaradi razsula niso več odšle. Ostale so na terenu in po nalogu Partije začele zbirati orožje. Večina navedenih mladincev je bila med organizatorji odpora v letu 1941 in deset od devetnajstih jih je padlo v boju proti okupatorju in domačim izdajalcem že v prvem obdobju NOV in ljudske revolucije.

MOČ PARTIJE JE BILA V MNOŽICAH

Iz uvodnega dela naj osvežimo, da je po letu 1930 prišlo do oživljanja in rasti Partije v bivši občini Polje. Naporji so bili usmerjeni na pridobivanje novih članov iz vrst delavstva, na organizacijsko utrditev in na idejno-politično vzgojo. Delavska kulturna društva Svoboda so sledila liniji Partije, prišlo je do stikov in vpliva Partije tudi v drugih, strokovnih organizacijah. Spoznanje, da so za uspeh boja delavskega razreda potrebni enotnost in skupni nastopi, se je manifestiralo večkrat — še posebno uspešno leta 1936, ko je prišlo do večmesečnega štrajka v vevški papirnici.

Po letu 1935 narašča vpliv Partije tudi med kmečkimi množicami. Prvi člani Partije iz vrst kmetov so vključeni v organizacijo leta 1936. Uspeh tega dela se pokaže ob volitvah leta 1936, ko na občinskih volitvah velik del kmetov podpre kandidate Delavsko-kmečke zveze. Enotnost delavcev in kmetov se je manifestirala tudi ob štrajkih leta 1936, ko so prek Ljudske pomoči zbrali več voz hrane za stavkajoče v vevški papirnici, pri Eiflerju v Ljubljani in drugje. K enotnosti delavcev in kmetov poziva tudi članek, ki ga je neznani pisec iz poljske občine objavil v tedniku Stara pravda 9. julija 1936:

Zalog

Skupna fronta delovnega ljudstva!

Vsak pošteno misleč ve, da smo kmetje in delavci trdno navezani drug na drugega. Kjer delavec ne zasluži, tudi kmetje ne moremo prodati pridelkov. Zato: združimo se, ne bodimo omahljivci, ne verjemimo obrekovalcem, ki so proti našemu skupnemu delu!

Kdo nam more braniti, da se ne bi združili? Zadnji čas je, da se neha nespametno zapostavljanje med kmetom in delavcem. Vsak razumni kmečki gospodar, ki ima sinove in hčere, ve, da vsi ne bodo mogli živeti na njegovi zemlji. Ko se postara in zgara, izroči grunt enemu, vsi drugi pa gredo s trebukom za kruhom v tovarne, k železnici, v rudnike ter napolnjujejo delavske vrste. Kdor nasprotuje kmečko-delavski združitvi, dela v škodo svojih ljudi.

Vsi v Slovensko ljudsko fronto, da nam bo zasijala boljša bodočnost.

B-or l. r.

Po ustanovnem kongresu Komunistične partije Slovenije se aktivnost komunistov in sodelovanje z ostalimi množicami še razširi. Množično se ljudje udeležujejo taborov Slovenske ljudske fronte nad Ježico, Ihanom, v Dobovi in druge. Eno od zborovanj Ljudske fronte je bilo tudi pri Starem gradu nad Zalogom. Udeležilo se ga je večje število ljudi, med njimi tudi Vida in Tone Tomšič, Tone Dolinšek in drugi. Rezultat širine in enotnosti je bil tudi list Kmečka sloga, ki je izhajal v Zalogu. V zadnjih letih pred vojno so pomembne akcije, ki jih vodi Partija — pomoč Španiji, demonstracije proti Živkoviću v Ljubljani, volitve leta 1938, boj proti koncentracijskim taboriščem, delo v delavskih prosvetnih društvih Vzajemnost in druge, ki so nam znane iz prejšnjih poglavij. Omeniti je treba še protidraginjske akcije, ki so leta 1940 zajele širok krog žena in mladine in je prišlo tudi do demonstracij pred občino v Polju in sodelovanja na protidraginjskih akcijah v Ljubljani. Na sestanku delavsko-kmečkega gibanja v Celju leta 1939, ko je bila ustanovljena Zveza delovnega ljudstva Slovenije, so zastopali občino Polje Franc Kumše, Jože Mazovec in Franc Škerjanc; vsi trije so tudi podpisali letak Kaj hočemo. Tik pred vojno, ko so vse akcije Partije usmerjene v boj proti fašizmu in vojni ter za mir in prijateljstvo s SZ, povede Partija še odločnejši boj proti režimu, ki izdaja interese države. Prek pobiranja podpisov za prijateljstvo s SZ in narodnoobrambnih odborov se manifestira tista enotna fronta vseh progresivnih sil v občini Polje, iz katere je črpala moč Komunistična partija. »Naša Partija se je naučila povezovati na široki množični osnovi revolucionarni boj za socializem s konkretnim vsakdanjim bojem ljudskih množic za njihove ekonomske, politične, kulturne, nacionalne in druge interese. Naša Partija je bila pred vojno številčno relativno majhna, kar je razumljivo za globoko ilegalno Partijo—toda po svojem vplivu med množicami in po svoji borbeni akcijski sposobnosti, to se pravi po sposobnosti dvigati množice v borbena gibanja, je bila naša Partija močan faktor v stari Jugoslaviji in njena dejavnost je bila kljub formalni ilegalnosti še kako legalna. Ilegalna partijska organizacija se je posluževala celega sistema legalnih in pollegalnih organizacijskih in borbenih oblik, prek katerih se je povezovala s širokimi ljudskimi množicami.« (Edvard Kardelj, II. kongres KPS) Široka fronta legalnih in pollegalnih organizacij, ustvarjenih

pred vojno, je bila temelj tudi Osvobodilni fronti — in v njej je sodelovala večina občanov predvojne občine Polje.

K tej širini so prispevali svoj delež tudi člani Partije občine Polje in odgovorni člani našega partijskega vodstva, ki so pri tem delu sodelovali in pomagali. Le ta širina in globoka predanost občanov stvára Partije sta omogočila, da je bilo pred vojno na tem terenu večje število baz za ilegalne partijske tehnike, za sestanke, za ilegalce in podobno. Že od l. 1933 dalje je obstajala baza za kurirje CK KPJ pri Tonetu Kokalju v Zadobrovi, pokrajinski komite se je sestajal pri Francu Kumšetu, Poldetu Mačku in Jožetu Mazovcu. V letih 1934 in 1935 je moralo zaradi »proval« v Srbiji in Hrvatski bežati veliko število komunistov. Baze za sprejem več deset komunistov so bile v Zadobrovi. V kasnejših letih so dobili zatočišče v občini Polje Miha Marinko, Franc Leskošek, Tone Tomšič, Marija Žumer, Tone Dolinšek, Urška Zatler in drugi, ki so se morali zaradi preganjanja skrivati pred policijo. Ilegalno so živeli v občini tudi Edvard Kardelj in tik pred vojno več mesecev član politbiroja Komunistične partije Češke Antonin Šverma, član direkcije italijanske Partije Umberto Massolla-Kvinto in član CK italijanske Partije Martini Rigoletto-Kvarto, ki bi tedaj moral prevzeti vodstvo KP Italije. Ciklostilne tehnike so bile v Zadobrovi, Zalogu in v Slapah. V tem obdobju je bilo pri Poldetu Mačku, Tonetu Kokalju in Jožetu Mazovcu več sestankov CK KP Slovenije. Leta 1940 je bila pri Jožetu Mazovcu v Kašlju vseslovenska konferenca Ljudske pomoči, v hribu nad Zalogom pa v istem letu vseslovenska konferenca SKOJ. Vsa ta aktivnost je

Shod članov Ljudske fronte v Ihanu 23. maja 1937, ki so se ga v velikem številu udeležili tudi prebivalci krajev sedanje občine Moste-Polje

potekala brez večjih pretresov in motenj. Možna je bila zato, ker so ljudje Partijo široko podprli. Ta širina in množičnost pa sta bili tudi rezultat stalnih stikov in pomoči, ki jo je nudilo vodstvo Komunistične partije tistim silam, ki so to aktivnost ustvarjale in usmerjale boj za boljšo bodočnost v občini Polje.

Komunistična partija v predvojni občini Polje je imela pred II. svetovno vojno 49 članov (v oklepaju letnica sprejema v Partijo):

Milče Bacciavilla (1939), Tone Bezek (1940), Adolf Boben (1936), Jože Boben (1939), Stane Bobnar (1935), Franc Cerar (1936), Tone Cerar (1937), Peter Čermelj (1921), Franc Černe (1927), Stane Černe (1939), Janez Demšar (1938), Stane Dorbež (1940), Ivan Dovč (1940), Vinko Dovč (1939), Angela Očepek-Dovč (1935), Janez Hribar (1940), Franc Intihar (1932), Adolf Jakhel (1932), Polde Jančar (1932), Janez Jurca (1921), Stane Kokalj (1939), Tone Kokalj (1933), Metod Krmec (1936), Ludvik Kukavica (1934), Franc Kumše (1933), Janez Lajevec (1934), Janez Ložar (1940), Ivan Maček (1930), Polde Maček (1932), Pepca Maček-Kardelj (1935), Tilka Maček (1938), Cilka Maček-Prešeren (1939), Valentin Marinko (1935), Jože Mazovec (1932), Jože Omahen (1940), Jože Perčič (1931), Franci Prijatelj (1940), Maks Prijatelj (1940), Franc Rojšek (1940), Stane Rolih (1932), Anton Sigulin (1936), Rudi Sigulin (1936), Franc Škerjanc (1939), Anton Sošič (1932), Polde Tomšič (1936), Jernej Veretik (1937), Franc Vidergar (1937), Stane Židan (1936), Tine Židan (1921).

Devetnajst predvojnih članov Partije je dalo življenje med narodnoosvobodilno vojno, enaindvajset predvojnih komunistov nosi Partizansko spomenico 1941, trije pa so odlikovani z redom narodnega heroja.

OKUPACIJA — PRIPRAVE NA OBOROŽENI BOJ

Nekdanja občina Polje je obsegala, kot smo že ugotovili, vzhodni del Ljubljanskega polja med Savo in Ljubljano. Skozi občino je že tedaj potekala važna komunikacijska zveza — železniška proga Židani most—Ljubljana z velikim križiščem v Zalogu. V smeri proti Ljubljani je bilo vojaško in civilno letališče, v Zajčji Dobravi pa vojaško skladišče streliva. Strateško važni objekti so bili vzrok, da so občani zvedeli za vojno zelo zgodaj zjutraj, ko so nemška letala bombardirala in obstreljevala letališče in druge bližnje vojaške objekte. Po poteh so se pomikale volovske vprege bivše jugoslovanske vojske, ki je že drugi in tretji dan kazala znake dezorganizacije in razsula. Ljudje so v strahu pričakovali, kaj se bo zgodilo z vojaškim skladiščem v Zajčji Dobravi. In res! Že čez nekaj dni se je vsa okolica tresla od eksplozij granat in drugega streliva. To je bilo tudi opozorilo, da je okupator že blizu. Vojaki iz garnizonov na tem področju so po hišah iskali civilne obleke in bele krpe ter se prerivali po železniški postaji v Polju in v Zalogu. Prostovoljci, ki so se javili na poziv Komunistične partije, so zaman hiteli v Karlovac in Zagreb. Ljudje so s strahom pričakovali okupatorja, saj je bilo v občini zelo malo takih, ki so se navduševali nad Italijani in Nemci. Predvojno delo Komunistične partije je v pravi luči prikazalo domače in tuje fašiste.

V vsej tej zmešnjavi se prvi znajdejo komunisti in skojevci, slede pa jim široke množice. Začenja se organizirano zbiranje orožja in drugega vojaškega

Prihod italijanske vojske v Ljubljano 12. aprila leta 1941

materiala. Skupine z vozovi odvažajo vojaški material, ki ni bil uničen v Zajčji Dobravi. Komunisti iz Polja, med njimi štirje bratje Sigulin, Zdešar, Ojstrež, Dolčič in drugi, odvažajo bombe in municijo v hribe nad Kašljem. V Zalogu zbirajo orožje Židan, Dovč, Krmec, Pezdir, Kompare, Bobnovi, Bobnar in drugi, v Slapah Cerarjevi, Demšar, Rojškovi, Bacciavilla in Sever, v Zadobrovi Polde Maček, Tine in Vinko Marinko, Tone Maček, Miloš Zabukovec in drugi, v Sp. Kašlju pa Mazovčevi, Ivan Bitenc in drugi. Skupini pomaga tudi Miha Marinko, ki pripomore, da dvignejo več zabojev municije iz Ljubljane pri Zavoglu in jo zakopljejo na Mazovčevih njivah. To municijo odkopljejo januarja 1942 borci II. štajerskega bataljona. V Sneberjah in Šmartnem pa zbirajo orožje Ivan Dovč, Franc Kumše, Lojze Bolta, Franc Kralj in drugi.

V teh dneh ni bilo vasi in redke so bile hiše, kjer ne bi ničesar skrili. Večina borcev iz občine, in teh je bilo več kot 500, se je 1941—1942 oborožila že na terenu in odšla s popolno opremo v Zaloško grupo, v Molniško četo, v II. štajerski bataljon, v II. grupo odredov ali v druge enote. Zaradi izdajstva pa so

bila nekatera skladišča orožja odkrita (npr. v Zalogu pri Vinku Dovču), pri nekaterih drugih pa se je dobila kakšna puška ali bomba.

Aktivnost komunistov pri zbiranju orožja ni ušla očem klerofašistov v Polju. Martin Kranner, Stane Kukovica, Ernest Hirschegger in drugi so po navodilu iz kaplanije skrbno ugotavljali imena komunistov, ki so odvažali orožje. To je priznal tudi župnik Janez Kete, ki je v listu Slovenec 30. januarja 1944 napisal:

Kopičenje orožja!

Veliko municijsko skladišče v Dev. Marij. v Polju je na veliki petek 1941 pogorelo. Ni še bila nevarnost pred eksplozijami granat pri kraju, ko so komunisti že plenili, kar se je še rešiti iz tega skladišča dalo: veliko zalogo streliva, ogromne količine ročnih bomb in podobno. Polne vozove, organizirane pod skrbnim nadzorstvom komunistov — domačinov, so prevažali v bližnje gozdove in se je tako kopičila zaloga.

Župnik Kete je napisal tako, kot je v resnici bilo. Pozabil je le to, da sta on in njegov krog začela z odkritim izdajstvom prav na veliki petek leta 1941. Tedaj je namreč Kete poslal v Ljubljano Martina Krannerja in Hirscheggerja, da povesta »Narodnemu svetu«, kako komunisti v Polju zbirajo orožje. Prihod Italijanov v občino Polje je bil torej že povezan s prvim izdajstvom klerofašistične skupine v Polju, saj so italijanski vojaki, ko so zasedali občino, prišli tja s spiskom komunistov iz Polja. Enoto, ki je 12. aprila z oklopnimi vozili zavzela Polje in je štela približno 200 vojakov, je vodil policist Hudales. Ustavila se je pri hiši Sigulinovih. Takoj so aretirali člana Partije Tonija Sigulina in njegovega brata Ferda; Rudija in Marjana niso našli, ker ju ni bilo doma. Njihova prva vprašanja so bila: Kje so bombe, kam je kdo odvažal strelivo, kdo je bil tam prisoten? Preiskali so stanovanje (le drvarnice, kjer je bilo več zabojev ročnih bomb, niso), a niso ničesar našli. Zato so Tonija in Ferda odpeljali s seboj in morala sta jim pokazati pot v Zajčjo Dobravo, kjer je še vedno gorelo skladišče streliva. Pretepali so ju in zahtevali, naj povesta, kje sta dobila bombe. Ker sta vse tajila, so ju odpeljali v Ljubljano, kjer sta postala v prazni šentpeterski kasarni prva zapornika, osumljena komunizma in zbiranja orožja. Zasliševali so ju teden dni in ju vpraševali, če sta komunista, kje imata bombe, kdo je še sodeloval pri zbiranju orožja in po čigavem nalogu so ga zbirali, zakaj itn. Ker nista ničesar priznala, so ju čez teden dni izpustili. Rajonski komite je zato obvestil komuniste in vse tiste, ki so zbirali orožje, naj ga odpelejo ali odnesejo v Zaloške in Kašeljске hribe ali pa naj ga zakopljejo stran od hiš, da ne bi po naključju prišlo do novih aretacij.

Dne 16. aprila 1941 pridrvi v Zadobrovo skupina fašistov in pri Poldetu Mačku išče Eda in Pepco Kardelj. Ker ju fašisti niso našli, so prišli ponovno čez teden dni. Tedaj so iskali tudi Poldeta Mačka, ki pa se je že umaknil v ilegalo.

Dne 25. aprila 1941 obkolijo Italijani Mazovčevo hišo v Sp. Kašlju in iščejo orožje. Aretirajo Jožeta Mazovca, člana rajonskega komiteja, in njegova brata Karla in Lada. Jožeta in Karla so pridržali v zaporih, Lada pa so zaradi mladostnosti izpustili. Jožeta Mazovca je rešila novembra 1941 Varnostno obveščevalna služba (VOS). Tudi to izdajstvo so zagrešili v prvih dneh okupacije kle-

rofašisti iz Polja. Partija je zato obvestila vse člane, naj bodo še previdnejši. Kmalu nato rajonski komite odloči, naj odidejo v ilegalo Polde Maček, Adolf Jakhel, Valentin Marinka, Franc Kumše, Jože Perčič, Stane Bobnar, Peter Črmelj, Rudi, Toni in Marijan Sigulin, manj kompromitirane komuniste in skojevce pa opozori na večjo previdnost. Komunisti organizirajo nove baze za ilegalce, v okviru Ljudske pomoči pa začno intenzivneje zbirati sredstva za njihovo preživetje.

Po izdajstvu Francija Dolčiča, člana Katoliške akcije iz Zadobrove, aretirajo v juliju 1941 Valentina Marinka, člana rajonskega komiteja, v začetku maja 1941 pa zaradi neprevidnosti Staneta Bobnarja, prav tako člana rajonskega komiteja, ter ga obtožijo komunizma in sodelovanja v španski državljanski vojni.

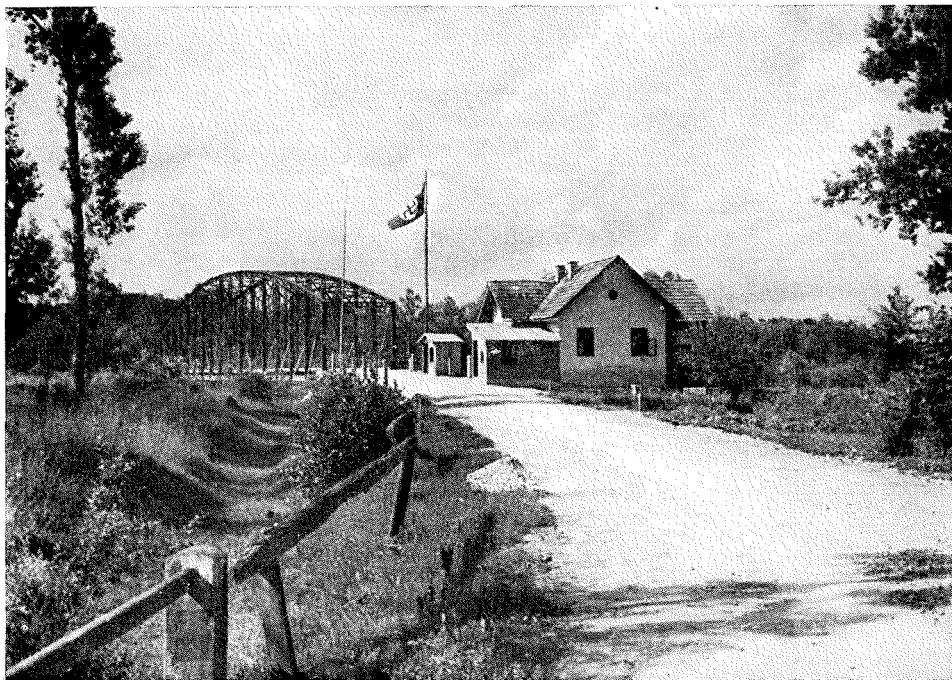
V aprilu in maju 1941 aretirajo tudi vodilne člane Vzajemnosti, med njimi Toneta Cerarja, Milčeta Bacciavillo in Adolfa Bobna. Da bi ugotovili krog izdajalcev, sta bila v maju 1941 pridobljena za delo po nalogah Partije žandarja Franc Centrih in Franc Černivec, ki sta že pred vojno službovala na žandarmerijski postaji v Vevčah. Dobila sta nalogo, naj ostaneta v okupatorjevi službi. Kmalu je bil odkrit krog izdajalcev, ki so izhajali iz vrst klerofašistov. Med njimi so bili Hirschegger, Kranner, Kukovica, Dolčič, Dimnik, Jeriha, Grum, Chiodi, Peca, žandar Sušnik in drugi. Tudi župnik Kete je bil med njimi. K njemu je pogosto zahajal italijanski marešalo iz Vevč. Toda o izdajstvu klerofašističnega kroga iz Polja in o nastanku bele garde kasneje.

V aprilu in maju 1941 se začno pod vodstvom komunistov tudi prve akcije Protiimperialistične fronte: listkovne in napisne akcije proti fašizmu. Že 27. aprila 1941 so v Zalogu s hiše, v kateri je bil pred vojno sedež naprednih kulturnih društev Svoboda in Vzajemnost, vrgli italijansko zastavo. Zaradi tega je moral v ilegalo gospodar hiše in član Vzajemnosti Lojze Židan. Ko so ga izsledili, je bil odpeljan v internacijo, kjer je ostal do konca vojne. To je bilo obdobje organizacijskih priprav za formiranje OF in priprav na oboroženi boj.

Ker bodo vojni dogodki obdelani v kronološkem pregledu za celotno sedanje občino Moste-Polje, se naj ustavimo le pri dveh, treh pomembnejših dogodkih iz začetka priprav na oboroženi boj.

Ob napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941 je prišlo v občini Polje do manifestacij za SZ in do splošnega veselja med ljudmi, pa tudi do nestrpnosti okupatorja. V spopadu med SZ in Nemčijo so ljudje že tedaj predvidevali dokončni poraz in uničenje fašizma. Sovjetska zveza je bila pred vojno tista magična dežela, ki je utrjevala vero v zmago in lepšo bodočnost tudi našim delovnim ljudem. Njena armada je bila v očeh naših ljudi nepremagljiva in velika večina je verovala, da bo fašizem kmalu na kolenih.

Ta optimizem je med NOV preveval večino naših borcev in aktivistov. Zato so bili za realnejše gledanje tovarišev iz vodstva in politkomisarjev precej nedovzetni. To je bil tudi vzrok za znane dogodke, ko je prišlo v več vaseh občine Polje do prevratnih demonstracij. Italijani so po razpoloženju množic ugotovili očitno spremembo. Ljudje so v lokalih glasno izražali zadovoljstvo in vzdikali Sovjetski zvezi. Ko so se ob tretji uri popoldne peljali mimo prosvetnega doma v Sneberjah, v katerem je bila fašistična postojanka, so vzdikali parole: »Živela Rusija!« in »Živel Stalin!« Italijani so se prestrašili. Že v

Okupacijski blok v Šentjakobu pri Ljubljani leta 1941

popoldanskih urah so se pojavile po glavnih cestah številne patrole fašistov. Večja patrola je krenila iz Polja proti Sneberjam, kjer je nekaj minut po policijski uri naletela na skupino fantov iz Sneberij, ki so se pogovarjali o znanih dogodkih. Očitno prestrašeni, so začeli Italijani streljati in na tem mestu je obležala tudi prva žrtev fašističnega terorja v občini Polje, delavec Slavko Novak iz Sneberij. O tem govori dokument št. 87 — Zbornik VI/I, stran 247:

Poročilo poveljstva XI. armadnega korpusa z dne 23. junija 1941 poveljstvu II. armade o demonstracijah v Šmartnem, Polju, Kašlju in Sostrem ter o incidentu v Vevčah in Sneberjah

Brzjav

02/5769

Poveljstvo XI. armadnega korpusa

Poveljstvu II. armade

Sporočamo, da so bile 23. t. m. med 22. in 24. uro prevratne demonstracije v krajih Šmartno, Dev. Marija, Kašelj in Sostro, v zahodnem in severozahodnem delu Ljubljane. Poročajo o naslednjih incidentih:

V kraju Vevče, južno od Dev. Marije, je centuri (kapetan fašistične milice) Castino z moštvom črnih srajc in kr. karabinjerjev aretiral dve osebi, od katerih ga je ena ugriznila v roko in s tem lažje ranila, v kraju Sneberje, vzhodno od Šmartnega, je skupina demonstrirajočih Slovencev

Originalni italijanski grafikon partizanskih akcij v Ljubljani in okolici leta 1941

LEGENDA

Spari e aggressioni contro militari
Insulti a militari
Oltraggi al Re e al Duce e alle istituzioni
Attentati ad opere d'arte
Attentati a linee telefoniche e telegrafiche
Attentati a linee ferroviarie
Disegni di simboli comunisti
Diffusione manifestini e volantini
Discorsi sovversivi e propolazione notizie tendenziose
Propaganda nazionalista e manifestazioni anti-asse
Propaganda filo tedesca
Occultamento armi ed esplosivi

PREVOD

Streli in napadi na vojaštvo
Zalitev vojaških oseb
Sramotitev kralja, duceja in ustanov
Napadi na razne objekte
Napadi na telefonske in telegrafske linije
Napadi na železniške proge
Risanje komunističnih znakov
Širjenje lepakov in letakov
Širjenje subverzionih in tendencioznih vesti
Nacionalistična propaganda in manifestacije proti osi (mišljena je os Rim-Berlin-Tokio — op. ur.)
Propaganda za Nemce
Skrivališče orožja in razstreliva

na ukaz »Stoj!« trikrat ustrelila brez posledic; vojaki so odgovorili z ognjem in ubili 20-letnega slovenskega delavca Slavka Novaka, sina Antona, roj. in stanujočega v Sneberjah, ter naknadno aretirali tri druge Slovence, osumljene udeležbe pri incidentu, in jih odvedli v Ljubljano. Nadaljnji podatki in podrobno poročilo sledi. Izdani so ukrepi za najstrožje nadzorstvo v tem predelu in na ostalem področju armadnega korpusa.

V. P. 46, 23. junija 1941/XIX

General Robotti

Ljubljanska skupina se že bavi s tem (pripisano z roko).

Italijani poročajo, da je skupina streljala, vendar to ni bilo res, temveč so ob klicu »Stoj!« fantje le skočili.

Pogreba Slavka Novaka se je na poziv Partije udeležilo veliko število ljudi, med njimi tudi člani rajonskega komiteja Partije in tisti, ki so bili že v ilegali. To je bila velika javna demonstracija proti fašizmu, okupatorju in nasilju. Očitno so to ugotovili tudi Italijani, saj so na vseh križiščih postavili straže, v bližino postaje in pokopališča pa so poslali več patrol.

V juniju in juliju 1941 je bilo poleg propagandnih napisnih akcij že tudi več drugih akcij (rezanje žic na železnici in drugje), kar so registrirali tudi okupatorji v svojih poročilih. Tako so v Obveščevalnem vestniku št. 16 dne 17. julija 1941 pisali:

Notranji položaj!

... 11. julija je bila v bližini Studenca na več mestih pretrgana telefonska zveza Ljubljana-Marija v Polju. 17. julija je bil aretiran neki študent, ker ni mogel pojasniti, čemu mu služijo kleščice, ki so jih našli pri njem in s katerimi je možno prerezati telefonske žice.

V Obveščevalnem vestniku št. 18 (31. julija 1941) pa so Italijani zabeležili:

... 28. julija so bili na železniški progi Ljubljana—Zalog, približno 2 km od ljubljanske postaje, popolnoma odvit trije vijaki, mnogi pa le deloma.

(Zbornik VI/I, stran 301)

Poleg akcij, ki jih je registriral okupator, pa je bilo še več drugih (prerezane telefonske žice med Poljem in Zadobrovo, pri železniški postaji v Polju in tako naprej). Vse to so bili vzroki za prvo večjo akcijo proti komunistom in simpatizerjem v občini Polje, ki so jo načrtovali Italijani 12. julija 1941. Rajonski komite Partije je o nameravani italijanski akciji obvestila Zdenka Kidrič, o njej pa sta poročala tudi žandarja iz Vevč. Večina članov Partije in SKOJ se umakne, stanovanja pa zapustijo ponekod kar cele družine. Del komunistov in skojevcev se umakne mimo Slap na desno stran Ljubljanice, del pa odide iz Zaloga v Kašelske hribe. Tako se v Slapah zbere več kot dvajset oseb, med njimi Toni in Marijan Sigulin, Janez Demšar, Franci in Maks Prijatelj, Albin Grajzer, Franc Rojšek-Jaka, Ivan Rojšek, Egidi Sever, Rado Trošt, France Cerar, Dani Rojšek, Jože Boben, Adolf Boben, Vlado Črne, Leon Cibic, Stane Meljo, Franci Sotlar, Feliks Pečar in še nekateri. Le redki med njimi so bili oboroženi. Na desni breg Ljubljanice so se prevažali s čolnom. Ko

Racije v Ljubljani in okolici – prevozi v vojašnico

je bila v čolnu zadnja skupina, je prišla italijanska patrولا, ki je začela streljati. Ujeli so člana Partije Franceta Cerarja in nekoliko stran od tistega mesta Ivana Rojška, ki je stal na straži. Oba sta bila iz Slap. Skupina, ki je bila že na desni strani Ljubljanice, je na italijansko streljanje odgovorila z orožjem in tako je prišlo v občini Polje do prvega oboroženega spopada z Italijani. Streljanje je izkoristil France Cerar, skočil v vodo, se ob bregu potuhnil in šele po nekaj urah zlezel iz vode. Ivana Rojška so Italijani zaprli. Ker pa je Italijanom zatrjeval, da je lovil ribe in da nima nič skupnega s skupino, so ga čez nekaj dni izpustili.

Italijani so v večernih urah začeli izvajati racije. Doma so našli člana Partije Toneta Kokalja, ki se jim ni pravočasno umaknil, in ga zaradi komunizma obsodili na 30 let zapor. Aretirali so še približno dvajset ljudi, od katerih so jih nekaj pridržali v zaporih, večino pa so po nekaj dnevih izpustili. Iskali so tudi Edvarda in Pepco Kardelj in Poldeta Mačka. Ker pa so se jim vsi umaknili in niso nikogar našli, so razbili vsa vrata in vdrli v prazno stanovanje.

NASTANEK PRVE PARTIZANSKE ENOTE

Po očitnem izdajstvu klerofašistov iz Polja in aretacijah komunistov, ki so sodelovali pri zbiranju orožja (Sigulina, Mazovca, Bobnarja, Cerarja, Bacciovilla, Kokalja, Marinka, Bobna), se večina predvojnih komunistov umakne v ilegalo. V Zaloških in Kašeljških hribih pa se prične formirati skupina, ki jo maja 1941 imenujejo še Skupino članov Vzajemnosti. Prva člana sta France in Polde Mazovec, njima pa se kmalu pridruži več tovarišev iz Zaloga, Polja in Slap. Živijo v Kašeljških hribih, se umikajo okupatorjevim patrolam, prihajajo na teren in v okolici ustanavljajo prve baze. Skupina je že oborožena, ni pa aktivna in se še ne spopade z okupatorjem. Skupina preraste v partizansko enoto šele v začetku julija 1941. V prvem obdobju preskrbujejo enoto s hrano Mazovčeva mama in družine, katerih očetje ali sinovi so bili v njej; v juniju pa začno zanjo organizirano zbirati po vseh vaseh v občini. Iniciativo je dal Tone Tomšič, ki je Rozi Maček dejal, da se mora prostovoljna nemška pomoč spremeniti v organizirano: vsaka družina bo morala redno pomagati. V občini so zrasli centri, okoli katerih se je začelo organizirano zbiranje pomoči. Redke so bile družine, ki v naslednjih mesecih in letih niso pomagale NOV s hrano, z denarjem, z obleko, s stanovanjem za ilegalce ali ranjence ali z različnim materialom.

Prva partizanska enota, ki se je imenovala Zaloška grupa, je štela v začetku julija 1941 — pred prvo pomembnejšo akcijo — približno dvajset borcev, med katerimi so bili France, Polde in Lado Mazovec, Toni in Marijan Sigulin, Franci in Maks Prijatelj, Albin Grajzer, Jože Kompare, Stane Židan, Ludvik Šemrov, Tone Mahkovec, Karel Pangersič, France Pezdir, Ivan Stare, France Colarič-Cigo in Anton Grum. Enota je prejela že prva navodila, ki jih je dajal Tone Tomšič, stalno pa je bil z njo v stikih Polde Maček. Nekaterih sestankov se je udeležil tudi Slavko Židanek. Ker je prejel rajonski komite obvestilo, da se bo zaradi neuspele racije, ki so jo Italijani izvršili 12. julija, nadaljevala hajka na komuniste, je dal enoti nalogo, naj se umakne iz Kašeljških hribov čez »nemško mejo« v Korenine pod Jančami. Na svoj prvi organizirani pohod je dobro oborožena Zaloška grupa krenila 16. julija 1941. »Mejo« je med Zalogom in Pečarjem srečno prekoračila. Na cesti v Besnici blizu kmeta Špana je ostala na cesti le zaščitnica. Tedaj se nenadoma pojavi nemški vojak in zavpije: »Halt!« Sedaj že pokojni narodni heroj Albin Grajzer in France Mazovec-Risto pomerita in po Besniški dolini odjeknejo prvi streli. Tam je tedaj padel prvi nemški vojak na ozemlju današnje občine Moste-Polje, Zaloška grupa pa je doživela svoj ognjeni krst. Prvi smrtonosni strel na okupatorskega vojaka beležijo tudi Nemci 16. julija 1941, ko je bil ustreljen »obmejni« vojak v Besnici pri Zalogu. (Prim. spisek žrtev nemškega propagandnega urada na Bledu, 25. 11. 1941) Nemci so začeli s preiskavo in so zato v Podgradu aretirali približno dvajset ljudi. Odpeljali so jih v Begunje, od koder so jih po nekaj tednih izpustili, ker so dognali, da so prišli »banditi« iz »italijanske pokrajine«, kar je potrdil tudi neki fant iz Besnice, ki je Zaloško grupo videl. Nemci so že naslednji dan hajkali v Besnici in okolici, 30. julija pa se je začela nova, večja hajka.

Navedenih je le nekaj podatkov o prvih narodnoosvobodilnih akcijah v bivši občini Polje med 6. aprilom in 22. julijem 1941, ki jih prikazujejo tudi okupatorjevi dokumenti. Na pomoč pa so piscu tega prispevka priskočili tudi borci s svojimi spomini.

USTANOVITEV
OSVOBODILNE
FRONTE V OBČINI
POLJE

Temelji Osvobodilne fronte v občini Polje so bili položeni že pred vojno. Ko namreč ugotavljamo, da se je Komunistična partija otresla zaprtosti in je po letu 1930 pričela z jasnejšimi koncepti in jasnejšo politično linijo prodirati med široke množice, lahko trdimo, da je že tedaj začela zidati temelje, na katerih je zrasla Osvobodilna fronta. Po letu 1933 predstavljajo to fronto v občini Polje predvsem delavci, ki se združujejo v delavskih kulturnih društvih Svoboda v Zalogu, v Zadobrovi, v Lazah in v sindikalnem gibanju vevške papirnice. Po letu 1935 se ta fronta razširi in pride do zveze s kmeti. Že leta 1936 nastopi na občinskih volitvah široka fronta delavcev in kmetov pod vodstvom Partije in se bojuje za njene kandidate. V krog Ljudske fronte, ki se preimenuje kasneje v Zvezo delovnega ljudstva, se vključi široka fronta delovnih ljudi iz občine Polje. Jasen koncept Komunistične partije z najširšim nacionalnim in socialnim programom jih združuje še pred letom 1941 v široko protimperialistično in protifašistično fronto. Ustanovitev Osvobodilne fronte leta 1941 pomeni pravzaprav le drugi kongres, na katerem je vnovič poudarjena enotnost ob nastalem položaju, na osnovi ka-

Temeljne točke
OSVOBODILNE FRONTE
SLOVENSKEGA NARODA

1. Proti okupatorju je treba vršiti neizprosno oboroženo akcijo.
2. Ta akcija predstavlja izhodišče za osvoboditev in združitev vseh Slovencev.
3. Stoječ na stališču naravne in usodne skupnosti južnoslovanskih narodov, OF ne priznava razkosanja Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slogo in enotnost njenih narodov. Hkrati stremi k povezanosti slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe.
4. Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih množic preoblikuje OF slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.
5. Vse skupine, ki sodelujejo v OF, so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih.
6. Po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast OF kot celota.
7. Po narodni osvoboditvi uvede OF dosledno ljudsko demokracijo. Vsa vprašanja, ki presega okvir narodne osvoboditve, se bodo reševala na dosledni ljudski, demokratični način.
8. V skladu s slovesnimi izjavami Churchilla, Roosevelta in Stalina bo po svoji narodni osvoboditvi o notranji ureditvi združene Slovenije in o svojih zunanjih odnosih odločal slovenski narod sam. OF bo te elementarne pravice slovenskega naroda uveljavila in branila z vsemi sredstvi.
9. Narodna vojska na slovenskem ozemlju raste iz slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet in Narodne zaščite, kamor se pozivajo vsi Slovenci.

Temeljne točke Osvobodilne fronte slovenskega naroda

terega so bile zadane nove naloge za boj proti okupatorju. Nastali položaj je odpiral ljudem perspektivo v zmago in v novo življenje. To pot jim je pokazala Osvobodilna fronta s svojim programom. Občani predvojne občine Polje so program sprejeli in mu sledili.

Že maja 1941 je bil ustanovljen odbor Protiimperialistične fronte, katerega člani so bili Polde Maček (član KP), Bogomir Peršič (član KP), Karel Mržek (član Sokola), Ivan Pangeršič (krščanski socialist), Štefan Pavšič (krščanski socialist) in Marjan Simčič (član Sokola). Konec junija ali v začetku julija 1941 pa pride do organizacijskih sprememb. Odbor Protiimperialistične fronte se razširi in preimenuje v rajonski odbor OF občine Polje. Novi rajonski odbor OF v Polju vodijo člani KP Polde Maček, Bogomir Peršič, Jože Perčič in Janez Hribar, člana Sokola Marko Simčič in Karel Mržek, krščanski socialist Ivan Pangeršič in Janez Pangeršič, tedaj neorganiziran, kasneje član Partije; Štefan Pavšič se tedaj poveže v odbor OF v Dobrunjah. Rajonski odbor OF ni doživel bistvenih sprememb vse do maja 1942. Imel je več sej pri dr. Andreju Jenku, Ivanu Pangeršiču, Tonetu Selanu in drugje.

V juniju, juliju in avgustu 1941 so bili ustanovljeni tudi terenski odbori OF, in sicer v Zalogu dva, v Polju dva, v Vevčah dva, na Studencu dva, po eden pa v Sp. in Zg. Kašlju, v Zadobrovi, v Sneberjah, v Slapah, v Šmartnem (za Hrastje in Obrije) in v Podgradu. Podgrad so zasedli Nemci in je bil odbor OF ustanovljen leta 1942. V vodstvu terenskih odborov OF je bilo v letih 1941/42 približno 110 članov in članic. Jeseni in pozimi so zaprisegali in je bilo ob takih prilikah prisotnih tudi do 40 ljudi (v Zalogu, v Kašlju in na Studencu). Organizacijska struktura ne doživi nikakih sprememb do maja 1942. Tedaj pa so bile izvršene velike spremembe, ker je odšla večina članov teh odborov v partizane, mnoge pa so okupatorji zaprli in internirali. Tako je mesec maj 1942 velika prelomnica v organizacijski strukturi, v strukturi članstva in tudi v delu rajonskega in terenskih odborov OF. Zaradi razumevanja naj navedemo nekaj števil.

Leta 1941 je odšlo iz Zaloga v partizane 7 oseb, v internacijo in zapore pa so jih okupatorji odpeljali 12. V l. 1942 (do junija) je odšlo v partizane 78 oseb, aretirali pa so jih 40. Iz Sp. in Zg. Kašlja je odšlo v partizane l. 1941 12 oseb, v l. 1942 pa 60 oseb; odpeljanih v zapore in internacijo je bilo v letu 1941 6, v letu 1942 pa 42 oseb. Iz vevške papirnice je odšlo v letih 1941/42 v partizane 39 delavcev, v zapore in internacijo pa je okupator odpeljal v istem obdobju 61 delavcev in delavk. Že iz teh števil lahko vidimo, da je bilo to obdobje velikih sprememb na terenu. Trdimo lahko, da so v drugi polovici leta 1942 prevzele na terenu domala vse delo žene in mladina.

Maja 1942 so okupatorji aretirali tri člane rajonskega odbora OF: Ivana Pangeršiča, Jožeta Perčiča in Karla Mržka. Polde Maček, Janez Pangeršič, Janez Hribar in Marjan Simčič so šli tedaj v partizane. Do avgusta 1942 ostaneta na terenu le še Bogomir Peršič in Zorka Peršič, ki je bila vključena v rajonski odbor OF leta 1942 in je vodila delo med ženami in mladino. V drugi polovici l. 1942 je bil formiran nov rajonski odbor OF, katerega člani so bili: Ivan Žančkar, dr. Rihard Gregorčič, Neda Zirkelbach, Lojze Novak, Marta Višnjič-Mohar, Francka Dimnik, Francka Zupančič, Andrej in Reza Lovša, Roza Maček, Fanči Fležar, Marija in Štefan Alič, Francka Anžur, Mici Mahkovec, Francka Kralj in Fani Kačar-Cuder. Ta odbor pa deluje le krajši čas, ker odide nekaj članov

v partizane, druge pa odžene okupator v zapore. Prav tak položaj je v terenskih odborih. Tudi tam prevzemajo delo v drugi polovici leta 1942 žene in mladina. Število odborov OF se zmanjša in deluje v letu 1943 za teren Zalog in Sp. Kašelj en sam odbor (v letih 1941/42 so bili trije). Zadnji stiki med rajonskim odborom OF in grosupeljskim okrožjem prenehajo v decembru 1944. V letu 1945 pa organizirano delo rajonskega odbora in tudi terenskih odborov OF v glavnem zamre.

Tisti, ki niso odšli v NOV ali bili odpeljani v internacijo, so v ilegali in se skrivajo pred nasiljem bele garde in črne roke. Edina dejavnost odborov OF je zbiranje denarnih in drugih prispevkov za nepreskrbljene družine in razširjanje partizanskega tiska. V drugi polovici leta 1944 so zbrali v občini zelo malo sredstev. Pomoč prihaja v glavnem iz Ljubljane. Toda tudi ta vir poleti 1944 usahne. O tem priča tudi pismo, ki ga je 14. 12. 1944 poslal rajonski odbor OF grosupeljskemu okrožju:

... še nekaj, da ne pozabim, Borut (Polde Maček — op. P. M.). Če ti je mogoče, pošlji kaj denarja. Že nekaj mesecev ne dobimo nič iz mesta. Do sedaj smo imeli še tisto, kar si takrat poslal. Zdaj je pa zmanjkalo pa za drugi mesec ne vem, kje naj dobimo ...

Pismo je napisala in poslala članica rajonskega odbora OF Francka Dimnik.

Terenu, ki je od 1941. do 1943. leta preskrboval partizanske enote in bil tudi vir druge materialne pomoči, je priskočila na pomoč nova oblast (SNOS in grosupeljsko okrožje). Nekaj dni pred osvoboditvijo teren ponovno oživi, ko žene in mladinke šivajo zastave in zbirajo zadnje količine hrane, da bi na kar najbolj svečan način sprejele narodnoosvobodilno vojsko in novo oblast. Sicer pa je bil tak potek nujen, saj je odšla večina za boj sposobnih ljudi iz občine Polje v partizane že v letih 1941 in 1942, druge pa so okupatorji odpeljali v zapore ali v internacijo. Same številke nazorno govorijo:

Iz Zaloga je odšlo leta 1941 v partizane 7 oseb, leta 1942 78 oseb, leta 1943 13 oseb, leta 1944 6 oseb in leta 1945 1 oseba. Iz papirnice Vevče je odšlo do konca leta 1943 v NOV okoli 70, kasneje ne več kot 10 oseb. Iz Zadobrove je odšlo leta 1941 v NOV 6 oseb, leta 1942 33 oseb, leta 1943 4 osebe in leta 1944 7 oseb. Iz Sp. in Zg. Kašlja je odšlo v NOV do konca leta 1943 84, kasneje ne več kot deset oseb. Tudi podatek, da so okupatorji odpeljali samo iz Zaloga v internacijo ali v zapore do leta 1944 85 oseb, v letu 1945 pa le eno osebo, priča, da je delo v zadnjem letu zamrlo. Če se seznanimo še s podatkom, da je bilo samo iz vasi Zalog, ki je štela nekaj več kot 1.000 prebivalcev, nad 100 ljudi v partizanih, več kot 80 pa v zaporih ali v internaciji, ugotovimo, da res ni moglo biti drugače, saj so ostali doma le starejši ljudje, nekaj žena in najmlajši, ki še niso mogli pomagati.

Leti 1944 in 1945 sta pomenili za aktiviste na terenu tudi najtežje obdobje. To je bilo obdobje najhujšega terorja okupatorja, bele garde in črne roke, obdobje nezaslišanih zločinov na Sv. Urhu, ob Savi, ob Ljubljani in v gozdovih vzhodno od Ljubljane.

PARTIJA IN SKOJ V LETU 1941

Pred vojno je bilo v občini Polje 49 članov Komunistične partije. Kriterij za sprejem v članstvo KP je bil nekaj časa po letu 1930 zelo ozek, kasneje pa se je spremenil. Razširil se je krog članstva in že pred vojno je prišlo do pomladitve, saj je bil v letih 1939 in 1940 sprejet v Partijo širši krog skojevcev. To je razvidno tudi iz poglavij, v katerih je bilo govora o predvojnem delu Partije. Predvojni člani Partije so pomenili leta 1941 jedro, kateremu se je tedaj priključilo še 53 novih članov. Nove partijske organizacije so bile ustanovljene v Šmartnem, v Sneberjah, v Zg. Kašlju in v Polju, pred vojno pa so že bile v Zadobrovi, v Zalogu, v Slapah in v vevški papirnici.

Ob koncu leta 1941 sta bila v partijskih organizacijah 102 člana, januarja 1942 pa se jim je priključila še novoustanovljena celica v Sp. Kašlju s 6 člani.

V rajonskem komiteju Partije, ki je bil formiran pred vojno, so bili leta 1941 naslednji člani: Polde Maček, Valentin Marinko (do aretacije v juliju 1941), Stane Bobnar (do aretacije v maju 1941), Jože Perčič (do aretacije leta 1942), Jože Mazovec (do aretacije aprila 1941), Adolf Jakhel (do julija 1941, ko odide po nalogu CK v grosupeljski okraj), Cilka Maček-Prešeren (do aretacije v avgustu 1941) in Franc Kumše. Jeseni leta 1941 postaneta člana rajonskega komiteja Zorka in Bogomir Peršič. Do maja 1942 odideta v partizane Polde Maček in Franc Kumše, na terenu ostaneta do avgusta le še Zorka in Bogomir Peršič.

Partijske organizacije (celice) so vodili leta 1941 Jože Mazovec (po njegovi aretaciji Jože Perčič), Rudi Sigulin, Ivan Dovč, Tomaž Kokalj, Peter Čermelj, Franc Kumše, Bogomir Peršič, Janez Demšar, Vinko Dovč in France Strgar.

V letih 1941 in 1942 je šla večina članov Partije v partizane, nekatere pa je odpeljal okupator v zapore ali v internacijo. Po letu 1942 ni bilo na terenu niti rajonskega komiteja niti celic. Ostalo je le še nekaj članov, ki so opravljali kurirske, obveščevalne in druge važne naloge.

V letih 1944—1945 je ostal na terenu le še en član Partije.

SKOJ

Mladina v občini Polje je bila že pred vojno združena in je predstavljala borbena odred Partije. V letu 1941 je tvorila najmočnejšo oporo Komunistični partiji pri organizaciji narodnoosvobodilnega gibanja. Predvojne skojevske organizacije pa se po okupaciji pomnožijo, kajti v vseh vaseh bivše občine Polje zrastejo nove. Glavno težišče dela nosijo pri organizaciji kurirskih zvez, sodelujejo v propagandnih napisnih akcijah in vozijo hrano prvim partizanskim enotam. Z njimi so povezane prve diverzantske akcije: rezanje telefonskih žic, miniranje železniške proge med Poljem in Ljubljano v avgustu 1941 in druge sabotaže na železniški progi. Opravljajo tudi obveščevalne naloge. Prva grupa VOS je bila v avgustu 1941 formirana iz predvojnih članov SKOJ. Več desetih skojevcev se uri na sanitetnih in radiotelegrafskih tečajih. Konec leta 1941

šteje skojevska organizacija v bivši občini Polje več kot 110 mladincev in mladink, ki jih vodijo Jože Boben, Janez Kocjančič, Franci in Maks Prijatelj, Marija Majeršič, Mimi Primožič, Marija Jurca-Bergman, Aleksander Smirnov, Tone Bezek, Franci Česnik, Fanči Dimnik, visokošolec Polde Maček, Anica Lukec-Šegvič, Stane Dorbež, Jože Klavs, Tomo Kasum, Nada Hajek-Zgonc, Ivan Dovč, Vasja Kogej, Albin Grajzer, Boris Arnejšek, Neda Zirkelbach, Mimi Jurca-Kogej, Albina Dimnik-Avšič, Tončka Sešek-Budal in Miloš Jenko.

Že v prvih letih NOV in ljudske revolucije pade iz tega vodstva 16 tovarišev, 8 pa jih nosi Partizansko spomenico 1941. Večina članov SKOJ odide v partizane v letih 1941 in 1942. Več kot 60 jih pade v bojih po vsej Sloveniji, 33 nekdanjih skojevcev pa nosi Partizansko spomenico 1941.

TERENSKO DELO JE BILO VAŽEN POGOJ ZA ZMAGO NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA

Važnejši dogodki do dneva vstaje 22. julija 1941 so nam že znani, ostale pa bo prikazal kronološki pregled, v katerem bodo podatki iz do sedaj objavljenih prispevkov v zbornikih in drugih publikacijah dokumentarnega značaja. V tem poglavju se naj torej dotaknemo le dela na terenu, ki kaže na njegovo povezanost z narodnoosvobodilno vojsko.

Delo na terenu in povezanost le-tega s prvimi partizanskimi enotami in četami v začetku narodnoosvobodilne vojne in ljudske revolucije je bilo velikega pomena pri širini in udeležbi občanov bivše občine Polje v NOV. Na terenu, ki je bil z bodočo mrežo ločen od Ljubljane in na gosto preprežen z okupatorjevimi in belogardističnimi postojankami in bunkerji, je bilo ustvarjeno ožilje, od katerega so prve partizanske enote, čete in bataljoni dobivali hrano in vsestransko materialno pomoč. Od tam so prihajale puške in bombe, sanitetni material itn., na terenu so organizirali baze za ranjence, bunkerje za tiskarne in literaturo, sanitetne in radiotelegrafske tečaje. Tam se je formirala tudi obveščevalna služba. Teren je skrbel tudi za nepreskrbljene družine in otroke, katerih očetje in matere so bile v NOV, v zaporih, v internacijah. Brez dobro organiziranega zaledja, mreže odborov OF, Narodne zaščite, Varnostne obveščevalne službe (VOS) in ilegalnih tehnik bi bila NOV nemogoča.

Večja diverzantska akcija na terenu Polje, posejanim z okupatorjevimi postojankami, je bila izvršena 17. avgusta 1941, ko so skojevci minirali progo med Poljem in Ljubljano. Promet je bil ustavljen skoraj za 24 ur. Pomembna je zato, ker je v akciji sodelovalo več kot dvajset skojevcev. Akcijo je vodil sekretar rajonskega komiteja SKOJ Jože Boben, sodelovali pa so Jože Ojstrež, Rudi Puhar, Maks Završnik, Zlatko Srakar, Marijan Srakar, Franci Česnik, Janez Kocjančič, Tone Dimnik, France Zdešar, Ivo Flerin, Zvone Poje, Slavko Belšak, Matija Černivec, Franci Škofljanc, France Jernejc, Franc Tavčar, Viktor Varšek in drugi. Načrt je bil izdelan do najmanjših potankosti. Izvidniki in

zasede so blokirale širšo okolico proge, da ne bi prišlo do presenečenj, ko je glavna skupina minirala progo. K sodelovanju so pritegnili tudi skupino iz Jarš.

Vsi navedeni skojevci so odšli v partizane že leta 1941 ali v prvi polovici leta 1942. Ta akcija je bila zaradi dobre organizacije prava šola za kasnejše diverzante in borce NOV.

Pomembno pomoč partizanskim enotam, četam in bataljonom je nudilo zaledje v l. 1941 in 1942, ko so organizirali prve baze za ranjence in bolne partizane. Pri rajonskem odboru OF je bila organizirana sanitetna skupina, ki so jo sestavljali dr. Rihard Gregorčič, dr. Andrej Jenko, dr. Janez Kanoni in magister Igor Kraut. Naloge sanitetnega sektorja so bile: nuditi zdravstveno pomoč ranjenim in bolnim partizanom, organizirati mesta za zdravljenje v bolnišnici Studenec in njenih objektih, organizirati in izvesti bolničarske tečaje in pomagati partizanskim enotam s sanitetnim in drugim materialom. Med najpomembnejša mesta, kjer so se že leta 1941 zdravili prvi partizanski ranjenci, sodi bolnišnica za duševne in živčne bolezni Ljubljana-Polje z objekti v Ljubljani in na Pristavi na Razorih nad vasjo Podlipoglav. Tu so uslužbenci bolnišnice — komunisti in člani OF dr. Janez Kanoni, Janez Hribar, Janez Ponikvar, Marta Šavelj, Jugoslava Bregant, dr. Velebita Tuma-Plesničar, Ljubo Marion, Albin Šivic, Marija Korelc, Lojze Rojnik, Anica Špehek, dr. Ivica Tinta-Tivadar in drugi pripomogli, da je ozdravelo na desetine partizanskih

Bolnišnica Studenec, kjer so se zdravili partizanski ranjenci

Odtočna odprtina v zidu, skozi katero so spravljali partizanske ranjence v bolnišnico na Studencu

borcev. V teh akcijah so sodelovali tudi drugi uslužbenci bolnišnice na Studencu (skoraj večina je sodelovala v NOV) in terenski delavci iz Slap, Studenca in drugih vasi. Ti so organizirali in sodelovali pri transportu ranjencev v bolnišnico ali pa iz bolnišnice prek bloka v Ljubljano. Ob takih prilikah so morali partizanski ranjenci, oblečeni v »rokovače« (prisilne jopiče), pred Italijani simulirati blaznost.

V bolnišnico je vodil tajni vhod. Na tem mestu je danes vzdana spominska plošča z naslednjim besedilom:

Na tem kraju je bil v dobi NOV tajni vhod v bolnišnico — izpod zida po potoku za ranjene in bolne partizane —, ki jim je nudila varno zavetje in vso zdravstveno pomoč.

Bolni in ranjeni partizani so se zdravili tudi v mnogih hišah v občini Polje. Zdravili so se pri Bitencu, Selanu, Dorbežu, Fležarju, Znoju, Flerinovih, Taurerjevih, Tratniku, Zajcu, Mačkovih, Križaju, Tavčarju, Tomšiču, Lovšatu, Kastelicu, Jakhlu, Mazovou, Troštu, Peganu, Višnerjevih, Rojšku, Presetniku,

Dovčevih, Jamšku, Stražarju, Kotarju in še v mnogih drugih hišah. Zdravstveno pomoč je nudilo sanitetno osebje tudi partizanom, ki so se zdravili v občini Dobrunje, na Razorih in v taborišču II. štajerskega bataljona leta 1941 na Pugledu.

Leta 1941 so bili organizirani sanitetni tečaji v Polju, v Vevčah, v Šmartnem, v Zalogu, v Sp. Kašlju, v Slapah in v Zadobrovi. Vodili so jih zdravnik dr. Rihard Gregorčič in asistentke Anica Kočevnar, Mimi Jurca-Kogej, Neda Zirkelbach in Marta Višner, prihajale pa so tudi bolniške sestre iz Ljubljane. V sanitetnih tečajih, ki so trajali dalj časa, je bil širok krog mladink in skojevk, med njimi Mimi Jurca-Bergman, Anica Hromc-Prebil, Anica Škarja, Ivanka Sever, Minka Lampič-Vovk, Boža Vilfan, Iva Gjurin, Lidiya Puhar, Olga Dolčič-Weiss, Tončka Seško-Bučal, Marija Majeršič, Nada Hajek-Zgonc, Joža Selan, Micka Kos, Albina Plevnik, Slava Židan-Šemrov, Francka Zupančič, Karlica Pangeršič, Ivanka Pečnikar-Pečenik, Štefka Pečnikar-Plantan, Ivanka Hribar, Anica, Angela in Ivanka Maček, Marija Kotar, Anica Zajc-Girandon, Fanči Dimnik-Drenik, Zorica Kocjan, Fani Kačar-Cuder, Zofka Štern-Martinčič, Ivanka Dovč-Dragar, Mici Dovč-Bolta, Francka Maček, Minka Klopčič, Iva Zajc, Mici Malnar, Mici Rožič, Anica Zajc-Tavčar, Pepca Jordan, Albina Černe, Karla in Greta Novak, Milka Smrekar, Minka Bobnar, Marija Kolničar-Mesarič, Tilka Maček, Štefka Jakhel, Anica Cimerman, Zofka Kink-Ivanovič, Cvetka in Hermina Četrlič, Fani Majeršič, Mici Miholjevič, Ivanka Bitenc, Joža Selan-Kocijančič, Gelči Salomon in druge. Tiste tovarišice, ki so odšle v partizane v prvi polovici leta 1942, so dobile potrdilo, da so na terenu uspešno končale sanitetni tečaj. Potrdila je izdajal dr. Gregorčič. (Ko so eno od teh potrdil našli okupatorji pri padli partizanki, so julija 1942 dr. Gregorčiča aretirali.)

Vse to je bilo eno pomembnejših delovanj Osvobodilne fronte v bivši občini Polje. Zajelo je širok krog ljudi: od zdravnikov — specialistov do pomožnega zdravstvenega osebja; pridružilo pa se je veliko število tečajnic — bolničark. Vsi so bili prežeti z globokim humanizmom in vero v zmago narodnoosvobodilnega boja.

Leta 1941 so organizirali tudi radiotelegrafske tečaje, ki sta jih vodila visokošolca Polde Maček in Vladimir Klavs. Na teh tečajih so se vzgajali mladinci in mladinke Fanči Dimnik-Drenik, Mimi Jurca-Bergman, Mimi Kolničar-Mesarič, Anica Maček-Juvančič, Tilka Maček, Ivanka Pečnikar-Pečenik, Duša Škender-Lali, Toni Tavčar, Olga Dolčič-Weiss, Ivanka Jurca-Rojšek, Nada Kogej-Cibic, Vida Šesko, Leon Cibic in Zorica Kocjan.

Teren na severovzhodu Ljubljanskega polja je bil od 1941 do 1944 važno komunikacijsko središče za prenašanje pošte med Ljubljano in partizanskimi enotami, kasneje med Ljubljano in vodstvom narodnoosvobodilnega gibanja. Na tem terenu je bilo zgrajenih v letih 1941 in 1942 več bunkerjev in tiskarn za ilegalne tehnike in za druge namene. Tako je bil pri Tinetu Petaču v Obrijah zgrajen bunker centralne tehnike, pri Antoniji Kašper v Šmartnem bunker za tiskarno, pri Francki Dimnik v Polju bunker za tiskarno in za ilegalce, pri dr. Rihardu Gregorčiču bunker za ilegalce, pri Francu Mačku v Zadobrovi bunker za propagandni material in literaturo, pri Antonu Mačku bunker za gradbeni in tehnični material za gradnjo bunkerjev in pri Poldetu Mačku bunker

za literaturo. Več skrivališč orožja, materiala in literature pa je bilo v drugih krajih. Od vseh naštetih skrivališč je bil leta 1942 odkrit le bunker centralne tehnike pri Tinetu Petaču v Obrijah. Zaupnik centralnega komiteja KP Jože Moškrič poslal 29. oktobra 1942 Edvardu Kardelju poročilo, v katerem piše, da je bela garda odkrila vse bunkerje v Polju. To poročilo pa ni točno. (Glej knjigo Jesen 1942!) Res je, da so bunkerje iskali, zaradi odlične izdelave pa niso uspeli nobenega odkriti. Tako so se v bunkerju pri Poldetu Mačku ohranili rokopis Kardeljeve knjige Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, ki je izšla leta 1939, in razni drugi dokumenti, med njimi tudi pisma, ki jih v tem prispevku prvič objavljamo v celoti ali v odlomkih.

Predvojne ilegalne baze — konspirativna stanovanja za ilegalce — se v letih 1941—1942 pomnožijo. Tako se del vodstva našega narodnoosvobodilnega gibanja zadržuje do leta 1942 na terenu občine Polje. Od pomladi leta 1942 pa je bil pri dr. Gregorčiču celoten IO OF (Kidrič, Fajfar, Kocbek, Lubej, Rus), ki je imel tam 19. in 20. maja tudi zadnjo sejo pred odhodom na osvobojeno ozemlje.

Do aretacije dr. Gregorčiča v juliju 1942 je ostal v tej bazi še Franc Leskošek, ki pa se je nato umaknil. Zaradi take razvejane dejavnosti in aktivnosti na terenu je morala OF formirati tudi močno obveščevalno mrežo. To je vodil ob sodelovanju skojevcev do avgusta 1942 Bogomir Peršič. Obveščevalna mreža

Kurirji, ki so vzdrževali zvezo med Ljubljano in osvobojenim ozemljem, slikani leta 1943 v Stični

je zasledovala delovanje okupatorja in aktivnost klerofašističnega kroga okrog župnika Keteja. Spremljala je njihovo delo v letih 1941 in 1942. Avgusta 1941 je bila formirana tudi izvršilna grupa VOS (Albin Grajzer, Maks in Franci Prijatelj, Srečko Pečar in Ivan Benedik), ki se je kasneje še povečala. Zadnja obveščevalna poročila s terena Polje so bila poslana glavnemu štabu NOV decembra 1944, ko so bile zaradi nezaslišanega terorja domobrancev in črne roke zveze prekinjene in aktivnost zadnjih terenskih delavcev pasivizirana.

Važen komunikacijski center je zahteval tudi dobro organizirano kurirsko mrežo. Te naloge so prevzele žene in mladina. Kurirsko delo so opravljale Albina Dimnik-Avšič, Mimi Primožič, Vida Šeško, Marija Trtnik, Slavka Židan, Mimi Jurca-Kogej, Fani Kačar-Cuder, Duša Škender-Lah, Mimi Kolničar-Mesarič, Karlica Pangeršič, Minka Ilovar, Vida Cerut, Fani Grum, Lojzka Pangeršič, Cecilija Mazovec, Zofka Štern-Martinšek, Marija Tavčar-Makuc, Francika Kralj, Fanči in Gusti Dimnik, Slavka Židan-Šemrov in druge. Za prenos pošte so uporabljale »tajnike« (vozove z dvojnimi dnomi), aktovke, kolesa, posode za mleko. Ko so Italijani 1. 1942 prepovedali vožnjo s kolesi, so nabavile tricikle. Z njimi so potem prevažale material in ljudi, med njimi tudi tovariše iz vodstva (Borisa Kraigherja in druge). V drugi polovici 1. 1942, po veliki italijanski ofenzivi in kasneje, ko je odšla velika večina ljudi v partizane ali pa so bili odgnani v zapore in internacijo, je postalo delo terencev zaradi legalizacije bele garde mnogo težje. O tem priča tudi dokument, ki ga je rajonski odbor OF Polje poslal glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet. Navedemo ga v celoti:

*Rajonski odbor OF pri M. D. v Polju
Prošnja za ustanovitev Poljskega bataljona,
ki naj bi operiral samo na vzhodu in jugovzhodu Ljubljane*

Glavno poveljstvo partizanskih čet

Položaj je postal potem, ko je odšlo v partizane iz rajona D. M. v Polju in Dobrunje nad 500 fantov in mož pa so zato belogardisti zlasti v vojni službi razvili skrajno delavnost, tako pereč, da je o njem moral rajonski odbor OF posebej razpravljati. Pri tem je prišlo do sklepa, da v interesu neoviranega prometa med štabom in Ljubljano, ki se tako uspešno odvija že ves čas osvobodilnega boja čez Slape, Kašelj in Ljubljaničo, nujno zaprosi gornji naslov, da ustanovi iz 2. čete II. bataljona leteče grupe (komandir Štefan) samostojno edinico (bataljon), ki bi operirala samo na tem, za ves blagovni in osebni promet s partizansko vojsko tako važnem sektorju.

Iz rajona D. M. v Polju in Dobrunje je odšlo do malega vse, kar je bilo za boj sposobnega, v partizane. Doma so ostali le še starejši letniki slabega zdravlja, toda za kako obrambo ali drugo nujno akcijo jih ni mogoče pridobiti, ker ne razpolagamo niti z eno puško, niti z enim strelom. Vse do zadnjega je bilo oddano naši vojski. Spričo takega stanja so naše člane zaobjeli močna negotovost, poplah in strah, zlasti ker morajo iti številni moški ponoči k prevzemu in oddaji partiz. rekrutov, k tran-

logo počistiti teren nevarnih belih, skrbeti za varnost prometa prek Ljubljane, sicer pa operirati samo na tem sektorju, da bo stalno v zvezi s tuk. in dobrunjskim odborom OF in pa da bo Ljubljana tudi od vzhoda in jugovzhoda stalno obdana od naše vojske, vedno pripravljena za pohod v Ljubljano od te strani.

Vljudno prosimo, da vzame glavno poveljstvo to vseskozi utemeljeno in vsega upoštevanja vredno prošnjo takoj v pretres in da jo zlasti v interesu dragocenih prometnih kanalov z našo vojsko ugodno reši.

D. M. v Polju, 2. avgusta 1942

Okr. voj. ref.

Polit. kom.

Raj. int.

Žan

Miha

Helena

(Ivan Rojšek)

(Lojze Novak)

Sekretar: Vida (Marija Trtnik)

Verjetno je to prošnjo obravnaval IO OF, ki je dne 1. 10. 1942 poslal glavnemu poveljstvu (Mačku) pismo, v katerem je med drugim napisano:

... v boju proti beli gardi je važno predvsem očistiti okolico Ljubljane, in to zaradi velike pomembnosti, ki jo ima ta okolica tako v političnem kot v vojaškem pogledu (zveze, transport itn.).

(Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, knjiga II, str. 147)

Na terenu Polje je pripadalo pomembno mesto tudi Narodni zaščiti, ki je pomenila močno borbeno obliko NOG. Ustanovljena je bila jeseni leta 1941, v zimi 1941—1942 pa je bila že izoblikovana njena struktura v okviru rajonskega odbora OF. Tem borbenim enotam — bataljonom in četam — je bila posvečena velika pozornost, saj so pomenile faktor zaščite pred okupatorjevim nasiljem pa tudi varnosti za zveze, kurirje, transporte itn. Zaprisedli so vsi člani Narodne zaščite po vseh vaseh občine Polje. Pri organiziranju in izgrajevanju je sodeloval tudi Avgust Rozman, ki je bil prav zato poslan iz partizanskih enot na teren. Več mesecev se je zadrževal v Zadobrovi in v Zalogu; tu je bil tudi ujet in zverinsko ubit. V Zalogu in Sp. Kašlju sta bila formirana dva bataljona Narodne zaščite, ki so ju vodili Vinko Dovč, Maks Mahkovec, Franc Klešnik, Stane Zupančič, Tomo Kasum, Henrik Taurer, Tone Černe, Andrej Lovša in drugi. Oba bataljona (skupno 102 borca) sta aprila in maja 1942 skoraj v celoti odšla v II. grupo odredov. Poseben bataljon pa je bil formiran tudi za področje Polja. Tega so vodili Egidij Sever, Bogomir Peršič, Jože Vidergar, Lado Zajic, Ivan Rojšek, Janez Demšar, Franc Rojšek-Jaka in Stane Kokalj. Čete narodne zaščite so bile še v Zadobrovi, v Vevčah, v Sneberjah, v Šmartnem, v Zg. Kašlju in na Studencu.

Pripadniki Narodne zaščite so sodelovali pri prevozih tehničnega materiala, hrane in ranjencev, transportirali in razkladali so vagnske pošiljke, ki so bile namenjene NOV (na lokalnem železniškem tiru papirnice v Vevčah), prevažali so orožje iz Ljubljane (člani Narodne zaščite iz Slap so spomladi 1942 pripeljali iz Ljubljane čez blok okoli 40 pušk in mnogo drugega materiala, ki so ga prevažali na dveh vozovih, namenjenih za prevoz gnojnice, Henrik Taurer, Stane Zupančič, Tomo Kasum in Tone Černe so npr. razorožili italijanskega vojaka pod železniškim mostom v Zalogu) in sodelovali pri mnogih drugih akcijah.

Maja 1942 odide v partizane popoln bataljon iz Zaloga in Kašlja in bataljon iz Polja, skupaj več kot 100 borcev (samo 14. maja 1942 je odšlo odtod skozi Slape v partizane 45 borcev). V istem času so odšle v partizane tudi čete iz drugih vasi. V drugi polovici l. 1942 so ostali na terenu le še posamezni člani čet in bataljonov, ki so še dalje opravljali važne naloge. Konec l. 1942 pa so bili tudi ti zelo redki, saj so odšli tedaj iz občine Polje skoraj vsi za boj sposobni v partizane ali pa jih je okupator odgnal v zapore in v internacijo. Takrat so se po Rabottijevem blagoslovu legalizirali tudi klerofašisti iz Polja, ki so kot pripadniki MVAC oddelkov (bele garde) začeli preganjati vse tiste, ki so še ostali na terenu.

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet

SE OBVEZUJE Št. **11168**

da bo najkasneje v 1 letu po osvoboditvi slovenskega naroda izpod jarma okupatorjev izplačalo imetniku te obveznice v takrat veljavni valuti vsoto

Lit **1000** . **des. Tisoč lit.**

Komandant: **Peter Strugar l. r.**

Polit. komisar: **Jernej Posavec l. r.**

Obveznico je izdal Finančno-gospodarski odsek Okrožnega odbora Osvobodilne fronte v Ljubljani.

18. IV. 1942

Sekretar: **...**

Blagajnik: **...**

Obveznica ljudskega posojila iz leta 1943

Kljub temu, da je bil teren bivše občine Polje preprežen z okupatorjevimi in belogardističnimi postojankami (Polje, Vevče, Zalog, Zadobrova, Sneberje, Šmartno, Studenec, dalje močno zastraženi železniška proga, letališče, bloki na nemško-italijanski »meji«), so tu vedno dobili posamezni partizani in tudi večje partizanske enote varno zavetje. Že leta 1941 so prihajale skupine oboroženih borcev po orožje (med njimi Miloš Zabukovec, Ivan Hribar, Janez Dimnik in drugi). Dobili so varno zavetje pri Pečnikarjevih, pri Snoju v Sp. Zadobrovi in pri drugih domačinih. Konec julija 1942 se je dva dni zadrževala v Zadobrovi druga četa 2. bataljona II. grupe odredov. Po umiku z Gorenjske se je četa iz Dolomitov prebila mimo bloka na Ježici in se pomikala ob Savi mimo vasi Jarše, Hrastje in Sneberje v Zadobrovo. Ustavila se je pri Jerneju Šuštarju, kjer so lačni, raztrgani in izmučeni borci ostali polna dva dneva.

Narodna zaščita tedaj skrbi za zavarovanje okolice, mladina in žene pa zbirajo hrano in obleko. V kotlih jim kuha Francka Zabukovec, pomagajo ji mladinke Ivanka in Štefka Pečnikar in druge. Po hišah pečejo kruh, zbirajo cigarete in drugo. Terenski delavci, med njimi Ivan Rojšek, Andrej Lovša, Tone Maček, pripravljajo vse za varen prehod čete čez železniško progo Zalog—Ljubljana in čez Ljubljano v Podlipoglav. Zvečer drugega dne se dolga kolona borcev pomika proti železniški progi in Slapam. Pot jim varujejo člani Narodne zaščite iz Zadobrove in Polja, v gozdu pred progo pa jih čakajo žene in mladinke, ki jim stiskajo v roke cigarete, hrano in drugo. Varen prehod čez progo jim zagotovi železniški uslužbenec Jože Okretič.

Člani Narodne zaščite iz Slap pa prepeljejo četo čez Ljubljano, od koder nadaljuje pot v podlipoglavsko gozdove. Vso pot druge čete 2. bataljona II. grupe odredov simbolizira tesna povezanost terena (aktivistov in aktivistk, žena in mladine) z borci narodnoosvobodilne vojske. Pokazala je moč terena in širino NOG, ki je zajelo občane vzhodnega dela Ljubljane. Brez take povezanosti med vojsko in aktivisti bi bil prehod in počitek te čete v središču okupatorjevih postojank nemogoč.

Za NOV so bile nepogrešljive tudi delavnice, v katerih so izdelovali obleko, obutev, orožje, naprave za bunkerje, »tajnike« in drugo. Take delavnice so bile v Polju, v Sneberjah, v Zadobrovi, v Zalogu, v Slapah, na Studencu in v drugih vaseh. Vsa ta široka aktivnost na terenu, sicer skromno prikazana, vendarle kaže, da je bilo delo na terenu odločujoče za zmago našega narodnoosvobodilnega boja.

Na koncu tega poglavja naj citiramo še nekaj odlomkov iz obveščevalnih poročil in iz pisem, ki jih je grosupeljsko okrožje poslalo rajonskemu odboru OF Polje. Spominjajo naj nas na dogodke in položaj v letu 1944. Ta pisma pa so bila tudi zadnja, saj so bile v letu 1945 prekinjene vse zveze. Tedaj so aretirali večje število aktivistov, med njimi tudi zadnjega sekretarja rajonskega odbora OF dr. Riharda Gregorčiča.

Draga Meta!

Donašalcu ali donašalki sporoči z obratno pošto, kakšne so razmere pri vas. Zanima nas, kdo so bili pobiti in točni naslovi vsakega posameznika in tistih, ki so to storili, ker se taka stvar objavlja. Potrebni so točni podatki. Razvoj gre sijajno naprej, tako da se kmalu vidimo. Skušajte napraviti razkroj v domobranskih vrstah, ker jim je z našo vlado

zbit iz rok zadnji adut. Sedaj ostanejo odkriti hlapci Hitlerja. Glede vlade pa ste lahko prepričani, da je dobra stvar, ker se bodo morali odločiti še tisti sredinski elementi, ki so pričakovali kaj drugega. Kdor se bo priključil OF, je naš, drugi so pomagači fašizma. Imejte polno zaupanje v skorajšnjo zmago...

(Pismo Poldeta Mačka, sekretarja grosupeljskega okrožja, ki ga je 18. 7. 1944 pisal Rozi Maček)

Drugo pismo:

Draga Meta!

Kakor sem zvedel, so pri vas nabori ali vojaški pregledi. Ali je še kaj takih, da bi šli k Nemcem ali k belim? Bližamo se koncu, kako se bodo ti ljudje zagovarjali, koliko so naredili za slovenski narod — ali jih ne bo sram?

Danes ni več čas čakanja niti ni več dvomov, kje je zmaga, saj vendar vidijo, kje smo. Srednje poti ni več, ali k nam ali k Nemcem. Toda kogar pri porazu Nemcev dobimo v njihovem taboru, bo občutil isto kot Nemci, povejte jim to. Danes je še čas, da spregledajo!

Jeseni leta 1944 je odšla Roza Maček-Meta v partizane in je prevzela obveščevalno delo članica rajonskega odbora OF Francka Dimnik.

V pismu, ki ga je novembra 1944 poslala v grosupeljsko okrožje Poldetu in Rozi Maček, piše:

Draga Meta in Borut!

Pri nas je teror vedno hujši. Sedaj v mestu mobilizirajo vse od kraja, moške od 14 do 60, potem, če bo treba, pridejo še ženske na vrsto. To vse za utrdbe proti »banditom« ...

Pod hribom pri Gmajnarju pravijo, da so se morali umakniti, ker pridejo Nemci. Vem, da v Debenem vrhu delajo utrdbe in na delovnem prostoru veliko zaklonišče. Vprašaj, če je bil napad na letališče? Da, uničenih je bilo šest, preluknjanih pa 12, tako so povedali; sedaj se hodijo skrivat k Plevnikovemu mlinu. Na vse svete so zopet prišli malo strašit; nekaj strojev pa so le preluknjali (misli na lokomotive na železniški progi Ljubljana—Zalog — op. P. M.). Rešek je vpil nad ljudmi, ki so ležali, naj gredo brž po klobase, ki jih je poslal Stalin. To je seme za uničenje. (Rešek je bil znan belogardist v Polju — op. P. M.) ...

Pred nekaj dnevi sem imela priliko poslušati zagrizenega belogardista D. B., kako da so pri Žužemberku naše mlatili: 700 mrtvih, več kot toliko ranjenih, ujetih okoli 300, Krka jih je pa požrla toliko, da se ne da povedati. To so usta, sem si mislila. Radi bi videli, da bi bilo tako. Govsetova se je izrazila: »Zdaj, ko zmagujejo rdeči, nam ne kaže drugega kot ,punkelj' pod roko pa hajd«. Samo kam, tega pa ne vem. Sami zase dobro skrbijo. V sokolski dom (postojanka domobrancev — op. P. M.) vsak dan vlačijo slanino, meso, klobase in vse mogoče stvari, pravijo, da z Dolenjskega. Njihovi otroci se hvalijo: »Naš ata dobro zasluži in še zmeraj kaj prinese,« mi si pa mislimo: Tudi to bo minilo.

V pismu 14. 12. 1944 pa piše:

Draga Meta in Borut!

Tu pri nas kar pridno pobirajo ljudi, sedaj največ za delo. Pred dobri 14 dnevi so bili zopet ovađeni in so v prisilni delavnici Pišek, Skuk, Kompare, Perjanc, Avbelj, Klavs in Židan st. Praviĳo, da je to zakrivil Čermelj. Tu še zmeraj kar na debelo kradejo: B. D., Reška, Dolčičevega študenta in Majerjevega Dolfeta so odpeljali v Begunje, ko so kradli prašiče in so jih Nemci dobili — tako govorijo. (Imenovani so bili znani belogardisti iz Polja, ki so kradli po hišah pobitih ųrtev v Polju in okolici. Nemci so jih aretirali in ko so ugotovili, kdo in kaj so, so jih izpustili — op. P. M.)

In še odlomek iz pisma ob koncu leta 1944:

Draga Meta in Borut!

Sporočam, da je šel sosed k domobrancem. Praviĳo, da je bil že prej tajno vpisan. Zdaj so odpeljali tiste, ki so jih zadnjič pobrali ...

Tu imajo največ besede »špeglar« (Hirschegger — op. P. M.), »mustafar« (Johan Rant — op. P. M.) pa Rešek. Ko se je Štefka (Štefka Lajevec — op. P. M.) hotela posloviti od malega, ji ga je iz rok strgal in vrgel na posteljo. Praviĳo, da je bil hudo surov. (R) Sedaj so že obe odpeljali-Š in Z. (Štefko Pavšič in Zofko Lajevec — op. P. M.) Tu vsi teųko čakamo konca ...

ŴUPNIŠČE IN KAPLANIJA STA POSTALA SREDIŠČE NARODNEGA IZDAJSTVA IN BELE GARDE

Jedro narodnih izdajalcev in bele garde v občini Polje je predstavljala klerofašistična skupina, ki se je že nekaj let pred vojno zbirala okoli ųupnišča v Polju. Nekateri akademiki, med njimi Janez Grum, Joųe Marn in drugi, so se zaradi vnašanja komunizma v Krekovo mlačino ločili od tega društva in se vključili v Marijino kongregacijo v Polju, katere idejna voditeljka sta bila kaplana Sladič in Lamovšek. V ta krog so se vključili tudi nekateri člani Prosvetnega društva v Polju, čeprav društvo samo ni pripadalo klerofašističnemu krogu — kljub temu, da je imela nad njim pokroviteljstvo cerkev.

Tretji krog se je izoblikoval v vevški papirnici. Tam so se nekateri člani, med njimi Jaka Kukovica, Feliks Pogačnik in drugi, ločili od kršćanskih socialistov, organiziranih v JSZ, in ustanovili Zvezo zdruųenih delavcev, katere maloštevilni člani so se kasneje skoraj v celoti vdinjali belogardističnemu krogu. Temu oųjemu krogu klerofašistov so se priključili še posamezniki iz Šmartnega, Sneberij, Zadobrove in iz drugih vasi. Bili so narodni izdajalci, zato so jih občani Polja in okolice zelo dobro poznali, zaradi svojih zločinov pa so znani po vsej Sloveniji.

Ker se temu oųjemu krogu klerofašistov ni uspelo uveljaviti nikjer, je bil center njihovega dela v kaplaniji v Polju. Izoliranost je privedla ta sfanatizirani krog že v bivši Jugoslaviji med konfidente policije, takoj l. 1941 pa tudi med narodne izdajalce. Ta krog je kontinuirano izdajal in segajo njegova izdajstva še v tiste čase, ko je Komunistični partiji sledil vse širši krog občanov iz občine

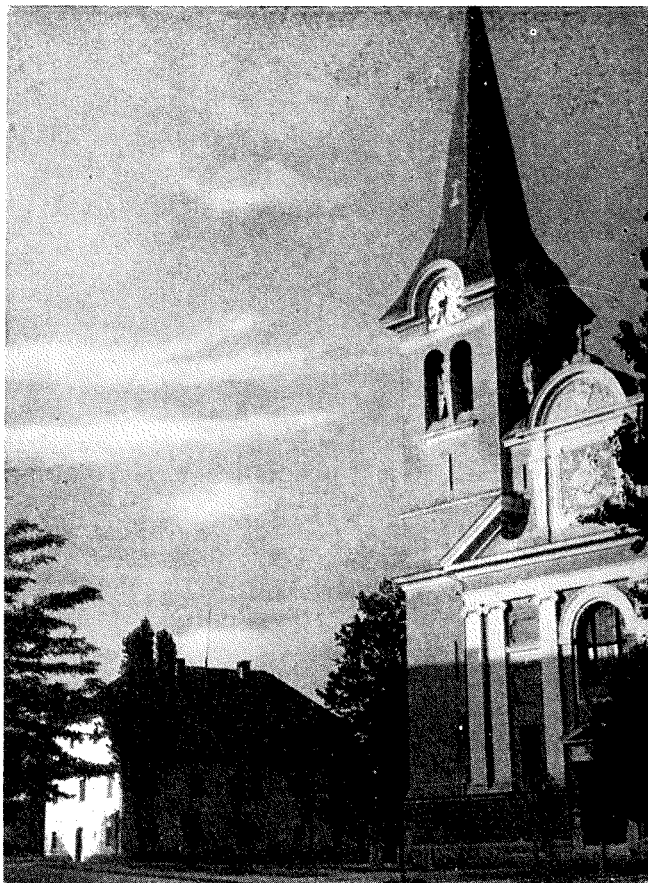
Polje. S prižnice v Polju so pogosto denuncianti napadali komuniste. Že leta 1934 je kaplan s prižnice javno napadel Ivana Mačka kot brezbožnega komunisto; leto dni kasneje je napadel komuniste, ker so organizirali pogreb člana Partije Poldeta Jančarja, in govornika na njegovem grobu, člana Partije Jožeta Moškriča; leta 1936 je s prižnice napadel kandidate Delavsko-kmečke zveze kot komuniste, dve leti kasneje pa kandidata Franca Leskoška in Škerjanca kot boljševika. Kaplani so javno obsojali in napadali mladino, ki se je zbirala okoli »komunistične« Vzajemnosti v Slapah in v Zalogu. Člana Katoliške akcije, akademika Janez Grum iz Kašlja in Jože Marn iz Zaloga, sta leta 1940 ovadila policiji demonstrante, ki so na zaloški postaji demonstrirali proti koncentracijskim taboriščem. Zato je policija deset Založanov zaprla, več drugih pa kaznovala.

Bivši policijski agent Vrečar, sedaj upokojenec v Ljubljani, je izjavil: »Izjavljam, da sva v letih pred okupacijo hodila skupaj s sedaj že pokojnim podnadzornikom policijskih agentov Avgustom Jerančetom k Janezu Keteju, župniku v Dev. Mariji v Polju, po podatke o komunistih, ki so živeli v njegovi fari. Jaz sem takrat odgovarjal za pobijanje komunizma v Ljubljani in okolici.« (Anton Vrečar je med vojno sodeloval z NOG — op. P. M.)

Župnik Janez Kete je že pred vojno razpredel v občini Polje mrežo, ki je zasledovala komuniste in ugotavljala njihovo dejavnost. Tudi dr. Matija Škerbec, narodni izdajalec in bivši kranjski dekan, se je že pred vojno zanimal za usodo komunistične občine Polje. V knjigi, ki jo je izdal v Clevelandu leta 1952, piše:

Edo Kardelj se je naselil v občini Polje v vasi Zadobrova... Dober poznavalec občine je takrat Kardelja ocenil: ta človek se mi

Župnišče v Polju, kjer je bilo središče reakcije in izdajalcev

Bivša kaplanija v Polju, kjer so v kleti belogardisti mučili pristaše OF

zdi sumljiv. Zaposlitve nima. Jaz sem prepričan, da je edino njegovo delo organiziranje rdečih. Pod njegovim vodstvom se je razvila živahna komunistična propaganda po vsej Sloveniji, posebno pa v občini Polje.

To je vznemirjalo Keteja, Škerbca in njun krog. Poslužili so se konfidentstva in izdaje, da bi uničili Partijo in široko fronto, ki ji je sledila že pred vojno.

Še preden so okupatorji zasedli občino Polje, je Ketejeva mreža zasledovala komuniste, da bi ugotovila, kje skrivajo orož-

je. Župnik Kete je poslal visokošolca Martina Krannerja in Hirscheggerja z ugotovitvami v Ljubljano na »Narodni svet«, ki je poskrbel, da je bil okupator o tem obveščen, še preden je zasedel Polje — in 12. aprila, ko so ga zasedli italijanski okupatorji, so že aretirali prve komuniste, med njimi Tonija Sigulina in njegovega brata Ferda. Zaradi zbiranja in skrivanja orožja so Italijani 25. aprila 1941 aretirali Jožeta in Karla Mazovca, 26. aprila pa še komuniste Toneta Cerarja, Milčeta Bacciavilla in Adolfa Bobna —, drugi so se še pravočasno umaknili v ilegalo.

V svoji knjigi Belogardizem ugotavlja F. Saje:

Da je »majhno število zavednih, v pravem duhu vzgojenih mož in fantov« iz tamkajšnje Katoliške akcije že v začetku poletja 1941 »z vso energijo« nastopilo proti uporniškemu gibanju slovenskega naroda, nam dokazujejo tudi naslednji zapisniki sej Slovenske legije, ki jih je napisal Martin Kranner:

27. 6. 1941. Protik. krožek: Martin, Janez, Ivan, Janko, Jaka, L. V., Feliks, Lojze, Moč. 1) Kdo bi bili zaupniki za vasi. Odseki: 1) seznami, 2) organizacija po vaseh, 3) propaganda, 4) za »opremo«. Seznam gl. kom. (glavnih komunistov — op. S. F.): Zg. Zadobrova, Sneberje — Židan; Sp. Kašelj, Zalog — Janez; Vevče — Rudi; D. M. v Polju — Ivan; Fužine, Slape, Studenec — Martin; Zg. Kašelj — Janko.

28. 6. 1941. Sezname vodilnih komunistov ...

Pregledati seznam komunistov (Sostro, Fužine) ...

Protikomunistični krožek, ki ga je za boj proti Osvobodilni fronti ustanovila Katoliška akcija ter je takoj začel pisati sezname komunistov in pristašev Osvobodilne fronte, se je kmalu preimenoval v Slovensko legijo:

2. VIII. seja SL. Sklepi: Jaroslav in Bajželj naj ostaneta v Polju, ne pa da gresta drugam. Ernest napravi inventar hrane ... Rudi (Mato) napravi seznam sumljivih. Janko dokonča ta teden mobil. spisek.

Milku se predlaga, da ostro prime glede discipline ...

»Komunisti uspejo tam, a) kjer lažem verjamejo, b) kjer so premalo pogumni ... Glavno: Zvedeti, kdo so komunisti, a) kdo vodilni in naslovi, b) kdo porabni, c) koliko in kje orožje. Pazite pa: strogo molčati, č) koliko imajo vpliva, d) kje se zbirajo. Vprašati Klemenčiča o 3 vagonih strojníc ... Dognati, kje so naša močna jedra. Mobilizacijski načrt!

O izdajstvu pričajo tudi dokumenti, ki so bili najdeni pri adaptaciji župnišča, v katerem je med vojno stanoval župnik Kete. Očitno je leta 1945, ko se mu je mudilo na Koroško, pozabil te dokumente odnesti s seboj ali jih uničiti. Najdena sta bila dva seznama, ki ju je njegov krog sestavil za vas Fužine. Prvi seznam je datiran 29. 7. 1941 in je v njem navedenih 31 oseb — družin iz vasi Fužine. Razdeljeni so na »najbolj agilne«, »udarnike in hujskače« in »neagilne pristaše in krščanske socialiste«.

Fužine

Najbolj agilni:

1. Skubic Leopold, star ok. 40 let, oženjen, ima 2 otroka, železniški ključavničar na glavnem kolodvoru v Ljubljani, stanuje Fužine št. 5, po vsej verjetnosti vodja fužinske ekipe, nikdar se ne izpostavlja;
2. Smrekar Bernard, star ok. 35 let, oženjen, ima par otrok, papirniški delavec, Fužine št. 2, zelo vnet, skoraj gotovo vodja, ki se izpostavlja; v nedeljo 13. jul. 1941 pred zasledovanjem po fašistih pobegnil v hrib;
3. Škrlj Josip ml., star ok. 30 let, oženjen, ima menda 1 otroka, papirniški delavec, Fužine št. 2, dela, blagajnik pri »rdeči« strok. organizaciji; 13. jul. pobegnil v hrib, kjer se menda še skriva (27. jul.);
4. Cvetko Vinko, star ok. 35 let, oženjen, tu je šele 1/2 leta, papirniški delavec, Fužine št. 3, zelo vnet, 13. jul. pobegnil v hrib, dela;
5. Štibrič Maks, star ok. 35 let, oženjen s sestro Škrlja J. (gl. št. 3), 3 otroke, bivši kršč. socialist, 13. jul. pobegnil v hrib, dela.

Udarniki in hujskači:

12. Štibrič Franc, star ok. 50 let, oženjen, ima 6 otrok, eden je od rojstva pohabljen, papirniški čuvaj v fužinski elektrarni, Fužine št. 3, eden prvih komunističnih hujskačev tu, menda je on začetnik tega v vasi;
13. Štibričeva žena (Katarina?) stara ok. 50 let, tudi perica, Fužine št. 3, velja isto kot za moža, le da je še od sile bojevita, prepirljiva in jezična;
14. Smrekarjeva, Bernarda žena (gl. št. 2), ob večjem kmečkem delu (košnja) je pri gostilni Babnik nekakšna gospodinja, tudi sicer je tam »kuhana in pečena«, podjetno podpira moža, zlasti v spreminjanju Babnikove gostilne iz gostilne poštenega imena v pravo shajališče preganjalcev »farjev« in raznih »jim bomo že dali«;
15. Pavčič Jože, star ok. 50 let, oženjen, ima 4 otroke, tesar, Fužine št. 18, »rdečim« voditelj — posebno v prejšnjih letih nekakšen mentor v občinskih zadevah, ker je v času diktatorskega režima bil v občinski upravi dobrunjski, je sicer bolj »nacionalist« ...

Neagilni pristaši in krščanski socialisti:

24. Fink Vinko ml., star ok. 21 let, samski (poklic ni znan, je rokodelec), Fužine št. 2 (pri starših), kot otrok je hodil v mladinski dom na Kodeljevem, zdaj je nogometaš pri SK Moste (!), ni videti, da bi redno še hodil v cerkev;
27. Završnik Franjo ml., star ok. 31 let, oženjen, imel je 1 otroka, pa je umrl, ključavničar pri Bonaču na Količevem, kamor se še zdaj vsak dan vozi v službo, Fužine št. 8 (pri starših), v cerkev še hodi, ali redno, ni znano, volil je »sračje gnezdo« (Mačka), do pred kratkim je hvalil nemško vladanje onstran Save, zdaj so mu vladajoči tu in tam enaki: tam zapirajo in izganjajo bogate, tu pa revne. Izgleda škodljiv le zaradi mešanja pojmov. Po prepričanju bo krščanski socialist;
29. Čuda Franc, star ok. 40 let, oženjen, ima menda 3 otroke, papirniški uslužbenec v elektrarni, Fužine 3, v cerkev ne hodi, tudi žena ne redno (Matevževčeva Polonca iz Slap-Polja); pri volitvah je volil Mačka »iz prepričanja«, kot je izjavil, včasih je bil veljaven kršč. socialist, je odločen, morda celo nekoliko nevaren, je vedno v stiku s Štibričem Francem (gl. št. 12);
30. Toni Vinko, star ok. 45 let, oženjen, ima 4 otroke, papirniški mizar, Fužine št. 3 (zida hišo na Studencu); v cerkev ne hodi, kadar mu služba dopušča, pridige socialne vsebine mu niso všeč, enkrat je ostentativno vstal iz klopi in šel ven, družina je po zunanosti katoliška še precej, je tip kršč. socialista, ki je dal roko v zavezništvo »rdečim«, stike ima v tovarni, doma se ves posveča gospodarstvu in družini, sicer ni nevaren ...

Na koncu seznama je zapisano:

... (Navedeni so le bolj vidni, simpatizerjev »sračjega gnezda« je še precej, nekaj hlapcev pa ni še znanih po prepričanju, služijo pri Vertačniku, Babniku, Černetovi.) Stanje dne 29. julija 1941

FUŽINE

Najbolji acilni:

- 1) SKUBIC LEOPOLD, star ok. 40 let, oženjen, ima 2 otroka, železniški ključavničar na glavnem koledvoru v Ljubljani, stanuje: Fužine št. 5, po vsi verjetnosti vodja fužinske ekipe, nikdar se ne izpostavlja;
- 2) SMREKAR BERNARD, star ok. 35 let, oženjen, ima par otrok, papirniški delavec, Fužine št. 2, zelo vnet, skoraj gotovo vodja, ki se izpostavlja; v nedeljo 13. jul. 1941. pred zasledovanjem po fašistih pobegnil v hrib;
- 3) ŠKRLJ JOSIP ml., star ok. 30 let, oženjen, ima menda 1 otroka, papirniški delavec, Fužine št. 2, *delu* blagajnik pri "rdeči" strok. organizaciji; 13. jul. pobegnil v hrib, kjer se menda še skriva (27. jul.);
- 4) CVETKO (Krstno ime ni znano), star ok. 35 let, oženjen, tu je šele 1/2 leta, papirniški delavec, Fužine št. 3, zelo vnet; 13. jul. pobegnil v hrib; *delu*
- 2 [5] ŠTIBRIČ MAKS, star ok. 35 let, oženjen s sestro Škrlja J. (gl. št. 3.), 3 otroke, papirniški delavec, Fužine št. 3, bivši kršč. socialist, 13. jul. pobegnil v hrib; *delu*

Udarniki in hujška i:

- 6) K r i s t l Ivan, star ok. 27 let, spomladi se je oženil, menda se je preselil v Moste, njegova mati je še tu: Fužine št. 14, po poklicu težak, vsled pretepaš in že večkrat obsojen/tepeža (nož) in tatvine;
- 7) D o b l e k a r Silvester, star ok. 28 let, samaki, čevljarški pomočnik, Fužine št. 14, večkrat že kradel in se pretepal, zgubljena eksistenca brez kakinega prepričanja; ostali ga ne marajo dosti v družbo;
- 8) D o v j a k Ignac, star ok. 35 let, samaki, kovač (v domači kovačiji), Fužine št. 15, glasovit pretepač z nožem, par let je malo mirnejši; je sin e pokojnega starega liberalca, en njegov brat je misijon-ski brat pri lazaristih;
- 9) Z a v r š n i k Mirko, star ok. 28 let, oženjen, ima 2 otroka, ključavničar, Fužine št. 13, bil že večkrat zaprt zaradi tatvine, tudi za tepež ni slab;
- 10) Z a v r š n i k Alojs, star ok. 33 let, samaki, aktivni mornariški narednik, upokojen pred leti vsled pi-janstva, sedaj doma, Fužine št. 8, že s 14. letom je bil brezverec, telesno zelo močan;
- 11) Š t i b r i č Lado, star ok. 22 let, samaki, težak, Fužine št. 3, nagle jeze, zvest sin očeta (gl. št. 12);
- 12) Š t i b r i č Franc, star ok. 50 let, oženjen, ima 6 otrok, eden je od rej-stva pohabljen, papirniški čuvaj v fužinski elektrarni, Fužine št. 3, eden prvih komunističnih hujškačev tu; menda je on začetnik tega v vasi;
- 13) Š t i b r i č e v a Žena (Katarina ?), stara ok. 50 let, tudi perica, Fužine št. 3, velja isto kot za moža, le da je še od sile bojevita, prepirljiva in jezična;
- 14) S m r e k a r j a Bernarda Žena (gl. št. 2), ob večjem kmečkem delu (košnja) je pri gostilni Babnik nekakšna gospodinja, tudi sicer je tam "kuhana in pečena", podjetno podpira moža zlasti v spreminjanju Babnikove gos-tilne iz gostilne poštonega imena v pravo shajališče pre-gunjalcev "farjev" in raznih "jim bomo že dali";

- 15) **P a v č i č** Jože, star ok. 50 let, oženjen, ima 4 otroke, tesar, Fužine št. 18, "rdečim" voditeljem posebno v prejšnjih letih nekakšen mentor v občinskih zadevah, ker je v času diktatorskega režima bil v občinski upravi Dobrunjaki; je sicer bolj "nacionalist";
- 16) **V e r t a č n i k** Franc, star ok. 55 let, oženjen, ima 1 hčer, posestnik in polagalec parketov (mojster), Fužine št. 11, pri zadnjih volitvah je bil zelo agilen, je "strupen" do "farjev", zdaj ne vzdržuje posebnih stikov z doslej navedenimi; včasih je bil nacionalist t.j. liberalec;
- 17) **B e l t e** Metod, star ok. 40 let, oženjen, ima 2 otroke, parketarski pomočnik pri Vertačniku (gl. št. 16), Fužine 6 do zdaj se ni hudo izrazilo izpostavljaj za sveže "rdeče" prepričanje, bo pa nevaren kot "udarник", ker je precej podjetej; z ostalimi ima dobre zveze;
- 18) **D r u f o v k a** Jože, star ok. 21 let, samski, mizaraki pomočnik, Fužine št. 13 (pri starih), je podoben svojemu svaku Zavrániku Mirku (gl. št. 9), zaradi tatvine ni bil zaprt, ker je bil tedaj še mladosten; je čisto pod vsakevim vplivom;
- 19) **Z e l e n c** (Ivan ?), star ok. 60 let, oženjen, brez otrok, cepstar in delavec v Ljubljani, Fužine št. 18, pogosten pijanec, v družbi vleče "stimungo" za "klanje", tesnejših stikov z ostalimi skoraj nima, razen v Babnikovi gostilni, je brihten, trdovraten na svoje pravice, socialnega ugleda nima, "tiha voda", v sled starosti bo bolj za peto kolo pri hujškanju;
- 20) **B a b n i k** Marija, stara ok. 25 let, omožena z gostilničarjem B. Jožetom, imata 3 otroke, po redu iz stareznane liberalne Devčarjeve rodbine v Dobrunjah (na "Devcih") je Babnikovo gostilno v par letih spremenila iz "klerikalne" trdnjave v shajališče (je na zunaj ?) neorganizirane "rdeče" družbe fužinske; včasih neverjetno histerično razgraja proti "prekičevim farjem", slično proti dr. Korelcu, banu, občinskim možem in državi; do zdaj je drukala za Nemce. Zadnji dve leti je kljub prepevdi mnenja gostilna (dejanski gospodar je ona!) priredila za pust veselico s plesom, ki so se je udeležili le "rdeči" in jo izrabili za utrditve medsebojnih vezi in agitacije. Čudno: v cerkev pa hodi, vendar menda ne več, v Polje. Z njo se uresničuje pregovor: "Kjer hudobec ne more naprej, se posluži ženske".
- 21) **N o v a k** Ivan, star ok. 33 let, samski, instalater, Fužine št. 3. (pri starih), pred par leti respektiran kot protipač z nožem; je "rdečega" nazora, (drugače kot starši) pa ni več videti te-like družaben, zveze z ostalimi pa ima;
- 22) **N o v a k** (krstno ime ni znano), star ok. 35 let, oženjen, ima 3 otroke, papirniški (?) delavec, Fužine št. 5, tu je dobre leto, dasi mu je pod št. 21 navedenega oče, stric, je "rdeč", ali je hudo "strupen" ni znano; za žene ima Fodebnikove.

Neagilni pristajši in kršč. socialisti:

- 23) **F i n k** Vinke, star ok. 60 let, oženjen, ima 3 odrasle otroke, papirniški uslužbenec v elektrarni, Fužine št. 2, komunist še iz časov tik po svetovni vojni, petem se je malo "ohladil", z mlajšimi nima na zunaj vsaj velike stika, ima pa tem več prilike za to v hiši, kjer stanuje on in kar dva "rdeča" voditelja (gl. št. 2 in 3). Perahen bo le še bolj za podpihovanje, ker je že star in nekoliko debelusen.

- 24) Pink Vinko ml., star ok 21 let, samaki,
(peklico ni znan, je rokodelce), Fužine št. 2. (pri starših)
kot otrok je hodil v Mladinski dom na Kedeljevem, zdaj
je nogometaš pri S.K. Meste (!), ni videti da bi redne še
hodil v cerkev;
- 25) Škrlj Ježe st., star ok. 60 let, oženjen, ima 4 otroke: 3 so že porečeni,
1 je tudi že pri kruhu,
papirniški delavec, Fužine št. 14.,
on je oče pod št. 3 navedenega voditelja "rdečih"; v dru-
žbi vleče "štimpunge" kakor mu kaže; pri volitvah je gla-
soval za "sračje gnezde", pri katerem je bil predstavnik
rdečih "sedruger" njegov sin (gl. št. 3). V cerkev hodi
še redne in sicer v Pelje. V noči na 13. julij t. l. so
ga fašisti odpeljali v preventivni sapor v sodno pala-
čo v Ljubljani, kjer se še nahaja (29. julija). Najbrže je
bil evaden njegov sin, ki je res še isti dan zbežal v
hrib, njega pa da se vzeli po pometi, ker mu je take ime
kot sinu. Sam je priznal svejo leni, da je ta aretacija
namenjena sinu, da pa jo ne bo izdal pomete.
- 26) Zalstel Janke, star ok. 48 let, oženjen, ima 3 otroke,
čevljar in mali pesestnik, Fužine št. 6.,
v družbi pritegne kakor mu bolje kaže, v cerkev spleh ne
hodi, žena tudi ne, otroci pa sahajajo v Mladinski dom na
Kedeljevem. Pri predsednjih volitvah je velil socijali-
ste, pri sadnjih pa je ostal doma. V stike prihaja precej
pogoste v gestilni Babnik z "rdeče" "družbe". Odločen ni.
- 27) Završnik Franjo, ml., star ok. 31 let, oženjen, imal je 1 otroka, pa je umrl
ključavničar pri Benaču na Količevem, kamor se še zdaj
vask dan vezi v službe, Fužine št. 8. (pri starših),
v cerkev še hodi, ali redne, ni znano; velil je "sračje
gnezde" (Mačka), da pred kratkim je hvalil nemške vlada-
nje enstran Save, zdaj se mu vladajoči tu in tam enaki;
tam sapirajo in isganjajo bogate, tu pa ravnel izgleda
škodljiv le valed mešanja pejmav. Po prepričanju be krš-
čanski socijalist.
- 28) Završnik Franco, star ok. 58 let, oženjen, ima 5 otrok (2 še nepreskrb-
ljena), 1 hči, ki je bila pri Društvu kmečkih fantov in
čaklet v Dobrunjah, je šla k usmiljenkam v Radeče pred
kakšnimi 5 leti,
branjevec in mali pesestnik, Fužine št. 8.,
on je strlo pod št. 9 in oče pod št. 10 navedenega; v cer-
kev najbrže ne gre nikoli, žena hodi v Bisovik; velil je
Mačka. Z agilnejšimi ne prihaja desti v stike. Še tip li-
beralca, ki se nekolike prilagaja "rdečim". Ni nevaren.
- 29) Čuda Franco, star ok. 40 let, oženjen, ima menda 3 otroke,
papirniški uslužbenec v elektrarni, Fužine št. 3.,
v cerkev ne hodi, tudi žena ne redne (Matevčevčeva Pelen-
ca iz Slap-Pelja); pri volitvah je velil Mačka "is pre-
pričanja" kot je izjavil včasih je bil valjaren kršč.
socijalist; je odločen, morda cele nekolike nevaren; je
vedne v stiku s Stibričem Francem (gl. št. 12);
- 30) Toni (Jesip?), star ok. 45 let, oženjen, ima 4 otroke,
papirniški mizar, Fužine št. 3, (aida hiše na Studencu),
v cerkev še hodi, kadar mu služba dopušča, pridige soci-
jalne vsebine mu nise všeč, enkrat je estentativno vstal
iz klopi in šel ven; družina je po sunanjosti katoliška
še precej; je tip kršč. socijalista, ki je dal reke v so-
vestništvo "rdečim"; stike ima v tovarni; menda se ves po-
sveča gospodarstvu in družini; sicer ni nevaren;
- 31) Zemljak Jakob, star ok. 58 let, oženjen, ima 2 otroke (pa menda ne svoja!)-
papirniški plekar, Fužine št. 3.,
velil je Mačka; v cerkev ne hodi redne; s agilnejšimi ni-
ma posebnih stikov, sele odločen ni; "njihev" je pod
vplivom ekolice; ni nevaren.

(Navedeni se le bolj vidni, simpatizerjev "sračjega gnezda" je še
precej, nekaj hlapev pa ni še znanih po prepričanju, alužije pri
Vertačniku, Babniku, Černetevi.)

Stanje dne 29. julija 1941.

Z vzdevkom »sračje gnezdo« je klerofašistični krog že pred vojno nazival komuniste in napredne sile v občini Polje (tako tudi Domoljub npr. 4. nov. 1936).

Drugi seznam nosi datum 25. maja 1942 in je na njem razpored že drugačen. Prične se z »osvoboditelji« in se nadaljuje z oznakami »zelo agilni«, »odšli v hribe«, »neznano zakaj že več mesecev ni o njih sledu« in »nekoliko manj agilni oziroma starejši«.

Del dokumenta se glasi:

Fužine

Osvoboditelji

Zelo agilni

1. Skubic Leopold, h. št. 5 (pri Babniku), najverjetneje vodja za vas, po svojih izjavah strupen do »farjev«, sicer izgleda precej molčeč, vedno mrk;
2. Smrekar Bernard, h. št. 2, ima zelo dobre zveze z imenovanim pod št. 1, zagrizen;
3. Škrlj Jože (ml.), št. 2, vabi k sebi vojake, seveda da izve od njih kaj zase primernega, to že dolgo, zato pristaši OF tu vse morebitne ukrepe že vnaprej zvedo;
4. Po domače »Krompirčkov«, h. št. 3, po nekih otroških besedah sodeč, ki so jih imeli med sabo otroci: »Če bi bila to bomba, bi jo bil pa Krompirčkov ata že zdavnaj vzel« — bilo je tedaj skupaj kakih 8 otrok, ki so premetavali neko škatlo, — sodeč po tem, je on nekakšen zbiralec municije, je mlad, živahen;
5. Štibrič France, št. 3, pokrita rihta! — on se je javno bahal, da je lani poleti prerezal vojaški telefon blizu mrtvašnice na Studencu, držeč iz gradu v Polje, ima zelo tesne stike z glavnimi stebri OF v vasi, molčeč precej;
6. Završnik Mirko, h. št. 13, »propagandni minister« OF za vas, prav agilen;
7. Lippa Herbert, h. št. 3, baje instalater v papirnici, sin nekdanjega upravitelja elektrarne v gradu, Juda, po rodu iz Češke, stanuje pri navedenem pod 3, sta tudi zunaj pogosto skupaj, glede gorečnosti se še ni odkril, je pa sigurno odločno njihov, je samec, star približno 28 let, judov. vere, ima 2 razreda gimnazije, prišel je sem iz Medvod, od koder je pribežal pred Nemci, zvečer je začel hoditi spat nekam proti Studencu skupaj s Finkom Vinkom mlajšim.

Odšli so v hribe:

1. Toni Alfonz, težak pri zidarjih, star ok. 20 let, odšel iz veselja do vojaške službe (!), 26. dec. 1941. Bil je kandidat za podoficir. artil. šolo, pa je bil odklonjen, za idejo ni bil tako goreč, saj je redno hodil v cerkev, okolje je imel strupeno! Oče kršč. socialist, jezen na sinov korak, mati verna, brat učiteljski 4. letnika, po prepričanju očetov.

Nekoliko manj agilni oziroma starejši:

9. h. št. 6: Zaletel Janko, čevljarški mojster, po rodu od Škofje Loke, tu oženjen že čez 20 let, v cerkvi bil zadnjič menda, ko je bil pri poroki,

Fužine

"Osvoboditelji"

Zelo agilni:

- 1) Skubic Leopold, h.št.5 (pri Zabniku), najverjetneje vodja za vas; po svojih izjavah strupen do "farjev", sicer izgleda precej molčeš, vedno mrk,
- 2) Gurekar Bernard, h.št.2, ima zelo dobre zveze iskanovanim po št.1), zagrizen,
- 3) Škrlj Jože (ml.), št.2, vabi k sebi vojake, seveda da izve od njih kaj zase primernega, to že dolgo, zato pristaši OF tu vse morebitne ukrepe že vnaprej svedo,
- 4) Po domače "Krempirškov", h.št.3; po nekih otroških besedah sedeč, ki so jih imeli med sabo streci: "Če bi bila ta bomba, bi jo bil pa Krempirškov ata že zdavnaj vzel" - bilo je tedaj skupaj kakih 8 otrok, ki se prometavali neke škatle, - sedeč pa tem je on nekačen zbiralec municije; je mlad, živahen, on se je javno bahal, da je on lani poleti prerezal vojaški telefon blizu mrtvašnice na Studencu, držeč iz gradu v Polje; ima zelo tesne stike z glavnim stabri OF v vasi, molčeč precej,
- 6) Završnik Mirko, h.št.13, "propagandni minister" OF za vas, prav agilni,
- 7) Lipa Herbert, h.št.3, baje instalster v papirnici, sin nekdanjega upravitelja elektrarne v gradu, Juda pa rodu iz Časkega, stamuje pri navedenem pod 3), sta tudi zunaj pogosto skupaj, glede gorečnosti se še ni odkril, je pa sigurno odločen njihov; je samci, star najbrže 28 let, judov. vere, ima 2 razreda gimnazije, prišel je sem iz Medved, odkoder je pribežal pred Nemci, zvečer je začel hoditi spat nekak proti Studencu skupaj s Pinkom Vincom, ki sta bila na št.1 (pri Kališku), kakor prej dalj časa; je precej molčeš, nezaupen, že iz ljudskebojskih let brezverec, bivši akt. mornar. podčastnik,
- 8) Završnik Bojzo, h.št.8, merda pa še berač na št.1 (pri Kališku), kakor prej dalj časa; je precej molčeš, nezaupen, že iz ljudskebojskih let brezverec, bivši akt. mornar. podčastnik,
- 9)

Odšli so v hribe:

- 1) Toni Alfenz, točak pri zidarjih, star ok. 20 let, odšel iz veselja do vojaške službe (!) 26. dec. 1941. - Bil je kandidat za redoficir. artil. šole, pa je bil odklonjen, za idejo ni bil tako goreč, saj je radno hodil v cerkev, skolje je imel strupeno! Oče kršč. socialist, jezen na sinov korak, mati verna, brat učiteljščnik 4. letnika, po prepričanju očetov,
 - 2) Kovak Ivan, h.št.3, (stari poznani!) zginil po umoru Habiševe,
 - 3) Kovak Lojze, h.št.3, prav dober fant, redno hodil v cerkev, star ok. 23 let, zginil po istem umoru, gotovo iz strahu, ker je baje njegov brat Stane bil pri tem udeležen,
 - 4) Kovak Stane, h.št.3, dober fant, malo otrošji še, star ok. 18 let, redno je hodil k maši, njega so nahujskali, da je sodeloval pri umoru Habiševe ali pa njene tovarišice iz Bizovika, merda že obah, ker je sin vernih staršev, odločno katoliških, češ - tega je najmanj škoda, naj še povrhu naredi blamažo svojim! Zdaj se dama le še oče (ok. 65 let), mati in hči (ok. 24 let).
- Završnik Marijan, iz Exor. družice 35, star ok. 20 let, bil površno vzgojen, v družbi fužinake OF se navzel duha, sicer do zadnjega ni bil ravno slab; sodeloval pri umoru Habiševe, zdaj skrbi njegov brat Mirko (glej pod št. 6), da vede utar- ti o njem novice, števno hodi tja,

6) Neznano, zakaj že več mesecev ni o njih slišati.

Štibrič Lado, sin pod 3) navedenega, star ok. 26 let, lenil se je v Mostah, ali se je ni znano, poklic: težak, po prepričanju očetov,

7) Štibrič Zdravko, sin pod 5) navedenega, star ok. 20 let, morda še ne; bil je športni vajenec, hodil je še precej redno k maši, tih, malo družaben, doma zaničevan, ni znano ali je doma ali ni, opažen je bil zadnjič pred par meseci, morda je kje v Ljubljani pri kakem mojstru, da bi bil šel v hribe, ni verjetno,

8) Doblekar Silvester, čevljar in priložnostni pohajkovač, sin vernih staršev, vzgojen poverljivo, tat in bivši grezilec z nožem, star ok. 27 let, družil se z ostalimi OF-ovci le pri kakem balinanju in pijači, opažen je bil zadnjič okoli velike noči 1942., velike verjetnosti da bi bil šel v hribe, ni;

Nekoliko manj agilni oziroma starejši:

1) hišna št. 1 (pri Kališku): 2 ali 3 koruzniške družine značaja "danes tukaj jutri tam"; od teh eden (temnega, skorajda ciganskega rodu) gotov pristav OF, star ok. 35 let,

2) h. št. 2: Pink Vinke, sin (po času) prvega komunista v vasi, danes nekoliko umirjenega, star ok. 22 let, negometas pri SK Monte, hodi skoraj redno k maši v Pe-lje ob 9. (na ker navadno), po prepričanju pristav OF, te dni je začel hoditi spat (včasih z navedenim pod 7) zelo agilnim Lippem H. nekam proti Studenou), ne izgleda zagrizen, samski,

3) h. št. 3: Štibrič Maks, sin med zelo agilnimi pod 5) navedenega, po prepričanju očetov, dela v papirnici,

4) -- Čuda Frano, po njegovi ženi se svede kakšno tajnost vaske OF, znaka je blizu vodstva te skupine,

5) -- Koojan Milan, "Šmarkin", menda težak pri zidarijah, star ok. 25 let, sin vdove tu, k maši ne hodi že od šolskih let, bil je lakšeživec, zdaj bi se rad junčil proti vojakom! Mati ga sviri, pa sama ni nič drugačna; po umoru Habičeve je zginil, te dni pa je že spet doma, do vaščanov ni zakrknjen, mereje pa ga perabiti kot izvršilca proti njim, ki niso za OF,

6) -- 5: (pri Babniku): neki Nevak, oženjen, oče med edišlimi pod 2, 3, 4 navedenimi mu je stric, k maši hodi ta le 2 njegova šoleobvezna otroka, glede prepričanja se še ni jasno izkazal, za OF je gotovo bolj ali manj, ker ima pri Rekarju, kjer je zbirališče vodilnih OF v vasi, dosti prilike se navzati duha,

7) -- -- neki še neznan samski delavec v Ljubljani, stamuje tik pod trgovino (v kleti), verjetno je njihev, v kelike, se ni znano; kar je nekaj časa v tej hiši, se v tem spremeni v veliko, gospodarjeva žena je pač doma iz hiše, ki je ene glavnih gnezd OF v Dobrunjah,

8) -- 17 (Babnikova (nekdanja) "kovačnica"): nova stranka (družina), ki po prepričanju še ni znana, niti po imenu, prišla je menda iz Vovč, v cerkev ne hodi, nihče jih še ni videl;

9) -- 6: Zaletel Janke, čevljarski mojster, redom od Škofje Loke, tu oženjen že čez 20 let, v cerkvi bil zadnjič menda ko je bil pri pereki, žena isto, 3 fantje pa se redno pri maši, med temi 1 zdaj kot akt. podčastnik v internaciji v Italiji, ni ravno zagrizen, le dobre svede ima z vodilnimi, pri njem se nekaj mesecev ti poslušali radio (v kleti) s aparatom, ki se ga prinesli z aerodroma (Jugoslav.), ital. vojaki se jih nekeč prvoem slučajno našli in jim ga zaplenili (pomoči).

- 10) hišna št.6: (pri Zaletnu): Belá Meted, zdaj delavec v papirnici, star ok.38 let, bivši artil.kaplar v rezervi, sicer prav prijazen, nekoliko zaupljiv, vreden obzirnosti, ima pa dobre zveze z vedilnimi v vasi (Skubic in dr.).
- 11) -- 14: (papirniška, "Babji grad"): Škrlić Ježe, starejši, oče med zaleagilnimi pod 3) navedenega, ke je prestal 3 mesece preiskoval. zapora zaradi komunizma (pe seznamu "Vzajemnosti, pravzaprav se hoteli zapreti sina) je postal odločen pristaš OF, rekel je: "Kar je oče, te je sin", ke se mu prigevarjali, naj se izmaže in reče, da iščeje sina, ne nje. ga; prej je še hodil k maši, poslej ne več, niti njegova žena, pri vabilu za prve petke se je skregal, ke se neben drug ni, je že ok.60 let star,
- 12) -- -- Škrlić Stefan, sin tu navedenega, tapetnik, star ok.20 let, de pred par leti je še včasih šel k maši, zdaj ne več, pač pa redne zahaja k Mašku v Slape na ženitev, včasih tam tudi spi, če je prepezen za demov, sicer je maren, ne družji se z vaškimi velike,
- 13) -- 15 (pri Devjaku): Devjek Igneo, (glej stari seznam!), družji se precej z enimi, ki se nižji od vedilnih, je njihov, sin že umrlega starega liberalca, kovača.

Opomba. - Glej stari seznam; ako je kateri izpuščen, je ket skeraž čiste indiferenten ali ob strani stojič, izpadeš iz tega seznama. Prepisa ni.

V fužinski elektrarni slušbuje neki Levša iz Kašlja, ki je skeraž gotovo eden vedilnih v vasi. Zanimljivo je, da pa zmeraj sestane z njimi med delovnim časom, ob ograji stojič, saj čla itak nima, do nekaterih naših ljudi, ki so mu znani, hoče biti domač in prijazen.

Stanje: 25. maja 1942.

žena isto, 3 fantje pa so redno pri maši, med temi 1 zdaj kot akt. podčastnik v internaciji v Italiji, ni ravno zagrizen, le dobre zveze ima z vodilnimi, pri njem so nekaj mesecev ti poslušali radio (v kleti) z aparatom, ki so ga prinesli z aerodroma (jugoslov.), ital. vojaki so jih nekoč povsem slučajno našli in jim ga zaplenili (ponoči);

11. h. št. 14: (papirniška »babji grad«): Škrlj Jože, starejši, oče med zelo agilnimi pod 3 navedenega, ko je prestal 3 mesece preiskoval. zapora zaradi komunizma (po seznamu Vzajemnosti, pravzaprav so hoteli zapreti sina), je postal odločen pristaš OF, rekel je: »Kar je oče, to je sin,« ko so mu prigovarjali, naj se izmaže in reče, da iščejo sina, ne njega; prej je hodil še k maši, poslej ne več, niti njegova žena, pri vabilu za prve petke se je skregal, ko se noben drug ni, je že okrog 60 let star ...

Ob koncu seznama je pripisana opomba:

Glej stari seznam. Ako je kateri izpuščen, je kot skoraj čisto indiferenten ali ob strani stoječ izpadel iz tega seznama. Prepisa ni.

V Fužinski elektrarni slušbuje neki Lovša iz Kašlja, ki je skoraj gotovo eden vodilnih v vasi, dasi ne stanuje tu, ima pa zmeraj sestanke z njimi med delovnim časom, ob ograji stoječ, saj dela itak nima, do nekatere naših ljudi, ki so mu znani, hoče biti domač in prijazen.

Stanje 25. maja 1942

(Arhiv ZB Moste-Polje)

Takšni seznamami so bili sestavljeni za vse vasi v Ketejevi fari, o čemer pričajo tudi zapiski Martina Krannerja. Obveščevalna mreža OF je nekaj sestavljalcev iz Ketejevega kroga hitro izsledila.

Leta 1942 pripelje župnik Kete svoj krog v vrste bele garde, za komandirja pa izbere profesorja Janeza Gruma. Prvi oboroženi izdajalci se pojavijo na terenu že maja 1942. Med njimi sta bila Franc Grum iz Slap in Feliks Pogačnik iz Kašlja, drugi pa so bili iz sosednje občine Dobrunje. Do Pogačnika je v tem času prihajal kranjski dekan dr. Matija Škerbec, sicer pa so se na njegovem domu sestajali tudi drugi narodni izdajalci. Nekoliko kasneje je formirana prva četa MVAC oziroma bele garde — to ime se je tedaj udomačilo med slovenskim ljudstvom. Prvi legalizirani izdajalci iz občine Polje so poslali 29. 10. 1942 komandi XI. armadnega korpusa v Ljubljani naslednjo prošnjo:

Komanda MVAC

Devica Marija v Polju

Komandi XI. Armadnega Korpusa Ljubljana

Spodaj navedena enota MVAC Devica Marija v Polju prosi v imenu spodaj navedenih naslednje:

1. Naj se prizna, da je 20 članov posadke naše kasarne sedaj brez dela.

KOMANDO M.V.A.C.
DEVICA MARINA V POLJU
))))))))))))))

KOMANDO XI° KORPO D'ARMATA

= L U B I A N A

La sottoscritta unità M.V.A.C. a Dev.Mar.v Polju si permette
in indirizzo dei sottototati di pregare quanto segue:

I^o) - Che si riconosce che 20 membri della guarnigione della nostra ca-
serma, sono ora senza lavoro. I nomi seguenti:

Grum Janez - Comandante	Jerancio Janez
Hrschegger Ernest	Hlebs Milan
Kramer Martin	Jakop Vinko
Hrschegger Rudolf	Miholjevic Jvan
Holozar Milan	Lenarcio Andrej
Holozar Drago	Cerar Ivan
Simonetti Riko	Kukovica Ivan
Zajec Joze	Habic Carol
Makek Cene	Kobal Joze
Bajzelj Joze	Ivancio Stanko

II°) - Che per lo stesso numero di giovani si mandino vestiario e calza-
ture, specialmente le calzature che causa il mal tempo sono molto
necessarie.

III°) - Per la manutenzione e la celere informazione, dei corrieri e del
servizio nel territorio del nostro rione necessitiamo di due mo-
tocioclette. Per la conduzione di queste usiamo 10 litri di benzi-
na alla settimana.

IV°) - Perché presso la guarnigione ogni sera aumentiamo di numero, che
oltrepassa il numero dei fucili che abbiamo, preghiamo per l'invio
delle bombe a mano. Bisognano fortemente di munizioni per i fucili,
che in un eventuale aggiramento non potessimo sostenere a lungo
la lotta.

Dev.Mar.v Polju, 29/10/1942

IL COMANDANTE DELLA FORMAZIONE
fto Grum Janez

Foscritto:

Abbiamo urgente bisogno di un
po' di materiale sanitario, in
caso di un eventuale attacco
dovessimo avere dei feriti nel
nostro reparto.

P. C. C.
IL COMANDANTE DEL CG
(Ten. Col. Mario Martulli)

Imena so naslednja:

*Grum Janez — komandant
Hirschegger Ernest
Kraner Martin
Hirschegger Rudolf
Holozan Milan
Holozan Drago
Simonetti Riko
Zajec Jože
Makek Cene
Bajželj Jože*

*Jerančič Janez
Hlebš Milan
Jakob Vinko
Miholjevič Ivan
Lenarčič Andrej
Cerar Ivan
Kukovica Ivan
Habič Karol
Kobal Jože
Ivančič Stanko*

2. Naj se za nevedeno število mladeničev pošlje obleka in obutev, posebno obutev, ki je zaradi slabega vremena nujno potrebna.
3. Zaradi nujnega obveščanja in zaradi kurirske službe na ozemlju našega rajona nujno potrebujemo dva motorja. Za vzdrževanje teh potrebujemo 10 litrov bencina tedensko.
4. Ker vsak večer v postojanki povečamo število posadke, ki je večje, kot imamo pušk, prosimo, da nam pošljete ročne bombe. Nujno potrebujemo municijo za puške, ker v primeru obkolitve ne bi mogli dolgo zdržati borbe.

Dev. Mar. v Polju, 29. 10. 1942

*Komandant postojanke
Grum Janez*

P. S.

Nujno potrebujemo nekaj sanitetnega materiala za ranjence, ki bi jih ev. imeli v primeru napada.

Za prepis jamči: komandant štaba polkovnik Mario Nardulli.

(Arhiv RSNZ SRS)

Tako so narodni izdajalci ponižno prosili tudi za nekaj denarja, »ker so sedaj brez dela« (točka 1. cit. dokumenta). Sicer pa dokument ne potrebuje komentarja.

Profesor Janez Grum je zato, da bi lahko služil okupatorju, prenehal delati na klasični gimnaziji v Ljubljani. Po želji župnika Keteja je z blagoslovom italijanskih oblasti postal komandir izdajalske družine v Polju in 19. maja 1943 napisal že tretjo prošnjo, da bi mu podaljšali dopust, ker zaradi opravljanja službe v beli gardi ni mogel poučevati v šoli. Prošnja se glasi:

Visokemu komisariatu za provinco Ljubljana

Zadeva: Prošnja za podaljšanje izrednega dopusta

Podpisani Grum Janez, sin Karla in Marije Dovč, roj. 19. 10. 1912 v Spodnjem Kašlju, sedaj suplent Klasične gimnazije v Ljubljani, prosim gornji naslov, da mi podaljša do konca meseca junija izredni dopust, ki sem ga dobil z dekretom IV. št. 7378/1 z dne 3. 12. 1942 in je bil podaljšan z dekretom IV. št. 1086/2 z dne 4. 2. 1943-XXI do konca meseca marca.

Podpisani pripadam posadki MVAC in želja vojaških oblasti je, da nadaljujem to aktivnost.

S spoštovanjem

Ljubljana, 19. maja 1943-XXI

Grum Janez l. r.

(Arhiv RSNZ SRS)

General XI. armadnega korpusa Gastone Gambaro je poslal Grumovo prošnjo visokemu komisariatu za »Ljubljansko provinco« s pripisom:

Italijani in domači izdajalci leta 1943 v Polju

Komanda XI. Armadnega Korpusa

Urad MVAC Zaupno V. p. 46, dne 19. januarja 1943-XXI. št. 194, prot. MVAC Odgovor na dopis št. ... dne ...

Zadeva: prof. Grum Janez

Visokemu komisariatu za provinco Ljubljana

Pošiljam prošnjo prof. Janeza Gruma, ki želi dobiti podaljšanje časne dispense od pouka do konca šolskega leta 1942—1943. Omenjeni je še vedno komandant postojanke MVAC in nudi precejšnje usluge Armadnemu korpusu.

*General armadnega korpusa
komandant Gastone Gambarà*

(Arhiv RSNZ SRS)

Visoki komisar Emilio Grazioli je komandirju bele garde prof. Janezu Grumu tudi tretjič podaljšal izredni dopust. Po italijanski kapitulaciji je Janezu Grumu podaljševal dopust nemški komandant.

Dejstvo, da se je v prvi legalizirani belogardistični četici v Polju zbralo tako malo »borcev za narod«, je hudo jezilo župnika Keteja in njegove najbližje pomočnike. Zato je napisal članek, ki je bil 30. 1. 1944 objavljen v listu Slovenec:

Žalostne številke

Občina je štela pred nastopom komunizma 7600 prebivalcev, od katerih smemo šteti moške, razen otrok in starčkov — torej za borbo sposobnih ca. 700. Od početka komunizma do razsula Italije je odšlo med komuniste 348 moških in 14 žensk. Lahko trdimo, da je bilo od teh že prej 75 organiziranih komunistov. Ob razsulu Italije se je odtegnila iz občine nova grupa komunistov, ki je štela 114 moških in tri ženske. Skupno število torej 479, kar bi pomenilo popolno komunistično brigado. Žalostna ugotovitev nas kloni v priznanje, da je občina Dev. Mar. v Polju sorazmerno z ostalimi občinami prispevala komunizmu največji procent tako članstva v plenumu OF kot kolovodij raznih komunističnih bataljonov ...

Potem nadaljuje:

... Z največjo težavo se je zatem posrečilo zbrati 14 borcev in s temi se je vzpostavila meseca septembra 1942 vaška straža (bela garda — op. P. M.), ki beleži v vsakem oziru veliko delavnost in velike uspehe.

Župnik Kete in njegov krog sta si zato zelo prizadevala uničiti in razbiti OF. Njihovo podobno prizadevanje sega že v čas pred vojno, ko so hoteli minimirati sodelovanje med komunisti in krščanskimi socialisti, razbiti enotno fronto delovnih ljudi ter vnašati vanjo razdor. Tak pritisk je namreč izvajal Kete na voditelje krščanskih socialistov, ki so bili organizirani v katoliški sindikalni organizaciji — JSZ — vevške papirnice. Toda župniku Keteju tudi avtoriteta cerkve in papeževe enciklike niso pomagale razbiti fronte naprednega gibanja, ki ga je vodila in usmerjala Partija. Po letu 1935 se loči od JSZ le majhen del in se organizira v Zvezi združenih delavcev, vendar ta v vevški tovarni ničesar

CLASSIFICA			
1	1	1	1
No 570/22.1.43			

Comando XI Corpo d'Armata

Ufficio M.V.A.C. **SEGRETO** P.M. 46, li 19 Gennaio 1943 - Anno LII°

N 194 di prot. M.V.A.C. Resp. al foglio N. del

OGGETTO prof. Giovanni GRUM.-

ALL' ALTO COMMISSARIATO PER LA PROVINCIA

di

L U B I A N A

Rimetto la domanda del prof. Giovanni GRUM tendente ad ottenere la proroga della dispensa temporanea dall'insegnamento fino alla fine dell'anno scolastico 1942-43, significando che il suddetto è tutt'ora comandante di formazione M.V.A.C. e rende segnalati servigi al Corpo d'Armata.-

IL GENERALE DI C. d'A.
COMANDANTE
Gastone Gambara

Prošnja visokem komisariatu za provinco Ljubljana, v kateri se general Gastone Gambara zavzema za podaljšanje dopusta prof. Janezu Grumu, da bi še naprej lahko »nudil usluge armadnemu korpusu«

ne pomeni. Leta 1941 nadaljuje Kete s svojo razbijaško dejavnostjo. Že pred vojno zbrani in organizirani klerofašistični krog se v tej dejavnosti poslužuje provokacij in izdajstva, izvaja pritisk na vodstvo krščanskih socialistov in še posebej na Ivana Pangeršiča, ki je to skupino vodil. Tudi Francetu Klešniku iz Zaloga (padel v NOV) so že leta 1941 signalizirali, da ga bodo komunisti ubili.

Leta 1942 so zaradi izdajstva Ketejevega kroga aretirali Ivana Pangeršiča (v rajonskem odboru OF je zastopal krščanske socialiste) in širši krog članov OF v vevški papirnici. Kete je Ani Pangeršič, ženi Janeza Pangeršiča, tedaj dejal: »Janez je bil voditelj, pa nam je pokazal hrbet. Pod komunistični vpliv je popeljal krščansko misleče ljudi, ki jih je imel okoli sebe in mi tega ne moremo trpeti. Je kar prav, da je tam, kjer je.«

Tudi drugim je tako govoril, ko so ga prihajali prositi, naj intervenira za zaprte in odgnane. Rojškovi mami je Kete izjavil: »Psa je treba prikleniti, ker ne veš, če te ne bo ugriznil!«

V knjigi Belogardizem pa F. Saje dokumentirano navaja:

Severovzhodno stran Ljubljane je hotel prečistiti in zapreti Janez Kete, župnik v Polju pri Ljubljani. V nedeljo 30. avgusta 1942 je Kete na prižnici govoril, da se bližajo težki časi. Ljudem je naročal, naj nikar ne beže od doma. Naslednji dan so Italijani blokirali občino Polje, aretirali 700 ljudi in jih odpeljali v internacijo. Zatem je župnik Kete obiskal nekatere družine interniranih in jih nagovarjal k izdajstvu še neodkritih pristašev Osvobodilne fronte. Obljubljal jim je denarne nagrade in takojšnjo vrnitev interniranih svojcev.

Jeseni leta 1942 je Ketejev krog obveščevalcev sestavil obširnejši načrt, kako razbiti OF in vnesti razdor med krščanske socialiste. Ivana Pangeršiča so pripeljali prvič iz Gonarsa septembra 1942, ko mu je umrla hčerka. Znano je, da je takrat hodil okoli njega F. Stele, kasnejši komandir bele garde v Zalogu. Že čez nekaj dni so ga odpeljali nazaj v internacijo. Ni dvoma, da je šlo v tem primeru za dobro zasnovani načrt, saj ni bilo v navadi, da bi internirance puščali domov zaradi pogrebcev. Ponovno so Ivana Pangeršiča pripeljali iz taborišča oktobra 1942. Čez noč so ga pustili doma, zjutraj pa so ga aretirali Italijani in odpeljali v zaloško šolo. Tam so ga zasliševali belogardisti Kranner, Hirschegger in Grum. Ženi, ki ga je obiskala v šoli, je Pangeršič dejal: »Mnogo me obtožujejo. Verjetno me bodo odpeljali v Ljubljano. Kaj pa bo potem, ne vem.« V šolo je odšel tudi njegov oče. Zvedel je le to, da ga imajo v rokah domačini. Že naslednji dan so Ivana odpeljali iz Zaloga v ljubljanske zapore. Znano je, da so ga v Ljubljani nečloveško mučili in mu grozili s smrtjo. Večkrat so mu pripeljali duhovnika, kateremu pa se ni dal spovedati.

Prav gotovo so Ivana Pangeršiča pripeljali iz taborišča zato, da bi ga prisilili k sodelovanju. Ker pa ni pristal, so ga pretepali in mu grozili s smrtjo. (V tem obdobju so po Ketejevem posredovanju izpustili iz internacijskih taborišč več ljudi iz občine Polje; nekateri so se priključili beli gardi, drugi so se pasivizirali, več pa jih je ponovno začelo delati za OF.)

Da je akcija Ketejevih obveščevalcev potekala res tako, dokazuje tudi pismo, ki ga je Ivan Pangeršič pisal ženi iz zapora 7. decembra 1942. Očitno ga je sestavil pod vtisom groženj, da ga bodo ustrelili.

Draga moja Ani!

Odločil sem se, da Ti pišem daljše pismo o stanju, v kakršnem se nahajamo Ti in jaz in našina družina. Tebe in mene tarejo skrbi za bodočnost v sedanjem težkem položaju, v katerem je vsa Evropa in svet. Vse našine skrbi in trpljenje je iz širšega gledanja zelo majhno in nepomembno. Koliko ljudi danes trpi še mnogo bolj kot midva ...

... Nimaš pojma, kako si želim v miru zaživeti z Vami. Toda kljub mojemu trdnemu upanju, da se bo to še zgodilo in da mi bo Vsemogočni to srečo naklonil, je danes vse tako negotovo. Morda se meni kaj zgodi, morda Vam doma kaj, bog ve.

... Morda Te bo, draga Ani, to pismo močno prizadelo, toda danes ni nič nemogočega, zato mislim, da je na mestu. Spravi ga in upaj in moli za najboljše. Premisli pa in stori vsak korak, seveda pošten, ki bo nas zopet združil v sreči in ljubezni. V mislih sem v Vami, z mojo ljubo Hildo in mojim korajžnim Jankom!

Lj., 7. 12. 1942

Vedno Vaš Janez in atek

(Fotokopija v muzeju NOV — original pri Ani Pangeršič)

Kako sta dalje načrtovala župnik Janez Kete in njegov krog, lahko le sklepamo. Ivana Pangeršiča so iz zaporov za talce v Ljubljani ponovno odpeljali v italijansko koncentracijsko taborišče Renicci, kjer je ostal do kapitulacije Italije. Ko se je bolan in izčrpan vračal proti domu, je zvedel, da ga že iščejo belogardisti iz Polja, ki so takrat zaprisegli novemu gospodarju takole:

Prisegam pri vsemogočnem bogu, da bom zvest, hraber in svojim nadrejenim pokoren, da bom v skupnem boju z nemško oboroženo silo, stoječo pod poveljstvom vodje velike Nemčije, z SS četami in policijo proti banditom in komunizmu kakor tudi njihovim zaveznikom svoje dolžnosti vestno izpolnjeval za svojo slovensko domovino kot del svobodne Evrope. Za ta boj sem pripravljen žrtvovati tudi svoje življenje. Tako mi bog pomagaj!

(Zapisego je leta 1943 prepisala obveščevalka OF v Polju in jo poslala obveščevalnem centru NOV.)

V imenu boga in Hitlerja so uprizorili lov na pristaše narodnoosvobodilnega gibanja; na Ivana Pangeršiča, ki je bil vse življenje globoko veren, pa le zato, ker ni hotel postati izdajalec. Pred izdajalci se je umaknil na Jesenice, kjer se je po ozdravljenju vključil v partizansko enoto in postal odgovoren za Narodno zaščito v jeseniškem okrožju.

S tem pa akcija bele garde s Ketejem na čelu še ni bila končana. Kmalu so s pomočjo domačega izdajalca ugotovili, kje je Ivan Pangeršič. Kete je izvajal pritisk na njegovo ženo Ano. Še vedno je bil prepričan, da bi mu v tedanjem položaju Ivan Pangeršič lahko kar največ koristil. Potreboval je namreč človeka, ki bi povezal delavce v vevški papirnici in jih pripeljal v njegov krog. O tem govori tudi pismo Ivana Pangeršiča, ki ga je 2. 2. 1945 pisal svoji ženi:

Draga!

2. 2. 1945

Tvoje pismo od 14. 1. in od Francija sem včeraj prejel. Odkrito povem, da Tvojih stavkov o moji prejšnji službi ne vzemem resno in mi kaj takega več ne piši. Veš, vsak človek je v tem času lahko samo eno:

ali je za pravico in srečno bodočnost ali pa za krivico (hudičevo delo) in propast. Jaz sem se odločil za prvo že zdavnaj in tak tudi ostanem do groba. Tudi ni več govora o kakem razočaranju, ker ga ne more biti. Seveda pa je res, da teko pri tem potne srage in še kaj več. Toda jaz mislim (kot tudi večina), da je žrtev neizbežna za nekaj boljšega. Če pa tudi mene doleti kaj sličnega kot Fr. Kleš., za kar že dolgo vem (Franc Klešnik je padel v NOV — op. P. M.), boš pa zapela tisto:

*Če moj dragi bi življenje
za pravico sveto dal,
dal nam drugo bo življenje,
sinko zlati bo ostal.*

*Prepevala mu boš pesmi,
gledal me bo nasmejan,
pravila o očku svojem,
bil je hraber...*

(Fotokopija v muzeju NOV — original pri Ani Pangeršič)

Dne 4. 2. 1945 je Ivan Pangeršič-Jelko padel pod krogami Nemcev in domačih izdajalcev pri Sv. Križu nad Jesenicami. Spadal je v krog tistih katoliških ljudi, ki so se z vso silo in močjo bojevali za delavske pravice že pred vojno in se med prvimi vključili v Osvobodilno fronto. Sledili so mu delavci iz vevške papirnice. Vse do zadnjega je posameznike iz kroga krščanskih socialistov, svojih sodelavcev iz vevške papirnice, pozival, naj pridejo v partizane. To priča tudi pismo, ki ga je pisal 20. 1. 1945:

Lepo se zahvaljujem Petru in Z. za pozdrave in jih vračam. Zakaj pa me ne obiščeta? ... Kaj pa počenja Tončka? Prej tako govorjenje — sedaj pa tako početje — o, kako je človek slab!

(Fotokopija v muzeju NOV)

V pismu 2. 2. 1945 pa je napisal:

Karlici res nisem pisal, tudi naslov sem nekoliko pozabil in tudi nimam mnogo časa. Sicer pa dobro ve, koliko je ura. Iz še bolj oddaljenih krajev prihajajo na obiske in celo ženske.

(Fotokopija v muzeju NOV — original pri Ani Pangeršič)

Kljub vsem nakanam in obveščevalnim akcijam župniku Keteju in njegovim sodelavcem ni uspelo razbiti Osvobodilno fronto in razširiti svoj krog. O tem pričajo tudi maloštevilni belogardisti iz občine Polje, ki so sicer po svojih zločinih na Sv. Urhu in drugih krajih v občini dobro poznani po vsej Sloveniji. Ko so se nekateri teh izdajalcev po spopadu z narodnoosvobodilno vojsko leta 1944 mrtvi vrnili v faro Polje, je list Slovenec 8. julija 1944 pod naslovom Mrtvi junaki so se vrnili v svojo faro zapisal:

*Od padlih junakov so se poslovili kurat dr. Lenček, župnik Sv. Petra Košmerl, župnik Kete in drugi duhovniki.
Častna četa nemške policije.
Domobranci iz Polja.*

Draga,

Tvoja pismo od 14. 11. in od Francije sem
včeraj prejel. Odkrito povem da, tvojih steskoo
o moji prejšnji službi ne ocaumeu resno in
mi kaj takega več ne piši. Tvoj vsak človek je
v tem času lahko samer eno: ali jo za prario
in seč no bodočnost ali pa je se živio
(hudicno delo) in propast. Jaz sem se oddločil
za prvo zé, zadržanaj in tudi ostancu do
globe. Tudi mi se govore o kakem vovodstvu
ker se ne more biti, tereče pa je res da teko
pri tem jutne slege in se kaj več. Tode jos mislim
(kot tudi večina) da je eiter meščakua se
mekaj boljega. Če jo tudi mane doleté kaj shi
inega kot Alci. T. (za kor se dolga vem) to
ja zapele lista:

Če moj dragi ti črnuje
za prario sveta dal
dal nam drugo je črnuje
pinker zlati to svetel.

Papirale mu tam prami
glidat me to ucomga-
pravit o otku svjetu!
bi jo, kakor!

Kalini res nizam pisat tudi na to sem neko
liko porabil in tudi minam umogo časa. Torej
pa delo ve kalika je, vna in se ali oddalje,
mih krajor pristojno na stiske in dlo zime,
tudi um umoj iskene prochor in na eriduje
prav tako vjez. Olanisim.

*Župan iz Polja.
Domobranska godba.
Pevci iz Šmartnega in Sneberij.
Govorili pa so Habič in drugi.*

Kako pa so se obnašali ti »junaki« v Polju, je razvidno iz obveščevalnega poročila iz leta 1944, ki ga je napisala Francka Dimnik:

Draga Borut in Meta!

V sokolski dom (postojanka domobrancev — op. P. M.) vsak dan vlačijo špeh, meso, klobase in vse mogoče stvari. Pravijo, da z Dolenjskega. Njihovi otroci se hvalijo: »Naš ata dobro zasluži in še zmeraj kaj prinese.« Mi si pa mislimo, tudi to bo minilo ...

Poročilo 14. 12. 1944:

... Tu še zmeraj kar na debelo kradejo. B. D., Reška, Dolčičevega študenta in Majerjevega Dolfeta so odpeljali v Begunje, ko so kradli prašiče ...

Rešek, Majer, Dolčič — znani belogardisti iz občine Polje — so kradli po hišah in stanovanjih svojih žrtev, ki so jih pobijali. Nemci so jih sicer aretirali, pa tudi izpustili, ko so ugotovili, da so belogardisti oziroma domobranci.

Taki so bili in takó so delali ti vrli Ketejevi »junaki«, ki so se »borili za narod in vero«. Začeli so s konfidentstvom pred vojno, bili so med prvimi izdajalci leta 1941 v občini Polje, služili javno kot ponižni hlapci Italijanom in Nemcem, ubijali žene in može ter kradli njihovo premoženje. Župnik Janez Kete in pomočniki pa so jih blagoslavljali v imenu vere in boga.

ZMAGA

Revolucionarni boj med dvema svetovnima vojnama in štiriletni boj proti okupatorju in domačim izdajalcem je bil končan z zmago idej marksizma-leninizma, ki jih je Partija uspešno uporabila v strategiji in taktiki zmagovite narodnoosvobodilne vojne in socialistične revolucije.

Prebivalstvo predvojne občine Polje je sledilo pozivu Komunistične partije in Osvobodilne fronte. Od 7600 prebivalcev, ki jih je imela pred vojno občina Polje, se jih je več kot 500 aktivno bojevalo v NOV, več sto jih je bilo v zaporih in internaciji, več kot 320 je dalo življenje v boju proti okupatorju in za novo Jugoslavijo, 105 jih nosi Partizansko spomenico 1941 in 6 red narodnega heroja.

S takimi žrtvami je bila izbojevana zmaga in odprta pot zmagoviti socialistični izgradnji.

»Po veličini žrtev in po težavnosti naporov v boju z izredno močnim sovražnikom, po visoki morali revolucionarne narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov, po revolucionarnem zanosu vseh aktivnih udeležencev revolucije, po rasti in prekaljevanju revolucionarnih kadrov v narodnoosvobodilnih odborih, v vseljuski narodnoosvobodilni fronti, v političnih antifašističnih organizacijah žena in mladine — bo narodnoosvobodilna vojna in socialistična

Ob prihodu partizanov na Vevče leta 1945

revolucija zapisana v zgodovini vojn in socialističnih revolucij kot eden najsvetlejših zgledov boja za revolucionarno socialistično družbeno preobrazbo, za nacionalno svobodo in enakopravnost boja, ki je veliko prispeval k svetovnemu boju za socializem.» (Program ZKJ)

OPOMBA

Ko sem pred leti začel zbirati podatke o delavskem gibanju v predvojni občini Polje, še nisem vedel, da bo izšel ta zbornik. Podatke sem zbiral kot študent VŠPV. Ko smo na občinskem odboru ZB Moste-Polje razpravljali o potrebi in nujnosti, da bi za 20-letnico osvoboditve izdali primerno občinsko edicijo, ki bi bila posvečena predvojnemu delavskemu gibanju in NOV, sem prej omenjeno delo razširil in dodal poglavja iz NOV. V svojem delu sem se dotaknil le najvažnejših dogodkov, ki osvetljujejo boj delovnih množic v predvojni Jugoslaviji, posebej po letu 1930. Pri delu sem uporabil dokumente in izjave živih prič. Skušal sem zajeti vso širino, čimveč udeležencev borcev, ki so delali in po svojih močeh prispevali vsak svoj delež za zmago našega boja. Zavedam se, da je delo pomanjkljivo. Spomini bledijo pa tudi ljudje so v naglici dneva vedno manj pripravljeni govoriti. Vendar upam, da se bo sedaj našlo več ljudi, ki bodo moje pomanjkljivosti dopolnili ali me nanje opozorili. Le skupaj, z večjo pripravljenostjo in odgovornostjo bomo uspeli, da bosta predvojno delavsko gibanje in NOV prikazana čim točneje, čim objektivneje in v vsej širini.

Avtor

PREGLED UPORABLJENIH VIROV IN LITERATURE

1. Arhiv ZB Moste-Polje
2. Arhiv CK ZKS
3. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja
4. Zapisniki delavskega telovadnega in kulturnega društva Svoboda Zalog 1927—1935 (arhiv ZB Moste-Polje)

5. F. Saje, Belogardizem
6. M. Mikuž, Pregled zgodovine NOB Slovenije
7. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov
8. II. kongres KPS in kongresi KPJ
9. J. Broz-Tito, Poročilo na V. konferenci KPJ
10. M. dr. Škerbec, Rdeča zver pijana krvi — Cleveland 1952
11. Ljudska pravica 1935
12. Kmečka sloga 1937
13. Stara pravda 1936
14. Delavska politika
15. Svoboda 1930—1935
16. Predvojno meščansko časopisje: Slovenec, Domoljub, Jutro
17. Pisma Poldeta in Roze Maček
18. Žive priče:

Marija Alič, Francka Anžur, Boris Arnejšek, Stane Bobnar, Janez Centrih, Franc in Tone Cerar, Leon Cibic, Vinko Cimerman, Marica Čepe, Peter Čermelj, Stane Černe, Matija Černivec, Vlado Črne, Francka Dimnik, Emil Dolčič, Fanči Drenik, Ivan Ferlež, Fani Fležar, dr. Rihard Gregorčič, Nada Hajek-Zgonc, Anica Hromec-Prebil, Franc Intihar, Viktor Jeriha, Franc Jernejc, Mimi Jurca-Kogej, Anica Juvančič, Jože Kačar, Fani Kačar-Cuder, Tilka Kačar, Filip Kamšek, dr. Janez Kanoni, Pepca Kardelj, Peter Kašper, Roman Klešnik, Vasja Kogej, Stane Kokalj, Metod Krmeč, Ludvik Kukavica, Franc Kumše, Janez Lajevec, Franc Leskošek, Roza in Andrej Lovša, Ivan Maček, Polde Maček, Roza Maček, Tilka Maček, Tone Maček, Cilka Maček-Prešeren, Valentin Marinko, Vlado Mazovec, Marjan Moškrič, Karel Mržek, Karla in Greta Novak, Lojze Ocepek, Jože Okretič, Ani Pangeršič, Ciril Pangeršič, Johana Pangeršič, Vinko Pangeršič, Štefan Pavšič, Ivanka Pečnikar, Vencelj Perko, Mirko Peršič, Zorka Peršič, Janez Ponikvar, Rudi Puhar, Franc Rojšek, Ivan Rojšek, Toni Sigulin, Vida Slavič-Kuhar, Vika Sluga, Vilko Sluga, Mici Smrdelj, Henrik Sotlar, Marjan Srakar, Viktor Stopar, Franc Škerjanc, Zofka Stern-Martinčič, Tone Sušteršič, Franc Taurer, Henrik Taurer, Franc Trošt, Meri Trtnik, Marta Višner-Mohar, Anton Vrečar, Miloš Zabukovec, Boris Ziherl, Stane Zupančič, Ivan Zankar, Stane in Ivana Zidan.

DELAJSKO IZOBRAŽEVALNO DRUŠTVO VESNA 1923—1924 V ZALOGU

Leta 1923 je bila v Zalogu ustanovljena podružnica delavskega izobraževalnega društva Vesna. Centrala tega društva je bila v Zagorju ob Savi. Vodili so ga komunisti, dober del članstva je tvorila komunistična mladina.

Za razumevanje vloge, ki jo je odigrala Vesna v razvoju delavskega gibanja v Zalogu in širši okolici, pa naj najprej na kratko opišemo takratne razmere.

Dne 29. decembra 1920. leta je zloglasna Obznana zadela predvsem Komunistično partijo in onemogočila nadaljnje njego legalno delovanje. Vendar so komunisti kmalu obnovili neodvisni železničarski sindikat. Podružnico v Zalogu so vodili tedanji komunisti in napredni delavci: Viktor Sluga, Marjan Bertossi, Ivan Dorbež, Jaka Skuk, Janez Klavs, Anton Lupin, Tinče Židan, Peter Čermelj in drugi, vsi iz Zaloga. Pogoji za delo komunistov pa so bili zelo težki, da ne govorimo o aretacijah in odpustih iz službe, kot je to npr. doživel Peter Čermelj. Socialdemokrati so se ta čas omejevali na ekonomske zahteve delavcev, niso pa kazali nobenega smisla za politične pravice delavskega razreda in za revolucionarne cilje. Zaradi takega njihovega stališča je v Zalogu prihajalo do sporov med delavstvom in do zahtev po ustanovitvi novih organizacij.

Istočasno je v Zalogu delovala tudi liberalna stranka, ki si je nadejala naziv napredna, vendar je bila usmerjena povsem režimsko in protidelavsko. Ta skupina je v letih 1921—22 ustanovila čitalnico in z njo hotela vplivati na tamkajšnje prebivalstvo. Manjši del prebivalstva v okolici Zaloga, posebno kmetov, je bil tudi pod vplivom klerikalne in že omenjene liberalne stranke. Revolucionarno usmerjeni del prebivalstva so tvorili predvsem primorski priseljenci, ki so po prvi svetovni vojni pribežali v Jugoslavijo.

Prvotno je vladal globok prepad med nekaj sto begunci in domačim prebivalstvom; še poglobljali so ga v neki meri tako klerikalci kot liberalci. V takih političnih razmerah je bila ustanovljena Vesna predvsem iz vrst beguncev in manjšega dela mladine iz Zg. Kašlja. Vodstvo socialdemokratov je za protiutež sicer hotelo ustanoviti nekakšno skavtsko mladinsko organizacijo, vendar je vse ostalo le pri nameri.

V letih 1921—1922 so začeli zbirati mladino znani komunisti Gabrijel Žetko, Viktor Sluga, Peter Čermelj, Karlo Kralj in drugi. Čeravno v tem času še ni bilo mladinske organizacije, se je mnogokrat zbralo čez 50 mladincev na skupnih sestankih, kjer so jim starejši komunisti pripovedovali o zatiranju delavskega razreda in o terorju režima v stari Jugoslaviji pa o zmagi komunizma v Rusiji. Da bi bili sestanki še uspešnejši, so organizirali tudi izlete v naravo, kamor je mladina rada zahajala.

Pozimi leta 1922 je bila ustanovljena sankasška sekcija komunistične mladine, ki je v svoje vrste privabila mnogo mladih. Spomladi leta 1923, še pred ustanovitvijo podružnice Vesne, so mladinci že vadili telovadne vaje za skupni nastop vseh podružnic Vesne v Zagorju ali v Mariboru. Telovadci so bili razdeljeni v dve skupini: prva je vadila v Zalogu, druga pa v Zg. Kašlju poleg barak, kjer so prebivali begunci. Telovadne vaje je vodila Karla Bovčar. Telovadci se niso zadovoljevali le z gimnastiko, hoteli so vaditi tudi na telovadnih orodjih. Ker telovadnice niso premogli, so mladinci nekje dobili drog železniskega vagona, ga pritrdili med dve smreki in izvajali so lahko vaje na drogu. Prav tako so bili med dve smreki pritrjeni preprosti krogi, poleg pa je stala preprosta deska za skoke v višino. Na takem orodju je bila vadba sicer primitivna, vendar za mladino še kako spodbudna.

Poleti leta 1923 je bil v gostilni Ziherle redni občni zbor podružnice Vesne v Zalogu. Zbora se se udeležili tudi delegati iz Zagorja in Ljubljane.

Sestankom in zborom so mnogokrat prisostvovali in vodili predavanja tovariši, ki so prihajali iz Ljubljane; to so bili brata Franc in Mile Klopčič, Bratko Kreft in drugi.

Težnja komunistov je bila razširiti vpliv Vesne na domače prebivalstvo, ki je dotlej v njej le maloštevilno sodelovalo. Zato se uvedli poleg telovadbe še kulturno-prosvetno delovanje in ustanovili tamburaški zbor.

Vesna je imela izredno težke pogoje za delovanje. Materialnih sredstev doma ni bilo — razen prostovoljnih prispevkov, ki so jih dajali komunisti. Lokali so bili v rokah nasprotnikov — z veliko težavo je npr. sindikalna podružnica dobila prostor v papirniški restavraciji za silvestrovanje leta 1923, kjer so člani Vesne nastopili s kulturnim programom.

Širšemu razmahu in pridobivanju domačega prebivalstva za sodelovanje v Vesni je bila precejšnja ovira tudi čitalnica v Zalogu. Vodili so jo liberalci — takrat so jim rekali naprednjakarji —, ki pa so razvijali režimsko usmerjeno delovanje, še posebno naperjeno proti obstoju in delovanju Vesne. Zato so komunisti težili pridobiti čimveč članov čitalnice za Vesno. Kmalu so uspeli onemogočiti tamburaški zbor pri čitalnici, in sicer tako, da je čez polovico njenih tamburašev prestopilo k Vesni. Novoustanovljeni tamburaški zbor Vesnanov je vodil Bruno Bižmoht. Obstajal in deloval je poldrugo leto, potem pa je zaradi pomanjkanja finančnih sredstev in neprestanih napadov članov čitalnice z delom prenehal. V letu 1923 je priredil nastop na vrtu gostilne Ziherle v Zalogu in v Bizoviku na veselici gradbenih delavcev.

Ker je del članov čitalnice prestopil k Vesni, je prišlo v njej do razkola. Vendar je čitalnica kljub temu še delovala in revolucionarnemu delavskemu gibanju je uspelo šele leta 1928 zaustaviti njeno delovanje.

Kot je bilo že omenjeno, se Vesna ni razvijala edinole kot telovadno društvo. Posebna skrb je bila v njej posvečena kulturno-prosvetni dejavnosti in politični vzgoji mladine. Prav zato je vodstvo Vesne organiziralo nekaj izletov v naravo, in to na Rdeči grad nad Zalogom, v kašelske pa v zadobrovske gozdove. Na vseh izletih so bila tudi predavanja o boju proletariata in terorju takratnega jugoslovanskega režima. Kot predavatelji so nastopali poleg že omenjenih še Ludvik Mrzel in starejši komunisti.

Zaloška napredna mladina se je že oktobra 1921 organizirano udeležila protestnega protidruginjskega zborovanja pred mestnim domom v Ljubljani. Take

demonstracije so mladino še bolj združevale in še dolgo je razpravljala o vsem, kar je na zborovanju slišala, videla, doživela.

O veliki aktivnosti zaloške mladine v Vesni priča tudi prvomajska proslava leta 1923 v Ljubljani. Za to proslavo je bilo določeno, da bodo na začetku spreveda nosili tri rdeče zastave, in sicer eno starejši član Komunistične partije, drugo starejši in tretjo mlajši mladinec. Seveda so bili nosilci zastav iz območij, kjer je bilo delovanje organizacij najmočnejše in je to pomenilo posebno priznanje tem organizacijam. Ena zastava je bila poverjena tudi mladini zaloške Vesne. Ker pa je bila nevarnost, da bo policija spreved preprečila in skušala zastave zapleniti, je zaloška mladina obljubila, da zastava nikakor ne bo prišla v roke policiji. To je tudi izpolnila. Ob tej proslavi je poleg policije stala pripravljena tudi žandarmerija, ki je bila zbrana v žandarmerijski šoli na Vilharjevi cesti. Ob povratku s proslave so zaloški mladinci razobesili zastavo na vlaku, ki jih je peljal iz Ljubljane v Zalog.

V jeseni leta 1923, ob dnevu oktobrske revolucije, je Vesna priredila izlet v Zadobrovo.

Otroška skupina podružnice Vesne v Zalogu pri Ljubljani in ljubljanski skojeveci ob proslavi oktobrske revolucije leta 1923 na izletu v Zadobrovi

Tudi na tem izletu so komunisti pripovedovali mladini, to pot o terorju že precej organizirane Orjune, ki je po vzorcu fašizma bila železna pest režima. Mladinci so sklenili demonstrirati proti Orjuni. Iz Zadobrove se je res razvila povorka, ki je šla skozi Polje v Zalog. V Polju, kjer so bili med učiteljstvom tudi agitatorji za Orjuno in kjer je bil tudi sedež občine, so se vnele bučne

demonstracije. Vzklike proti Orjuni je spremljala takrat znana pesem: »Dol z Orjuno, nočemo je več, ker je Zalog proletarski...« Demonstracije so zavzele posebno velik obseg v Zalogu, kjer so se mladini pridružili tudi starejši tovariši.

Ob demonstracijah so oblastniki sklenili zatreti delovanje Vesne. Zlasti jim je bila trn v peti otroška skupina v Vesni — takratni pionirji, šolska mladina. Žandarmerija je uvedla preiskave. Železniška uprava je klicala na odgovor uslužbenca in jim grozila z odpustom in premestitvami. Šolska uprava v Zalogu pa je pritiskala na šolarje in njihove starše. Upravitelj Drašček je staršem celo zagrozil, da bodo denarno kaznovani in otroci izključeni iz šole. S tem koncentriranim napadom na Vesno se je posebno mislil okoristiti liberallec Drašček, kajti s tem bi bila zavarovana čitalnica, na katero je Vesna vrgla svojo senco.

Mladinci Vesne so se resno zavedali boja delavskega razreda in bili pripravljeni tudi na žrtve, potrebne za zmago revolucije. Dokaz za to je akcija, ki so jo pripravljali ob pohodu Orjune v Trbovljah. Junija 1924. leta je bil sestanek Vesnanov, ki ga je vodil Janez Matul, prisostvovali pa so Bratko Kreft, Ivan Bitežnik, Rudi Taurer in še štirje člani Vesne. Na sestanku so govorili o tem, kako naj bi pomagali trboveljskim rudarjem ob navalu Orjune. Na predlog Janeza Matula so sklenili iztiriti posebni vlak, ki bo peljal ljubljanske orjunaše v Trbovlje. Po temeljitem ogledu železniške proge so se odločili, da ga iztirijo v Podgradu pri Zalogu. Bilo je vse točno dogovorjeno, kako naj akcija poteka, vendar do nje ni prišlo, ker ljubljanskih orjunašev ni bilo toliko, da bi se peljali s posebnim vlakom in so odšli iz Ljubljane kar z rednim.

Ta primer nam nazorno dokazuje, kako velika je bila zavest in pripravljenost Vesnanov na žrtve.

Julija 1924. leta je vlada prepovedala dejavnost vseh podružnic Vesne. To je zavrlo tako uspešno razvijajoče se delo med zaloškim delavstvom. Odpadle so mnoge prireditve, ni bilo več mogoče vaditi vaje za telovadne nastope, imeti sestanke in predavanja. Mladina, včlanjena v Vesni, je povečini tudi kasneje stala ves čas sredi revolucionarnega delavskega gibanja in mnogi mladinci — Vesnani so kasneje dali tudi svoja življenja v revolucionarnem boju jugoslovanskih narodov. V narodnoosvobodilnem boju so padli brata Bertossija, brata Dorbeža, brata Velepicha in mnogo drugih nekdanjih članov Vesne.

Po razpustu Vesne so komunisti in napredna mladina sodelovali pri delavski kulturno-telovadni zvezi Svoboda. Oblast socialdemokratom ni prepovedala dejavnosti, zato so komunisti — med njimi najbolj vneti Gabrijel Žetko — pozvali Vesnane, naj pristopijo k Svobodi. Že leta 1925 je bil osnovan odbor, ki je pripravljaj ustanovitev tega društva v Zalogu. Prvi predsednik zaloške Svobode je bil Jernej Veretik. Naslednica Vesne je kmalu razmahnila svoje delovanje in leta 1928 je v Zalogu že prevladala ter ohromila obstoj čitalnice.

MOSTE V DELAVSKEM GIBANJU

Uvod

Širši vzhodni del Ljubljane, ki ga dandanes imenujemo Meste (zajema pa mnogo širše področje kakor prvotne Moste), nedvomno zasluži, da ga obravnavamo z vso pozornostjo, ko govorimo o zgodovini delavskega gibanja na Slovenskem. V Mostah se je že v prejšnjem stoletju začel oblikovati industrijski proletariat. Ves nadaljnji razvoj Most kot proletarskega kraja, ali bolje naselja polproletarcev in čistih proletarcev, ima seveda mnogo skupnega z razvojem drugih naših industrijskih krajev. Vendar je tu treba upoštevati značilnosti, ki kažejo, da so Moste v nekaterih obdobjih, zlasti v predvojni Jugoslaviji, bolj ali manj vplivale tudi na druge delavske kraje. Tako si je mogoče ustvariti vsaj neko splošno podobo našega predvojnega proletariata, če si ogledamo razvoj delavskega gibanja in posamezne njegove nosilce v Mostah. Poseči bi pa morali v same začetke, v dobo, ko so se Moste ob nekdanjem izrazito kmečkem jedru začele razvijati v industrializirani kraj. Vendar je k temu takoj potrebna pripomba, da je na Selu (v naselju, ki je zdaj že dolgo popolnoma vraščeno v Moste) že leta 1748 začela obratovati tovarna — pravzaprav manufaktura — sukna, ki je tudi že ob nji nastalo manjše delavsko naselje.

INDUSTRIALIZACIJA

Značilnost Most se kaže med drugim tudi v tem, da je bil ta kraj do novejšje dobe, skoraj do osvoboditve, ljubljansko industrijsko predmestje, sicer še pomešano s kmečkim življenjem, a predmestje, kjer je bila združena skoraj vsa ljubljanska industrija. Če izvezemo Moste, Ljubljana pred vojno ni bila industrijsko mesto. Predvojni ljubljanski urbanistični načrti so določali, da postane vzhodni del Ljubljane izrazita industrijska četrt, kjer bi sploh ne smelo biti stanovanj. Istočasno pa so urbanisti molče dopuščali, da so ostajala v neposrednem območju tovarn delavska naselja, sicer s pridevkom »zasilna«, vendar bi jih bilo mogoče opravičevati, češ saj to niso trajne stavbe.

Zakaj pa se je prav tu, v Ljubljanski kotlini ali v tako imenovani veliki Ljubljani, najprej in najmočneje začela razvijati industrija? To precej dobro pojasnjuje zgodovina graditve tako imenovane Južne železnice. V avstro-ogrski monarhiji so bile nemške in tudi češke dežele prej in močneje gospodarsko razvite kakor Kranjska in druge slovenske pokrajine. Avstro-ogrskega kapitala in tedanjih oblastnikov seveda niso vodili kakšni plemeniti nagibi, ko so se odločili

za graditev železnice z Dunaja na jug — proti Jadranu. Bili so to pravzaprav že kar imperialistični nagibi, čeprav se je pravi imperializem razvil kasneje, v dobi močnejše kapitalistične industrializacije. Južno železnico so gradili postopoma. Ko je dosegla Ljubljano, so bile naslednje etape njenega prodiranja na jug usmerjene čez Ljubljansko barje in čez Kras, kar vse je povzročalo graditeljem izredne težave. V Ljubljani je tedaj nastal pravi prometni prevrat. Staro prevoznništvo s parizarji se je spustilo v brezupen boj z železniškim prometom. Začasni konec Južne železnice s postajo v Blatni vasi, tedanjem ljubljanskem predmestju, je bil torej prav blizu Most. Kraj je bil še redko pozidan, lega pa zelo pripravna za industrijske obrate, saj je bilo v neposredni bližini železnice dovolj prostora tako za tovarne kakor za skladišča in za polaganje industrijskih tirov do njih. Lahko bi torej rekli, da je Južna železnica »povzročila« Moste, kakršne so se razvile v naslednji dobi. Njih nastanek torej ni nekaj naključnega, marveč ima gospodarsko družbene korenine.

ZELENA JAMA — PROLETARSKO JEDRO

Obstoj železnice in v zvezi s tem razvoj industrije sta seveda pospeševala rast železničarskih delavskih naselij. Takšno izrazito železničarsko naselje je — ali bolje: je bila Zelena jama. Železničarji so se seveda skušali naseliti kar najbližje železnice ali svojih delovnih mest. V opuščeni gramoznici so dobili možnost za gradnjo skromnih domov. In siva, pusta jama je oživila — in ozelenela. Preproste hišice so obdali vrtički. Takšna je bila zunanja podoba. V resnici pa je to bilo eno prvih, če ne kar prvo žarišče delavskega gibanja v nastajajočih proletarskih Mostah.

Železničarji so bili v desetletjih, ko je bila industrializacija šele na začetku svojega pohoda, v primeri z drugimi delavci razmeroma mnogoštevilni. Še pomembnejše pa je bilo dejstvo, da so bili najboljše organizirani. Z železnico so prodirali — poleg škodljivih vplivov in posledic avstro-ogrske raznarodovalne politike na slovenskem ozemlju ob krepitvi nemških postojank, »stebrov za most nemštva do Jadrana ali Sredozemlja« — tudi napredni tokovi, katerih nosilec je bil boljše organizirani avstrijski proletariat. Naši železničarji so ali neposredno priznavali ali podpirali nemške, to je avstrijske železničarske strokovne (sindikalne) organizacije, ali pa so se začeli organizirati — bolj ali manj po vzorcu nemških organizacij — v svojih, nacionalnih organizacijah. Kot organizirani del delavstva so imeli razmeroma velik vpliv na ostalo delavstvo, ki je bilo sprva še neorganizirano in razredno nezavedno. Ko je delavstvo po svetu in kmalu tudi pri nas začelo proslavljati 1. maj kot mednarodni delavski praznik — predvsem z geslom in zahtevo po osemurnem delavniku —, so bili železničarji prvi, ki so v prvomajskih sprevodih dvignili revolucionarne rdeče zastave.

USTANOVITEV DELAVSKE STRANKE

v Mostah zlasti očitno dokazuje, da so bili sprva železničarji najzavednejše proletarsko jedro. Bili so namreč med glavnimi ustanovitelji prve pomembne politične organizacije na moščanskem področju, ki je mnogo pripomogla, da je

kraj začel močnejše in vplivnejše politično živeti in da se je krog nje zbralo v tisti dobi najzavednejše delavstvo.

Prvi predsednik moščanske podružnice Socialistične delavske stranke (komunistov) je bil železničar Anton Glavan. Izšel je iz vrst revnega kmečkega življa, od koder se je tedaj rekrutirala večina našega delavstva. Naše vasi so bile že v prejšnjem stoletju preobljudene in se je iz njih kmečko prebivalstvo zlasti izseljevalo v letih prvih večjih kmetijskih kriz v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Za »obljubljeno deželo« je bila razglašena Amerika. Vendar je bil kljub močnemu izseljevanju čez morje zelo močan tudi pritisk delovnih moči na slovenski delovni trg, zlasti še zaradi počasne industrializacije.

Komunistična partija je takoj po ustanovitvi zelo hitro dobila velik vpliv med delavstvom in postala najmočnejša stranka delovnih ljudi. Njen vpliv se je kmalu pokazal tudi v Ljubljani. Dokler ni bilo politične organizacije v Mostah, so se organizirani moščanski delavci, med katerimi je bil Glavan, sestajali v mestu, in sicer v Mahrovi hiši (ki je večkrat imenovana v gradivu o delavskem gibanju med dvema vojnama v Ljubljani). Mestna organizacija sicer ni bila popolnoma enotna, ko so razpravljali o potrebi ustanovitve podružnice v Mostah (izjava Antona Glavana) vendar je bila večina zanjo in Glavan je dobil nalogo, da ustanovitev vsestransko pripravi. Datum ni natančneje ugotovljen, po Glavanovi izpovedi pa je ustanovitev podružnice postaviti v leto 1920 ali vsaj kmalu po veliki železničarski stavki in znanih dogodkih, ki jih navadno kratko imenujemo »Zaloška cesta«.

Ustanovni občni zbor je bil v gostilni pri Klincu (zdaj Veseli prijatelji, Partizanska ulica). To ni bil vsakdanji dogodek. Zbralo se je toliko ljudi, da sicer ne kdo ve kako velika gostilna ni mogla sprejeti vseh, pa so se ustavili še zunaj. V prvi odbor so izvolili Antona Glavana za predsednika, Franca Hauptmana za blagajnika, za odbornike pa Deklevo, delavca iz Kemične tovarne (Glavan se ni več spominjal njegovega imena), Cofa, delavca iz Tovarne kleja, in Franca Skobla, ki je bil po izpovedi Glavana »edini šolani človek« v odboru. (Glavan je zato želel, da bi Skobl prevzel predsedstvo. Pozneje je bil Skobl izvoljen za prvega komunističnega župana v Mostah. Občinske volitve so bile 3. maja 1921.)

Franco Skobl je sam o sebi napisal, da je že od svojega osemnajstega leta delal v socialdemokratskih prosvetnih in sindikalnih organizacijah. Tudi on je bil železničar; sindikalno je bil organiziran že od leta 1900. Do leta 1909 je služboval na Dunaju. Tedaj je bil premeščen v Trst, kjer je do izbruha prve svetovne vojne urejal tudi slovenski list *Železničar*. V Ljubljani je pokazal lepe organizatorske sposobnosti, saj je uredil upravo Splošne železničarske organizacije, ki je že ob ustanovitvi štela okrog 1200 članov, do leta 1920 pa je število njenega članstva naraslo na nad 9000. To kaže, kako velik smisel za organizacijo so imeli naši železničarji. Skobl se je tudi precej dobro spominjal, kako je prišlo do ustanovitve glasila komunistov *Rdeči prapor*. Izpovedal je, da je bil tedaj list *Naprej* orodje oportunistov in delavci, ki se niso strinjali s socialdemokratsko politiko, z *Naprejem* niso bili več zadovoljni. Toda radikalni *Rdeči prapor* so oblastniki kmalu zadušili.

Moščanska podružnica stranke je imela pomembno vlogo pri občinskih volitvah leta 1921. Komunisti so tedaj kandidirali na združeni delavsko-kmečki listi. Med štiriindvajsetimi občinskimi odborniškimi mesti jih je ta lista dobila

polovico — izvoljenih je bilo deset komunistov in dva socialdemokrata. Ko se je novi občinski odbor konstituiral, je zastopnik liberalcev stopil k odbornikom in jih vprašal, ali imajo kak dogovor s klerikalci. Ko so mu povedali, da se niso z nikomer nič dogovarjali, jim je ponudil, naj bi sodelovali v koaliciji, to je z liberalno Jugoslovansko stranko in z Narodnosocialistično stranko (tudi ta je bila liberalna ali nacionalistična, a tako pobarvana, da bi pritegovala delavstvo v liberalni tabor). Komunistični odborniki so ponudbo odločno zavrnil, socialdemokratska odbornika pa sta dobila navodila, da sodelujeta s komunisti. Liberalci so se nemudoma maščevali. Brž ko je bil konstituiran občinski odbor, so skupaj s svojimi političnimi nasprotniki klerikalci pohiteli na okrajno glavarstvo ter zahtevali razpust novega občinskega odbora, češ da je popolnoma komunističen. Občinski odbor je bil čez dva meseca res razpuščen s pretvezo, da odborniki niso hoteli priseči kralju...

»STARA GARDA«

Uresničevanje političnih nalog in programov je v letih med obema vojnama slonelo predvsem na najdelavnejših, najzavednejših in zato najzanesljivejših političnih aktivistih na terenu. V obdobju ilegalne politične dejavnosti, ko niso bile dovoljene niti komunistične sindikalne organizacije, so zaupni partijski delavci delali v raznih drugih dovoljenih organizacijah. Oblike političnega dela so bile različne, pač prilagojene izrednim razmeram. To delo lahko najresničnejše opišejo predvsem tisti, ki so se ga sami udeleževali. Ni jih več mnogo, zato so njih pričevanja toliko dragocenejša.

Primer takšnega pričevanja so izpovedi Angele Kovič-Klopčič. Ilegalna politična dejavnost je bila v dvajsetih letih posebno težavna izven tovarn, kjer delovni ljudje niso bili tako neposredno povezani, kakor jih je v industriji povezoval že sam proces dela. Zato je posebnega pomena, kar je povedala Kovič-Klopčičeva, ki je bila tedaj članica ulične partijske celice v Mostah. Bila je aktivistka v pravem pomenu besede. Mladost je do svojega petindvajsetega leta preživela na Zaloški cesti, torej v središču Most. Sama je menila, da je prav okolje tega delavskega predmestja vplivalo na njen razvoj, ko se je še zelo mlada opredelila za napredne ideje. Prvo službo je nastopila v uredništvu socialdemokratskega lista Naprej, ki je bil pred vojno zelo, če ne celo najbolj razširjen med delavci — tudi med tistimi, ki se niso vselej in brez pridržkov strinjali z njegovo usmerjenostjo. Toda tedaj noben komunistični list ni mogel legalno izhajati in vsak časnik ali časopis, ki je izpovedoval izrazito revolucionarne ideje, je protiljudski režim kaj kmalu, včasih že po prvih številkah, brezobzirno zatrl. Kovič-Klopčičeva je pozneje delala v pisarni Strokovne organizacije, kakor so pred vojno imenovali sindikate. To je bil sindikat delavcev in nameščencev živilske stroke. V tej organizaciji se je čutil močan vpliv komunistov. Proletarsko zavedni so bili zlasti delavci pivovarne Union. To je pripomoglo, da se je Angela razvila v dobro politično aktivistko. Članica Partije je postala že leta 1925. Na svojem službenem mestu je lahko »mimogrede«, neopazno opravila precej političnih nalog. Med drugim je tipkala matrice za razmnoževanje partijskih letakov... Pomembno pa je bilo delo na terenu, v Mostah. Po njenem mnenju je moralo tedaj v Mostah delovati več uličnih partijskih

celic, pa tudi SKOJ je imel svoje. Z njo so bili v celici še visokošolca Fridi Gerl (pozneje inženir kemije) in B. Popovič, stavbni delavec Ivan Zver in krojaški pomočnik Alojz Konjar. Po Angelini izpovedi je v moščanskih partijskih celicah začel v letih 1928—1929 politično delati tudi Boris Kidrič. V skojevske celice so prihajali pogosto predavat izkušeni partijski delavci in instruktorji. Zanesljivo sta tedaj delovali v Saturnusu in v Tovarni kleja dve močni obratni celici. V drugi je delal tudi Josip Nakrst iz Jarš (iz sedanje Kodrove ulice). Kako utrjena je bila organizirana politična dejavnost v Mostah, dokazuje dejstvo, da je bila v Nakrstovi hiši v Jaršah konec leta 1928 pokrajinska konferenca Komunistične partije.

Inž. Friderik Gerl je izpovedal, da je postal član SKOJ že leta 1920. Tedaj so v Mostah začeli ustanavljati tudi partijske celice in ko je tedaj stanoval v ulici, ki se zdaj imenuje Ulica Vide Pregarčeve, so imeli tam tudi ulično celico. Pri delavcu Bojtu, kjer je Gerl kot študent stanoval, so se komunisti pogosto sestajali. Člani celice so bili delavci Kemične tovarne, Tovarne kleja in zidarji iz Most. Gerl ni pojasnil, ali so bili v tovarni organizirani delavci hkrati tudi člani uličnih celic (ali celice). Dobro organizirani pa so bili tudi delavci cestne železnice in so imeli močno partijsko celico.

Po Gerlovih izpovedih je mogoče sklepati, da je bilo v prvem obdobju ilegalnega partijskega dela omrežje uličnih in obratnih celic močno razpredeno. Kaže tudi, da so bile celice precej delavne in da se niso omejevale le na svoje notranje delo. V njih so mnogo razpravljali o teoretičnih marksističnih problemih, kar je bilo v obdobju trenja med boljševizmom in trockizmom bolj ali manj aktualno po vsem svetu. V priznanje je šteti moščanskim komunistom, da so se v svojih celicah opredelili proti trockizmu. Prav tako so z vso odločnostjo nastopili proti Orjuni, ki se je v Mostah opirala na precej številne liberalce. Po divjaškem napadu orjunašev v proletarskih Trbovljah, ko je kot žrtev padel rudar, komunist Fakin, so moščanski komunisti pohiteli v središče Ljubljane branit delavski dom na Novem trgu, zakaj nevarnost je bila, da se bo tudi tu zgodilo nekaj podobnega, kar so doživeli v Trbovljah.

Komunisti v Mostah so delali tudi v raznih legalnih društvih in organizacijah, zlasti v delavskih, prosvetnih in športnih. Gerl je npr. nekaj časa vodil delavski pevski zbor.

V obdobju velike kapitalistične gospodarske krize po letu 1929 je delavstvo močno prizadela nezaposlenost. To je narekovalo političnim organizacijam še posebne naloge. Gerl se spominja, da so tedaj moščanski komunisti ustanovili delavsko kuhinjo v pomoč nezaposlenim delavcem. Delovala je tudi zadruga Delavski dom, ki je imela svoje prostore tam, kjer je zdaj stavba občinske skupščine Moste-Polje.

Kdor bo hotel podati čim popolnejšo podobo politične dejavnosti Most v dvajsetih letih, ne bi smel prezreti delovanja žensk delavk. O tem je nekaj značilnosti povedala tudi Angela Kovič-Klopčič. Članice Partije so se uveljavljale v naprednih legalnih ženskih organizacijah; svoje, komunistične ženske organizacije seveda niso mogle imeti. Leta 1926 je pokrajinsko (slovensko) partijsko vodstvo izbralo iz vrst komunistk članice komisije, ki je imela nalogo delati med delavskimi ženami po vsej Sloveniji. Komisijo je vodila Tončka Čeč, med članicami je bila poleg Anice Lokar, Marije Habe, Marjane Draksler in Pavle Kastrin tudi Angela Kovič. Ženska komisija je imela med drugim

nalogo razvijati svojo dejavnost tudi v legalni Zvezi delavskih žena in deklet, ki je bila pod vplivom socialdemokratov. Članice te organizacije je bilo treba pridobivati za revolucionarna komunistična stališča. Vendar so bile komunistke v tej organizaciji številčno prešibke, da bi bilo mogoče doseči kaj več pomembnejših uspehov; socialdemokratski voditelji so dosegli, da so bile izključene.

»RDEČA TRDNJAVA«

so imenovali Saturnus, ko se je ta postojanka organiziranega političnega gibanja v Mostah uveljavila s svojim delom tudi navzven. Razumljivo je bilo, da se je politična dejavnost borbenega delavstva Saturnusa morala pokazati bolj ali manj in prej ali slej tudi v ožji ali širši okolici tovarne, predvsem pa tam, kjer so delavke in delavci stanovali.

Iz pričevanj in dokumentov vidimo, da se je organizacijska dejavnost delavstva sprva omejevala v okvire sindikalne organizacije. Ta pa tedaj niti ni bila izrazito levo usmerjena; delovalo je celo več različnih strokovnih (sindikalnih) organizacij, med katerimi so bile najmočnejše socialdemokratske. Prav v njih pa so postopno dobivali vpliv komunisti. Takšen je bil tudi razvoj sindikalne organizacije v Saturnusu.

Vendar je bil za razvoj potreben čas, saj je bilo treba opraviti mnogo drobnega, vsakdanjega in stalnega dela med delavci, ki so se rekrutirali večinoma iz okoliških vasi, torej iz vrst kmečkih in polproletarskih družin. In Saturnus je postal politična šola zlasti za mlade delavce, ki so se iz njihovih vrst razvili številni ugledni politični delavci in delavke.

Revolucionarna stališča so se začela močneje uveljavljati po letu 1925, ko je v saturnuški sindikalni organizaciji postal glavni delavski zaupnik Franc Leskošek. Močneje je zaživela partijska celica. (Omenili smo že, da je že prej delovala obratna partijska celica razen v Tovarni kleja tudi v Saturnusu, vendar natančnejših podatkov iz tistega obdobja ni.)

Od 350 delavcev leta 1925 je sindikalna organizacija kovinarjev v Saturnusu štela komaj 14 članov. Velika večina delavstva je bila torej neorganizirana. Ko pa je delavstvo po nekaterih pomembnejših uspehih med mezdnim gibanjem uvidelo, da je njegova moč v organizaciji, se je začelo bolj oklepiti sindikata. Sindikat je postal prva politična šola delavcev. Franc Leskošek je bil zaposlen v Saturnusu do leta 1933, to je do tedaj, ko je po svetu že začela popuščati gospodarska kriza, v zaostali Jugoslaviji pa jo je obubožano delavstvo prav takrat najbolj občutilo. Kapitalistična podjetja so še zmeraj omejevala proizvodnjo in odpuščala delavce. Položaj delavstva se je iz leta v leto poslabševal. Nezaposlenost je grozila celo tistim delavcem, ki so še delali v reduciiranem delovnem času in za sramotne mezde.

Močan pritisk so čutili tudi delavci v Saturnusu. Grozili so jim celo, da bodo tovarno zaprli. Podjetje je napovedovalo, da bo odpustilo dvajset delavk. Delovni kolektiv pa je bil tedaj politično in organizacijsko že tako zrel, da se je v njem močno razvil čut proletarske solidarnosti. Na sindikalnem sestanku, ki ga je vodil Franc Leskošek, so navzoči delavci sklenili, da bodo vse storili za obrambo delavk, ki jim je grozil odpust. Preprečiti je bilo treba, da bi odpustili najzavednejše delavke, ki bi se jih delodajalci najraje otresli. Med

njimi sta bili tudi Pepca Maček in Angela Dovč, ki sta pozneje prevzeli največje breme politične dejavnosti in odgovornosti v Saturnusu pa tudi izven tovarne.

Pepco Maček in Angelo Dovč je pridobil Ivan Maček (Matija), da sta začeli delovati tudi v Zvezi delavskih žena in deklet. Ta organizacija je v tovarni prirejala predavanja. Njuna naloga je bila vzdrževati stike med politično organizacijo v tovarni in partijskim organizacijskim omrežjem. Politična poročila je Angelca prejela kamufilirana v ljubezenskih pismih: med besedilom, kakršnega si pišejo zaljubljeni, so bila skrita politična sporočila, namenjena Pepci Maček.

Leta 1935 je politični aktiv v Saturnusu mnogo pridobil s prihodom kovi narja komunista Toneta Dolinška, ki se je pozneje uveljavil zlasti ob začetku narodnoosvobodilnega gibanja kot dober organizator na širšem ljubljanskem področju. Tik pred vojno je bil sekretar ljubljanskega partijskega okrožja, v Saturnusu pa je po letu 1935 vodil partijsko organizacijo.

Delavci iz Saturnusa, udeleženci velikega zborovanja ob 30-letnici SMRJ, ob prihodu na železniško postajo Jesenice leta 1936

Dolga je vrsta delavcev in zlasti delavk, ki so bile v Saturnusu izredno politično delavne v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno. Politična dejavnost pa ni bila omejena le na tovarniško področje in ne samo na delo med saturniškimi delavci. Ta kolektiv je živel tesno povezan z vsem tedanjim delavskim gibanjem pri nas, z vsemi naprednimi tokovi in dogajanji, ki so pretresali svet. Vojna je bila že v zraku in torišče španske državljanske vojne se je sprevrglo v vojaški poligon fašističnih dežel, ki so se z mrzlično naglico oboroževale. De-

lavstvo je redno prejelo ilegalno politično literaturo in se čedalje trdneje in vse bolj množično povezovalo v rastoči partijski organizaciji, ki je nje delo začelo prehajati iz ilegale v javne, množične oblike dejavnosti in revolucionarnega boja.

Zato sodi takšna dejavnost, kakršna je npr. zbiranje sredstev za Rdečo pomoč, skrb za zapornike komuniste, ki so trpeli po ječah — predvsem zloglasna beograjska Glavnjača in zapor v Sremski Mitrovici —, pozneje pa tudi v koncentracijskih taboriščih, ki so jih jugoslovanski oblastniki začeli ustanavljati po fašističnem vzorcu, razpečavanje ilegalne partijske literature, nastopi na javnih demonstracijah, kot npr. med protidraginjskimi akcijami itn. — vse to sodi med pomembne oblike predvojnega delavskega gibanja pri nas. Zato je prav, da omenjamo takšne politične akcije, ki bi se dandanes morda utegnile zdeti manj pomembne, pa so bile tedaj ne le manifestacije politične zrelosti našega delavstva, marveč resne oblike političnega boja. Tako je nanje gledala tudi protiljudska oblast. V letih pred drugo svetovno vojno je bilo dovolj, da je kdo zbiral prispevke za Rdečo pomoč ali razpečaval politično literaturo, in že je protiljudski režim posegel po njem in ga »onemogočil«.

Naj torej omenimo nekaj saturniških delavk, ki so zbirale prispevke za Rdečo (ljudsko) pomoč in se redno udeleževale tudi drugih političnih akcij: Fani Žagar, Cilka Stopar, Marija Omahen, Anica Kocijančič, Angela Mazovec, Pepca Tratar, Anica Rojc, Slavka Nusdorfer, Mici Mrak, Rozi Stanko in Francka Ježek so se pridruževale Pepci Maček, Angeli Dovč, Cilki Maček itn., borkam, ki so tako znane v zgodovini delavskega gibanja v Saturnusu, da so že neločljivo povezane z vsem, kar Saturnus pomeni v delavskem gibanju na širšem moščanskem področju. Oproščeno pa naj bo, da v takšnem krajšem prispevku ni mogoče naštetih vseh udeležencev različnih političnih akcij, čeprav bi to bilo najpravičnejše, ne glede na to, ali žele posamezni živi aktivisti ostati anonimni ali pa iščejo ime tam, kjer so ga upravičeni iskati.

Ko govorimo o politični dejavnosti kolektiva v Saturnusu, velja opozoriti tudi na to, da so posamezne delavke ali delavci prevzemali nekatere naloge zaradi posebnih razlogov; potrebna je bila namreč velika previdnost pred razrednim sovražnikom, pred policijo in ovađuhi. Nekatere aktivistke so že imele »črno piko« — to se pravi, da so se morale še toliko bolj varovati pred zasledovanjem policije, da bi ne padle v njene roke. Po več letih neutrudljivega političnega dela sta bili najbolj osumljeni Pepca Maček in Angela Dovč. Zato je razumljivo, da bi ne bilo pametno, marveč bi stvari celo škodovalo, če bi ju zalotili pri taki akciji, kakršna je bila npr. prenašanje politične literature, saj ju je policija večkrat ustavljala in jima stikala po torbicah. Toda literaturo je bilo treba vsekakor prenašati. Za to nalogo so bile izbrane najbolj spretnе delavke, ki so zbujale najmanj pozornosti in še niso bile pod policijskim nadzorom. Taka je bila predvsem Micka Petrič, vselej pa se je bilo mogoče zanesti tudi na delavke Micko Mrak, Cilko Špenko, Anico Rojc itn.

Tovarišev doslej skoraj še nismo omenili. Posebej je mogoče obširno govoriti o dejavnosti Franca Leskoška in Toneta Dolinška, in to ne le v zvezi z dejavnostjo v Saturnusu. Nikakor pa se ni mogoče ogniti tudi tovarišev Vilija Šlambergerja, Lojzeta Nusdorferja, Miha Berčiča in še vrste drugih političnih delavcev, ki so delali dolga leta v Mostah, tako v tovarnah kakor na terenu, v raznih organizacijah, društvih itn. ali prevzemali posebne partijske naloge.

Prav tako bi se kazalo posebej dotakniti nekaterih političnih akcij v letih pred drugo svetovno vojno, ko je bila politična dejavnost, ki so jo vodili komunisti, čedalje živahnejša in močnejša. Nekatere izmed teh akcij so namreč izredno razgibale delovne množice in jim vlile moralnih moči. Takšna je bila nedvomno proslava dvajsetletnice oktobrske revolucije. Komunisti in simpatizerji so politično razgibali napredne delavke in delavce, da bi kar najširše in čimbolje opravili častno nalogo. Seveda niso bile mogoče nobene javne proslave in množične manifestacije, toda ta akcija je bila kljub temu v pravem pomenu besede množična. Organizacije so poskrbele, da je bilo povsod in vsakomur na obeh, kako delavski razred samozavestno pozdravlja svojo dotlej največjo zmago v zgodovini — zmago velike proletarske revolucije. Mogoče je govoriti o pravi povodnji letakov in lepakov, gesel in simbolov. Tudi v Mostah so jih raztrosili po vsem terenu — in to nikakor ni bila kaka otroška naloga. Komunistov je bilo za obsežne naloge premalo, simpatizerjev pa že lepo število in je bilo včasih mogoče govoriti o pravih množicah, ki so bile pripravljene pomagati vodilnemu političnemu aktivu. Tako je bilo v tem primeru tudi v Saturnusu. Tamkajšnja organizacija je imela nalogo po vseh moščanskih tovarnah razdeliti letake v proslavo dvajsetletnice oktobrske revolucije. Ta naloga je bila opravljena s sodelovanje komunistov in simpatizerjev na terenu pa v povezavi z rajonskim partijskim komitejem v Polju, ki je pri Poldetu Mačku pripravil letake.

Kako nevarne so bile takšne akcije, kaže med drugim tudi primer, da so prav tedaj prišli Toneta Dolinška, ki je pri trošenju letakov Ob železnici padel v policijsko zasedo. Obsojen je bil na enajst mesecev ječe.

VRATA ZAPOROV SO BILA VEDNO ODPRTA

To je bila značilnost obdobja ilegalne politične dejavnosti v letih pred drugo svetovno vojno. Še tako preprosta politična akcija je bila zvezana z večjimi ali manjšimi težavami in aktivist je vselej tvegati, da bo padel v pest razrednega sovražnika. Rekli pa smo že, da so mnogi komunisti dobili »črno piko« — policija jih je vodila v svoji kartoteki in nadzirala — navadno po zaslugi ovaduhov, denunciantov, ki jih ni manjkalo niti med socialdemokrati. To je potrdil tudi primer v Saturnusu. Socialdemokrati niso niti mnogo skrivali svojega sovraštva do Pepce Maček, ker so jim bili komunisti trn v peti in najodločnejši nasprotniki njihove oportunistične politike. Seveda pa zopet ne gre postavljati v senco vsega tistega delavstva, ki je bilo včlanjeno v socialdemokratskih organizacijah. To je pozneje potrdila tudi narodnoosvobodilna vojna, ko so se bivši ali še zmeraj prepričani socialdemokrati brez pridržkov udeležili splošne ljudske vstaje.

O Francu Leskošku je treba zapisati, da je imel skoraj nenehno nad seboj policijo in je zato večino časa preživel v ilegali — tudi tedaj, ko je stanoval v sedanji Partizanski ulici v Mostah, v hiši, kjer ga je leta 1937 obiskal tovariš Tito. Policijske preiskave na Leskoškovem domu so bile domala nekaj vsakdanjega.

Angelco Dovč so prvič prijeli leta 1937, ko so odkrili, da je navdušila delavke, ki so potem zbirale sredstva za španske borce. Z njo vred so aretirali okrog 15 delavk. Zaprte delavke so stopile v tridnevno gladovno stavko.

Za Pepco Maček so še zlasti gledali, da bi jo mogli česar koli obdolžiti. Sovražnike je imela med samim delavstvom, socialdemokratski mogotci pa so jo hoteli zlepa ali zgrda izriniti iz tovarne. Leta 1938 so zahtevali, naj tovarno zapusti. Avgusta istega leta jo je policija zaprla. Zaprta je bila štiri mesece in se poslej res ni mogla več vrniti v tovarno. Tam je nadaljnje pomembne naloge prevzela Angelca Dovč. Izvolili so jo za glavno delavsko zaupnico. Poslej so še bolj vneto gojili sovraštvo proti nji tisti redki posamezniki, ki so hoteli gospodariti nad delavstvom. To so bili predvsem Strašek, Krušec in Ogrin, ki so med NOV očitno pokazali svoj pravi obraz in se postavili na stran sovražnikov ljudstva. Za Straška je ugotovljeno, da je s pravo zagrizenostjo zalezoval komuniste v Saturnusu in nenehno vohljaj, da bi kaj odkril in ovadil.

Stalna nevarnost, ki je spremljala aktiviste vso dobo njihove ilegalne dejavnosti, pa je bila tudi šola za mnogo hujše preizkušnje med okupacijo in ljudsko vstajo. V ljudeh se je izostril čut za previdnost, za odkrivanje nevarnosti, pa tudi za boljše spoznavanje posameznikov, ki bi se med njimi utegnili skrivati sovražniki kot volkovi v ovčji koži. Tako je vse trpljenje, stradanje, skrivanje pred sovražnikom, iskanje in preskušanje raznih oblik konspirativnega dela itn. pozneje tudi koristilo našemu velikemu boju za zmago revolucije.

Zato je treba vso vsebino in oblike predvojnega delavskega gibanja gledati v nepretrgani povezanosti, v preraščanju v ljudsko vstajo. Čeprav ločimo posamezna obdobja, npr. predvojno obdobje do začetka ljudske vstaje (NOV), moramo v vsem naprednem gibanju videti nepretrgano rast, ki je sicer na posameznih stopnjah dobivala različne oblike, v bistvu pa ostala eno in isto: boj delavskega razreda in delovnega ljudstva za zmago naprednih načel, za novo družbo.

Ni bilo naključje, da se je osvobodilno gibanje na moščanskem področju razmeroma zgodaj razvilo in močno razpredlo. Nedvomno je bilo podobno povsod tam, kjer se je osvobodilno gibanje že od samega začetka lahko naslonilo na organizirane aktiviste in na razne oblike organizirane politične dejavnosti. Tako je poznejša rast Osvobodilne fronte tudi na moščanskem terenu z vso svojo dejavnostjo in s svojimi uspehi dokazovala, da se je razvila iz zdravih tal, se oprla na trdne temelje in na tradicijo proletarskega kraja.

POT JE BILA TOREJ UTRTA

za prehod v nove oblike političnega boja, za katere je oznaka »delavsko gibanje« morda že kar preozka. Vendar je upravičeno reči, da se revolucionarni boj ni začel šele med okupacijo z oboroženo vstajo, marveč da segajo korenine tega boja v same začetke delavskih organizacij. Govoriti je mogoče o organskem razvoju, o nepretrganem osveščanju delavskega razreda v raznih oblikah razrednega boja. To tudi narekuje in upravičuje zbiranje podatkov o značilnostih predvojnega gibanja pri nas. Moste so za to dovolj hvaležno področje.

Videli smo, da se je partijska dejavnost na moščanskem področju razvila kmalu po prvi svetovni vojni in da ni zamrla v vseh letih ilegalne dejavnosti. Oblike so se spreminjale, boj pa ni nikdar prenehal. Tovarne so bile močna žarišča političnega dela in organizacijskih akcij, nekatere so bile močnejše, druge šibkeje postojanke revolucionarnega delavskega gibanja. Če le pre-

beremo imena na spominskih ploščah, ki so vzdane v moščanskih tovarnah, ali si ogledamo spomenike borcev in talcev iz NOV, se že lahko prepričamo, da so v vseh teh kolektivih delali zavestni revolucionarji in da je bila politična organizacija razpredena več ali manj povsod.

Kot primer naj omenimo Tovarno kleja. V njej je delovala partijska celica med prvimi v Mostah. Pred drugo svetovno vojno je v tem kolektivu deloval komunist Alojz Kusold. Ko so ga odpustili, je zdravo seme revolucionarnosti tovarniškega delavstva klilo dalje. Leta 1940, ko je bila Partija še povsod v ilegali, je partijska celica štela 10 članov — vsak petnajsti član kolektiva je bil organizirani komunist! V kolektivu je bilo 40 žensk. V partizane je šlo 20 delavcev — vsak peti moški je bil partizan. Sedem od njih jih je padlo. In celoten kolektiv te tovarne je bil razmeroma majhen: 140 ljudi.

Ljubljanske partijske celice — torej tudi moščanske — je v zadnjem obdobju pred vojno neposredno povezoval okrožni komite. Njegovo precej obsežno področje je segalo tudi v širšo ljubljansko okolico, vendar na vzhodu le do Zaloga, na jugu do Borovnice in na severu do Šmarne gore. Prvi rajonski komite je bil ustanovljen že leta 1932 v Polju. Partijsko organizacijsko omrežje pa se je začelo hitreje razpredati po letu 1940, ko je že kazalo, da se vojni požar ne bo omejil le na zahodno Evropo. To je dobilo potrdila junija naslednjega leta, ko je fašizem pognal svoj vojni stroj v Sovjetsko zvezo. Tedaj je razvoj že narekoval ustanovitev rajonskih komitejev na vsem ljubljanskem področju in Vida Tomšič in Lojze Ocepek sta dobila nalogo, da pripravita ustanovitev moščanskega rajonskega komiteja.

Ceprav je bila Jugoslavija leta 1940 še izven vojne, je delavski razred pri nas že močno čutil vpliv vojnih razmer. Pa tudi delovni ljudje nasploh so čedalje bolj trpeli zaradi draginje. S čedalje večjo ogorčenostjo se je ljudstvo obračalo proti protiljudskemu režimu, ki ni skrival svojih simpatij do fašističnih sil »osi«. Jugoslovanski oblastniki so se zgledovali po Hitlerju in so samo čakali priložnosti, da bi se mu vdinjali. Začeli so ustanavljati koncentracijska taborišča za naše revolucionarje, kakor so to delali nacisti v Nemčiji.

Revolucionarnost med množicami je naraščala. Manifestirala se je med drugim pri zbiranju podpisov za Društvo prijateljev Sovjetske zveze, zlasti pa v protidraginjskih akcijah.

Z organizacijo protidraginjskih akcij so nastajali tudi v moščanskih tovarnah protidraginjski odbori, ki so jih sestavljali najnaprednejši delavci. Tedaj so že skoraj v vseh tovarnah delovale partijske celice in je bilo mogoče toliko lažje ustanavljati protidraginjske odbore. Vendar so jih ustanavljali tudi tam, kjer partijskih organizacij še ni bilo (npr. v sedanji Pletenini).

Ko so jugoslovanski oblastniki pozaprli mnoge komuniste, ki so jih imeli zapisane v svojih policijskih kartotekah, in jih večino poslali v koncentracijska taborišča v Bileći ali Ivanici, severa ni bilo prizaneseno tudi moščanskim političnim delavcem, ki se niso pravočasno umaknili v ilegalo. Sovražnik je tako računal, da bo razbil komunistično organizacijo in z raznimi vabami in lažmi zvalil delavce v svoje tako imenovane zelene, dejansko fašistične sindikate, ki jih je tedaj začel ustanavljati. Vaba je bila najprej namenjena krščanskim socialistom, ker so se fašisti predstavljali kot branilci vere in »krščanske kulture«, ogrožene od »boljševiškega, azijskega barbarstva«. Toda tudi krščanski socialisti se niso mogli izneveriti svoji proletarski naravi in poštenosti.

Delavke iz Saturnusa na proslavi 30-letnice podružnice SMRJ na Jesenicah leta 1936

Čedalje hujši pritisk reakcionarnega režima na vse napredno je rodil med delavstvom toliko močnejši odpor. Še trdneje se je delavstvo strnilo in toliko bolj živo čutilo, da potrebuje kar najmočnejšo organizacijo. Zato je tudi kljub vsemu terorju množično nastopalo v protidraginjskih demonstracijah.

Moščanski komunisti so tedaj pogosto prirejali množične sestanke in izlete v okolico, kjer so se lahko nemoteno porazgovorili. To so bila prava zborovanja in posvetovanja, na katerih so navadno govorili vodilni partijski organizatorji. Na enem takšnih zborovanj je bil tudi Boris Kidrič. Teh manifestacij, ki so bile sicer predvsem delavske, so se udeleževali tudi napredni kmetje iz vasi na vzhodu Ljubljane — kot se je tudi že večkrat prej pokazala povezanost delavcev in kmetov. Kmetje so dokazali solidarnost s stavkajočimi delavci zlasti v obdobju velikih stavk v Kranju, v Vevčah in drugod, ko so delavci med stavkami ostajali v tovarnah in se niso pustili izpreiti. Kmetje so jih podprli z živežem.

Izleti moščanskih komunistov so bili tedaj že tradicija. Moščanski delavci so zlasti ob prvem maju obiskovali delavstvo v drugih industrijskih krajih, npr. na Jesenicah. Tako so najnaprednejši, navadno organizirani delavci navezovali neposredne medsebojne stike in izmenjavali svoje izkušnje, ki so si jih pridobivali med razrednim bojem.

Tik pred vojno se je partijsko organizacijsko omrežje začelo čedalje bolj razpredati iz tovarn na teren tudi v okoliške vasi, kjer je stanovalo mnogo delavskih ali polproletarskih družin in naprednih kmetov. Značilna je rast organizacij na terenu. Organizirani tovarniški delavci so v krajih, kjer so stanovali, po potrebi ustanavljali tako imenovane akcijske celice. Te celice so bile

»namenske«, ustanovljene za posebne, enkratne, občasne ali tudi trajnejše akcije. Ugotovljeno je, da so imeli aktivisti iz Saturnusa velik vpliv pri nastajanju takšnega organizacijskega omrežja na moščanskem terenu.

Tako postane tudi razumljivejša, zakaj je bil v tistem prelomnem obdobju najprej ustanovljen rajonski komite prav na moščanskem področju: teren je bil za to zrel.

Ko je številne protidraginjske odbore povezal osrednji odbor, je bil tudi v njem že nekak zametek za ustanovitev rajonskega partijskega komiteja oziroma kmalu nato še rajonskega odbora OF. V osrednjem protidraginjskem odboru so namreč bili (kolikor se je dalo ugotoviti) Lojze Ocepek, Angelca Dovč, Ančka Rojc in Gustelj Rozman.

Sklep

Tu mora zapisovalec prepustiti nadaljnjo nalogo tistim, ki opisujejo obdobje narodno-osvobodilne vojne, izredno bogato po zgodovinskem dogajanju, nadvse dramatično in še živo v spominu prič — čeprav je dandanes že več tistih, ki so se za zmeraj poslovili od nas. Dali pa so nam vse in sadovi njihovega boja bodo ostali dobrina našega in prihodnjih rodov. Slé-herno naše dejanje in vsa prizadevanja med našo graditvijo nove družbe bi jim morala biti posvečena kot oddolžitev, kakor je to tudi dolžnost prihodnjih rodov. To naj nas vodi pri prikazovanju tega najslavnejšega obdobja naše zgodovine.

MARJAN MOŠKRIČ

REVOLUCIONARNE IDEJE KOMUNISTOV SO SE URESNIČEVALE V VSAKODNEVNEM BOJU V ZADVORU, SOSTREM, DOBRUNJAH IN BIZOVIKU PRED 2. SVETOVNO VOJNO IN V NOV

SVOBODA ZADVOR — ŽARIŠČE REVOLUCIONARNEGA GIBANJA

Revolucionarno delavsko gibanje v bivši dobrunjski občini je bilo tesno povezano z razvojem delavskega prosvetnega društva Svoboda v Zadvoru. V okviru društva so bile dane možnosti ne samo za kulturno in prosvetno de-

Zadvor in Sostro danes

javnost, ki je s svojo revolucionarno vsebino vplivala na razvoj razredne zavesti delavstva in zbliževala vse napredne sile, temveč je bilo v njem omogočeno tudi širše politično delo. V društvu in prek njega so sicer maloštevilni komunisti lahko organizirali ne samo širše politično delo, temveč tudi uveljavljali in utrjevali partijsko organizacijo samo.

Pogoji za ustanovitev društva seveda niso bili dani čez noč ali prišli sami od sebe. Ustanovitev društva je bila rezultat dotedanjih naporov in konsolidiranja naprednih sil vse od prve svetovne vojne. Številčno so bili tedaj delavci v odnosu na ostalo prebivalstvo dokaj močni, toda niso bili organizirani in niso imeli skoraj nobenega vpliva na politično življenje na terenu, ki so ga trdno držali v svojih rokah klerikalni veljaki. Iz prve svetovne vojne se je sicer vrnilo nekaj revolucionarno razpoloženih ljudi, vendar brez neke organizacijske povezave niso dosegli bistvenih uspehov.

V dvajsetih letih je odrasčala mlada generacija, kritična do vladajočega družbenega sistema, ki ji še zdaleč ni nudil tistega, kar je pričakovala, generacije, ki je pri iskanju zaposlitve ne samo v Sloveniji, temveč širom po državi prihajala v stik z revolucionarnimi idejami in jih — ker so bila v njih uresničena njena lastna hotenja — tudi sprejemala.

Zato je prav gotovo pomembna prva skojevsko skupina v Zadvoru. Njeni člani so bili Tone Trtnik, Gabrijel Gašperšič in Srečko Smrekar. Ustanovljena je bila že leta 1924. Pobudnik za ustanovitev te skupine Tone Trtnik je bil poslej živa vez med ilegalnim delom v Ljubljani oziroma tamkajšnjim partijskim vodstvom in terenom. Prek te zveze so prihajali inštruktorji in literatura, ti mladi skojevci so organizirali zbiranje prispevkov za Rdečo pomoč. Veliko vlogo je odigrala trojka tudi pri združevanju mladine in pri povezavi terena s tistimi člani KP, ki so bili organizirani na delovnih mestih.

O delu trojke pravi Gabrijel Gašperšič med drugim tudi naslednje:

»... O ustanovitve naše trojke v letu 1924 so naše sestanke večkrat posečali tovariši skojevci, pa tudi člani KPJ. Prinašali so direktive in razno ilegalno literaturo, katero smo študirali in potem razpečavali med zanesljive tovariše. Prav tako smo za različne akcije dobivali razne propagandne letake, ki smo jih lepili in trosili po vaseh. Sestanke smo imeli pri Trtniku, Smrekarju, pri meni ali kar v naravi.« In dalje »... Imeli smo nalogo, da se čimbolj zbližamo z mladino, ki še ni bila v klerikalnih organizacijah Orel ali Prosveta, in jo usmerjamo v naprednejše organizacije, katere je vodila KPJ. Zaupnejšim smo izročali ilegalno literaturo. Zbirali smo denarna sredstva za Rdečo pomoč... Najprej smo se lotili dela v vasi Zadvor. Navezali smo prijateljske odnose z mladinci in fanti. Hoteli smo odpraviti medsebojne spore in sovraštvo med vami, kar se je do tedaj mnogokrat končevalo s pretepi. To nam je tudi uspelo. Od leta 1927 v vasi ni bilo več pretefov, mladina pa ni več hotela v klerikalno Prosveto — razen nekaj zagrizencev. Nastali sta potreba in težnja po kulturni organizaciji, v kateri bi bilo možno napredno kulturno in prosvetno delo. Ob koncu leta 1927 smo uspeli dobiti dovoljenje in potrjena pravila za ustanovitev Svobode... V letu 1927 smo se zbližali tudi z nekaterimi starejšimi komunisti oziroma s tovariši, ki so delali v naprednih organizacijah. Bili so to Viktor Vodnik, Jože Perčič, Niko Bricelj, Franc Kocjančič, Pavel Moškrič, Jože Moškrič in še vrsta drugih. Prav ta skupni aktiv je vse pripravil za ustanovitev Svobode, ki je bila tako velikega pomena za naš kraj...«

USTANOVITEV IN PRVA LETA DELOVANJA SVOBODE (1928—1935)

Ustanovitev Svobode — pod socialnodemokratskim dežnikom, kar je sploh bilo pogoj za to — je narekovala neposredna potreba po širšem in organiziranem političnem delu. Še neustanovljeno pa je bilo društvo že naprej opozorjeno z aktom velikega župana ljubljanske oblasti, da kljub dovoljenju ne bo moglo delovati, če bo skušalo prekoračiti ozke okvire, ki so jih predvidevala pravila in je bilo v njih posebej poudarjeno, da je »podružnica nepolitična«.

Pripravljalni odbor je proti koncu leta 1927 uredil vse potrebno za ustanovitev Svobode. Ustanovni občni zbor je bil v gostilni Mihe Jeriha pozno jeseni leta 1927. Decembra 1927 so bila pravila društva potrjena. Pri ustanovitvi društva so bili posebno aktivni Niko Bricelj iz Bizovika, Franc Kregar in Tone Zorc iz Hrušice, Tone Trtnik, Franc Černe, Gabrijel Gašperšič, Franc Gašperšič, Karel Smrekar, Ciril Rome, Jože Perčič, Jože Berčič, Pavel Moškrič, Jože Moškrič, Srečko Smrekar, Franc Kocjančič, Rudolf Šimenc in drugi; vsi ti so bili tudi pozneje jedro društva, njegovi aktivni člani in funkcionarji.

Na ustanovnem občnem zboru je sodelovalo 51 članov, že v naslednjem letu pa se je njih število dvignilo na 120. V prvem upravnem odboru so bili: Niko Bricelj, mizar iz Bizovika — predsednik, Tone Trtnik, ključavničar iz Zadvora — tajnik, Jože Perčič, papirniški delavec iz Zadvora — blagajnik, člani pa Franc Kregar, mizar — Štepanja vas, Franc Rome, papirniški delavec — Dobrunje, Franc Gašperšič, pleskar — Zadvor, Gabrijel Gašperšič, klepar — Zadvor, Franc Breskvar, zidar — Bizovik, Polde Kuč, delavec iz Hrušice, Ciril Rome,

Člani Svobode iz Dobrunj na izletu v Taborsko jamo leta 1929

vajenec — Dobrunje, Micka Jakopin, delavka — Bizovik, Janez Cankar, sodar — Zadvor. Med prvimi člani odbora sta bila poleg socialdemokratov Janeza Cankarja, Franca Kregarja in nekaterih drugih tudi skojevca Tone Trtnik in Gabrijel Gašperšič; oba kot komunisti pred oblastjo nista bila toliko kompromitirana kakor npr. Franc Kocjančič in drugi, ki zato niso mogli sodelovati v odboru. Prav tako glavarstvo ne bi potrdilo društva, če v njem ne bi sodelovali oziroma bili med predlagatelji socialdemokrati.

Prvi občni zbor je bil januarja leta 1928 v Dobrunjah v gostilni pri »Grešniku«. Tu so bili tudi prvi društveni prostori, tu so se člani zbirali k delu v sekcijah, ki so bile takoj ustanovljene, ter imeli predavanja o marksizmu in o delavskem gibanju, kar je bila osnova vsega dela Svobode. Že od vsega početka je bila velika pozornost posvečena vzgoji mladine.

Prvi sekciji v letu 1928 sta bili *dramatska*, ki je že 19. aprila 1928 gostovala v Zalogu, in *tamburaška*, ki je za prvi izlet na Lisičji grad v poletju 1928 naštudirala koncert. Tamburaški zbor je vodil učitelj Fajon. Prav tako je bila že leta 1928 ustanovljena *knjižnica*, ki so zanj prve knjige prispevali člani sami. Velike težave je imela *dramatska sekcija*, ker ni imela primernih prostorov. Edina dvorana v vsej občini Dobrunje — v Sostrem — je bila v rokah klerikalnega društva Orel, ki je užival vso podporo oblasti. Zato ni bilo moči misliti, da bi v njej lahko gostovala tudi *dramatska sekcija Svobode*. Njen odbor je kljub pričakovanju odklonilnega odgovora zaprosil za uporabo dvorane v Sostrem, a prošnja je bila res zavrnjena. Zadnja možnost je bila dvorana v Zalogu pri Cirilu Požarju. Tu je imela svoje prostore Svoboda Zalog, s katero je odbor Svobode Zadvor takoj po ustanovitvi navezal tesne stike. Zaloški svobodarji so zadvorske toplo sprejeli in v tej dvorani so bile tudi prve prireditve njih *dramatske sekcije*.

Klerikalna Prosveta kljub vsestranski podpori še zdaleč ni imela toliko uspeha kot novoustanovljena Svoboda, čeprav se je ta bojevala z vrsto težav, posebno s finančnimi. Zato je bilo še razumljivejše strupeno sovraštvo klerikalnih veljakov. Prosveta (kasneje organizacija Slovenski fantje) je postala pozneje pod vodstvom kaplana Filipa Žaklja središče najreakcionarnejših elementov. V sovraštvu do vsega naprednega se je v tem društvu vzgajal majhen del mladine in se pripravljajl za bodoče klavce na Sv. Urhu.

Pri »Grešniku« v Dobrunjah sedež društva ni bil niti vse leto 1928 — zaradi nesporazuma z lastnikom je bil prenesen v Zadvor. Širše možnosti za razvoj društva so bile dane leta 1931, ko je lastnik gostilne pri Glastovcu Miha Jeriha zgradil dvorano, v kateri so bile poslej vse društvene prireditve. Še pred tem pa je — tudi leta 1931 — uredil v svoji novi hiši v Zadvoru št. 74 večji kletni prostor za potrebe društva Franc Kocjančič, ki je bil že med ustanovitelji društva pa je tudi pozneje v njem aktivno deloval. V tem prostoru so vadili godbeniki in pevci, v njem je bila knjižnica, posebno dobro pa je služil za predavanja, razne sestanke in razgovore. To seveda ni ostalo skrito žandarmeriji v Hrušici. Čestokrat je vpadala in motila svobodarje pri delu.

Živkovićeve diktature leta 1929 se je nekaj članov ustrašilo in izstopilo iz društva, del pa jih je odpadel, ker je dotedanji predsednik društva Niko Bricelj odšel iz Bizovika in potegnil za seboj skoraj vse člane iz Hrušice. Pred nastopom Živkovićeve diktature je imelo društvo 134 članov, potem pa se je število skrčilo

na nekaj čez 60 članov, ki so bili večinoma iz Zadvora. Iz Sostrega so bili med najaktivnejšimi Viktor Vodnik, Franc Alič in Jože Omahen.

Po odhodu Nika Briclja je bil izvoljen nov odbor: za predsednika Franc Gašperšič, za tajnika Karel Smrekar, za blagajnika Gabrijel Gašperšič, odborniki pa so postali Franc Rome, Pavel Moškrič, Franc Kregar in drugi. Iz Bizovika in Hrušice je ostalo včlanjenih le še 7 vnetih delavcev.

Za g o d b o so bili zbrani prvi prostovoljni prispevki leta 1930. Vsak godbenik je prispeval za nabavo inštrumentov 300 dinarjev, nekateri člani pa so denar posodili oziroma položili kavcijo, saj so bili inštrumenti naročeni samo s 3800 dinarji gotovine, njih polna cena pa je znašala 22.000 dinarjev. Note si je nabavljal vsak sam. Godbo je vodil učitelj osnovne šole Fajon, ki je vodil tudi pevski zbor, prav tako ustanovljen leta 1931. Fajon je bil velik ljubitelj glasbe in požrtvovalen vodja vseh glasbenih sekcij v Svobodi. Klerikalni režim ga je z grožnjo prisilil, da je opustil to delo, in sicer z brezkompromisno alternativo: ali Svoboda ali šola — to je služba.

Godbeni odsek Svobode v Dobrunjah leta 1931

Leta 1930 je postal predsednik društva Jože Moškrič in bil na tem mestu 2 leti. Potem pa je moral zaradi pritiska klerikalnega vodstva v Jugoslovanski tiskarni, kjer je bil zaposlen, predsedniško mesto pustiti. Nasledil ga je Tone Trtnik, tedanji tajnik društva. Vodstvo Svobode se je stalno trudilo za politično in kulturno vzgojo delavstva in je veliko pozornost posvečalo predavanjem, ki so bila sprva pri »Grešniku«, pozneje pa pri Glastovcu in pri Francu Kocjančiču. Predavali so Bogo Teply, Bratko Kreft, Tone Seliškar, Favaj, Vinko

Košak in drugi, med njimi tudi zobotehnik Ravnikar iz Dobrunj, pa tudi domačini, največkrat Jože Mazovec in Jože Moškrič. Na teh predavanjih je mnogokrat prišlo do živahnih razprav; bila so velikega pomena za izobraževanje članov, saj so prav tu dobivali prvo znanje o marksističnem svetovnem nazoru, se ideološko izpopolnjevali in se usposabljali za sprejem v KPJ.

Omenili smo že, da se je društvo bojevalo s hudimi finančnimi težavami. Edini vir dohodkov so bili prostovoljni prispevki članstva in del članarine. Malenkostne podpore so prispevale razne strokovne organizacije po tovarnah, a tega je bilo res malo, ker so bile tudi same v finančnih stiskah. Še redkeje je društvu uspelo dobiti podporo — samo po ostrih bojih — na sejah občinskega odbora, katerega člani so bili nekaj časa tudi Tone Trtnik, Franc Rome in Franc Gorše. Občinski odbor je dodelil finančno podporo šele na ostre zahteve, v posameznih primerih podprte tudi s strani članov društva, ki so prišli na odprte seje kot poslušalci. V nekem takem primeru je dobila Svoboda podporo v višini 300 dinarjev kot v zasmeh izplačano v kovancih po 25 par.

Stalna oblika društvenega dela, predvsem v poletnih mesecih, so bili tudi izleti članov in simpatizerjev Svobode. Večkrat so jih organizirali skupno s sosednimi društvi, posebno s člani zaloške Svobode. Izleti so se skoraj vedno spremenili v prava politična zborovanja. Priljubljene so bile bližnje izletniške točke, kot npr. Pečar, Podgrad, Besnica. V sodelovanju z drugimi društvi so svobodarji pripravili tudi daljše izlete, tako npr. leta 1934 k Sveti Trojici, kasneje v Taborsko jamo in na Rašico. Na izletih sta sodelovala tudi pevski zbor in godba, ki sta oba nastopala tudi na skupnih manifestacijah glasbenih ansamblov Svobod npr. v Kamniku, Trbovljah, na Jesenicah, v Celju. Vsako leto so svobodarji praznovali 1. maj in je praznovanje pri Pečarju postalo že tradi-

Pevski zbor Svobode Zadvor leta 1932

Hudal: "Si si mi dovolje ostati, da mi ne škodil."

Grinin: To ne. "Trudabim se uveljaviti gospodarske domavnosti družbe, namreč po historičnem
ste si pravi do bogastva, ne smatramo za tateno. Zato razpravljamo, da
se namu jdi gospodarski vrednosti, ne ploviti delavca po ceni, jufundirali
delu, ne pa po vrednosti izposrežnega dela. I delavci pa gledajo drugače,
oni vidijo v svojih delu vire bogastva, ki si ga pa lastiti ni. In po razmisli."

Hudal: "Ta vi ne to namo govoriti?"

Grinin: "Vladar. Nam ni tako? Govorim, ki pravi, da si vsa vendar ni ustala
zakupa sibi, in tudi ne na enkrat, postolama se po gradbi. Skupaj za
objektive, stopi za stopine. Dohler ste jufundirali samo s delavci, ki
bi ostali doživeti, ali. Hladno pravite vi, vsi jufundirali, mi jufundirali, ki ste
jih jufundirali, se jufundirali, a ko ste jih 100 ne jufundirali, jufundirali
jufundirali, sibi ni tako? Toj je vendar delo in samo delo, delo. Hladno
ki ustroja vrednost, in samo zato, ki tega dela niste plačali, po
razpisu vrednosti, ste mogli jufundirali, stvarno in nehamo stvari. ~~Leto~~
ki je pravo stvar naša last, in v resnici je po ploči jufundirali, ki so
namu dovolje, moči 20-40 let."

Faksimile rokopisa Moškričeve delavske igre Borba za kruh, ki so jo igrali pred 2. svetovno vojno

Sresko na oblastvo v Ljubljani.

No.14044/5.

Ljubljana, dne 17. septembra 1936.

Gospod

M o š k r i c Jože,

Z a d v o r štev. 7. Sp. Hrušica

Svoječasno na osnovi določil naredbe poverjenišтва za
notranje posle deželne vlade za Slovenijo z dne 1. III. 1919 št. 1. št. 391/
60 pod št. 21.287/1 od 25. X. 1932 izdano odobritev besedila Vaše drame "
Rdeče Rože" preklicujem, ker je igra radi ostrega poziva na razredni boj
zelo tendenčna in za današnje razmere neprimerna.

Proti tej odločbi imate pravico pritožbe na kraljevsko
bansko upravo Dravske banovine v Ljubljani v roku od 15 dni. Pritožbo
bi bilo vložiti potem sreskega načelnika in kolekovati s kolekom za 20.-
Din.

Dva izvoda Vaše drame Vam obenem vračam.

Sreski načelnik:

Okrajno načelstvo v Ljubljani preklicuje Moškričevo igro Rdeče rože

cionalno. Žandarmerija ga kljub naporom ni mogla preprečiti. Prav tako je bilo tudi na raznih delavskih zborovanjih, ki so se jih člani društva pod vodstvom komunistov kolektivno udeleževali in na njih aktivno sodelovali.

Ko je Miha Jeriha zgradil v Zadvoru manjšo dvorano, v kateri je potem Svodoba stalno gostovala, je močno razvila svoje delovanje tudi dramska sekcija, ki je vsako sezono uprizorila več del in pri tem skrbno pazila na njih izbor. Kot režiser je večkrat gostoval Jože Mazovec, ki je obiskoval režiserski tečaj. Stalni najboljši igralci v letih od 1930 do 1935 so bili Franci in Francka Miklavc, Srečko Smrekar, Nace Ferfila, Franc Kocjančič in vrsta drugih. Dramatska sekcija je večkrat gostovala v sosednjih krajih, predvsem v Zalogu in Šentvidu, pa tudi na Delavskem odru v Ljubljani. Čutiti pa je bilo pomanjkanje naprednih in revolucionarnih dramskih del, ki bi delavce družila in jim vlivala moč v njihovem boju. To vrzel je hotel vsaj nekoliko izpopolniti Jože Moškrič (ki je tudi sodeloval v dramski sekciji) in začel je sam pisati drame. Prvo delo so bile Rdeče rože, ki so mu tudi najbolj uspele. Uprizorili so jih najprej v Zadvoru novembra leta 1932. Prvo predstavo je Jože Moškrič tudi sam režiral in igral glavno vlogo. Okrajno načelstvo je izdalo dovoljenje za uprizoritev šele potem, ko so bili popravljeni nekateri odstavki. Igra je imela velik uspeh tako doma kakor na drugih delavskih odrih. V naslednjih letih je Jože Moškrič napisal še drami Borba za kruh in Dani se. Obe prikazujeta boj delavcev

Člani Svobode Zadvor na izletu na Lisičjem leta 1932

in napredne inteligence ter razkrinkujeta socialdemokratske voditelje in njihovo klečeplazenje pred kapitalom. Poskušal se je tudi s komedijami ter dokončal Razkrinkano moralo in Stari mož in mlađa žena. Vrsto del pa je pustil nedokončanih. Seveda ta dela niso niti dramatsko niti jezikovno dovršena, saj kot tiskarniški in vsestransko zaposleni delavec ni imel niti prilike niti časa, da bi se posvetil globljemu študiju dramaturgije in jezika.

Člani, posebno odborniki društva, ki so bili osumljeni, da so komunisti ali njih simpatizerji, so bili stalno izpostavljeni policijski kontroli in preiskavam. To se je dogajalo posebno po šestojanuarski diktaturi. Policija je iskala predvsem propagandne letake in brošure. Prav tako je policija skupaj z žandarmerijo stalno pregledovala knjige članstva, posebno v letih 1932 in 1933. Iskala je imena vidnih političnih delavcev, a jih ni našla, ker jih ni bilo v članskih imenikih. V Svobodi so namreč stalno vodili dvoje knjige: ene za policijo, druge za društvo. Prav tako je bilo tudi z blagajniško knjigo: po knjigi, ki je bila na vpogled policiji, je bila blagajna vedno prazna. Tudi v članski knjigi niso bili nikoli vpisani za policijo kompromitirani tovariši. Ves inventar je bil vpisan kot last posameznih članov, tako da društvo uradno ni imelo ničesar. To se je ob razpustu Svobode pokazalo kot izredno dobro.

VEDNO VEČJI IN MOČNEJŠI VPLIV KP

Še vedno ni razčiščeno, ali je po letu 1930 obstajala v Zadvoru partijska celica ali ne. Vendar je to le formalno vprašanje, ki je vezano na ozke predstave o organizacijskih oblikah. Dejstvo je, da je bilo v letih 1930—1932 partijsko življenje obnovljeno in so komunisti, ki so ostali trdni tudi po preganjanju v letih šestojanuarske diktature ali bili medtem sprejeti, močno poživili svojo dejavnost. Znani člani Partije so bili tedaj: Franc Kocjančič, Tone Trtnik, Jože Moškrič, Gabrijel Gašperšič, Viktor Vodnik, Jože Berčič, Jože Perčič, Franc Črne. Bili so trdno povezani s komunisti v Polju in so z njimi vsestransko sodelovali. Rezultati naporov te skupine, ki jo je vodil Ivan Maček, so bili kmalu vidni. Po letu 1930 so bili ustanovljeni partijski organizaciji v Zalogu in v vevški papirnici in rajonski partijski komite, ki je povezoval komuniste od Črnuč do Laz pa tudi komuniste v bivši občini Dobrunje. Tedaj je bila najbrž ustanovljena tudi partijska organizacija v Zadvoru ali pa je bil to stalni aktiv komunistov, ki so bili sicer povezani na svojih delovnih mestih. To partijsko delo so vodili najprej Franc Kocjančič, pozneje Jože Moškrič in Tone Trtnik.

Svoboda, ki se je medtem vsestransko utrdila, je omogočala, da so se komunisti v njenem okviru sestajali in prek nje najširše politično delovali. Brez Svobode bi to skoraj ne bilo mogoče. Zato je bila ena prvih nalog komunistov, da so si zagotovili vodstvo v društvu. To jim je tudi uspelo. Komunisti so zaradi svoje načelnosti in borbenosti pridobili skoraj vse člane (odpadli so le redki) in se utrdili v vodstvu društva. Delovanje v Svobodi je bilo tudi prvi preizkusni kamen vseh mladincev, ki so se vedno številneje vključevali. V Svobodi so se pod vodstvom najsposobnejših komunistov mladinci ideološko in akcijsko vzgajali, tako da je bila Svoboda široka kadrovska baza. Rezultat tega načrtnega dela je bil, da je do leta 1934 v tem društvu zrastle vrsta odličnih mladincev, ki so postali predani in dobri politični delavci.

Člani Svobode Zadvor na izletu v Sneberjah leta 1934

Pri vsakokratnih volitvah v občinske odbore so se komunisti trudili, da so postavljali svoje kandidate. To jim je nekajkrat tudi uspelo. Pri državnih volitvah leta 1933 je dobila opozicija sicer samo 56 glasov, a že to pa velika abstenenca volivcev na volišču so bili znaki, da se pojavlja nova politična sila, na katero je treba resno računati. To so potrjevali tudi ostri spopadi na predvolilnih zborovanjih med komunisti in člani Svobode ter poslanskimi kandidati ali njih zastopniki. V teh spopadih so vedno zmagovali prvi. Zgodilo se je celo, da so komunisti nekemu predstavniku Žerjavove stranke, ki sta ga spremljala policijski komisar in žandar, sestanek razbili, tako da so ti ogorčeni odšli.

V letih krize 1935 in 1936 so bile večkrat organizirane demonstracije brezposelnih poč. geslom Delo in kruh. Demonstranti so se zbirali pred občinsko hišo v Dobrunjah; največ se jih je zbralo okrog 300. Orožniki so jih razganjali in čuvali pisarne, da demonstranti ne bi vdrli vanje. Glavna organizatorja demonstracij sta bila Tone Trtnik in Jernej Gašperšič, ki sta morala zaradi teh nastopov plačati denarno kazen. V nekaj primerih so demonstranti odšli v Vevče pred papirnico, kjer so prav tako zahtevali delo, se potem pridružili demonstrantom v Polju in skupaj z njimi odšli v Ljubljano. Pri teh demonstracijah je prvokrat prišlo do sodelovanja s krščanskimi socialisti, ki so v tem obdobju močno širili vpliv na račun klerikalcev. Vključevali so v svoje vrste tisto sredino, ki se zaradi tradicij ali verskih predsodkov ni mogla vključiti v Svobodo (ta je veljala za komunistično), vendar se z režimom ni strinjala. Vodja krščanskih socialistov na demonstracijah je bil Štefan Pavšič.

Ta prvi nastop ni ostal osamljen, ampak je iz posameznih skupnih akcij nastajala koalicija, ki je bila velikega pomena za kasnejši razvoj osvobodilnega gibanja na tem področju. Značilno za te demonstracije je bilo dejstvo, da so jih podpirali in v njih sodelovali tudi naprednejši kmetje, ki so še pred leti nezaupljivo gledali na nove politične pojave in se — razen nekaj veljakov — niso aktivno bavili s politiko. (Kot ilustracijo naj navedemo, da je bil med podpisniki resolucije, ki so jo podpisali demonstranti, tudi srednji kmet Kržin iz Zadvora, ki je zato plačal 700 dinarjev kazni.) Tu že lahko iščemo zarodke Zveze kmečkih fantov in deklet, ki je močneje zaživela v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno.

Boj komunistov in njihovih simpatizerjev proti »kuluku« in drugim ostan- kom političnega in gospodarskega življenja stare Avstro-Ogrske, kar so okoreli klerikalni veljaki še vedno vneto gojili, je še prispeval k popularnosti komuni- stov in k njihovemu boju.

Tako je bila leta 1935 politična podoba bistveno drugačna kot pred slabim desetletjem, in to ne samo v Zadvoru, od koder je ta napredni val pljuskal, temveč tudi v drugih krajih bivše dobrunjske občine. Zaradi povečanega števila delavcev, boljših prometnih zvez in vedno močnejšega tiska je bilo razbito staro patriarhalno življenje vasi, porušen vsemogočni vpliv cerkve, ki je ve- ljala za nedotakljivo, onemogočeni vsi njeni opričníki. Delavstvo se je začelo zavedati svoje moči in pomena ter se združevalo v močno revolucionarno gi-

Člani Svobod iz Zaloga, Zadvora in Zadobrove na izletu pri Sv. Trojici 8. julija 1934

banje. Temu je seveda mnogo pomagal tudi težak ekonomski položaj ne samo delavstva, temveč tudi manjših kmetov in nezadovoljstvo z novo državo, ki še zdaleč ni dala tistega, kar so od nje pričakovali.

Nemajhen delež pri tem je imela sicer majhna skupina komunistov, ki pa se je stalno večala in posebno prek Svobode vedno močnejše vplivala na razvoj politične zavesti in dosledno razkrinkavala kapitalistični režim, ki se je že predajal fašističnim vodam.

USTANOVITEV IN DELO VZAJEMNOSTI V ZADVORU (1935—1941)

Zleta Svobod Slovenije 28. junija 1935 v Celju se je udeležilo 106 članov in simpatizerjev Svobode Zadvor. Sodelovala sta tudi pevski zbor in godba.

Nekaj dni po zletu je bila Svoboda razpuščena, ves inventar pa zaplenjen. Vendar je obvestilo o nameravanem razpustu prišlo še pravočasno. Veliko je bilo začudenje policije in sreskega načelstva, ko sta ob zaplembi in prevzetju imovine ugotavljala, da društvo premoženja sploh nima. V dveh dneh so bili vsi dokumenti in knjige tako urejeni, da dokazani lastnik inventarja ni bilo društvo, ampak posamezniki. Tako je bil lastnik knjižnice Franc Kocjančič, lastnik opreme v dvorani in kulis Janez Jančar, lastnik pianina Tone Trtnik, lastnik godbenih inštrumentov pa Franc Gašperšič. Enako je bila urejena tudi blagajniška knjiga: v trgovini pri Mihi Jančarju je imela Svoboda še 17 dinarjev dolga, ki ga je s prevzemom aktive in pasive društva poravnala — občina. Od inventarja sta ostali za zaplembo samo Marxova slika in metla.

Vendar zaradi vsega tega delo ni zamrlo, ampak se je pod drugimi oblikami takoj nadaljevalo. Godba je že teden dni po razpustu Svobode igrala na gaislski veselici v Sostrem s članskimi izkaznicami ljubljanske Zarje. O tem piše Miha Berčič v Socialistični misli leta 1955, št. 1—2, naslednje:

»Uradni organi občine in sreskega načelstva so bili silno presenečeni, ko jim je udarec s te plati spodletel. Toda spodletelo jim je tudi z druge strani. Še isti teden je godba zopet nastopila, toda že kot glasbeni odsek glasbenega društva Zarja v Ljubljani, katerega pravila so to omogočala, kar smo seveda takoj izkoristili. Tedaj se je vse težišče dela preneslo na ta odsek; kmalu pa smo napravili predlog za ustanovitev društva Enotnost. Prav tiste dni se je jnsarski režim nagibal v zaton, pa nam je takratni župan Miklavc pokazal, kakšne karakteristike so žandarmerija in krajevni politični činitelji dali za podpisnike predloga. Bilo je seveda naravnost navedeno, da so to komunisti ali socialisti, ki se nagibajo h komunizmu, pa seveda zavoljo tega banovina ni hotela pristati na to, da bi društvo ustanovili.

Kmalu nato so socialdemokrati — dr. Jelenc in comp. — ustanovili centralo Vzajemnosti, kar smo takoj izkoristili in ustanovili podružnico oziroma društvo. Torej je bil rezultat razpusta Svobode tak, da smo imeli leto dni po razpustu več društev, toda eno in isto gibanje.

Tako stanje je delalo žandarjem mnogo preglavic. Po seznamu članov Vzajemnosti je imel pevski zbor npr. samo 12 članov, toda na nastopu

Godba Zarja in člani Vzajemnosti iz Zadvora na velikem zborovanju na Jesenicah ob 30-letnici SMRJ l. 1936

jih je pelo 20 ali 23. Kakor hitro so to zvedeli, je takoj sledila preiskava, kaj se tu dogaja. Pojasnilo, da s člani pevskega zbora Vzajemnosti pojejo tudi člani glasbenega odseka Zarje, jih ne zadovolji. Sprašujejo, zakaj na vabilih ni označeno, da nastopata pravzaprav dve društvu. Odgovarjamo: Ni potrebno, ker Zarjani uradno ne nastopajo v tem primeru. In zopet vprašujejo: Zakaj pa imate potem dvoje društev? No, tega jim pa res nismo hoteli pojasniti po pravici.»

Pritisk režima, ki se je vedno jasneje zavedal pomena Svobode in Vzajemnosti, je bil vedno hujši. Politično delo pa je kljub temu stalno napredovalo. Ljudje so postajali vedno bolj revolucionarni in izkušeni v boju proti režimu. Na vodstvu so bili prekaljeni revolucionarji, ki jim ni bilo žal časa niti jih ni motil strah pred preganjanjem. Mladina se je v vedno večjem številu vključevala v društvo in v njem aktivno sodelovala. Tudi s strani starejših je društvo in sploh revolucionarno delavsko gibanje imelo vedno več simpatizerjev, čeprav so se tudi mnogi — zaradi strahu pred režimom, ki je na razne načine dušil gibanje — držali v ozadju. Ustanovljeni so bili skojevski aktivni, in sicer v Zadvoru dva in v Sostrem eden. Pod njihovim vodstvom so nastajali napol organizirani športni klubi. V njih se je zbiral velik del delavske pa tudi kmečke mladine, ki se je vedno bolj odtegovala klerikalnemu vplivu in društvu Slovenskih fantov in deklet, v katerem so ostajali samo že zagrizeni klerikalci, kasnejši organizatorji bele garde. V teh športnih klubih, ki so jih vodili skojevci, je mladina dobivala prvo politično vzgojo. To je bil tudi njihov glavni namen. Vzajemnost se je prav s sodelovanjem mladine tudi številčno okrepila:

od 35 članov v letu 1935 se je njih število v letu 1939 dvignilo na 80 in se je vse do začetka vojne še povečalo. Programi prosvetnih večerov z revolucionarno vsebino so si sledili drug drugemu od zgodnje jeseni do zadnjih zimskih dni. Pozno v noč so odmevale po Zadvoru revolucionarne pesmi, ki so bile sicer prepovedane. Čestokrat sta zahajala v društvo tudi Tone Čufar in Jože Mazovec. Neumorna voditelja tega gibanja sta bila Tone Trtnik in Jernej Gašperšič.

Izredno živahno je bilo kulturno in prosvetno delo, ki je vse bolj postajalo oblika rednega sestajanja s tako politično vsebino, s kakršno je bilo mogoče nevsiljivo pa neposredno vplivati na gledalce.

Naj v ilustracijo navedemo število prireditev v zadnjih predvojnih letih:

	1936	1937	1938	1939	1940	1941	skupaj
gledaliških prireditev	4	5	3	5	5	3	25
prosvetnih večerov	1	2	4	2	3	1	13
koncertov	1	—	—	—	—	—	1
zabavnih prireditev	—	2	1	2	—	1	6
predavanj	—	3	4	4	—	2	13

V nepopolnih 6 letih dela Vzajemnosti je bilo torej 58 večjih prireditev. Število predavanj je bilo še večje, saj so ta bila tudi sestavni del vseh 13 prosvetnih večerov; poleg tega v zgornjem pregledu niso upoštevana predavanja, ki so jih imeli tovariši iz domačega ali sosednih društev. (Pregled je namreč napravljen iz blagajniške knjige, v kateri so knjiženi le izdatki za predavatelje za domače predavatelje pa stroškov ni bilo.)

Klerikalci so seveda z zavistjo spremljali tako uspešen razvoj društva in ga na vse načine zavirali. Vendar jim kljub močni politični in finančni podpori oblasti ni uspelo kakorkoli zadržati poleta Vzajemnosti. Društvo je kljub poostrenemu policijskemu nadzoru in cenzuri krepko delovalo. Potrebne pa so bile velika vztrajnost, potrpljenje in upornost, da so bile premostene vse ovire, ki jih je postavljala oblast. Tako so npr. člani gledališke skupine že leta 1938 naštudirali dramo Skedenj, vendar je njeno uprizoritev sresko načelstvo sprva prepovedalo, nakar je društvo vložilo pritožbo in se je to zavleklo tako, da je bila uprizoritev po stalnih urgencah dovoljena šele leta 1940! Prav tako so bila redno cenzurirana tudi besedila pesmi ali odstavki v dramskih delih. Vendar na predstavah igralci nikdar niso upoštevali cenzuriranih besedil, temveč so »po pomoti« uporabljali necenzurirana.

Vzajemnost ni pridobivala novih članov samo iz Zadvora, Sostrega in Dobrunj, temveč se je širila tudi izven tega območja. Močno je prodrla tudi v Bizovik, kjer je število članov toliko naraslo, da so ustanovili svojo podružnico z manjšim prostorom, kjer so se sestajali. Dramatska sekcija je gostovala v dvorani Vzajemnosti v Zadvoru. Konec leta 1940 je podružnica v Bizoviku ustanovila tamburaški zbor. Matično društvo v Zadvoru je nudilo tej podružnici vso moralno in materialno pomoč. Predvsem prve je bila ta podružnica zelo potrebna, da je lahko kljubovala izredno močnemu pritisku klerikalne reakcije, ki ni hotela, da bi v Bizoviku nastal »novi Zadvor«.

Kakor pred leti Svoboda, se je tudi Vzajemnost bojevala s finančnimi težavami. Člani pevskega zbora in godbe so morali sami zbrati honorar za pevovodjo in kapelnika, note pa so si vsa leta nabavljali sami. Ena izmed oblik zbiranja sredstev so bile tudi veselice; posebno znano je bilo vsakoletno silve-

Skupina protifašistov iz Zadvara in Most na Orljem leta 1938

strovanje, ki je s kvalitnim zabavnim in močno politično obarvanim programom postalo že tradicionalno. Podpora, ki jo je dala društvu občina, je bila minimalna. V vseh letih je prejela Vzajemnost od občine le 865 dinarjev, pa še te so morali napredni odborniki dobesedno izsiliti.

Društvo pa je bilo kljub nenehnemu slabemu finančnemu položaju (v blagajni je ostajalo po vsaki končani sezoni komaj nekaj sto dinarjev) vedno pripravljeno pomagati prosvetnim društvom in organizacijam. Tako je npr. februarja leta 1937 prispevalo za pomoč stavkajočim delavcem papirnice Vevče 200 dinarjev. Ta znesek je na prvi pogled morda minimalen, upoštevati pa moramo, da je po tem izplačilu ostalo v blagajni le še 98 dinarjev, in to sredi sezone.

Značilno za Svobodo in kasneje za Vzajemnost sta bili velika povezanost in enotnost vseh članov. V društvu ni bilo večjih medsebojnih trenj ali frakcij, ki bi zavirale delo. V vodstvu so bili vedno komunisti ali njihovi simpatizerji in so bili redki šibki poskusi frakcionaštva vedno neuspešni — posebno zaradi vsestranske podpore članstva, ki se je strinjalo in podpiralo revolucionarno politiko vodstva.

Društvo je ob prihodu okupatorja samo prenehalo delovati. Knjige in ves drug inventar so prevzeli posamezni člani in ga shranili tako, da so ga po vojni ponovno zbrali. Vsak godbenik je spravil svoj inštrument, nekateri pa so tako imeli svoje. Poleti 1942 so inštrumente zbrali in jih poslali partizanom za prvo

partizansko godbo. (Med roško ofenzivo so Italijani inštrumente odkrili v nekem bunkerju na Rogu in jih uničili.) Urejene so bile tudi vse premoženjske zadeve društva. Z denarjem, ki je bil ob okupaciji v blagajni (1200 dinarjev), so nabavili sanitetni material in municijo za pištole. Drugače tudi ni moglo biti, saj sta bili med osnovnim delovanjem društva v zadnjih letih važni nalogi razkrinkavanje fašizma in opozarjanje nanj. Sedaj, ko so se s tem sovražnikom spogledali iz oči v oči, je bilo slehernemu jasno, da bo z njim prišlo do boja na življenje in smrt.

Zadnja godbena vaja, ki jo je vodil Tone Trtnik, je bila že po zasedbi Italijanov. Godbeniki so tedaj vadili Internacionalo. Vaja je bila kratka. Po njej je Tone Trtnik s kratkim nagovorom obrazložil nastali položaj, opozoril na fašistično nevarnost in pozval vse k vztrajanju na načelih boja delavskega razreda. Nato so odprli vsa okna v Kocjančičevi kleti in še enkrat zaigrali Internacionalo, ki je zadnjikrat za dolga 4 leta zadonela po Zadvoru. Ko je izzvenela, so se godbeniki molče razšli. Toda kmalu so se spet srečavali, a tedaj na streliških pred okupatorjevimi puškami, na partizanskih položajih, v zaporih...

HITRA RAST KP

Kot je bilo že omenjeno, je bila prav Svoboda tista organizacijska oblika, prek katere so sprva maloštevilni komunisti lahko politično delovali in vzgajali nove člane. Uspeh ni izostal. V letih 1934—1940 je bila v KP sprejeta vrsta tovarišev, med njimi Jernej Gašperšič, Jože Gašperšič, Feliks Vidergar, Miha Berčič, Lojze Moškrič, Rudolf Šimenc, Jože Omahen, Nace Fertila in Ivan Kocjančič. Ti tovariši so bili partijsko sicer povezani na svojih delovnih mestih, vendar zaradi tega njihovo politično delo na terenu ni bilo nič manjše. Poleg tega, da so sodelovali v raznih sekcijah Vzajemnosti, so vedno bolj prevzemali tudi organizacijske in politične naloge. Tako se je politično delovanje stalno širilo in so akcije postajale pogostejše in uspešnejše.

Pri volitvah leta 1938 je za opozicijsko listo Franca Leskoška glasovalo 266 volivcev, medtem ko je za ostale opozicijske liste glasovalo le majhno število volivcev. Člani Vzajemnosti so se pod vodstvom komunistov zbrali v Zadvoru in skupaj odšli na volišče, kjer so demonstrativno glasovali za Franca Leskoška.

Klerikalci so na volitvah res dosegli uspeh, vendar so k temu precej prispevali glasovi volivcev iz oddaljenih kmečkih predelov, kamor napredna misel še ni prodrla in so od tam volivce s tovrstnim avtomobilom vozili na volišče ter jim med potjo stregli z žganjem. Zmaga je bila samo navidezna. Dosežena je bila samo s pritiskom, z grožnjami in z javnimi volitvami. Kakšen je bil strah pred naprednimi silami, kaže tudi to, da so komunistom in drugim naprednejšim govornikom žandarji in policijski zastopniki na predvolilnih zborovanjih jemali pravico govora, ker so se bali javno izpovedane žgoče resnice. Zato je bila manifestacija klerikalcev pred šolo pod vodstvom kaplana Filipa Žaklja po končanih volitvah samo prazna utvara in je šele opredelitev v narodnoosvobodilnem gibanju pokazala pravo politično pripadnost.

Zbiranje pomoči za stavkajoče papirničarje leta 1937 je še povečalo medsebojno tovarištvo in povezanost. Prav taka je bila stalna akcija Rdeče pomoči, ki so zanjo mlajši komunisti in skojevci domala javno pobirali prispevke na

raznih prireditvah. Na številnih srečanjih, tako na izletih kakor na zborovanjih in kulturnih prireditvah, sta se boju za delavske pravice in razvijanju razredne zavesti pridružila še razkrinkavanje fašizma in boj za sodelovanje vseh naprednih sil. Udeležba na večjih delavskih shodih je bila vedno zadovoljiva. Velikega zborovanja v Skaručni leta 1933, ki so ga sicer razgnali žandarji, se je npr. udeležilo pod vodstvom komunistov veliko število članov Vzajemnosti. Po dograditvi svoje hiše v Zadvoru je Lovro Omahen odstopil manjši prostor Vzajemnosti, kamor so iz Kocjančičeve kleti preselili knjižnico. Tako je bil na razpolago še en prostor za manjše sestanke in razgovore ter bil otežkočen nadzor žandarmerije. V kleti Omahnove hiše so bile v letih 1939—1940 okrožne partijske konference. Intenzivni študij za komuniste, njihove simpatizerje in najboljše člane društva je bil v Kocjančičevi kleti ponavadi po raznih vajah, tako da je bilo zbiranje manj sumljivo. Na take sestanke so čestokrat vpadali žandarji, ki so že tako radi postajali okoli vogalov, a niso mogli nikoli odkriti nič sumljivega. Kakor hitro se je pojavil orožnik, se je pogovor preusmeril v popolnoma drugo smer, ponavadi o manj važnih problemih društva, in je žandar vedno samo razočaran odšel. Vsebina pogovora je bila vedno naprej določena, tako da ni moglo priti do nobenih presenečenj. Sestanke in razne razgovore so čestokrat obiskovali člani centralnega komiteja KP in drugih partijskih organov, poleg Borisa Kidriča tudi Edvard Kardelj, ki se je 1938. leta 2 meseca zadrževal pri Gabrijelu in Francu Gašperšiču v Zadvoru.

Policija in domača klerikalna reakcija, ki se je združevala v Katoliški akciji, s tem nista bili zadovoljni in sta stalno iskali dokazov, da bi lahko razbili sleherno akcijo, ki bi jo kakorkoli lahko imenovali komunistično. Pri tem sta se vedno česče posluževali denunciantov, ki so prisluškovali pod okni. Ni treba poudarjati, da so po okupaciji prav ti denuncianti postali prvi okupatorjevi sodelavci in narodni izdajalci. Vse česče so bile preiskave in zasliševanja osumljenih tovarišev. Tako je bil leta 1940 od septembra do decembra zaprt v policijskih zaporih Jože Moškrič, Jože Gašperšič pa je bil leto dni zaprt v Glavnjači. V Ivanici sta bila internirana Franc Kocjančič in Rudolf Šimenc. Če je hotela policija s tem terorjem razbiti napredno gibanje, potem lahko trdimo, da je dosegla prav nasprotno. Vse take akcije so samo še podžigale aktivnost. Vrnitev Kocjančiča in Šimenca se je npr. razvila v pravo manifestacijo, Bilečanka, ki sta jo Kocjančič in Šimenc prinesla s seboj, pa je postala najpopularnejša pesem.

Leta 1940 je centralni komite KPS organiziral pri Antonu Dežmanu v Sadinji vasi ilegalno tiskarno; prostore zanjo je uredil Anton Marolt. Kurirske zveze pri prenašanju literature je zdrževal Stane Keber v povezavi z Mirkom Zlatnarjem, ki je prinašal literaturo iz tiskarne.

Avgusta 1940 so bili v KP sprejeti novi tovariši, ki so ostali na terenu. Najprej so bili povezani v Polju, nato pa so se organizirali v tri skupine na terenu. Sprejeti so bili Stane Keber, Jože Kocjančič in Tone Videgar iz Zadvora, Karel Černe, Jože in Ivan Jager iz Dobrunj, Pavel Berčič in Rudolf Muzga pa iz Sostrega. Leta 1940 je bil na svojem delovnem mestu sprejet v KP tudi Franc Kocjančič iz Sostrega. Vsi ostali so bili sprejeti pri Tonetu Trtniku in ostali z njim tudi povezani. Glavne naloge teh skupin so bile predvsem raznašanje ilegalne literature, zbiranje sredstev za Rdečo pomoč in pridobivanje članov za revolucionarno delo. Leta 1941, tik pred začetkom vojne, je bila ustanovljena

celica, ki so bili v njej povezani vsi komunisti na terenu. Delo celice je vodil Jože Moškrič, sestankov, ki so bili na različnih krajih, pa se je skoraj redno udeleževal tudi Adolf Jakhel in drugi komunisti iz Polja.

RAZPAD STARE JUGOSLAVIJE IN ZAČETEK NARODNOOSVOBODILNEGA GIBANJA

Napad fašističnih armad na staro Jugoslavijo ni presenetil komunistov in njihovih simpatizerjev, saj so ga posebno po dogodkih 27. marca 1941 pričakovali. Tik pred začetkom vojne je bila vrsta sestankov komunistov, na katerih so razpravljali o političnem položaju in o nalogah komunistov v zvezi z njim. Komunisti so pri svojem stalnem stiku in političnem delu z ljudmi pojasnjevali nastali politični položaj. Iskali so še tesnejše stike z naprednimi političnimi skupinami zaradi dogovarjanja o skupnih akcijah. Prav zato napad na Jugoslavijo in njen hitri razpad ni napravil zmede v njihovih vrstah. Politična zrelost in stalna povezanost z višjimi partijskimi forumi sta zagotavljali, da je organizacija brez pretresov ali omahovanja lahko začela z novimi nalogami, med katerimi je bila prva in najvažnejša zbiranje orožja in drugega vojaškega materiala. Vsi so se jasno zavedali, da med fašističnimi silami, ki so z vseh strani vdirale v Jugoslavijo, in komunisti ozir. vsemi naprednimi silami ne more biti sožitja in bo prej ali slej prišlo do oboroženega spopada. To so stalno poudarjali ne samo na sestankih komunistov, temveč tudi na sestankih članov Vzajemnosti in na drugih srečanjih. Omenili smo že zadnjo godbeno vajo; podobno je bilo tudi z ostalimi sekcijami Vzajemnosti Zadvor. Nekateri tovariši se še dobro spominjajo, kako je Jernej Gašperšič na enem izmed sestankov v teh nemirnih dneh govoril o potrebi oboroženega odpora in kako mora v tem brezkompromisnem boju na mesto vsakega padlega borca takoj stopiti drug tovariš.

Ker so čez območje takratne občine Dobrunje vodile važne komunikacijske zveze, se je tu v vseh dneh vojne zadrževalo precejšnje število stare jugoslovanske vojske, predvsem komore. Velik del je tu dočakal tudi njen razpad. Prav tako se je po razpadu 40. pešadijskega polka na Dolenjskem v dneh od 10. do 12. aprila prek teh krajev velik del vojakov tega polka pomikal proti domu. Ker je bilo vsepovsod slišati glasove, da je večina Štajerske in Gorenjske že zasedena, so vojaki puščali orožje in opremo, si sposojali civilne obleke in se prebijali proti svojim domovom. Tako je bilo na tem območju raztresenega mnogo orožja in municije, kar vse je žandarmerija od podpori občine zbirala in shranjevala; vsega pa že tedaj nista dobili in so oboje spravljali na varna mesta tudi komunisti in simpatizerji. Mnogo orožja je bilo shranjenega v prostorih osnovne šole, v prostorih tedanje občine, v domu onemoglih, v gasilnem domu Sostro in v dvorani Mihe Jeriha v Zadvoru. Kljub temu, da so bili ti prostori zaklenjeni in zapečateni, v posameznih primerih celo zastraženi, je organizatorjem odpora povsod z zvijačami uspelo vdreti vanje in so bila ta zasilna skladišča delno, ponekod pa popolnoma izpraznjena, kot npr. v Zadvoru. Pri zbiranju orožja in municije so bili posebno požrtvovalni mladinci. Med drugim so npr. mladinci iz Zadvora in Sostrega rešili iz vode več tovarnjakov municije, ki je bila stresena v Ljublanico pri Zavogljah. To skoraj mrzlično

zbiranje in spravljane orožja in municije je trajalo še nekaj tednov po okupaciji. Italijani kljub vsestranski pomoči žandarmerije in občinskih oblasti, ki so jim bile vedno na razpolago, niso bili sposobni vzpostaviti vsaj navidezni red.

Italijanska vojska je zasedla Dobrunje in Zadvor 13. aprila popoldne. Ostale kraje so zasedli Italijani šele naslednje dni in se ustavili na demarkacijski črti z Nemci. Okupacijska meja je potekala po vrhovih Kašeljskega hriba, Žagarskega vrha nad Javorom in po grebenih nad Polico. Zaradi te meje si Nemci in Italijani sprva niso bili edini, ker so jo Nemci samovoljno postavili bliže Ljubljani in zasedli šolo v Sostrem. Šele v začetku maja so se okupatorji zedinili, kje naj poteka mejna črta, in Nemci so jo začeli utrjevati. Vzдолž vse meje so v širini 300 m odstranili vse, tudi hiše in poslopja, tako da je bil velik del Javora (Žagarski vrh) popolnoma porušen, nato pa postavili tu žične ovire in mine.

Enote italijanske kraljeve vojske, ki so prve zasedle občino, so kmalu namolestile stalne garnizije. Nastanjene so bile v Podlipoglavu in prosvetnem domu v Sostrem. Zaradi bližine okupacijske meje sta se v pekarni v Dobrunjah naselili obmejna fašistična milica, v dvorani Mihe Jeriha v Zadvoru pa kraljeva finančna straža. Fašistična obmejna milica je imela postojanko tudi na Velikem Lipoglavu, financarji pa so postavili barako tudi na Reki (pri Ipavcu). Barako so izpraznili že po napadu na nemškega carinika 16. julija 1941 v Besnici. V Vevčah pa so se v nekdanji žandarmeriji, v jedilnici in v kolesarnici papirnice naselili karabinjerji z domačimi žandarji.

Takoj po ustanovitvi Protiimperialistične fronte slovenskega naroda, ki se je konec junija preimenovala v Osvobodilno fronto, so se začele priprave za ustanovitev njenega odbora tudi na desnem bregu Ljubljanice, to je v bivši dobrunjski občini. Ustanovili so ga sorazmerno hitro in je bil prvi terenski odbor OF formiran na pobudo Komunistične partije v Zadvoru že v začetku (najbrž prvo nedeljo) maja. Prvi odbor OF so sestavljali trije člani, in sicer člana Partije Jernej Gašperšič in Stane Keber in predstavnik krščanskih socialistov Tone Hočevar. Predsednik je bil Jernej Gašperšič. Odbor se je pozneje vsestransko krepil, saj so z razvojem osvobodilnega gibanja naraščale tudi naloge. Podobno se je začelo gibanje tudi v ostalih krajih, kjer so iz manjših odborov, ponekod celo samo iz zaupnikov, rasli odbori in bili do konca junija tudi ustanovljeni, čeprav so se ustalili in organizacijsko izpopolnili šele v začetku jeseni 1941.

Prav tako je bil v začetku maja ustanovljen poseben odbor Protiimperialistične fronte v papirnici Vevče. V odboru so bili iz Polja oziroma iz Vevče Jože Perčič, Henrik Sotler, Edvard Rešek, Tone Kokalj in drugi, iz bivše dobrunjske občine pa Viktor Vodnik, Jože Berčič, Justina Trtnik, Nace Ferfila, Tone Hočevar in Štefan Pavšič. Odbor je takoj začel z delom, in to predvsem z zbiranjem orožja, s pobiranjem članarine in prispevkov. Vendar delo ni bilo omejeno samo na vevško papirnico in velja še posebej ugotoviti vpliv, ki so ga imeli papirničarji na širokem terenu in bili tam prav oni med prvimi organizatorji Osvobodilne fronte.

Ni slučaj, da je do ustanovitve odborov OF na tem področju prišlo sorazmerno hitro in lahko. To je bil samo naraven rezultat predvojnega dela komunistov, ki so bili povezani z najširšimi množicami in so sodelovali z vsemi naprednimi silami. Konec aprila in v začetku maja so imele posamezne strokovne

organizacije v vevški papirnici vsaka zase sestanke, na katerih so razpravljali o odporu in ustanovitvi Protiimperialistične fronte. Na vseh sestankih so sprejeli sklepe, da je treba v osvobodilnem gibanju delovati enotno in s skupnimi naporimi čimprej začeti z odporom proti okupatorju. V začetku maja je bil prvi skupni sestanek komunistov in krščanskih socialistov; udeležila sta se ga tudi Boris Kidrič in Tone Fajfar. Ustanovljen je bil skupni rajonski odbor za tedanje dobrunjsko in poljsko občino — dobrunjsko občino sta v njem zastopala Nace Ferfila in Štefan Pavšič.

V maju in juniju je bilo na terenu še več sestankov, na katerih so sodelovali predvsem komunisti in krščanski socialisti, to je člani strank, ki sta imeli na terenu poleg klerikalcev največ vpliva. Najmanj enega teh sestankov se je udeležil tudi Boris Kidrič. Dokončno se je oblikovala organizacijska oblika OF, bila so odpravljena še zadnja nesoglasja ter bili postavljeni vsi pogoji za hitro rast trdne OF, ki je kmalu prerastla v enotno organizacijo in segala v zadnji zaselek občine.

Napad fašističnih sil na Sovjetsko zvezo — 22. junija 1941 — je močno odjeknil na terenu in razvoj osvobodilnega gibanja še pospešil. Oboroženi odpor je po mnenju ljudi dobil večji smisel, saj je veljala rdeča armada za najmočnejšo armado na svetu. Splošni komentar tiste dni je bil, da so si Italijani in Nemci skopali lastni grob in da vojna ne bo dolgotrajna. Borbeno razpoloženje je raslo. To so dokazovali številni komentarji na javnih mestih pa demonstracije in protesti proti Italijanom, kar so ti tudi registrirali. V Podlipoglavu je bilo ob teh demonstracijah aretiranih več mladincev — tudi njih vodja Ludvik Smrekar, ki je pozneje v začetku avgusta skupaj s Francem Leskoškom-Luko pobegnil iz policijskih zaporov.

Da bi bil ta borbeni duh čimprej zajet in vključen v organizirano delo, so bile pospešene priprave za dokončno ustanovitev terenskih odborov OF. Tak sestanek, na katerem so sodelovali Viktor Vodnik, Tone Trtnik, Jože Moškrič, Miha Jančar, Jože Omahen in Štefan Pavšič, je bil prav na dan napada Nemčije na SZ. Le dva dni kasneje je bil v gozdu nad Zadvorom širši sestanek najaktivnejših organizatorjev OF iz obeh občin, na katerem so ocenili nastali položaj.

Do začetka junija je bila že jasna organizacijska struktura OF in so bili ustanovljeni vsi terenski odbori: v Zadvoru, Sostrem, Podlipoglavu (tudi za Sadinjo vas), Podmolniku, Dobrunjah, Bizoviku, Hrušici in na Fužinah, malo kasneje tudi na Lipoglavu. Člani vseh teh odborov so tedaj predvsem zbirali vojaški material, orožje in denarne prispevke ter širili ilegalno literaturo, ki je prihajala po več kanalih.

Vzporedno z organiziranjem in utrjevanjem OF je krepila in razvijala svojo organizacijo tudi Komunistična partija. Na terenu in na delovnih mestih je bilo leta 1941 in v začetku leta 1942 sprejetih v KP več tovarišic in tovarišev, ki so kmalu prevzeli odgovorne naloge v osvobodilnem gibanju. To so bili Justina Trtnik, Pavle Strojinc, Ivan Kamnar, Janez Bricelj, Ivan Alič, Franc Alič, Tončka Berčič, Marija Omahen, Lovro Omahen, Anton Kocjančič in drugi. Poleg celic v Sostrem, v Zadvoru in Dobrunjah, ki so se tik pred začetkom vojne združile v eno organizacijo, so bile postopoma ustanovljene nove partijske celice na Fužinah, v Hrušici (3 člani, sekretar Franc Vidergar), v Bizoviku (člani in kandidati Franc Mojškerc, Franc Bezlaj, Franc Vrbinc, Jaka Mojškerc, Franc Bricelj, Franc Brajer, Maks Galetič in Anton Vrbinc) in v Pod-

molniku (prvi sekretar je bil Tone Anžur, po njegovem odhodu v partizane ga je zamenjal Lojze Porenta, člani pa so bili Mat'ja Šuštar, Anton Marolt, Stane Šubelj in Lojze Šuštar).

Poleg že obstoječih dveh skojevskih aktivov v Zadvoru (člani: Pavel Jeriha, Mirko Jeriha, Lojze Trtnik, Tone Trtnik, Viktor Jeriha, Ivan Smrekar, Jožko Šubelj, Tone Strojinc, Ivan Šircelj in drugi) in Sostrem (člani: Ivan Dimnik, Ivan Omahen, Karel Dimnik, Emil Alič, Jože Žabjek, Franc Žabjek) so bili ustanovljeni še novi v Dobrunjah in Bizoviku. V Dobrunjah so bile med drugimi tudi članice Anica Žabjek, Zinka Žabjek, Zofija Lambergar, Zinka Lambergar, Minka Lambergar, Francka Menard in Tilka Menard. Močan je bil tudi skojevski aktiv v Bizoviku in so bili najboljši skojevci hitro sprejeti v članstvo KP, oziroma postali kandidati. V tem aktivu so bili člani Vinko Mojškerc, Andrej Grum, Jože Anžič, Marjan Babnik, Stane Babnik, Marjan Mežnar, Anton Štefančič, Lado Mojškerc, Franci Babnik, Ivanka Bricelj, Mici Mojškerc, Tilka Bricelj, Pavla Smrekar in drugi. Razširili so se tudi aktivni v ostalih krajih. Samo v Sostrem je bilo npr. vključenih več kot 10 novih članov, med njimi tudi Avgust Omahen, Franc Gašperšič, Mirko Omahen, Milan Rojc, Mirko Alič, v Zadvoru pa Ema Strojinc, Mici Vidergar, Tilka Moškrič in Dragica Šimenc. Organizatorja skojevskih aktivov in vsega mladinskega gibanja sta bila Pavel Strojinc, član rajonskega komiteja SKOJ v Polju, in Justina Trtnik.

Organizacijsko so se partijske celice večkrat spreminjale in se prilagajale konkretnim potrebam in položaju. Spremembe so narekovale tudi gibanje števil članstva, posebno po odhodih več skupin v partizane ali ob aretacijah. Tako je npr. po 13. juliju od 25 članov Partije ostalo na terenu samo še 7 članov in še od teh so bili nekateri vezani predvsem na svoja delovna mesta. Do jeseni, verjetno do srede oktobra, je bila partijska organizacija vezana na rajonski komite v Polju. Povezavo z njim je vzdrževal Jože Jager, ki je bil od 13. julija do aretacije 28. septembra 1941 tudi terenski sekretar. Jože Jager je vzdrževal tudi povezavo s partijsko organizacijo v Molniški četi. V jeseni 1941 je bil od okrožnega komiteja poslan za sekretarja Franc Černe-Klemen in je bil ustanovljen rajonski komite. Člani so bili še Nace Ferfila, Jože Berčič in Viktor Vodnik (ko sta se vrnila iz zapora), Pavel Strojinc in Edo Tomažič (iz papirnice Vevče).

Zaradi hitrega razvoja in vedno obsežnejših nalog, ki jih je imela OF, je bil konec junija ali v začetku julija ustanovljen samostojni rajonski odbor za bivšo občino Dobrunje. Člani so bili Viktor Vodnik, Miha Jančar, Tone Hočevnar, Jože Omahen, Lojze Trtnik, sekretar pa Štefan Pavšič. Odbor je bil jeseni izpolnjen in so bili vanj vključeni še Franc Černe-Klemen, Pavel Strojinc, Janez Bricelj in Vrbinc iz Bizovika.

To živahno gibanje na terenu ni ostalo prikrito Italijanom in redkim posameznikom, ki so se družili z njimi. Sledilo je več okupatorjevih akcij, preiskovali so hiše in iskali orožje, a sprva brez kakega uspeha. Šele ko jim je ponudila roko reakcionarna desnica, misleč da je nastopil čas obračuna z naprednimi in revolucionarnimi silami, ki so jim bile že v stari Jugoslaviji trn v peti, so Italijani dosegli prve uspehe. Klerikalna reakcija, ki je že v prvih dneh osvobodilnega boja stopila, takrat še prikrito, na pot narodnega izdajstva, je pripravila prvi spisek 38 ljudi, za katere je mislila, da so organizatorji osvobo-

dilnega gibanja. Seveda so to bili predvsem komunisti ali tisti, za katere so mislili, da so komunisti, in aktivni svobodarji.

Toda udarec se okupatorju ni posrečil, temveč je razvoj osvobodilnega gibanja še pospešil. Italijani so nameravali izvesti racijo ponoči med 12. in 13. julijem. Toda že popoldne pred tem je prišlo iz Ljubljane opozorilo, da bo ponoči verjetno racija. Tako se je lahko del »osumljencev«¹ aretaciji izognil, nekateri pa so že tako živeli v polilegali in se ponoči niso zadrževali doma. Opozorilo je bilo točno. Italijani so v noči z 12. na 13. julij obkolili Dobrunje, Zadvor in Sostro ter začeli z aretacijami. Splošno mnenje je bilo, da jih je vodil domačin, preoblečen v italijansko uniformo.

Aretiranih je bilo 18 ljudi, in sicer iz Dobrunj Karel Černe, Pavle Černe, Ivan Jager, Franc Rome, Mirko Rome, Rihard Gorše, Franc Gorše, Mirko Gorše in Maks Peterca. Iz Zadvora so bili aretirani Lovro Omahen, Anton Keber, Miha Keber in Pavel Moškrič, iz Sostrega pa Viktor Vodnik, Jože Berčič, Franc Dimnik, Ivan Dimnik in Jože Muzga. Nekaj ljudi je bilo aretiranih zaradi pomot v priimkih. Zaprti so bili v Ljubljani in so jih Italijani zaradi pomanjkanja dokazov proti koncu leta posamezno izpuščali domov.

Tovariši, ki so se izognili aretaciji (razen Toneta Trtnika, ki je takoj odšel v Ljubljano), so se naslednji dan zbrali v zadvorskih gozdovih in se dogovorili, da ustanovijo partizansko četo, se oborožijo in postavijo zvezo z Ljubljano. Čez dan so se prebili v Podmolnik. Feliks Vidergar in Tone Marolt sta poiskala primeren prostor za taborišče na Molniku in po njem je četa tudi dobila svoje ime. V Molniški četi so bili prvi borci Jernej Gašperšič, Jože Moškrič, Lojze Moškrič, Franc Kocjančič, Franc Miklavc, Stane Keber, Franc Gorše, Miha Berčič, Feliks Vidergar, Jože Kocjančič, Rudolf Muzga, Pavle Berčič in Rudolf Šimenc, pridružili pa so se jim (kljub temu, da jih Italijani niso iskali) Tone Marolt, Jernej in Franc Marolt, Lojze Trtnik, Anton in Avgust Vidergar, Franc Vidergar, Jože Škerl s Fužin in še nekateri. Četa je izvolila svoje vodstvo, in sicer za komandirja Feliksa Vidergarja-Brka, za komisarja pa Franca Kocjančiča-Starega. Jože Moškrič je še isti večer odšel v Ljubljano, da je vzpostavil zvezo z glavnim poveljstvom in prinesel navodila. Vrnil se je že čez dva dni. Vsi, ki niso bili kompromitirani, oziroma jih Italijani niso iskali, so se vrnili domov, ker so bili za delo na terenu potrebni številni aktivisti, saj je bila organizacija OF v polnem razvoju. Mladinci iz Zadvora so prinesli iz skrivališč orožje, municijo in ostalo opremo, kar vse je četa rabila. Za hrano je skrbel Tone Marolt iz Podmolnika. Prvih 14 dni je njegova žena kar doma kuhala hrano, ki so jo nosili v taborišče, potem pa je četa organizirala svojo kuhinjo. Mladinci so imeli polne roke dela s prenašanjem orožja in hrane, z vozom pa sta že tiste dni (pozneje še neštetokrat) prevažala material Tone Mehle in Franc Strojinc.

Četa je hitro naraščala. Sredi avgusta je štela že prek 40 mož. Prihajali so tovariši iz Ljubljane, med njimi Jože Nose, Janko Sekirnik-Simon, Stane Semič-Daki, Ljubo Šercer, ki je postal komandir, Slavko Židanek komisar in drugi. V drugi polovici avgusta se je četa razdelila in je del pod poveljstvom Slavka Šercerja odšel na Mokrc, ostala polovica pa je ostala na Molniku, oziroma je v drugi polovici septembra postavila taborišče v Kižljevki in nato na Pugledu, od koder je odšla v sestav 2. štajerskega bataljona in se z njim 24. in 25. decembra 1941 udeležila boja na Libergi pri Litiji.

V gozdovih na Molniku je bila 13. julija 1941 ustanovljena Molniška četa

Po bojih z Nemci na Gorenjskem se je Račoveljska četa, ki je bila v sestavu Kamniškega bataljona, pri Senožetih prebila čez Savo. Prešla je okupacijsko mejo pri Javoru, 17. septembra dobila zvezo z Molniško četo in odšla v njeno taborišče. Tu sta jo obiskala člana IO OF Boris Kidrič in Edvard Kocbek in ji izročila bojno zastavo.

Prvo akcijo je Molniška četa izvedla 26. julija pod vasjo Brezje. Postavila je zasedo italijanski koloni, ki je iz Šmarja dostavljala hrano fašistom v Podlipoglavu. Akcija ni popolnoma uspela, ker se je nekomu v zasedi predčasno sprožila puška in so Italijani zbežali. Ranjen je bil neki fašist. Zaradi tega napada in zaradi uspešnega napada na nemškega carinika 16. julija v Besnici je bila 30. julija prva hajka, ki pa ni imela nobenega uspeha. Drugi uspeh te akcije pa je bil, da so Italijani takoj izpraznili Podlipoglav. Četa je izvedla še vrsto drugih akcij. V začetku avgusta je npr. minirala progo Šmarje—Škofljica, nekaj dni kasneje pa je na istem mestu napadla 4 italijanske vojake. Nekatere akcije, npr. miniranje proge med Lazami in Zalogom, zaradi nezadostne opremljenosti ali zaradi neizkušenosti niso uspeli.

Italijani so zaradi take aktivnosti 9. avgusta s celim polkom izvedli hajko, ki pa ni prinesla uspeha in z Molniško četo niti niso prišli v stik, oziroma tega sploh niso želeli. Prehajkali so vse področje, vendar najmanj tiste predele Molnika, v katerih bi verjetno najhitreje naleteli na četo.

REGIA QUESTURA LUBIANA

C I R C O L A R E

Lubiana 8.8.1941.XIX

AGLI UFFICI DI P.S. CERNOMILJ=COCEVJE=NOVO ESTO=
SEZIONI DI POLIZIA=1=2=3=4=5=6=7=8=9=10=
AI COMANDI DI COMPAGNIA CC.R. LUBIANA INTERNA= LUBIANA ESTERNA=
" " " " " " NOVO ESTO= COCEVJE=

=====

N°02531 Gab- Pregasi rintraccio fermo facendoli accompagnare nelle locali carceri a disposizione di questo ufficio Político, gli individui sottoelencati, sospetti di attività comunista resisi irreperibili.-

1°)- TRTRNIK Antonio di Ianez e di Krajn Antonia; nato il 12.1.1908, a Zadvor (Lubiana) ivi residente.-
CONNOTATI:- Statura m/1.72, viso ovale, colorito pallido, capelli castani, barba rasa.-

2°)- GASPERŠIC Jernej di Franc e di Tarskan Franciska nato a Zadvor il 13.8.1915, ivi residente, pittore
CONNOTATI:- m.1.74, corporatura snella, viso scarno occhi castani, capelli castani, barba rasa, colorito pallido.-

3°)- MOŠKRIČ Iosef di Ivan e di Neza Auzur, nato il 12.3.1902, a Zadvor, ivi residente, operaio.-
CONNOTATI:- Statura m.1.70, occhi celesti, viso scarno, barba rasa, capelli biondi.-

IL QUESTORE

(Ettore Messina)

*Aut. originale nel fascicolo Cst, Ag. 41 N° 02531
Trtnik Antonio di Ianez*

Prevod

KRALJEVA KVESTURA LJUBLJANA

Okrožnica

Ljubljana, 8. 8. 1941 — XIX

Uradom javne varnosti Črnomelj — Kočevje — Novo mesto

Policijskim odsekom 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

Komandam kompanije kraljevih karabinjerjev Ljubljana mesto — Ljubljana okolica — Novo mesto — Kočevje

Št. 02531 Gab Izdaja se tiralica s tem, da se spodaj navedene osebe, osumljene komunistične dejavnosti, na begu, po aretaciji odvedejo v krajevne zapore in stavijo na razpolago tukajšnjemu političnemu uradu.

1. Trtnik Anton, sin Janeza in Kren Antonije; rojen 12. 1. 1908 v Zadvoru (Ljubljana), stanujoč pravtam.
Osebni opis: višina 1,72 m, obraz ovalen, polti blede, lasje kostanjevi, brado brije.
2. Gašperšič Jernej, sin Franca in Terškan Frančiške, rojen v Zadvoru 13. 8. 1915, stanujoč pravtam, slikar.
Osebni opis: 1,74 m, vitke postave, upadlega lica, oči rjave, lasje kostanjevi, brado brije, polt bleda.
3. Moškrič Jožef, sin Ivana in Neže Anžur, rojen 12. 3. 1902 v Zadvoru, stanujoč pravtam, delavec.
Osebni opis: višina 1,70, oči svetle, obraz upadel, brado brije, lasje svetli.

Kvestor
(Ettore Messana)

KREPITEV OSVOBODILNE FRONTE

Omenjeno je že bilo, da je ustanovitev Molniške čete narodnoosvobodilno gibanje še pospešila. Tu je bila prva, sicer še majhna enota slovenske osvobodilne vojske, ki jo je bilo treba oskrbovati z orožjem in hrano ter ji — če bi bilo treba — tudi priskočiti v boju na pomoč. Večina ljudi je bila na to pripravljena. Delo Osvobodilne fronte je bilo tako konkretnjše in člani terenskih odborov so lahko pridobivali vedno nove člane, aktivne sodelavce.

V sedmih terenskih odborih OF je sodelovalo skupaj z rajonskim odborom okrog 80 aktivistov, ki so bili neumorni pri svojem delu in imeli natančen pregled nad vsem območjem. Delo znotraj odborov je bilo razdeljeno, saj so jih sestavljali sekretar, blagajnik, intendant, vojaški referent, referent za agitacijo in propagando in referent za mladino. Prav take zadolžitve je imel tudi rajonski odbor. Število članov odbora ni bilo določeno, odvisno je bilo od obsega krajevne organizacije. Odborniki so redno pobirali denarne prispevke. Prav tako je potekalo tudi zbiranje hrane in obleke, kar so zbirali v vsaki vasi na nekaj mestih in od tam odpremljali naprej. Vzpostavljene so bile redne kurirske zveze, in to ne samo v območju rajonskega odbora, temveč tudi izven njega. Že v tem času je bil mogoč stalni prehod čez Ljubljano v Slapah. Ile-

galno literaturo, ki so jo prenašali iz Polja, so aktivisti redno razdeljevali po terenu. Družine, katerih svojci so bili zaprti ali so že odšli v partizane, so po potrebi dobivale redno mesečno podporo.

V jeseni leta 1941 se je po posameznih terenih začela organizirati tudi mladina. Jedro mladinske organizacije so bili skojevci. Mladina je redno imela svoje sestanke, na katerih se je dogovarjala o akcijah in se politično izpopolnjevala. Na sestankih v začetku leta 1941 je Osvobodilni fronti tudi zaprisegala. Vsako, celo na prvi pogled morda nemogočo nalogo je mladina izvedla in nikdar ni bilo slišati: »Ne morem.« ali: »Ne bom.«! Mladinci so bili predvsem zadolženi za razširjanje literature; prevažali so jo v triciklu z dvojnim dnom. Izvajali so tudi napisne in potresne akcije, ki so jih organizirali vzporedno s takimi akcijami v Ljubljani npr. v noči na 1. december, ob spominu na Šercerja in Šlandra, ko so bile povsod razdeljene njune slike, in ob proslavi 8. februarja (Prešernovega dne).

Pri neki napisni akciji v Zadvoru je prišlo celo do spopada z italijansko patruljo. Posebno je spravila fašiste v bes napisna akcija decembra leta 1941, ko so mladinci popisali njihove parole. Fašisti so namreč s svojimi parolami popisali več hiš v Zadvoru, mladinci pa so hitro za tem čez njihove parole izpisali svoje in pri tem domiselno izrabili posamezne besede njihovih parol. Fašisti niso našli krivcev; osumili so Štefana Novaka (ki je res sodeloval v akciji), a se jim je pravočasno umaknil in odšel v partizane.

Posebno skrbno je bila pripravljena manifestacija za 8. februar, ki so v njej sodelovali tudi starejši tovariši. Rajonski odbor je imel skupaj z zastopniki mladine poseben sestanek, na katerem so se dogovorili o akciji. Ves material so pripravili v vevški papirnici. Narejenih je bilo na tisoče rdečih, belih in modrih lističev (da jih je bilo čim teže pobirati) in zastavic. Mladinci so z njimi posuli vse ceste, posebno v bližini postojank in na najbolj obljudenih krajih. Franc Selan pa je na robu gozda pri Sv. Urhu izobesil 8 m dolgo slovensko zastavo. Razumljivi bes fašistov tudi to pot ni rodil nobenega uspeha; silili so ljudi, da so te listke pobirali, pobirali so jih tudi sami, a vse zaman. Bilo jih je preveč in so ceste ostale tako okrašene vse do pomladi, ko je skopnel sneg. Ker zastave s smreke niso mogli ali pa se je niso upali sneti sami, so nalovili okrog 30 ljudi in jih odvlekli v gozd. Prisilili so jih, da so smreko podrli, nato pa so zastavo zažgali. Smreko so morali aretiranci odvreči v postojanko in jo tam razžagati.

Razen redkih izjem je mladina prezirala Italijane. Mladinci so demonstrativno nosili rdeče rože, mladinke pa rdeče rute. V Zadvoru so bili 28. septembra 1941 zaradi izpadov aretirani mladinci Tone Vidergar, Jože Jager, Ivan Smrekar, Viktor Jeriha, Pavel Jeriha in Edi Smrekar.

Nasploh so Italijani na jesen začeli kazati svoje pravo lice. Na razne načine so ljudi nadlegovali in jih poniževali. V tem so prednjačili pripadniki obmejne fašistične milice, ki so imeli postojanko v pekarni v Dobrunjah. Ko so hodili po patruljah, oziroma se prepeljavali s kolesi, ki so jih pobrali pri družinah, katerih svojce so aretirali ali so ti odšli v partizane, so ustavljali, legitimirali in pretepali ljudi. Pred postojanko so na drogu vsak dan izobešali zastavo, ki so jo morali vsi mimoidoči pozdravljati s fašističnim pozdravom. Kdor tega ni storil, so ga pretepli. Zato so se ljudje izmikali hoji mimo postojanke in raje izbrali drugo, čeprav daljšo pot. Enako je bilo pred postojanko v pro-

svetnem domu v Sostrem in v Vevčah. S takim ravnanjem pa seveda Italijani niso dušili osvobodilnega gibanja, ampak je bil uspeh prav nasproten. To so čutili tudi sami in postojanke so začeli utrjevati, posebno še po ustanovitvi Molniške čete, po streljanju na financarje v Zadvoru in po napadu na Golobovo hišo v Zadvoru (1. oktobra 1941).

Pozimi leta 1941 so bili organizirani bolničarski tečaji, ki so trajali do maja leta 1942. Prve tečaje — za mladinke — je organizirala in vodila Justina Trtnik in prvi tečaj je bil kar v njeni hiši, kjer so se stalno zdravili in okrevali ranjenci. Drugi tečaji so bili pri Janezu Jančarju in Jožetu Šublju v Zadvoru, pri Šublju (Vazarju) v Podmolniku, pri Žabjeku (Brajerju) v Dobrunjah, v Bizoviku in v Sostrem. In prvih tečajih je predaval zdravnik Anton Čuk s Studenca, sodelovali pa so tudi Jože Perčič, Gogala in Vilfanova iz Vevč. Poleg prve pomoči, zdravljenja ran, so na tečajih obravnavali tudi politična vprašanja, predvsem o organizaciji, pomenu in vlogi OF. Pozneje so mladinke, ki so obiskovale prve tečaje, v različnih krajih same organizirale in vodile nove tečaje. Na prvih tečajih so bile: Rezka Trtnik, Mici Vidergar, Ema Strojinc, Tilka Moškrič, Fanči Šubelj, Lojzka Kocjančič, Pepca Dežman, Angelca Habič, Ana Habič, Tončka Dimnik, Darinka Habič in druge. V Dobrunjah so tak tečaj obiskovale Žabjekova, Lambergarjeva, Menartova in Lampretova dekleta. Mladinke, ki so opravile tečaje, so potem oskrbovale ranjence, ki so bili na zdravljenju in okrevanju pri mnogih zanesljivih hišah v vseh vaseh. Nekaterim, kot npr. Pepci Dežman in Ani Habič, pa je tečaj koristil tudi pozneje kot bolničarkam v partizanih.

V pozni jeseni so začeli organizirati Narodno zaščito. Formirana je bila popolnoma vojaško. Ves rajon je tvoril bataljon, ki je bil razdeljen na čete; te pa so bile razdeljene po posameznih terenskih odborih in so se naprej delile na desetine. Komandir bataljona je bil Štefan Pavšič, komisar Viktor Vodnik. Vseh pripadnikov Narodne zaščite, skupaj s papirnico Vevče, je bilo okrog 500. Vsi so zaprisedli. K prisegi so se ponekod zbrale cele vasi, drugod pa je bila

Jaz vojak osvobodilne ljudske vojske, slovenskega naroda, ki se ob
boku, slavne Belaske Knečke Rdeče armade, Sovjetske Zveze, ter vseh osta-
lih in za svobodo, se boriš narodov, borim za osvoboditev in združitev
slovenskega naroda, za mir, bratstvo med narodi, ter za srečno bodočnost
delovnega ljudstva.

Prisegam pred svojim naredom, in svojimi bojnimi tovariši, da bom
oddal vse svoje sile, in vse svoje sposobnosti, osvobodilni stvari sloven-
skega naroda, delovnega ljudstva, ter vsega naprednega, in svobodoljubnega,
človeštva v sveti vojni, proti fašističnim tlačiteljem in barbarom. Če
bom zapustil vrsto slovenske osvobodilne vojske, v katero sem, prestevalno
in zavestno vstopil, in ne bom odnehal v boju, do popolnega zmage, nad fa-
šističnimi okupatorji, do popolnega uresničenja velikih osvobodilnih cil-
jev, slovenskega naroda, in delovnega ljudstva.

Prisegam, da v boju za te velike cilje, ne bom štedil svojih sil, da
se ne bom ustrašil, žrtv in težav, da bom če bo treba, žrtvoval za svoj
narod, tudi svoje življenje.

SMRT FAŠIZMU, SVOBODO NARODU!

Prisega članov Narodne zaščite

izvršena po posameznih manjših skupinah, desetinah ipd. Zaprisege so vodili Franc Černe, Ivan Kavčič-Nande, Viktor Vodnik in Štefan Pavšič. Pred prisego je bil razgovor o delu OF in Narodne zaščite. Viktor Vodnik je na hrbtni strani objavljenega faksimila zaprisege zabeležil naslednje točke za nagovor:

Partizani akt. voj.

N. Z. rezervna,,

V vrste N Z se mobilizirajo od 18—50

Osnovna vrsta je vod od 10—15 mož s povelj.

Disciplina vojaška

Namen N Z osvoboditi in združiti sl. narod

Prisega je pred narodom in tovarišem

Prisega se prostovoljno

Konspiracija

Orožje

Za tem so vsi navzoči ponavljali besedilo. Prisega so bile zelo svečane in resne. Udeležila se jih je velika večina moških — razen manjšega dela klerikalcev, ki so bili že pred vojno sovražni vsemu naprednemu.

Narodna zaščita je izvedla vrsto uspešnih akcij, od katerih bomo nekatere omenili kasneje. Takoj po ustanovitvi pa je bila njena naloga organizirati prenose in prevoze različnega materiala pa organizirati zaščito tovarišev, ki so iz Ljubljane prihajali v partizane. Urejena je bila tudi obveščevalna služba, ki je sodelovala z VOS pri likvidaciji posameznih izdajalcev.

OSVOBODILNA FRONTA — DRŽAVA V DRŽAVI

Po boju na Libergi in po napadu na italijansko postojanko na Turjaku se je 2. partizanski bataljon — bolj znan pod nazivom Štajerski bataljon — 7. januarja po visokem snegu prebil na Pugled, kjer je nameraval prezimiti. Bataljon se je najprej ustavil v Šentpavlu, kjer se je za silo odpočil, potem pa se je premaknil na Pugled in borci so pod vrhom postavili taborišče. Da bi se zaščitili pred hudo zimo, kakršne ni bilo že od 1929. leta, je bilo potrebno v taborišču mnogo slame in desak; vse to so prispevali predvsem kmetje iz Podlipoglava, Šentpavla in Sadinje vasi. V Šentpavlu je bila prirejena tudi zasilna kopalnica, kamor so borci odhajali v manjših skupinah na kopanje. Iz doline so aktivisti takoj poslali odeje, topla oblačila in obutev, saj je bil bataljon po napornem pohodu močno potreben nove opreme. Številne nogavice in jopice (tudi kar iz starih nogavic), ki so jih jeseni in v začetku zime napletle žene, so prezeblim borcem dokazovale, koliko ljudi je neprestano mislilo nanje. Poskrbeti je bilo treba tudi za dobro prehrano — in z vseh strani so dovažali hrano. Hrano in drug material so vozili tudi iz Ljubljane, in to z vozovi pa tudi z osebnimi avtomobili. Material, ki so ga zbirali po raznih kanalih, so potem odvažali v Podlipoglav. Važno zbirališče je bilo v Zadvoru pri Trtniku (Osredkarju) — Alojz Trtnik je bil intendant rajonskega odbora — in pri Strojincu (pri Prodniku). Pri Strojincu je bila urejena klavnica, kjer so klali prašiče, topili slanino in pripravljali meso. Ves material so dovažali v Podlipoglav največ k Smrekarju

(Kajžarčku), Hribarju (Slivarju) in Habiču (Malenskim). Sem so ga potem hodili iskat partizani in ga odnašali po strmi drči v taborišče. Iz Zaloga so prek Kašlja dobili v taborišče znatno količino sladkorja, ki so ga železničarji odnesli iz železniškega transporta. Iz pekarn so prinašali kruh, ki so ga aktivisti dobivali na krušne karte, prinesene iz vevške papirnice. Več zimskih mesecev zapored so namreč Italijani pripeljali v Vevče že pred koncem vsakega meseca neuporabljene živilske nakaznice, da bi jih v papirnici zmleli kot odpadni papir. Vendar je bilo kljub kontroli zmletih kaj malo krušnih kart. Aktivisti so jih odnašali iz tovarne in nanje kupovali kruh za bataljon, del pa so jih oddali v Ljubljano za preskrbo ilegalcev. Komandant bataljona Franc Rozman-Stane je sredi februarja zapovedal zbrati čimveč hrane in drugega materiala predvsem iz Ljubljane — verjetno je bilo že tedaj znano, da bodo Italijani Ljubljano blokirali. Zato je bil dovoz hrane še pospešen.

Vse to gibanje tudi Italijanom in posameznim konfidentom ni ostalo prikrito — kakor tudi to, da je na Pugledu močnejša partizanska enota. Tudi italijanska aktivnost se je vse bolj usmerjala na Podlipoglav, vendar se tja niso upali, oziroma so to kdaj storili le podnevi, ponoči pa so sem prihajali partizani. Neki italijanski smučarski patrulji (bili so to fašisti obmejne milice) pa se je posrečilo presenetiti 3 partizane, ki so se nedeljskega jutra v začetku februarja vračali iz Šentpavla. Tedaj je padel 1 partizan, rajen pa je bil Ludvik Smrekar, intendant bataljona, ki je bil prav takrat v Podlipoglavu. Ranjenega so odpeljali v ljubljanski sanatorij Emona na zdravljenje. Dne 27. februarja so bili aretirani Avgust Vidergar, Jože Kocjančič in Roza Kocjančič, ko so se vračali s praznim vozom iz Podlipoglava. Istega dne je bil aretiran tudi Polde Kavčič.

Z bližajočo se pomladjo je bataljon, ki se je okrepil z novimi borci, začel z novimi akcijami. Pripravljali pa so se tudi Italijani, ki jim močna partizanska enota slabih 10 km od Ljubljane le ni šla v račun. Vendar napada niso tvegali, marveč so se zadovoljevali z močnejšim patruljiranjem in z blokadami. Vedno pogostejše pa so bile izdaje in za njimi aretacije posameznih aktivistov. Kaže, da je tedaj Italijanom s pomočjo izdajalcev le uspelo prodreti v notranjo organizacijo OF, oziroma si ustvariti o njej vsaj približno sliko.

Večja blokada je bila 8. marca. Ponoči je zapadlo za dobro ped snega. Italijani so blokirali Zadvor in Sostro, pobirali moške in jih vodili v prosvetni dom, kjer je bila njihova postojanka. Tu so aretirancem pregledovali osebne izkaznice in jih po skupinah izpuščali domov. Tedaj je bil zajet skoraj ves rajonski odbor, vendar med aretiranimi ni bilo izdajalcev in so bili vsi izpuščeni.

Žrtev te blokade pa je bil požrtvovalni mladinec Franc Galič, ki se je hotel italijanski blokadi izogniti. Izmuznil se je zasedam in odšel proti Šentpavlu. Italijanska patrulja pa ga je prestregla in še istega dne je bil ustreljen v Dimnikovem hribu pri cerkvi v Sostrem. Več ljudi, ki so se Italijanom zdeli sumljivi, pa so aretirali in odpeljali v zapore (Janeza Novaka, Franca in Cirila Galiča in druge).

Drugi partizanski bataljon je svojo aktivnost usmerjal predvsem na progo Ljubljana-Grosuplje in tu izvedel več uspešnih akcij. V zasedi, ki jo je Jankova četa 2. bataljona 21. marca 1942 postavila ob cesti Lipoglav-Šmarje, sta padla 2 fašista, eden pa je bil težko ranjen. Zato so Italijani še istega dne zažgali na Malem Lipoglavu 4 domačije, na Repčah eno, požigali pa so tudi v Sp. Slivnici in Paradišču. Vendar so fašisti v strahu pred partizani sklenili 23. marca izpraz-

niti svojo postojanko na Velikem Lipoglavu. S to njihovo namero je bil seznanjen tudi štab bataljona in sklenil ponovno pričakati fašiste v zasedi. To je bataljonu popolnoma uspelo: razbil je italijansko kolono in rešili so jo šele Italijani, ki so bili v Šmarju zbrani za napad na Pugled. Še istega dne so Italijani napadli taborišče Štajerskega bataljona. Vendar uspeha kljub hudim žrtvam niso dosegli. V boju so padli štirje partizani in okrog 40 Italijanov. Zvečer so se Italijani umaknili in od vsepovsod dovažali okrepitve. Po glavni cesti iz Ljubljane proti Lipoglavu so se pomikale dolge kolone tovornjakov, polnih vojaštva. Toda bataljon se je še tisto noč umaknil in se spretno brez strela izvil iz obroča.

Naslednjega dne, 24. marca, so Italijani po pripravi z artilerijo in minometi znova napadli, a našli so le prazno taborišče, ki so ga zažgali in razbili. V onemoglem besu so začeli divjati po okoliških vaseh. V Podlipoglavu in na Lipoglavu so požgali 11 hiš, na Velikem Lipoglavu ustrelili štiri vaščane, iz obeh vasi pa odpeljali v zapore čez 50 ljudi. »Očiščevalna akcija« — ropanje je zajelo vse vasi, mimo katerih so se Italijani vračali. Pri tem so aretirali mnogo ljudi, med njimi tudi Jožeta in Franca Mehleta, ki sta še dopoldne, pred napadom na Pugled, peljala v partizansko taborišče vola; še več pa so pobrali raznega materiala, predvsem hrane in živine. Na mestu, kjer so Italijani 8. marca ustrelili Franca Galiča, so 25. marca ustrelili Jožeta Vidica iz Sostrega, kasneje pa prav tam še Florjana Žagarja in Boža Tomažiča iz Ljubljane.

Ob tem napadu naj omenimo še tri akcije OF, ki kažejo, kako hitro so znali aktivisti ukrepati.

Takoj po napadu na Pugled se je začela Narodna zaščita pripravljati, da bi napadla Italijane od zadaj in tako bataljonu olajšala preboj iz obkolitve. Kljub temu, da je bilo povsod polno Italijanov, so bile takoj obveščene vse čete, vzpostavljeni pa so bili tudi stiki s Poljem, da bi priskočila na pomoč tudi tamkajšnja Narodna zaščita. V načrtu je bilo, da bi manjši del bataljona Narodne zaščite napadel Italijane prek Sostrških hribov in Sadinje vasi, glavni del pa bi napadel od Šentpavla. Ker pa se je bataljon ponoči sam rešil iz obroča, akcija ni bila potrebna.

Že ko so Italijani požigali Podlipoglav, so žene pod vodstvom Justine Trtnik odšle v Podlipoglav in pomagale reševati imetje, kolikor ga je po italijanskem ropanju še ostalo. To je bilo ženam v Podlipoglavu v veliko pomoč, saj so ostale s preplašenimi otroci same, ker so moške Italijani aretirali, kolikor se jih ni pravočasno umaknilo. Že naslednji dan je v Podlipoglav prispela organizirana prva materialna in denarna pomoč ljudem, ki so jim bile požgane hiše.

Konec aprila leta 1942 so Italijani izpraznili vse svoje postojanke in na tem področju je nastalo nekakšno polosvobojeno ozemlje, na katerem je OF izvajala tako rekoč vso oblast. Do jeseni so Italijani prihajali sem le v daljših časovnih razmikih, in to samo z močnimi patruljami ali v večjih enotah. Ponoči je tu gospodarila Narodna zaščita, ki je imela na izpostavljenih mestih stalna stražarska mesta, od koder je pazila na vse premike Italijanov in obveščala o njih aktiviste. Povsod so bile stalne patrulje, ki so imele nalogo vzdrževati red.

Rajonski odbor je sprejel vrsto odlokov, med drugimi odlok o prepovedi prodaje živine in ostalih pridelkov okupatorju. Odlok je bil javno razglašen in so proti kršilcem izvajali tudi sankcije; najprej je bil kršilec opozorjen, če pa je kljub opozorilu še naprej prodajal Italijanom, mu je bila za kazen odvzeta

Pogled na Pugled, kjer so bila taborišča prvih partizanskih enot in 2. štajerskega bataljona

enaka količina blaga, kot ga je prodal okupatorju. Sprejeti so bili odloki o cenah živil; vsi špekulanti in prekupčevalci so bili kaznovani z odvzemom blaga oziroma dobička. Kmetom je bila določena višina obvezne oddaje živil in višina denarnega prispevka. Sprejeti so bili tudi odloki o javnem redu ter dana opozorila javnim in skritim sodelavcem okupatorja. Velika večina prebivalcev je odloke upoštevala in se po njih ravnala.

V aprilu in maju 1942 se je začel množični odhod v partizane — samo iz Sostrega je tedaj odšlo v partizane 19 tovarišev, predvsem mladincev. Množično so prihajali v partizane tudi iz Polja in Ljubljane. Za sprejem novincev je bilo ustanovljeno sprejemno taborišče, ki so ga imenovali »šolski logor«. Tu so vsi novinci dobili opremo, se seznanili s partizanskim življenjem, potem pa so odhajali naprej v enote, največ v II. grupo odredov.

Za hitro naraščajoče število borcev je bilo potrebno mnogo opreme, ki je v glavnem prihajala iz Ljubljane. Dovažali so jo kar z vozovi; čevlje so npr. prepeljali v vozu za gnojnico, drugo opremo v kesonih. Ves material, ki se je stekal po številnih zvezah, so aktivisti zbirali v skladiščih (v Zadvoru pri Osredkarjevih in Prodnikovih), od koder so ga odvažali z vozovi v sprejemno taborišče ali v II. grupo odredov. Središče intendantske službe je bilo v Sadinji vasi pri Antonu Dežmanu, kjer je bila pred vojno ilegalna partijska tiskarna. (Tiskarno so avgusta 1941 preselili v Ljubljano — predvsem črke in ostali

stavni material, nekateri deli tiskarne pa so ostali pri Dežmanu skriti v vodnjaku.) Tu je imel sedež intendant glavnega poveljstva Karel Poljanšek-Marko. Urejene so bile tudi delavnice — največji sta bili krojaška pri Antonu Dežmanu v Sadinji vasi in čevljarška pri Smrekarju (Kajžarčku) v Podlipoglavu.

Krojaška delavnica, ki jo je vodil Ivan Puc iz Ljubljane, je bila v Sadinji vasi do julija 1942, potem pa so jo preselili v bunker nad Reškim kovačem; čevljarško delavnico, ki je delovala od prihoda Štajerskega bataljona na Pugled, pa so že marca (po italijanskem napadu in požigu Kajžarčkove hiše) preselili na Razore in pozneje na Pugled. Bunkerja, v katerem so delali čevljarji, Italijani in belogardisti v številnih hajkah niso odkrili. Čevljarji so celo med hajko januarja 1943, ko so se vse ostale partizanske enote umaknile na Mokrc, ostali v bunkerju in jih niso odkrili. Bunker je ostal neodkrit tudi po 8. februarju 1943, ko so se partizani umaknili od tod na Dolenjsko.

Opremo so šivali in izdelovali tudi pri številnih hišah; ženske so pletle nogavice in jope, različni obrtniki so izdelovali posamezne kose opreme. Anton Peterca, kovač v Zadvoru, je npr. popravljal razno orožje in izdeloval kovinske okvire za bunkerje, pri čemer so mu pomagali Ivan Anžur, Mirko Alič in Anton Gašperšič, ki je varil posamezne dele. Orožje je popravljal tudi Anton Gašperšič, mehanik iz Dobrunj.

Izdelovanje nadomestnih delov in popravilo orožja je bilo dobro organizirano v kovinskih delavnicah vevške papirnice. Tam so izdelovali tudi razne naprave za sabotaže. Ta dela so vodili in bili v tem posebno spretni Nace Ferfila, Srečko Smrekar in Ivan Anžur. V papirnici so pripravljali tudi propagandni material za potresne akcije in oskrbovali s papirjem ne samo dobrunjski in poljski rajon in II. grupo odredov, temveč tudi ilegalne tiskarne. Papir so z vozi in celo s tovornimi avtomobili pod napačnimi naslovi vozili v Ljubljano, uslužbenci — aktivni sodelavci OF — pa so uredili vse formalnosti v knjigovodstvu. V papirnici so razmnoževali tudi radijske vesti (OF je imela v električni centrali dva radioaparata), odloke in obvestila rajonskega odbora OF. Poleg papirja so bile v papirnici pripravljene za potrebe partizanov velike količine klobučevine, usnjenih gonilnih jermenov, vagonskega platna, s pomočjo dr. Andreja Jenka pa tudi mnogo sanitetnega materiala.

Prek papirnice so prihajale tudi večje pošiljke partizanom namenjenega materiala iz Ljubljane. Nekajkrat so prispele v Vevče kar vagonске pošiljke. Tako je npr. konec maja 1942 prišel v papirnico poln vagon različnega materiala. Železničarji v Zalogu so »prazen vagon po pomoti« poslali v vevško papirnico, tu pa je imel dobrunjski rajon OF nalogo vagon izprazniti in prepeljati blago do Police. Za to nalogo je bil mobiliziran ves bataljon Narodne zaščite. Štefan Pavšič se te akcije spominja takole:

Potrebovali smo precej ljudi. Več kot polovica tistih, ki so bili določeni za prevoz blaga iz vagona čez ograjo na skrito mesto v gramozni jami pri Goršetu, je delala v dopoldanski izmeni; nalogo pa smo morali izvršiti ponoči. Izven službenega časa smo težko prišli v tovarno. Zato so nekateri žigosali karte ob 14. uri, nato pa so se vrnili v podjetje in se tam skrivali do večera, drugi pa so prišli ponoči v tovarno kar čez ograjo. Za varen prevoz so odgovarjali Nace Ferfila, Edvard Rešek, Viktor Vodnik,

August Videgar, Lojze Trtnik in Franc Sotler; urejeni sta bili tudi stražarska in obveščevalna služba. Z delom smo morali počakati do pozne nočne ure, pa vendar še tako zgodnje, da bi lahko ponoči prepeljali blago vsaj do Podlipoglava. Poleg tega smo si morali rezervirati čas za morebitno nezgodo. Rov pod ograjo smo začeli kopati takoj v mraku. Vagon smo premaknili na pripravno mesto in pričeli s prekladanjem. Glavno delo so vodili Edvard Rešek, Franc Sotler, Ivan Anžur in Avgust Videgar. Akcija je v redu potekala vse do polnoči. Tedaj pa je obveščevalna služba javila večjo italijansko patruljo, ki je šla iz Vevč ob ograji papirnice proti Dobrunjam. Straže so bile na morebitno akcijo pripravljene. Rov pod ograjo je bil od ceste oddaljen okrog 50 metrov, pot, po kateri so prenašali material do voz v gramozni jami, pa je šla čez cesto, po kateri je prihajala patrulja. S skrivnimi znaki so bili o prihodu patrulje takoj obveščeni vsi sodelujoči in vsak se je na svojem mestu pritajil.

Patrulja je prišla na kritično mesto in videti je bilo, kot da so Italijani nekaj zaslutili, kajti ustavili so se, se ozirali proti tovarni in si med seboj nekaj dopovedovali. Trava od rova do ceste je bila precej pohojena, posebno sumljivi pa so bili madeži na cesti, nastali zaradi zaboja jajc, ki so se kot nalašč razbila prav na cesti. Tovariši so sicer lupine pravočasno pospravili, vsebine jajc pa ni bilo mogoče več odstraniti. Toda Italijani niso raziskovali, od kod in zakaj madeži, in se odpravili naprej. Obveščevalna služba, ki jim je neslišno sledila, je poročala, da so se Italijani sicer ozirali, vendar da niso ničesar zaslutili. Čez dobro uro pa je obveščevalna služba javila, da prihaja glavna patrulja. Toda zavila je proti Zadvoru... V gramoznici so material nakladali na vozove in ga po poljskih poteh odvažali naprej. Prevoz so oskrbeli kmetje iz Zadvora in Dobrunj, ki so konjem zavili noge v vreče, da je bilo čimmanj hrupa. Posebne preglavice nam je prizadejal težak tiskarski stroj, ki smo ga le mukoma spravili skozi rov.

Po končani akciji smo morali zravnati teren, zasuti rov, zapečatiti vagon, ki je sedaj res postal prazen, in zbrisati vse sledove. Kljub naši kar največji pazljivosti je jutranja patrulja sumljivo ogledovala cesto in okolico — a takrat je bilo že vse na varnem.

Material je bil čez dan shranjen v Podmolniku in Podlipoglavu, od tam pa so ga kmetje — zaščitniki iz Podmolnika in Podlipoglava — naslednjo noč z oboroženim spremstvom odpeljali na Polico, kjer so ga prevzeli partizani II. grupe odredov...

Bataljon Narodne zaščite je s sodelovanjem partizanske (Albinove) čete 17. maja 1942 obkolil in poskusil zajeti belogardistično skupino pri Sv. Urhu. Zbrale so se vse čete, obkolile Sv. Urh z vseh strani ter prehajkale ves gozd. Vendar se je večini belogardistov posrečilo umakniti, oziroma so to storili, preden je bil obroč sklenjen. Partizanski oddelek, ki je prišel na pomoč, pa je aretirал 6 organizatorjev bele garde...

Vso pomlad so pripadniki Narodne zaščite zagotavljali varen prehod vsem, ki so prihajali v partizane, žene in mladinke pa so vodile novince na zborna mesta.

Ko so okrog 23. maja šli iz Ljubljane prek Polja na osvobojeno ozemlje člani CK KPS, IO OF in glavnega poveljstva, je Narodna zaščita dobila nalogo, da jim zavaruje prehod in jih spremlja do prvih partizanskih enot. Tovariši iz Polja in Slap so organizirali prehod čez blok in Ljubljanico, od tu dalje pa so jih spremljali člani Narodne zaščite. Na vsa nevarnejša mesta so bili neopazno razporejeni zaščitniki, posebni kurirji pa so člane CK KPS, IO OF in glavnega poveljstva, med katerimi so bili tudi Boris Kidrič, Ivan Maček, Josip Vidmar, dr. Marjan Breclj, Tone Fajfar, Jaka Avšič, Zoran Polič, dr. Zoran Rus, Franc Lubej in Edvard Kocbek, vodili do Podmolnika, kjer so se zbrali v hiši in gozdičku nad Šuštarjevo hišo. Od tu so s spremstvom okrog 20 članov Narodne zaščite krenili mimo Orljega proti Lavrici, kjer naj bi prekoračili progo. Ker pa prehod čez progo ni bil varen, so se vrnili in prek Police (kamor je pravkar pripela II. grupa odredov po bitki na Jančah) odšli na Dolenjsko.

Konec maja je odšel na Dolenjsko tudi sekretar rajonskega komiteja KPS Franc Černe-Klemen, ki je tam prevzel novo dolžnost. Posle sekretarja je predal Pavlu Strojincu, v komite pa je bila vključena Justina Trtnik.

Ko se je po bojih na Jančah (20.—22. maja) II. grupa odredov vrnila na Polico, je bilo treba oskrbeti ranjence. Prenesli so jih najprej v Sadinjo vas k Vrečarju (Jeričku), kjer jim je dr. Gregorčič iz Polja nudil prvo pomoč, nato pa na varna mesta. Nekaj se jih je zdravilo tudi v Razorih, kjer je imela svoje posestvo bolnišnica za duševne bolezni s Studenca. V Razorih so se stalno zdravili ranjenci, tu so bile izvršene razne težje operacije in verjetno je bila tu izvedena spomladi 1942 tudi prva transfuzija krvi izven bolnišnice.

Italijani so z močnimi patroljami večkrat nepričakovano vdrl iz svojih postojank v okoliške kraje in vsakokrat odpeljali nekaj ljudi; 9. maja so aretirali Avgusta Grada iz Sostrega in druge. Večkrat so izvedli tudi močnejše ofenzivne akcije, tako npr. 3. maja 1942, ko so močni italijanski oddelki preplavili vso dolino in prehajkali vse gozdove, ali 24. junija, ko je močna kolona fašistične legije prodirala proti Podlipoglavu; fašistov je bilo nekaj sto, a so jih v Sadini vasi Ivan Kocjančič in še dva tovariša s streljanjem iz pušk pgnali v beg.

Z naraščajočo aktivnostjo belogardistov so se začela tudi izdajstva in Italijani so z aretacijami vedno bolj prodirali v vrste aktivistov. Dne 17. junija 1942 so obkolili papirnico Vevče in začeli z aretacijami. Imeli so večji spisek vidnih aktivistov, na katerem je bilo tudi več članov rajonskega odbora OF. Vendar večine tovarišev niso dobili, ker tedaj niso delali ali pa so pravočasno umaknili, drugi pa so bili samo še formalno zaposleni in jih ni bilo na delovnih mestih. Zato so nekatere iskali po domovih (npr. Toneta Hočevarja), vendar jih tuč tam niso našli. Zaradi vsega tega je odšla v partizane skupina 11 aktivistov, med njimi 3 člani rajonskega odbora (Štefan Pavšič, Tone Hočevar in Alojz Trtnik). Sekretar rajonskega odbora OF je postal Viktor Vodnik, člani pa so tedaj bili Nace Ferfila, Justina Trtnik, Miha Jančar, Franc Bricelj in Jože Omahen. Spremembe so nastopile tudi v terenskih odborih OF, ker je več članov v spomladanskih mesecih odšlo v partizane ali pa so bili aretirani.

Med aretiranci (bil jih je poln tovarnjak) je bil tudi Avgust Trtnik iz Zadvora, aktiven mladinec, ki se je pred Italijani, ko so ga iskali, skrtil v tovarni. Po naključju ali po izdajstvu pa so ga našli in aretirali. Ko je kamion odpeljal proti Ljubljani, je Trtnik v Vevčah skočil s kamiona in stekel proti Sigam. Vrgel se je v Ljubljano in jo hotel preplavati. Italijanske patrulje, ki so bile v Sigah, so streljale za njim; ko se je na desnem bregu že dvigal iz vode, ga je zadel rafal iz mitraljeza...

Morda naj omenimo še eno podrobnost: prav tedaj, ko so Italijani aretirali delavce v papirnici, je pred njo čakal na zvezo intendant glavnega poveljstva Marko; toda aktivistom je uspelo, da so ga obvestili in pravočasno se je umaknil.

Pogoji za delo na terenu so bili vedno težji. Zaradi izdajalcev so imeli Italijani v rokah vedno popolnejše spiske najvidnejših aktivistov, ki so vedno bolj prehajali v ilegalo. V gozdovih so začeli graditi spretno zamaskirane podzemne bunkerje, v katere so se ob nenadnih napadih zatekali aktivisti. Take bunkerje so imeli aktivisti iz Bizovika, Dobrunj in Sostrega. V njih so se večkrat rešili pred aretacijo. Italijani so jih redko odkrili in še to le po zaslugi izdajalcev. Več uspeha so imeli pri tem belogardisti, ki so dobro poznali teren, a še ti niso odkrili vseh. Delo terenskih in rajonskega odbora OF se je še vedno normalno odvijalo. Po vsaki prekinjeni zvezi so bile takoj vzpostavljene nove. Literatura so aktivisti redno, tudi dvakrat tedensko, prinašali iz Polja in jo prav tako redno razdeljevali po vaseh. Mladinke so v poletnih mesecih zbrale in vložile večje količine stročjega fižola za potrebe partizanov v jeseni.

Mesec avgust je bil relativno miren, saj so bile vse italijanske sile mobilizirane v Roški ofenzivi. Pojavljali so se partizanski dezertjerji, katere je Narodna zaščita lovila. Med drugimi je bil ujet Jelo Capuder iz zloglasnega belogardističnega bataljona; a izdajal se je za partizana in se mu je posrečilo uiti.

Vse poletne mesece 1942 Italijani niso izdajali krušnih kart (razen tistim, ki so bili zaposleni v papirnici Vevče, a še to neredno), tako da je bilo glede prehrane za marsikoga zelo težavno. Posebno je bilo občutno pomanjkanje maščob, mesa in kruha. Da bi to omilili, so v sprejemnem taborišču klali več živine in del mesa in loja dodeljevali družinam, katerih svojci so bili v partizanih ali v zaporih; te so bile v najtežjem položaju in odvisne od podpore OF.

Konec avgusta je prišel v Podlipoglav I. bataljon Tomšičeve brigade. Z napadi v neposredni okolici Ljubljane naj bi razbremenil partizanske enote, ki so se bojevale v ofenzivi na Dolenjskem. Bataljon je od 29. do 30. avgusta skupaj z dvema četama II. grupe odredov, ki sta se vrnili z Gorenjske, in s četo sprejemnega taborišča (ki je bila v sestavi Zapravnodolenjskega odreda) izvedel vrsto napadov na italijanski blok okrog Ljubljane in na papirnico Vevče. V tem napadu je pogorelo skladišče papirja, naslednji večer pa še lesni prostor in delavnice. Napad na Zalog ni uspel in so ga okupatorji odbili. Italijani so z vsem orožjem besno odgovarjali na te napade, saj so postavljali na laž vse njihove vesti o popolnem uničenju partizanov in dvigali moralo pri ljudeh. Zaradi obstreljevanja iz topov in minometov je bila zažgana Brovlinčeva hiša (Franc Strojinc) v Zadvoru.

Požar je že simbolično nakazoval prihod najtežjega obdobja narodno-osvobodilnega gibanja.

VELIKA PREIZKUŠNJA

V zgodnjih jutranjih urah 31. avgusta 1942 so Italijani obkolili papirnico Vevče. Vsem delavcem, ki so bili na nočnem delu — mnogi pa so se v jutranjih urah sami zatekli v papirnico, kjer so se počutili varnejše —, so prepovedali izhod iz tovarne. Po nekaj dneh so vse nagnali v ograjeni prostor okrog bazena. Tu so jih zasliševali in jim grozili z internacijo. Ker pa bi tako bila ogrožena nadaljnja proizvodnja, se je vodstvo tovarne zavzelo za delavce pri Italijanih, ki so od obratovanja imeli tudi svojo korist, in jih »rešilo« pred internacijo. Zelo pa je bila poostrena kontrola — tako ob vходу v tovarno kakor tudi na samih delovnih mestih. Tovarno so v širokem krogu ogradili z bodečo žico in na več mestih postavili bunkerje. V Zadvoru se je v petih hišah, ki so bile najbližje papirnici, naselilo vojaštvo in hiše spremenilo v utrjene postojanke. Prehod iz Zadvora do papirnice in prek mostu v Vevče je bil mogoč samo s posebnimi dovolilnicami, ki so jih izdajali karabinjerji po predhodnih preverjanjih.

Medtem pa se je, prav tako 31. avgusta, pomikal od žičnega bloka, ki je obkrožal Ljubljano, nov val. Italijani so prodirali v več gostih strelskih vrstah proti Podlipoglavu, ki so ga dosegli po dveh dneh. Od tu se je ofenzivni val valil naprej prek Pugleda proti Grosupljem. Preiskali so vse hiše in prehajkali gozdove. V Bizoviku, Dobrunjah in Podmolniku so moške sprva seganjali v skupine, jim pregledovali dokumente, potem pa so jih izpuščali. A kmalu jim je bila namenjena hujša usoda: ob ustanovitvi bele garde v Bizoviku in Dobrunjah so bile tam množične aretacije in streljanja; v Podmolniku pa so bili zaman vsi napor belogardistov, da bi pridobili vaščane za vstop v belo gardo in s tem opravičili ustanovitev postojanke. V vseh drugih vaseh so Italijani aretirali vse moške, kolikor so jih dobili doma: v Zadvoru 37, v Sostrem 20, v Podlipoglavu in Sadinji vasi 21 itn. Vse so odpeljali v internacijo, od koder se jih mnogo ni vrnilo. Internaciji so se poleg papirničarjev izognili tudi nekateri aktivisti, ki so se pravočasno umaknili s partizanskimi enotami ali pa so se poskrili po bunkerjih. V gozdu pri Sv. Urhu so Italijani ujeli Franca Marolta, ki je bil namenjen v bunker, in ga na mestu ustrelili.

Zveza s Poljem je bila otežkočena, še posebno glede prenašanja najrazličnejšega materiala, ker so Italijani onesposobili most pod Kašljem in s svojo postojanko, ki je obkrožala papirnico, onemogočali prehod čez Ljubljanico v Slapah. Kolikor toliko varen je ostal samo prehod po plitvini pod Zavogljami, ki so ga aktivisti iz Sostrega in Kašlja uporabljali že od pomladi 1942. Ta prehod je ostal neodkrit do konca vojne in so ga požrtvovalne mladinke in žene iz Sostrega uporabljale tudi v najhujši zimi ter bredle ledeno mrzlo vodo.

V drugi polovici septembra, ko so srečno prebili italijanske obroče na Rogu, so v več skupinah prišli v Podlipoglav člani CK KPS, IO OF in glavnega poveljstva. Del njih se je nastanil v bunkerju pod Razori, del pa v bunkerjih pod Zagradiščem, ki sta ju zgradila Franc in Ivan Alič. Bunkerja sta tudi pozneje služila za zavetišče ranjenim in bolnim partizanom, ki so jih oskrbovali aktivisti iz Sostrega. V dneh 29. in 30. septembra 1942 je bila v gozdu nad Podlipoglavom in v Malenski hiši skupna seja CK KPS, IO OF in glavnega poveljstva. Na seji so predvsem analizirali dogodke zadnjih dveh mesecev in sprejeli sklepe glede na nastali položaj. Prvi je odšel iz Podlipoglava 12. oktobra Edvard Kardelj, in sicer v Ljubljano, takoj naslednji dan je z nekaj tovariši odšel v

Dolomite Ivan Maček. Tja so odšli 17. oktobra tudi ostali člani CK, IO OF in glavnega poveljstva. Zadnji je odšel v Ljubljano 19. oktobra Boris Kidrič. Pugled pa je še naprej ostal važna zveza med Ljubljano in ostalimi predeli Slovenije. To so vedeli ali vsaj slutili tudi okupatorji in so ob podpori domačih izdajalcev v vseh jesenskih mesecih stalno pritiskali na to področje.

Dne 27. septembra so Italijani obkolili Bizovik in aretirali 65 vaščanov; 5 so jih takoj ustrelili, in sicer Jakoba Mojškerca, Lada Mojškerca, Alojza Janežiča, Rudolfa Lobodo in Emila Hlebša. Okupatorje so vodili v italijanske uniforme preoblečeni belogardisti, ki so v Bizoviku že čez 2 dni ob podpori belogardistov z Ježice ustanovili svojo postojanko. Prav tako je bilo v Dobrunjah, kjer so Italijani ponoči med 5. in 6. oktobrom obkolili vas, belogardisti pa so začeli z aretacijami. Nekaterim tovarišem se je posrečilo zbežati, na begu pa je bil ranjen in ujet Pavle Lambergar, ki so ga pozneje ustrelili kot talca. Naslednji dan, to je 6. oktobra, so Italijani po obsodbi domačih belogardistov ustrelili 6 aktivistov OF: Franca Rometa, Filipa Rusa, Franceta Selana, Franca Vrečarja, Avgusta Černaka in Dominika Lambergarja. Svojce pobitih in več drugih družin so odpeljali v zapore v belgijsko kasarno, domove pa izropali.

Že v noči od 6. na 7. oktober se je prvič spopadla partizanska patrulja z belogardistično. Pri tem je bil 1 belogardist (Babnik) ubit, dva pa ujeta. Naslednji dan, 7. oktobra, so sledile nove aretacije. Belogardisti so aretirance vlačili v Bizovik, jih tam pretepali in več ustrelili. Pobiti so bili tudi starejši ljudje s številnimi družinami, med njimi Pavla Lukanc iz Dobrunj, Franc Klemenčič iz Sadinje vasi in Ivana Bricelj iz Bizovika. Del aretirancev so belogardisti po zaslišanjih oddali Italijanom, del pa so jih jim Italijani zaradi protestov in intervencij odvzeli in odpeljali v internacijo.

Tako so belogardisti že s prvim nastopom pokazali svoje pravo lice. Taki so ostali do konca vojne. A ne samo pobijanje, sestavni del njihovega »boja proti komunizmu« je bilo tudi ropanje, pri čemer so celo prekašali Italijane. Povsod, kjer so koga aretirali, so oropali domove in si plen med seboj razdelili ter ga preprodajali. Drugače tudi ni moglo biti, kajti jedro belogardistov so sestavljali zagrizeni člani Katoliške akcije, ki so postali s svojimi zločini v razvpitem »štajerskem« bataljonu okoreli zločinci; del njih pa je izhajal iz vrst kriminalcev in delomrznežev, ki jim je bil edini smoter življenja živeti čimbolje na račun drugih. Oboji so bili brez vsakih predsodkov ter za denar in plen pripravljeni storiti vse. Del moštva teh prvih postojank pa so sestavljali tudi mobiliziranci iz Bizovika in Dobrunj, od katerih so nekateri, posebno mlajši, kmalu postali vredni učenci svojih učiteljev.

Prvi večji napad na nove belogardistične postojanke sta napravila Tomšičeva brigada in III. bataljon Zapodnodolenjskega odreda v noči od 21. na 22. oktober. Istočasno so bile napadene postojanke v Polju, Bizoviku in Dobrunjah (sedanja mizarska delavnica). Vendar napad — razen v Bizoviku, kjer je bila zažgana postojanka, belogardisti pa so se skrili v klet —, ni uspel. Požgano je bilo tudi župnišče na Sv. Urhu, kamor so se nameravali vseliti belogardisti.

V novembru in decembru so si sledili neprestani spopadi. Belogardisti in Italijani so z močnimi kolonami vdirali proti Pugledu z vseh strani: iz Ljubljane, iz Grosupljega prek Police, kjer je bila belogardistična postojanka, in iz Šmarja. Na teh svojih pohodih so okupatorji in belogardisti stalno lovili ljudi

124

Cirilovo (Jožeta Moškriča) poročilo o stanju Partije v bataljonu ZDO in na terenu
predvojnne občine Dobrunje

in terreni ed ino luvii vltas, ki ji pa popolnoma odpoveda

Vseina partizina namo. Vsi partiji so avri stani,
to je, staziti v znanem letu. Najbolje izgovorje je za
provina, nato tudi boljši klub temu, da je so partijem
na dalje na liti vinski kot bi tural liti. To pa, v
necini predani partiji, disciplinirani, in delovni
ne mada zmagajo. Je pa mada tudi nekaj izjem
svoje slatosti, ki jih pa stazajo popravit. Nekateri
partizani, kar u pa rat mada araraviti. Mada temu
tovari, ki ji bi stori vsi leto kandidat a ga stazajo
trata za mada, da stazajo kot ilana, stazajo

Lunt Luntin: vlt

Stazajo tudi da ji bi luvii stani partiji, je pa
mada luvii. Najbolje stazajo so stazajo. Stazajo
je pa tudi mada to stazajo. Pri mada so mada
stazajo, ki stazajo da z mada, ki
za potole in provina potole.

ter požigali in ropali domačije. Območji Pugleda in Molnika sta bili tudi večkrat bombardirani. Ponoči pa so partizanske enote, predvsem III. bataljon Zapadnodolenjskega odreda in II. bataljon Tomšičeve brigade, postavljale v Dobrunjah in Bizoviku stalne zasede ter napadale belogardiste v že močno utrjenih postojankah, iz katerih se ti ponoči niso upali niti ganiti. Vse partizanske akcije so morale biti hitre, ker so zaradi bližnjih močnih italijanskih postojank belogardisti vedno in takoj dobili pomoč, in to predvsem v težkem orožju.

Zaradi vsega tega je bil položaj na terenu zelo težak. Od začetka okupacije do konca novembra 1942 je bilo na tem področju ustreljenih, zaprtih ali interniranih 210 ljudi, 120 pa jih je že odšlo v partizane. Člani rajonskega komiteja KPS Pavle Strojinc, Jože Berčič in Justina Trtnik so bili aretirani in internirani, Viktor Vodnik, ki je bil tudi sekretar rajonskega odbora OF, je bil 13. oktobra ustreljen kot talec. Nace Ferfila se je aretaciji pravočasno umaknil in odšel v partizane. Enako je bilo z rajonskim odborom OF. Poleg Vodnika in Trtnikove, ki sta bila tudi člana rajonskega komiteja, je bil aretiran Miha Jančar.

Močno so trpeli tudi terenski odbori OF in so bili nekateri, kot npr. v Bizoviku in Dobrunjah, domala popolnoma razbiti. Del njihovih članov je bil aretiran ob italijanski ofenzivi, del pa se je belogardističnemu divjanju umaknil v partizane. Tako belogardisti niso mogli uresničiti grožnje, da bodo v drugih vaseh prav tako obračunali z aktivisti, kot so v Bizoviku in Dobrunjah. V septembru in v začetku oktobra so bile pretrgane domala vse zveze, literatura je prihajala neredno, zdesetkana je bila zaupniška mreža, pobiranje prispevkov za OF je bilo neredno in močno zmanjšano. (Višina mesečnih prispevkov, ki je sredi poletja še znašala mesečno od 12.000 do 15.000 lir, je padla v septembru na okrog 2000 lir.)

Belogardistični teror je sprva zbudil v ljudeh strah, prav kmalu pa se je ta umaknil mržnji, ki je spremljala belogardiste do njihovega končnega poraza. Manjši del prebivalstva, ki že prej ni bil naklonjen osvobodilnemu gibanju, je sedaj odkrito stopil na stran izdajalcev, nekateri so se zaradi strahu umaknili, večina pa je ostala zvesta osvobodilnemu gibanju in ni nikoli odrekla pomoči. Že sredi oktobra se je začela organizacija OF znova utrjevati. Na pobudo Jožeta Moškriča-Cirila, ki je prišel na Pugled kot zaupnik CK KPS, je bilo tedaj več posvetovanj komunistov in aktivistov OF, ki so bili na terenu, oziroma so prav v teh oktobrskih dneh prišli v partizane. Postavljena sta bila nov rajonski komite KP in rajonski odbor OF. Sekretar komiteja je postal Nace Ferfila, člani pa so bili Jože Gašperšič, Janez Bricelj-Hrastar in Franc Mojškerc-Frenk. Sekretar rajonskega odbora je bil sedaj Jože Gašperšič, člani pa Franc Mojškerc-Frenk, Nace Ferfila, Janez Bricelj-Hrastar, Tone Hočevnar, Jelo Gašperšič in Rezka Klemenc. Tako komite kot odbor sta takoj začela delati. Prek zaupnikov pa so se takoj povezovali naprej in organizacija OF se je kot pahljača zopet razširila; le prej skoraj javno delo OF je postalo strogo konspirativno. Ustreljene in padle aktiviste, pa tudi take, ki so bili najbolj kompromitirani in so belogardisti budno pazili nanje, so nadomestili novi. Problem literature je bil rešen, ko je v bunkerju pod Razori začela delovati ilegalna ciklostilna tehnika, v kateri so od konca septembra 1942 pa do marca 1943 razmnoževali Ra-

[illegible]

dijske vesti in Slovenskega poročevalca. Literatura je zopet redno prihajala in vlivala v ljudi zaupanje v moč organizacije OF. Že v novembru so bile izplačane podpore potrebnim družinam v višini od 100 do 400 lir, prav tako se je že v decembru dvignil nabrani znesek na 4000 lir.

Po odhodu vseh partizanskih enot s Pugleda (marca 1943) so ostali na terenu in ilegalno delali Janez Bricelj, Franc Mojšker, Nace Ferfila (čeprav je bil močno bolan na srcu) in Franc Alič, ki je bil na zdravljenju. Skupaj s terenskimi aktivisti Jožetom Omahnom, Viktorjem Parovelom, Ivanom Anžurjem in drugimi so vodili narodnoosvobodilno gibanje. Konec aprila 1943 se jim je pridružila še Justina Trtnik, ki se je vrnila iz internacije, ter predvsem vodila skojevce in mladinke — do 27. novembra 1943, ko so jo belogardisti aretirali in ustrelili na Sv. Urhu. Požrtvovalne mladinke so bile Ema Strojinc, Tončka Dimnik, Marija Vidergar, Tonca Trtnik, Rezka Trtnik in druge, vedno bolj pa so se v delo za OF vključevale tudi mlajše mladinke Slavka Dežman, Zorka Omahen in druge. Po kapitulaciji Italije se je vrnil iz internacije Pavle Strojinc in bil iz partizanov takoj poslan v dobrunjski rajon.

Ko sta odšla na nove dolžnosti Franc Mojšker in Ivan Bricelj, so sestavljali rajonski komite KPS in rajonski odbor OF Pavle Strojinc, Jože Omahen in Viktor Parovel; slednja sta se morala v začetku leta 1944 umakniti v ilegalo. Člani rajonskega odbora so imeli svoj sedež na področju Janč; stalno pa so prehajali prek takratne okupacijske meje in vzdrževali stike z aktivisti, katerim so prinašali literaturo in sporočila. Pri zanesljivih hišah so še vedno pobirali prispevke za OF in najpotrebnejše družine so še vedno dobivale podporo. Prav tako je bilo organizirano zbiranje sanitetnega materiala, ki so ga nato oddajali naprej za partizane.

Pri Glastovcu (Marija Dežman v gozdičku nad Sostrim) je bila stalna javka, kamor so poleg članov rajonskega odbora redno prihajali kurirji s kurirske postaje TV 2 na Jančah, od tu pa so šle zveze naprej po terenu, v Polje in v Ljubljano.

Belogardisti so to gibanje čutili in ga skušali z ubijanjem na Sv. Urhu — med drugimi sta bila ubita tudi Jože Berčič, član rajonskega komiteja KP, in Miha Jančar, član rajonskega odbora OF, ki sta se oba vrnila iz internacije — in aretacijami zatreti. Od jeseni leta 1943 do konca vojne je bilo aretiranih 57 aktivistov, v partizane pa je v tem obdobju odšlo več kot 50 tovarišic in tovarišev. Zadnje večje aretacije so bile 22. septembra 1944, ko je tedaj že domobranska policija aretirala večje število predvsem žensk in mladink, med njimi tudi Emo Strojinc, Marijo Vidergar, Mimi Klemenc, Ivanko Novak, Rezko Trtnik, Tonco Trtnik, Ani Kocjančič, Marijo Kastelic, Francko Jager, Slavko Dežman, Zorko Omahen, Tončko Dimnik, Rozo Moškrič, Darinko Habič, Tonco Drglin, Mici Mojšker in druge ter jih odpeljala v internacijo.

Pavle Strojinc je še 26. decembra 1944 po visokem snegu prišel čez okupacijsko mejo in znova vzpostavljaj zveze, ki so jih pretrgale jesenske aretacije. Obljubil je, da se bo v kratkem zopet vrnil, toda 16. februarja 1945 je v spopadu na Vnajnarjih padel.

Tako narodnoosvobodilno gibanje na področju bivše občine Dobrunje kljub neštetim težavam in preizkušnjam nikoli ni popolnoma prenehalo, saj je črpalo svojo moč v množičnosti in tovarištvu. Mladi so se vzgajali in rasli ob delih starejših ter stopali na njih mesta, ko so ti žrtvovali svoja življenja — kot je

Izmenjena oddoba

Protokolske Poročila.

28. 11. 1942 5228

Politični položaj v rajonu Dobrunje, je razen naše Dobrunje in Trzinovca, in Kar yadovoljiv. Politično delo v našem vki oddob in Matamur so buji lov, iz K. P. in 2 lov, in ma lovanje na H. d. Razenke oddob drugi, štidi, varni, le onbno po partizani (Ves oddob razen lovanje je v partizani) Forenški oddobi, Raje, in jih je pomamo postavilo, resda ne hunderisminajo kot bi bilo želelo; Kar se fudajo in maus bojiš drug drugega. Poleg tega misnem varni status nevarnost Radej bo veda, varje tega in napramo potof; kot pa je v Trzinovca in Dobrunje.

Poleg tega je bilo upostevati, da je (politično) 20 oantel, mostov in partizani (in medtem vori celo 10) 40 oantel, žubel opionno konfirirano, 10 oantel, je tega in 10 oantel, je omabivno, ki druzo za listino Radej je imenja, Vise pa veda po vsem rajonu enade razmirs. To vori, ki ro kakovostni frame, poselno da avon, forno, Podlipovca, a druge zofet, Raje je in 60 do 70, in pa vori celo 100 oantelov. mostov danna, ki pa zofet vori in v partizani, pa pa ro imenovani o pomajo partizani brant, vori vori fuda tega varim.

Stem pa veda zofet in vori, da v tel vori in foremenikov, ki fudajo imenja in bazarov in li tudi ob furi puliki sprezilo orozje.

2 opionna na zunanjo politično razporeditev, Radej. tudi zopetna fofor vori literaturo in partizani na tiamu

ne je stvarala političkega nezveststva organiziranih. Č. Pavičič
pa je zopet poravnal tega vprašanja v Podlipoplov, kjer so
med njimi namreč vedno vedeli in vedeli, in partizanski taborniki
in drugi, ki so imeli svoje namere in namere
zopet oditi. Kljub temu pa se bojim, da bi se eventualno
imeli partizani, omogočili razvoju tega, iz zalega opredeljen
oportunistično, tudi po vseh, kjer zanesljivo ni in ni mogoče
in vsi.

Socialus rapurre prebivalstvo ro pa naravnost obustane.
Z oziroma na zori novega je to pač razumljivo. Torej je
velika večina drugih brez hranicev, bodisi da so v partizane
ali pa v zaporih in konfiskacij; ali pa že pobiti. Pri številni delni
oskrbi gospodarske in agrarne socialnega položaja države.
Družba je pa pri delavcih in ti so naravno v ogroženem položaju tudi
financijsko. Torej je pa tudi prebivalstvo izredno, je nemogoče
deliti: medtem, ko država: bi bilo pomagalo. Najboljše je
država ne je pa delavci in oziroma država se ne da deliti tudi
politi, ekonomske države, ki je ne delitve partizanski delavci
ne pa delavci da iztrgati. Namaj 1000 000 000 li. Dato li ra:
jea največ delit 10 do 10 000 li mesečno, da bi mogli pomagati
delavci ki so v državi: ni. Če se bo dalo deliti: medtem,
pravna država: delavci, da to izpostaviti. Da moret ost. in nov.
je to najin temu: najet po 10 000 li iz države.

Presumptions is, the festival, rather parvari, not the
 festival, rather in the form of a festival in the year

Leucophaea rosacea *Quint*

že leta 1941 dejal Jernej Gašperšič. Važno vlogo pri tem so imele zveze med posameznimi aktivisti in z višjimi organi. To je dajalo veliko moč celoti in posameznikom, ki so v tem videli tudi svojo moč — in v tem je bila tudi moč osvobodilnega gibanja.

Ko se ob 20-letnici osvoboditve spominjamo teh težkih, a veličastnih dni, se nam spomin še posebno ustavi pri 157 najboljših tovarišicah in tovariših s tega območja, ki so žrtvovali življenja za svobodo.

Sestavek seveda ni natančen, še manj pa popoln prikaz tako revolucionarnega gibanja pred vojno kakor narodnoosvobodilnega boja na tako razgibanem področju, kot je to bilo dobrunjsko. Samo skromen prispevek je — in tak je bil tudi avtorjev namen —, okostje, ki ga je treba vsestransko dopolniti in razširiti.

Pri pisanju sem se opiral predvsem na ustne vire, ki pa so se mnogokrat med seboj razhajali in jih prav zaradi težkega preverjanja večkrat nisem mogel uporabiti. Mnogi tovariši, ki so opravljali najodgovornejše naloge, pa so padli v narodnoosvobodilnem boju (Tone Trtnik, Jernej Gašperšič, Jože Moškrič, Viktor Vodnik, Jože Berčič, Justina Trtnik, Ivan Bricelj, Pavle Strojinc in drugi); nekateri so umrli že po osvoboditvi (Franc Kocjančič, Franc Mojškerc, Nace Ferfila in Franc Černe). Pisane vire sem uporabljal domala le pri preverjanju nekaterih datumov; teh virov ni malo, raztreseni pa so po dnevnem časopisju in revijah, po raznih spominskih publikacijah in knjigah. Obstaja tudi vrsta dokumentov, ki so izredno važni za proučevanje zgodovine. Razvoja in divjanja bele garde se nisem podrobneje dotikal, ker je o tem več in natančneje pisala Štefka Podbevšek v knjigi, ki bo prav tako izšla še letos ob 20-letnici osvoboditve. O težkem obdobju v jeseni 1942 pa je zbranih mnogo dokumentov v zborniku Jesen 1942 — Korespodenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Opisal sem le nekaj dogodkov, ki so mi se zdeli pomembni ali značilni; znano pa je, da je vsak dan prinesel nov dogodek, nov položaj in skrajni čas je, da čimveč tega rešimo pozabe, zapišemo in kronološko uredimo.

Posebno se zahvaljujem vsem, ki so s svojim sodelovanjem prispevali k težnjam, da bi bil ta sestavek čimboljši.

Avtor